גרשון גודא

בסערות הימים

גרשון גורא

בסערות הימים

חלק שלישי

אישים, ספרים והגיגים

בני־ברק, תש״מ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

מקורות:

עתונים:

„אונזער וועג" – שדליץ; „אָרטאדאקסישע יוגנט־בלעטער" – ורשה; „ארץ ישראל" – ורשה; „ביטוי" – תל־אביב; „בית יעקב" – לודז'; „בית יעקב" – תל־אביב; „בית יעקב" – ירושלים; „בתווך" – תל־אביב; „דאס יודישע וואכנבלאט" – בנדין; „דאס יודישער וואַרט" – קולומייא; „דאס יודישע טאגבלאט" – ורשה; „דגלנו" – ורשה; „דרכנו" – ורשה; „דער יוד" – ורשה; „דער יודישער ארבייטר" – לודז'; „הדרך" – תל־אביב; „המודיע" – ירושלים; „המודיע הצעיר" – ירושלים; „הפועל החרדי" – תל־אביב; „הצופה" – תל־אביב; „יבנה" – למברג; „יוד ארבייטר שטומע" – לודז'; „נוער־יוגנט־קרופטען" – ורשה; „שערים" (שבועון) – תל־אביב; „שערים" (יומון) – תל־אביב; „שערים לנוער" – תל־אביב.

ספרים:

„לכבוד שבת" – בני־ברק; „ספר היובל" (לבית יעקב) – תל־אביב; „ספר היובל" (לרבי מאיר שפירא) – ורשה; „שי לבר־מצוה" – תל־אביב; „ספר צ'יזוב" – תל־אביב.

כתובת המחבר:
גרשון גורא
רח' חזון איש 42
בני־ברק, ארץ־ישראל

סדר־צילום: דפוס „חדקל" בע"מ, ת"א
הדפסה: דפוס „דרבי", ר"ג

גרשון גורא / בסערות הימים

התוכן:

במעגלי חסידות

צדיק הדור (האדמו"ר מגור „בית ישראל" זצוק"ל) 7
האור הגדול (האדמו"ר מגור „בית ישראל" זצוק"ל) 11

דמויות־הוד בישיבה

גאון התורה ואיש התפארת (הרי"מ גורדון זצ"ל) 17
רבנו הגדול (הרי"מ גורדון זצ"ל) 25
המשגיח (ר' משה רוזנשטיין זצ"ל) 29

אישים מעולם התורה

איש „תם" ו„שמירת הלשון" (החפץ חיים זצ"ל) 34
קידוש החמה („החזון איש" זצ"ל) 38
שנתיים של שכנות רבת אושר („החזון איש" זצ"ל) 42
השער הנעול („החזון איש" זצ"ל) 48
גאון ואוהב ישראל (הגאון מפוניבז' זצ"ל) 52
המאיר לכל ישראל (הגאון מפוניבז' זצ"ל) 57
ענק הרוח והמעשה (ר' מאיר שפירא זצ"ל) 60
ר' מאיר שפירא מלובלין זצ"ל 65
מרים כבוד התורה (ר' שמואל גרינמן זצ"ל) 69
הרב טוביה יהודה גוטנטג־טביומי זצ"ל 73
הרב הגאון רבי נפתלי צבי ריף זצ"ל 76

מנהיגים ועסקנים

אחרי מיטתו של הרב משה בלוי ז"ל 82
לדיוקנו של ר' י. ל. אורליאן ז"ל 86
הראשון (ר' בנימין מינץ ז"ל) 92
האיש שלא ידע ליאות (ר' בנימין מינץ ז"ל) 96
על אבדן חבר (ר' מאיר וידיסלבסקי ז"ל) 100

האיש המפעיל (ר' מאיר וידיסלבסקי ז"ל) 102
אחרי מיטתו של ר' יחזקאל רוטשטיין ז"ל 106
שליח נאמן: ר' יעקב כץ ז"ל 113
יהודי נלהב (ר' זלמן בן־יעקב ינקלביץ ז"ל) 118
איש אמונה: ר' חיים גיטלר ז"ל 122
איש חמודות, ר' חיים גמליאל זילברברג ז"ל 125
חבר מן השורה: ר' יוסף קמינר ז"ל 130
אשת חייל מי ימצא (הגב' גיטל זוננבנד ע"ה) 133
ר' בנימין רוטנברג ז"ל (הושמט והודפס בסוף הספר) 369

בעלי תשובה

ד"ר נתן בירנבוים ז"ל – המאמין הגדול 138
ר' מרדכי אלעי ז"ל 143
בין שמים וארץ 148
אבא לא ידע 162

יוצרי הספרות והעיתונות החרדית

הסופר ר' בנימין מינץ ז"ל 168
ר' שמואל רוטשטיין ז"ל 173
ר' דוד זריצקי ז"ל „עינים צחיחות" 178

על ספרות חרדית

ספרות חרדית: שתי בחינות לה 184
על השירה ועל שירה חרדית 189
חפץ חיים על התורה 197
ספר הזכרונות של רבי יעקב רוזנהיים ז"ל 201
על שירתו של הרב מאיר שוורצמן ז"ל 206
„דורות" לר' מרדכי אלעי ז"ל 211
„שביבים" לה' מרדכי אלעי ז"ל 218
„כלקט־שבלים" ליעקב רימון ז"ל 221
„אשדות־ימים" לי. ל. ביאלר ז"ל 228
„לכבוד שבת" לר' יחזקאל רוטנברג נ"י 232
ליובלה של הוצאת „נצח" 236
„שערים" למלאת חמש שנים 240

במעגלי־הזמנים

בליל הסדר 244
אביב (א) 247
אביב (ב) 249
שיר השירים 253
קבלת התורה 257
מגילת רות 259
חודש אלול – בחיי הכלל והפרט 267
רשמי חודש אלול 271
בסימן השלכת 274
סליחות 277
הגיגים לסוכות 281
שמחת תורה 285
„משנכנס אדר מרבין בשמחה" 289

לבטי־נפש

הטכניקה והרוח 294
עץ שנגדע: בעטיה של המכונית 300
תאונה אחת ושכול הרבה 303
החכם עיניו ברגליו 307
החיים וכוח החיים: רצון ומרץ 310
על תופעת ההתאבדות 314
כבוד לבוני בתים בישראל 319
באזני היהדות החרדית 325
„הורד את הכובע" 330

אהלי תורה שהתחדשו

יום ההתחלה 336
הדף היומי 341
„ירחי־כלה" בישיבת פוניבז' 343
„ירחי כלה" בהרי ירושלים 348
בר־בי־רב דחד־יומא 353
„כולל בעלי בתים" בבני־ברק 360

במעגלי חסידות

צדיק הדור

(במלאת שלושים לפטירת האדמו"ר מגור
רבי ישראל אלטר זצ"ל – כ"ח אדר תשל"ז)

להעריך את גודל האבידה ליהדות החרדית בארץ ולמנהיגות הדתית העולמית – עדיין מן הנמנע הוא. הכאב עודנו בעיצומו, עדיין רגבי העפר צבורים על קברו הקדוש בהר הזיתים בירושלים, וכל כלי־הביטוי כמו משותקים.

טרם חדלו אנחות־הצער וגניחות־הכאב מפי ריבואות חסידיו, טף ונוער, אברכים וישישים, ועשן השריפה אשר שרף ה' עדיין ממלא את חלל האוויר.

טרם התאוששו כל אותם ריבואות באי ביתו, בני משפחתו, חסידיו ומסתופפי־חדרו, אשר מיום עלותו על כסא האדמו"רות נקשרו אליו בעבותות האהבה והיראה כאחד, אשר כל הזמן היה להם מנהיג נאמן, מדריך ופטרון.

ומצטרפים אליהם כל חוגי היהדות החרדית, אשר גם הם נהרו אליו לקבל עצה ותושיה, מזור ותרופה לכל לב דוי ולכל צר ומצוק.

וניגרות עדיין הדמעות של כל אנשי חילו, צעירי הצאן, אברכי ותלמידי ישיבת ,,שפת אמת״, ,,חידושי הרים״, וגדיי כל מוסדות התורה של חסידי גור ברחבי הארץ.

תמהים ונבוכים גם אלה ילדי החמד, כמאתיים במספר, אשר עדנת שמים נסוכה על פניהם העטורים פיאות מסתלסלות – שהיו מתאספים זה כמה שנים מדי שבת בשבת בשעת ,,רעווא דרעווין״ בבית־המדרש דלמטה של האדמו״ר זצוק״ל, והיו אומרים בניגון לבבי ובמתיקות נפלאה מזמורי תהילים, פסוק בפסוק, כשכל ילד בתורו היה מנעים מזמור אחר. ובו בזמן בבית־המדרש הגדול, למעלה מראשיהם, התנהל שולחן־צדיקים של ,,שלוש סעודות״ על־ידי האדמו״ר זצוק״ל.

האבל גדול והלב נצבט.

ואם לכתוב כמה מלים, הרי אפשר רק מסביב לכ״ק. אי אפשר בשום אופן לגשת אל הקודש פנימה. אולי יחידי־סגולה, חסידים ואנשי־מעשה, אשר נמנו על באי־ביתו המקורבים, אשר יצקו מים עוד על ידי האדמו״ר הזקן זצוק״ל, ונשמתם הזכה זכתה להיות שרויה מקרוב במחיצתו – אולי הם בבוא הזמן יגלו לנו מעט מזעיר על חייו, קדושתו, רוממותו וטהרת נשמתו אשר עלתה בסערה השמימה.

רק הם יהיו מסוגלים לתאר לפנינו, ולו במקצת, את שלהבת־הקודש אשר יקדה בהיכל־מלך, במשך כל שנות נשיאותו.

אבל אנו פשוטי־העם, אשר הסתופפנו בצל צלו, אשר לקטנו רק ניצוצות, פירורים, משולחנו הטהור – לא נוכל להביע אלא רשמים קטנים, לבטא את רחשי לבנו, מה הוא היה לנו וכמה גדולה האבדה בחסרונו.

כמו ,,עבדא כלפי מרא״ עמדנו תמיד לפניו. הרגעים לפני קבלת שלום היו לנו רגעי גיל ורעדה, בבחינת ,,ופחד ורחב לבבך״. ידענו שהננו קרבים ובאים אל מול פני צדיק עליון. כל אחד לפי מדרגתו ניגש אליו ברתת לקבל שלום. כל מלה שנשמעה מפי קדשו באותה השעה היתה לנו כפנינה מעולפת־ספירים שנדלתה מנבכי מעמקים. המלים הספורות הללו יקדו כאש בלב כל אחד ואחד, לפי דרגתו.

לפעמים היו המלים חדות כאיזמל. הם נקבו חדרי הלב וזיעזעו את כל מיתרי הנשמה. והוא הדבר גם בשעת הפרידה, שאז היו דבריו, ברכותיו, ולפעמים אפילו דברי מוסרו ותוכחתו שנאמרו בשנינות ופיקחות – כעין צידה לדרך, עידוד וחיזוק לנשמה, עד הביקור הבא.

כוח־המשיכה אליו שפעל על כל אחד ואחד, אין לתארו במלים. ממש רגע לאחר הפרידה התעורר חשק חדש לשוב ולהימצא במחיצתו הקדושה, בין כתלי בית־מדרשו, באווירה החמה החסידית אשר השרה סביבותיו.

כוח־משיכה זה הורגש עוד יותר בעת תפילות שבת וחג, כאשר בית־המדרש היה מלא, בלי־עין־הרע, על גדותיו והצפיפות עברה גבולות; אך הכל עמדו באהבה, צמודים וחבוקים איש ברעהו. ישישים וזקנים עמדו במשך כל התפילה על רגליהם, כשהם נשענים על הכותל, והדוחק לא הורגש כלל. כי כל העיניים וכל הלבבות התמקדו אל נקודה אחת, אל מקום הרבי ליד העמוד במזרח, אשר משם הורעפו ניצוצי קדושה על כל הבית. וכל המתפללים ספגו את הניצוצות בהכנעה והצטרפו בתפילתם אל תפילתו שבמזרח.

בזמן עריכת השולחנות, כשהגיעה שעת אמירת תורה, הושלך הס וכל הקהל כאיש אחד נדחק לעבר השולחן. הכל נעמדו דום, בהטותם ראשיהם כלפי מעלה, כדי לקלוט את דברי התורה שנאמרו מפיו הקדוש בקול דממה דקה. אמנם דברי התורה נשמעו רק באזני חסידים עוטרי שולחן הרבי והסובבים אותו – בכל־זאת נדחק כל הקהל במאמץ לשמוע לפחות קטעי משפטים, מלים בודדות, היוצאים מפי קדשו. וכך היו כולם מתלכדים כגוש אחד, בנשימה אחת, לקלוט כל הגה הנישא בחלל בית־המדרש.

אותם רגעי שיא שימשו לכל הקהל כאגלי טל־תחיה על נפשות צמאות.

דור חדש הוקם על מתחילת נשיאותו, דור הנושא בעוז דגל התורה והחסידות. הוא זצוק״ל טיפח אותו מן המסד עד הטפחות, שם עיניו עליו, השגיח על כל אברך וצעיר. קירב במיוחד את

הרחוקים אשר באו להסתופף בצלו, משכם אליו באהבה, וכמים הפנים אל פנים כך גם הם נקשרו אליו בכל נפשם.

כל מלה, כל הוראה וכל צו, שיצאו מפיו, נתמלאו ובוצעו מיד בקפדנות נפלאה. את רוח העוז והאומץ של הסעיף הראשון בשולחן־ערוך – „אל יתבייש מפני המלעיגים" – החדיר בלב כל חסידיו, והדבר בא לידי ביטוי הן בלבוש והן במעשים ובדבקות העזה לאמונת חכמים וצדיקים.

הרבי זצוק"ל רשם דף מיוחד בתולדות הישוב בארץ־ישראל, בהקימו דור צעיר ותוסס כזה, הנושא ברמה את המסורת הנעלה־הנושנה של אדמו"רי פולין, קוצק וגור. זהו דף מזהיר אשר ייחרת לנצח ויאיר דרכם של דורות.

ב' אדר תשל"ז

האור הגדול

(במלאת שנה להסתלקותו של מרן כ"ק האדמו"ר מגור, בעל „בית ישראל", זצוק"ל)

חלפה שנה. החיים ממשיכים במסלולם הרגיל, כפי שהותוו משׁשׁת ימי בראשית. בלב כל איש מאתנו הולכת ומתחזקת וגדלה אותה התקשרות אל הצדיק כמו שהיתה. בית־המדרש של האדמו"ר זצ"ל הולך ומתמלא יותר ויותר. ואם בזמן התלמוד, בהתחלף נשיאים, היה צורך להוסיף ארבע מאות ספסלים בבית־המדרש, הרי כעת הדברים הפוכים: מדי חג וחג מוציאים עוד ועוד ספסלים מבית־המדרש, כדי לפנות מקום לקהל הקדוש הנוהר ללא הפסק, כ"י.

הקדושה והרטט של נימי הלב, שנשתלו במשך קרוב לשלושים שנות כהונתו, התחזקו ביתר שאת. בית־המדרש הוא מוקד־משיכה למאות ואלפים, זקן צעיר וטף, הנוהרים לאותו מקום שבו פיכו מעינות של קדושה וטהרה. וכל מי שבא בימות החול, או בשבתות וימים־טובים, מתעורר בו מיד איזה רגש נוקב, כעין הלם רוחני.

לכאורה, הכל כמו שהיה, כמעט ללא שום שינויים. אבל העינים עדיין נשואות לאותו מקום, שאליו היו רגילות להימשך תמיד.

והמקום ריק. אין כסא ואין היושב עליו. וההתרגשות גוברת. מועקה מכבידה על הלב.

„חזקה על המת שישתכח מן הלב", אבל צדיקים במיתתם נקראים חיים, ולכן אי אפשר לשכוח אותו מעיין, באר מים חיים, אשר כשלושים שנה היה מרווה צמאונם של אלפים ורבבות.

חלפה שנה. אבל אותה שבת ראש־חודש פרשת שקלים לא נשכחה מלב כל החסידים, וביחוד אלה שהיו נוכחים אז בבית מדרשו זצ"ל.

תפילת שחרית החלה בדייקנות, בשעה הקבועה, כנהוג במלכות גור מאז ומתמיד. כל הקהל כאיש אחד, צמוד וקשור אל הצדיק, המשיך תפילתו כנהוג. הש״ץ פתח בתפילת שמונה־עשרה בנעימה. הכהנים עלו לדוכן במזרח. כ״ק זצ״ל הקשיב בדחילו לברכותיהם. ולפתע, אחרי ברכת הכהנים, עזב בצעדים מהירים את בית־המדרש.

דממה השתררה בקרב הקהל. לא נשמע הגה קל. רק הלבבות הלמו פעמו. גם הש״ץ נדם וחיכה. מה פשר הדבר? – שאלו עיניהם הקמות של כל הנוכחים.

הדממה והלמות־הלבבות התחזקו מרגע לרגע. לא ארכה השעה ולכל המתפללים הגיעה הידיעה המזעזעת: ,,הרבי חולה״. הוא מבקש להמשיך בתפילה בלעדיו. אין מלים לתאר את מצב הרוח של הקהל ברגעים ההם.

במשך כל השבת הגיעו הידיעות זו אחר זו. ,,המצב חמור מאד״ – ידיעה מחרידה זו התפשטה בכל ירושלים. אותם רגעים שבהם עזב הרבי זצ״ל את בית המדרש, היו רגעיו האחרונים. הוא נקרא לישיבה של מעלה ובלי כל שהיות נענה לקריאה הזאת.

עם צאת השבת נפוצה הידיעה במהירות הבזק בכל רחבי הישוב ובמרחקי תבל. בכל בתי־התפילה נאמרו פרקי תהילים, ובמיוחד בכל ה,,שטיבלך״ של חסידי גור. מברקים הגיעו מכל קצווי עולם.

באותה שבת התבלט לעין כל גודל החיבה וההערצה שרחשו אל הרבי זצ״ל כל שכבות הציבור בארץ ובעולם כולו.

חלפה שנה. ובמוח אצורים הרבה זכרונות וחוויות לאין ספור, אשר כל נסיעה ונסיעה אליו השאירו בי לתמיד, כעין מטען רוחני לכל החיים.

*

אדמו״ר זצ״ל היה אב ופטרון לכל, ידע לחדור לעומק לבם של כל המסתופפים בצלו, לצלול לעמקי נשמתו וחייו הפרטיים של כל אחד ואחד.

לפלא היה, איך הצליח להכניס תחת כנפיו צעירים תלמידי ישיבות, בניהם של גדולים וראשי־ישיבות, אשר דרך החסידות היתה

זרה להם. והוא, ברוממותו וקדושתו, השפיע עליהם להתקשר אליו בעבותות אהבה חזקות כשלהבת הנר הקשורה אל ראש הפתילה.

הם היו באים אל ה„שולחנות״ שלו בשבתות וחגים, ובעין פקוחה היה דואג שיוגשו להם פירות ויין משולחן הצדיק.

ברבות השנים גדלו „גדיי הצאן״ האלה, אשר רוח החסידות התחילה לפעם בקרבם בעודם רכים, ונעשו כ„תיישים״, עברו אל דרך החסידות בכל הווייתם.

דברים אלה אינם ניתנים לשיכחה, כי הם חרותים עמוק בנשמה. לעולם יזכרו מבטיו על כל אחד, ודבריו, אם היו חריפים ואם היו מלווים בחיוך – תמיד היו מושכים כבחבלי קסם את כל מי שרגליו דרכו על מפתן בית מדרשו.

היו זמנים, כאשר אדמו״ר זצ״ל נכנס לבית המדרש, אם לפני התפילה או בפסוקי דזמרה, וכמעט תמיד לפני עריכת שולחנו הקדוש – היה עושה כעין „הקפה״ כמה פעמים בין הקהל הקדוש הרב, הסתכל על פני הכל במבטיו החודרים, הנוקבים, ולפעמים היה רומז לאחד או שנים מן הקהל לישב ליד שולחנו. ואז ניצבו הכל דומם בחרדת־קודש ובדחילו.

דומה היה כאילו הם שביבי דינור הנאצלים במתנה מכבוד קדושתו על כל הנוכחים והנאספים לתפילה, או לעריכת השולחן.

חלפה שנה.

שושלתא דקדושה ממשיכה, והיא גדלה והולכת, עד כי קצר המצע מהשתרע. הקהל הקדוש מוסיף להיות משולב ומלוכד לחטיבה אחת, ממלא את בית מדרשו על כל גדותיו. כל השנים שלפני אותה שבת־שקלים עדיין תוססות ויוקדות שם, והן מקיפות את הכל, מתלמידי חדרים עד הקשיש שבזקנים, אשר כולם שאבו מהדר קדושתו שפע של גלי אור ורוממות־נפש.

הוא היה תקיף בדעותיו. ובמה שנוגע לעניני הציבור והיהדות, היו דבריו והוראותיו בבחינת „יקוב הדין את ההר״. ואנשי שלומו מלאו את הוראותיו בלי שום מחשבות והרהורים. משנשתנה המצב ומצב הענינים דרש שינוי כלשהו, יחס אחר וביטול הוראה – היה עושה זאת ללא כל שהיות.

כל זה נבע מתוך אהבת־ישראל הגדולה שלו לכל אחד ואחד, באשר הוא יהודי ושומר מצוות.

דרך מיוחדת של פיקוח והדרכה היתה לו לגבי אנשי־שלומו האברכים והצעירים בני הישיבות. נהירים היו לו דרכי חייהם של כל צעיר ואברך, והיה תובע מהם את המירב בעבודת השם ובלימוד תורה. והם שמרו כל מוצא פיו ומלאו כל דבריו מתוך אהבה ללא מצרים.

הוא זכה לאהדה מאין כמוה בכל שכבות היהדות, הן בארץ והן בחוץ־לארץ, ושמו הלך עד למרחקי מרחקים. ההערצה אליו באה מצד כל החוגים, מן הקיצוני שבימין עד החילוני שבשמאל.

הלווייתו הענקית, שירושלים לא זכרה כמוה, כאשר הציבור העצום השתרע מבית־מדרשו עד מבואות הר הזיתים, בעוד שהליקופטרים מלווים מלמעלה משך כל זמן ההלוויה – כל זה העיד עד כמה היה כקש״ת ז״ל אהוד ונערץ על הכל.

וברוך השם, אותו בנין מבצר שבנה במשך כל שנות כהונתו, עומד על תלו וממשיך להתקיים, והאור הגדול שהעלה ממשיך להאיר. יתן ה׳ שהאור ימשיך להאיר עד ביאת המשיח ונזכה לגאולה השלמה במהרה בימינו אמן.

ב׳ אדר תשל״ח

דמויות־הוד בישיבה

גאון התורה ואיש התפארת

(במלאת שלושים לפטירת הגאון רבי יחיאל מרדכי גורדון זצ"ל)

היד רוטטת וקשה הכתיבה. מי פילל שיבוא יום ונצטרך לכתוב על נושא עגום זה. האמנם? היתכן, שהאיש הגדול הזה, בעל הרוח הנאצלה והמוח החריף והשנון, אשר במשך למעלה משישים שנה הטיל לפידי דיי־נור מים התלמוד אל אלפי תלמידיו – עלה בסערה השמימה?

הלא אך לפני חדשים אחדים, בשכבו על ערש דוי בבית־החולים, עמדתי ליד מיטתו, והוא, אף כי הכיר את מחלתו האנושה וידע היטב את המקום בו הוא נימצא ואת הטיפולים הניתנים לו, החזיק בידו מכתב גדול, שהוא בעצמו כתבהו במיטה, ועבר עליו פעמים אחדות, הוסיף, תיקן, ערך ומחק, כדי להוציא מתחת ידו דבר מתוקן ומושלם.

דברנו אתו ושמענו מפיו את שיחותיו המוסריות, הנעימות והמלבבות. הוא קידם את כל אחד מהמבקרים בברכה המתאימה

לו. מוחו פעל ללא מנוח וללא ליאות. שלהבות די־נור נזרקו מפיו, והכל היה מתובל במאמרי חז״ל ובדברי מוסר.

האמנם כבר איננו ושוב לא נוכל לבקרו? היתכן שאותו קלסתר־פנים מלבב ומרענן, עם המצח הגאוני הגדול והעינים המושכות הלוקחות־שבי, שוב לא אזכה לראותו עוד?

הלא הוא היה לנו, תלמידיו, ממש כאבא ואמא. ביתו היה תמיד פתוח לפנינו. וכל אימת שנתעוררו בלבנו געגועים אליו, קמנו ונסענו לפתח־תקוה, ישבנו במחיצתו, ספגנו את אמרותיו והרווינו את צמאוננו ורווח לנו.

ואפילו בזמן האחרון, אחרי שחזר מבית־החולים והיה זקוק למנוחה מירבית, המשיך בחייו הקודמים, כאילו מאומה לא קרה. אותם השיעורים ופילפולי־דאוריתא, אותה הכנסת־אורחים לתלמידיו וידידו, ואותן שיחות־נועם לכל אחד ואחד.

בפעם האחרונה ביקרתי אצלו בין כסה לעשור. בדאגה עמוקה שמעתי מפיו את תיאור מחלתו. הוא אינו מסוגל לאכול, אבל – מוסיף הוא בחיוך – הרופאים מצאו אמצעי כדי שיוכל לאכול כמה מיני־מזון. מיד לאחרי זה עבר לנושא התשובה, כי הרי יום־הכיפורים היה ממשמש ובא. וכיון שפתח בנושא זה, שוב אי אפשר היה להכיר בו שהוא חולה. וכתמיד היו הדברים שופעים כמתוך מעין נובע, מתובלים דברי אגדה, מאמרי חז״ל ורמב״ם.

אותה שעה ראיתי בעליל, כי שיחה מוסרית זו בעצם ימי התשובה – אשר היו בשבילו ימי התשובה האחרונים – היתה התרופה הטובה ביותר למדווי מחלתו האנושה. כל כולו היה קורן מהנאה רוחנית. עיניו הביטו בנו במבטים אבהיים, והוא היה מלא שמחה על אשר ניתן לו להשמיע את דבריו הרוחניים לתלמידיו שבאו לבקרו.

לא האמנתי אז, שאכן זה יהיה ביקורי האחרון אצלו. והנה כבר עברו שלושים יום מאז עלתה נשמתו בסערה השמימה. קשה לרכז את המחשבות. זמן רב יעבור עד שנדע להעריך כראוי את האבדה הגדולה שאבדה ליהדות החרדית בכלל ולעולם הישיבות בפרט.

*

זה היה לפני למעלה מארבעים שנה. ישיבת לומז׳ה היתה אז כמעט יחידה בגודלה, ביחס לישיבות פולין. כארבע מאות בחורים למדו בה אז. מכל הסביבה, עיירות פולניות טיפוסיות, נהרו תלמידים ללומז׳ה. הורים אשר שאפו כי בניהם ילמדו תורה בהתמדה, יעלו במעלות התורה ויגדלו ויהיו תלמידי־חכמים מובהקים – שלחו אותם לישיבה, שהיתה אז תחת הנהלה רוחנית של ארבעה ראשי־ישיבה ומשגיחים, מחנכים בה״א הידיעה: א) רבי ישראל לייב אגולסקי זצ״ל, שנקרא ,,המשגיח הישן״ – אשר השגיח עוד בימי מייסד הישיבה הגאון רבי אליעזר שולביץ זצ״ל, מתלמידיו הקרובים של רבי ישראל סלנטר זצ״ל; ב) רבי משה רחנשטיין זצ״ל, המשגיח החדש, שהיה איש אלוקי אשר צם כל ימיו ועשה לילות כימים על התורה והעבודה, ובעיקר על המוסר; ג) רבי יהושע זליג רוך זצ״ל, מגיד שיעור בשתי כיתות בישיבה; ד) הרי״מ גורדון זצ״ל. שני האחרונים היו חתניו של הרב אליעזר שולביץ. הרב גורדון, מלבד היותו מגיד־שיעור בשתי הכיתות הגבוהות שבישיבה, או כפי שנקראו: שיעור ד׳ ושיעור ה׳, היה גם המנהל הרוחני והחומרי של הישיבה. הוא נשא על כתפיו את עומס ניהול הישיבה, הן מהבחינה הרוחנית והן מהבחינה הכלכלית, ושלושת הרועים הרוחניים לא עשו צעד כלשהו מבלי להתייעץ עמו תחילה ותמיד נהגו בהתאם לקביעתו.

זכורני, כשהייתי בן שלוש עשרה שנה. עדיין לא ידעתי ,,ישיבה״ מהי. למדתי כרגיל ב,,חדרים״ שבעיירתי. עברתי מ,,חדר״ ל,,חדר״, עד שסיימתי את ה,,חדר״ הגבוה ביותר, וכבר ידעתי ללמוד דף גמרא בכוחות עצמי. אז פנה המלמד אל אבי ז״ל ואמר לו, כי כעת עליו לשלוח את בנו לישיבה הגדולה בלומז׳ה, שם יקבל את תיקונו ויוכל לעלות במעלות התורה.

אחרי טילטולים קשים, בעגלות ובכרכרות, במשך לילה שלם, הגעתי ללומז׳ה. היו אלה הימים האחרונים שלפני ראש חודש. השיעורים הקבועים טרם היו מסודרים. הובאתי לבחינה לפני ר׳ ישראל לייב זצ״ל. למזלי הטוב נבחנתי בגמרא שלמדתי בשבועות האחרונים לפני נסיעתי. והצלחתי בבחינה. ר׳ ישראל לייב קבע את

מקומי בכיתה ,,ג׳־א״׳, שיעור שבו מוטל על כל תלמיד ללמוד כל יום לבד, ולשמוע כמה פעמים שיעורים ופילפולים מפי ראשי הישיבה.

לשם אישור סופי הופניתי אחר־כך על־ידי המשגיח ר׳ משה אל הרי״מ גורדון, ומסר לי פתקה אליו.

לעולם לא אשכח את הרושם שעשה עלי ראש הישיבה בפגישה ראשונה זו. חדר־הקבלה שלו היה בעליית גג. בחדר זה למד תורה, שם השמיע את שיעוריו, ושם קיבל את תלמידיו בכל העניינים. עליתי במדרגות הרעועות, המפותלות, שהובילו אל הפרוזדור שלפני חדרו, ובהגיעי לשם מצאתי כמה בחורים שכבר חיכו להיכנס אליו. אחד אחד היו נכנסים פנימה, וכל אחד היה מתכונן לפני כניסתו. ניכר היה בכולם, הן הבחורים הותיקים והן החדשים, שהם מתכוננים הכנה רוחנית נפשית לפני הכנסם לראש־הישיבה, כדרך החסידים לפני הכנסם אל הרבי.

כשהגיע תורי ונכנסתי לפני ולפנים, נשארתי עומד תחתי נאלם ונרגש. הייתי כמו המום. הסתכלתי בפניו העדינים, במצחו הרם חרוש־הקמטים ובעיניו שהביעו אהבה וחמלה. כל זה שבה את לבי, ועד מהרה מצאתי מלה אחת בפי: ,,שלום״. מסרתי את הפתקה של המשגיח ונשארתי עומד ומחכה.

ראש־הישיבה בחן אותי בעיניו הטובות. הוא הושיט לי ידו לשלום, ואחרי שקרא את הפתקה של המשגיח אמר לי:

,,הוא ישאר אצלנו בישיבה. אבל צריכים ללמוד הרבה, בהתמדה, ואז יעשה חיל בלימודו וה׳ יצליח דרכו״.

בדברים אלה נפרד ממני.

בצאתי מלפניו הייתי כולי מלא התרגשות. זמן רב עבר עד שנרגעה עלי נפשי. פניו האציליים של ראש־הישיבה ודבריו המעודדים, הסעירו אותי מאד. בפעם הראשונה בחיי שמעתי נוסח דיבור כזה כלפי.

בסך־הכל הייתי נער בן שלוש־עשרה שנה, והנה פתאום מדברים אלי בנעימה כזאת: ,,הוא ישאר אצלנו״. גאון גדול זה לא פנה

אלי בלשון ,,אתה״, אלא בגוף נסתר, כאילו הייתי ,,רב״, או ,,חבר״ ותיק שלו...

רושם זה של הפגישה הראשונה עם ראש־הישיבה נחרת עמוק בנפשי, ומאז ואילך כל אימת שנפגשתי בו הרגשתי משיכה נפשית עמוקה אליו, מעין התמסרות רוחנית. והרושם הכביר הזה לא סר ממני עד היום הזה.

*

שלוש שנים שרוי הייתי במחיצתו, כתלמיד בישיבת לומז׳ה. מדי בוקר ראיתיו ליד כותל המזרח, בעת תפילת שחרית, ואחר כך לפנות ערב בעת תפילת מנחה ומעריב. מלבד זה זכיתי במשך שלוש השנים הללו להימצא במחיצתו פעמים אחדות בכל שבוע, בבואי יחד עם כל תלמידי הישיבה לשמוע את ,,שיעוריו״ בעליית חדרו.

כשעה או שעתיים היינו יושבים לפניו ובולעים בצמא את דבריו. מרעיף היה עלינו אגלי־טל מנבכי ים התלמוד, הטביל אותנו בגלי הסברות והחידודים וריענן את שכלנו ומחשבותינו במכמני הראשונים והאחרונים. התחממנו לאורו וספגנו את דבריו החוצבים להבות־אש. מדי פעם ניסה מי מהתלמידים להשמיע הערה, להביא איזה מקור שלכאורה אינו עולה בקנה אחד עם דבריו, אך מיד היה מיישב את הדברים במילה אחת, בהסבר קצר, והמשיך בשיעור.

כל שיעור כזה היה בגדר חוויה מיוחדת לכל תלמידיו ושומעיו. כמה ימים לאחר זה היינו שוקדים על הדברים ששמענו ומשננים אותם היטב, למען נזכרם.

שלוש שנים בסך־הכל, אבל שלוש שנים אלו חרשו תלמים עמוקים בקרבי ונטעו בי אהבה עזה לאותה דמות נאצלת, הקורנת הוד ותפארת.

*

ברבות הימים חלו תמורות. התחוללה מהפכה בעולם. השואה האיומה נחתה על יהדות אירופה בכל אכזריותה. הבנין הנהדר של הישיבה בלומז׳ה, לא הרחק מן הנהר נארב, נחרב והושמד, ואתו כל

התלמידים הי"ד. רבינו ראש הישיבה היה אז באמריקה. רצתה ההשגחה שהוא ישאר בחיים ויפעל באמריקה בראש ועד ההצלה מתוך מסירות אין קץ. עם זאת לא היה יכול לשכוח את ישיבת לומז'ה, אשר השקיע בה את רוחו ונשמתו עם דם־התמצית, והוא ייסד באמריקה „ארגון תלמידי ישיבת לומז'ה" – דבר חדש בעולם הישיבות. נפשו הסוערת היתה נוהה אחרי בניו־תלמידיו, שכל כך הרבה העמיד והדריך, והם פזורים בכל העולם, רבים מהם רבנים יושבי על מדין, ורבים מהם סוחרים עוסקים בהוויות העולם. והוא מתחיל שם באמריקה ללקט אותן שבלים פזורות, שנשארו לפליטה.

הוא בעצמו, בקסם אישיותו, מאספן, מאגדן לאגודה אחת חדשה – ישיבת לומז'ה במהדורה חדשה בגלות אמריקה. ומדי חודש בחדשו, במועדים קבועים, מתאספים יחד תלמידי לומז'ה משכבר הימים, וראש־הישיבה מחדש את נעוריו, נושא את שיעוריו לפניהם, מרצה לפניהם את דבריו החוצבים־להבות, ומכניס אותם מחדש באווירה ישיבתית טהורה. עם זאת הוא מחדש לפניהם דבר חדש: את שיעוריו הוא מחלק לשני חלקים, אחד בהלכה, כדרכו תמיד, ושני באגדה. וכאן הוא מתגלה פתאום כגאון האגדה.

התלמידים הותיקים באמריקה מתקשרים מחדש ברבם. כל שיעור הוא לכולם חג מיוחד, מעין עולם הבא. הם מתכנסים ובאים ממקומות רחוקים, להימצא במחיצת הרבי ולהיטהר שוב ברוחניות הצרופה של חיי הישיבה.

ואף הוא מתקשר מחדש, כאילו בקשר נעורים, עם תלמידים הותיקים־החדשים, והקשר הוא עמוק ולבבי. הוא מתעניין בגורל כל אחד, מבקש לדעת מה נשמע בבית ובמשפחה, מה מציק לכל אחד ומה מעיק עליו. והוא מייעץ, מדריך, מורה דרך, והכל בלבביות כה פשוטה ובאהבה אין גבול.

והנה גמלה בו החלטה: עליו לחדש את השיעורים היומיים שלו. הוא חוזר לארץ־ישראל, לישיבת לומז'ה שבפתח־תקוה, הישיבה שנוסדה על ידו לפני השואה בארץ־ישראל, ואשר היתה הישיבה הראשונה בישוב החדש.

הוא חוזר כשהוא שופע מרץ נעורים, כאילו עדיין היה בגיל

האברכות, והוא מתמסר כל כולו לישיבה. הוא מחדש את שיעוריו, נכנס בעובי הקורה של ההנהלה, מרחיב את הגשר עם חוץ־לארץ, ועושה ופועל להרחבתה והתפתחותה של הישיבה. יחד עם זאת הוא מהדק גם כאן את הקשר עם תלמידי לומז'ה הותיקים, דוגמת ,,ארגון תלמידי לומז'ה'' שבאמריקה. ומדי שנה בשנה מתכנסים תלמידיו הותיקים מכל קצווי הישוב לכנס מיוחד הנערך ב,,מלון ישראל''. באים תלמידים רבנים יושבי על מדין, כמו הרב פישמן מהרצליה, הרב סוקולובר מרעננה, הרב נוימן מפתח־תקוה, וכן תלמידים שאינם מכהנים ברבנות אבל גם הם למדנים ותלמידי־חכמים מופלגים. באים גם תלמידים שנכנסו בעול החיים ואשר רוח הישיבה עדיים מפעמת בעמקי ליבם. באים אפילו כאלה, שזה שנים לא ראו דף גמרא לנגד עיניהם.

כולם באים לכבודו של ראש הישיבה, להימצא שוב במחיצתו ולשמוע את דבריו, רעיונותיו והגיגיו.

והוא עומד ונושא את דברו. פניו לובשים ארשת של אצילות ורוך. כל מלה היוצאת מפיו מלווה בחיוך לבבי. וכדרכו הוא משמיע קודם פלפול בהלכה ואחר כך דברי אגדה המסעירים את הלב. הכל מקשיבים בדריכות. הדברים קולעים למטרה. כל אחד מרגיש כאילו אליו הדברים מופנים.

בתום הכנס, כשהשעה כבר מתקרבת לחצות לילה והכל נפרדים הימנו, הריהו זוכר באותם רגעים מעטים לשאול כל אחד על הנשמע אצלו בבית ובמשפחה ובשאר ענינים אישיים.

זכורים לי הדברים ששמעתי מפיו באחד הכנסים האחרונים במלון ,,ישראל'':

,,מצינו בבבא־מציעא דף פ''ג: תנא רבי יוסף, מאי דכתיב תשת חושך ויהי לילה, זה העולם הזה שדומה ללילה. חז''ל קבעו, איפוא, שהעולם הזה הוא לילה וחשכה. ואילו במקום אחר מדמים חז''ל את העולם הזה לפרוזדור של העולם הבא, כמאמרם: התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין. בנוהג שבעולם, אדם בונה לו טרקלין נאה ולפניו פרוזדור, הרי גם הפרוזדור הוא נאה למדי. אמנם הטרקלין בלי ספק נאה יותר, אבל קשה להגדיר את הפרוזדור

כחושך ולילה. בפרט כשמדובר בטרקלין העולם הבא, הרי פרוזדורו של טרקלין כזה מן הראוי שיהי נאה יותר פי אלף מטרקלינו של מלך בשר ודם. מה, איפוא, פשר הגדרה זו של חז"ל: העולם הזה דומה ללילה?"

„אכן, רבותי!" המשיך רבינו, „שני מאמרי חז"ל עולים יפה ואין האחד סותר את השני. העולם הזה דומה לפרוזדור, וכיאה לפרוזדורו של העולם־הבא הריהו הדור ונאה, כמו שאמרו חז"ל: יפה שעה אחת בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. הכל מצוי בפרוזדור זה, והכל ניתן להשיג בו על־מנת להגיע אל הטרקלין. אבל העולם הזה דומה גם ללילה. אם תכנס לאותו פרוזדור נאה באמצע הלילה, בשעה ששום אור אינו דולק בו, הרי תגשש כעיוור באפלה ולא תראה דבר, ותהיה אז בבחינת ‚תשת חושך ויהי לילה'. אבל יש דרך להתגבר על החושך. מי שהוא חכם ויודע, ניגש ולוחץ על מתג החשמל ומאיר את כל הפרוזדור... והנה גם בעולם הזה יש חשמל מפיק אור, הלא היא התורה הקדושה. המאור שבתורה מגרש את החושך והכל זוהר ומבהיק".

„יקירי!" סיים את דבריו. „אנא, רק להדליק את החשמל, קצת להאיר את הפרוזדור. דף גמרא, הלכה, לימוד תורה, והכל יאיר כשמש בצהריים".

*

והנה כבה אורו של רבינו. מורנו הגאון הרי"מ גורדון עזב את הפרוזדור ונכנס לטרקלין.

ואנו תלמידיו, מי יתן לנו תמורתו?

שבט תשכ"ה

רבנו הגדול

(במלאת שנה לפטירת הגאון רבי יחיאל מרדכי גורדון זצ"ל)

חלפה שנה מאותו יום נמהר, עת אלפים מילאו את רחבת ,,ישיבת לומזה" בפתח תקוה, בבואם לחלוק כבוד אחרון למורנו הצדיק רבי יחיאל מרדכי גורדון זצ"ל.

שחוחים ורכוני־ראש הקשבנו אז בדומיה לדברי המספידים. דמעות חנקו בגרוננו, ובלבנו שאלנו אז בתמיהה גדולה: האמנם?

האמנם נגדע לנצח הארז בארזים? האמנם לנצח נעלם מאתנו אותו זיו האיקונין האציל, שהיה מפאר ומעטר את כל הכנסים והאסיפות הרבניים והישיבתיים במשך שנות שהותו בקרבנו?

יותר מכל עמדו אז נדהמים ונדכאים אותם צעירים־זקנים, בעלי תשחורת עם שערות שיבה, רבנים ובעלי־בתים פשוטים – אשר זכו בימי נעוריהם, ואחר כך במשך כל שנות חייהם, לקיים קשר מתמיד עם ראש הישיבה, עם ה,,רבי" שלהם – הלא הם חברי ,,ארגון תלמידי ישיבת לומז'ה".

הדבר ניחת עלינו כרעם ביום בהיר.

כי למרות גילו ולמרות מחלתו האחרונה, נאבק כארי להמשיך את החיים במלואם. הוא לא שם לבו לכל ההפרעות הטבעיות והמשיך לצלול ללא ליאות וללא הפוגה בנבכי ים התלמוד. הוא ידע לנצל את רגעיו לתורה ולירא‌ה גם במצבים הקריטיים ביותר, והמשיך את חייו כאילו דבר לא קרה, כאילו לא ידע חולי ומכאוב. לא יפלא, איפא, כי פטירתו באזה עלינו כחתף.

כי מי פילל ומי מילל, שבעצם תנופת עבודתו, עבודת הקודש, כמעט באמצע הגדת השיעורים ודברי המוסר לתלמידים – תתפרד נשמתו ותעלה השמימה.

הלא ממש ימים אחדים לפני פטירתו, כאשר המחלה פשטה בכל גופו, העניק לכל מבקריו, תלמידיו וידידיו, מאוצר רעיונותיו העשירים ותורותיו העמוקות, וכל זאת בחיוכו האבהי ובצחות לשונו.

בהיותו מרותק למטתו על גבול החיים, כשבאו רבנים וראשי־ישיבות לבקרו, ומהם אפילו העירו לפניו את תוכן ביקור־החולים שלהם – הוא במלוא הכרתו אינו מתרגש, עודו מחייך, כשהוא חדור כולו בדברי חז"ל: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל יתייאש מן הרחמים".

כעת, במלאת שנה לפטירת רבינו הגדול, כאשר תלמידיו יתאספו לסיים את הש"ס אשר למדו לעילוי נשמתו, כדאי וראוי להזכיר עד כמה הירבה רבינו בשנותיו לעסוק ולפעול במצוות החסד.

זה היה, דומני, כשנה לפני פטירתו, כאשר ישבנו אני ועוד אחד מתלמידיו בביתו בשעות הערב. דומם הקשבנו לכל דברי התורה והחכמה שהשמיע באזנינו. הוא היה כמעין המתגבר, עד שבתוך השיחה הגיע לענין של חסד. כאן הכרתי בו כאילו נשתנה לגמרי. אש ניצתה בעיניו, הוד וזוהר נשתקפו מפניו, והשמיע לנו בשפתו המליצית והצחה את מאמר חז"ל הידוע: „ואעשך לגוי גדול, זה שאומרים אלוקי אברהם, ואברכך זה שאומרים אלוקי יצחק, ואגדלה שמך זה שאומרים אלוקי יעקב. יכול יהא חותמים בכולן? תלמוד לומר והיה ברכה, בך חותמים ולא בהם". והוא הוסיף והדגיש, שמובא בספרים הביאור, כי „בך חותמים" הכוונה לימי החתימה של הגלות, לימים האחרונים שלפני ביאת המשיח, שאז בעיקר מידת אברהם אבינו החסד – היא תחתום את הגלות. ואם מידת יצחק אבינו – העבודה – ומידת יעקב אבינו – התורה – תחלשנה בימים ההם, הרי מידת החסד תלך ותגבר, והיא תקיף כמעט את כל עם ישראל. וכאן התחיל לתאר לפנינו את גודל הענין של גמילות־חסדים, ועד כמה שבזמן האחרון מתוספים בארץ־ישראל בכל אתר ואתר מוסדות וקופות של גמילות חסדים, וכמה שענין „מעשר כספים" התחיל להתקבל בקרב כל בני התורה,

ועל ידי זה מתרבה החסד בישראל, מידה המחישה ומקרבת אותנו יותר ויותר לגאולה האמיתית וביאת המשיח.

ואז סיפר לנו, שהוא בעצמו, יחד עם עוד בעלי־בתים ידידים מפתח־תקוה, יסדו ,,גמילות־חסדים'' למתן הלוואות לבני תורה ,,חתנים'', הזקוקים מאד לעזרה כדי להקים בית בישראל. הוא שיגר מכתבים לכמה עשרות בעלי־בתים, כדי להתרימם לטובת ,,גמ''ח'' זה, וכולם ללא יוצא מהכלל נענו לו ותרמו בעין יפה. כל בן־תורה המקבל הלוואה מקופת הגמ''ח למטרת חתונה, פטור במשך שנה ויותר מכל פרעון תשלומים, כדי שיתבסס תחילה עד שתשיג ידו להתחיל לשלם.

באותו ערב האריך בשיחה אתנו על כל עניני החסד – חסד בממונו וחסד בגופו – והדגיש, כי אין כל ספק בכך שדורנו הוא הדור בהא הידיעה, שאליו מתקרבים במהירות פעמי המשיח.

כאשר נפרדנו ממנו ליווה אותנו באדיבות לבבית ובברכה אבהית חמה, כי באמת נזכה לגאולה האמיתית, לימות המשיח.

הלב נצבט מכאב. שוב לא נזכה לראותו. אנחנו התלמידים עוד ניפגש בודאי בכינוסים ובהזדמנויות שונות, אבל אותו כסא שליד כותל המזרח, אשר ממנו היה שופע אלינו גל של אהבה, חמלה, תורה ומוסר – ישאר ריק ומיותם.

עוד ניפגש יחד, תלמידיו ומוקירי זכרו, ונעלה זכרונות על ימים עברו, עת ישיבת לומז'ה היתה מלאה כארבע מאות בחורים וקול התורה הרעים בלילות כבימים וצליליו התפשטו למרחוק. כל אחד מאתנו, שזכה ללמוד בישיבת לומז'ה המקורית ולהסתופף בצל מורנו זצ''ל, יידע לספר בהרחבה על אותם ימים של התמדה ולילות המשמר; על אותם שיעורים גאוניים שנבעו כמעין המתגבר מעליית הגג הקטנה. אבל כל אלה ישארו בבחינת ,,זכרונות'', ,,חוויות מימים עברו'', בעוד שהדמות המרכזית ואותם ,,פנים מאירים'' עם החיוך הרוחני, אשר זכינו ליהנות ולהתעדן מהם הרבה שנים, גם לאחר עזבנו את הישיבה – אבדו לנו לנצח.

זה שנה שאנו חשים ומרגישים על כל צעד ושעל, כי רבינו הגדול

איננו אתנו. אותו הבית שהיה לנו תל־תלפיות, אליו נהרו כמעט יום־יום תלמידים וידידים לעצה ותושיה – איננו עוד!

עתה כאשר אנו מתייחדים עם זכרו, נשמור נא כולנו על אותה גחלת־שלהבת ששילהב בנו רבינו, שתהא נר לרגלינו בכל אשר נלך ותדריך אותנו והדורות הבאים אחרינו. נשמור נא כולנו על צוואתו הרוחנית בחייו, במידותיו ובאהבת־ישראל שלו. יישאר זה לנצח עילוי לנשמתו הטהורה וזכר צדיק לברכה.

שבט תשכ״ו

המשגיח

(לדמותו של הגאון ר' משה רוזנשטיין זצ"ל
משגיח ישיבת לומז'ה)

הכרתיו בין כתלי הישיבה, יחד עם עוד מאות ואלפים אשר נהנו משיחותיו המוסריות הנעלות. זמן רב לא ידעתי את שמו, מוצאו וסדר היוחסין שלו. ובכל זאת, מהרגע הראשון שראיתיו כשהוא פוסע אילך ואילך בין ספסלי הישיבה אחוז־מחשבות, ובהביטו בי בעיניו החדות ומבטיו האבהיים הראשונים – הרגשתי בעליל, כי לפני אישיות נעלה ואצילה.

„המשגיח" – זה השם, התואר, התוכן. זה הכל. הוא השגיח על הכל, התבונן בכל דבר ודבר.

שיחות־המוסר שלו התבססו רק על ההסתכלות וההתבוננות בטבע. וכל אימת שנתחדש לו חידוש במוסר, או הגיע לנקודת־הסתכלות חדשה, לא היה יכול לעצור ברוחו והרגיש צורך תיכף ומיד לשתף את תלמידי הישיבה בשמחתו הרוחנית.

לא פעם קרה, שבאמצע סדר הלימודים הושלך פתאום הס

בישיבה. תחילה היתה השתוממות כללית, אך בין־רגע נתברר הכל: המשגיח פותח בשיחה.

עומד הוא לפני עמודו, כולו שלהבת אש, פניו מאירים ועיניו יוקדות, וכמו ממעין מפכה נובעים – תחילה אט־אט ואחר־כך בסערה גוברת ולבסוף בשצף – דבריו ואמרותיו הנעלים. כל דבר חידוש היה חוזר עליו פעם ופעמיים, כי קשה היה לו להיפרד מאותן פניני־מוסר אשר הגה ברוחו ונדלו מתוך ים רעיונותיו מלוטשות ומתוקנות להפליא.

חייו הפרטיים היו מסכת מיוחדת של גבורה נפשית. שנים רבות היה שרוי בצום כל הימים. בחורי הישיבה לא יכלו לדעת אימתי הוא נותן שינה לעיניו. בלילות ה„משמר", כאשר רק כמה עשרות תלמידים שקדו על התורה בהיכל הישיבה, היה יורד מדירתו, כמעט לילה לילה, אל הישיבה ושוטט הנה והנה בין הספסלים הריקים, כשהוא שקוע כולו במחשבות.

ועם כל זאת לא ניכרה עליו שום ליאות ותשישות. תמיד היה מלא חיים ושופע מרץ, והראה לתלמידיו פנים שוחקים, מלבבים מרנינים, כמו אב אל בנים.

הוא היה הרוח החיה שבישיבה. הוא עצב את דמותה, הטביע עליה את חותמו ונעשה כעין בשר מבשרה.

את שיחותיו העיקריות השמיע בערבי שבתות, לפני מעריב, ובשעת הסעודה השלישית, בעת רעווא דרעווין, שאז התכנסו כל הבחורים בדירתו לשמוע אמרותיו. באותה שעה היה מרעיד את הלבבות ומעלה את הנפש אל הספירות העליונות של המוסר והמידות, עד להזדככות הנשמה.

כאמור, שקד על עניני מוסר בלבד, אם כי היה גם למדן וגאון מופלג, וכל תורת המוסר שלו היתה, כי כל דבר בבריאה ובטבע צריך להורות דרך לאדם בעולם הרוחני.

„אמנם מצויים בטבע," אמר פעם, „ברואים זעירים כאלה, ששיעורם אפסי ורק בעזרת מיקרוסקופ, המגדיל רבבות מונים, הם מתגלים לעין האדם בדמות נמלה זעירה, ואף זאת רק בתנאי ראות בהירים, דהיינו באוויר צח וצלול. ברואים זעירים אלה ממלאים את

חלל עולמנו ואנו נושמים אותם וחיים מהם. כיוצא בזה גם חלל עולמנו הרוחני מלא ברואים זעירים, שכן במוסר וביראת־שמים ישנן הכרות כל־כך דקות ונאצלות, כה נעלמות ונסתרות, עד כי רק באמצעות מיקרוסקופ רוחני ובאווירה זכה וטהורה, אנו מסוגלים לירד לעומקן ולהרגישן בחושים הרוחניים שלנו. ועל כך צריך לשקוד כל בעל מוסר, להגיע אל ההכרות האלו, להשיגן ולעמוד על דקותן הנסתרה״.

בהשוואות כאלה בין הטבע והרוחניות היה שוזר את אלפי שיחותיו הנשגבות שנשא בין כתלי ישיבת לומז׳ה, ואשר בהן הדריך מאות ואלפים תלמידים, שיצאו משם אל מרחבי החיים בכל תפוצות ישראל.

עד אשר עלה הכורת על הישיבה. ,,ויתפוצצו הררי עד, שחו גבעות עולם״ – אותם העמודים שעליהם נשענה היהדות מאות ואלפים שנה, התמוטטו. נחרבו הישיבות המפוארות, ובתוכן גם ישיבת לומז׳ה, אשר על גדות הנהר נארעוו, יובל של ה,,בוג״ הגדול, שם נשפכו דמי אלפים ורבבות קרבנות; זו הישיבה אשר במשך למעלה מיובל שנים בקעו ממנה הצלילים הליליים של מתמידיה, והתמזגו יחד עם רחש גלי הנארעוו והיוו מנגינת־לילה מופלאה. גם ישיבה גדולה ומפוארה זו נחרבה על ידי הרשעים הזדים ימ״ש.

לא עמדו בו כוחו של המשגיח לראות את מפעל חייו, את מקדש המעט שלו, בו הדריך ולימד מוסר לאלפי תלמידים, נהרס ונחרב לנגד עיניו. לא עמד בו כוח להמשיך את חייו בעוד עשרות ומאות מתלמידיו נהרגו ונטבחו בידי קלגסי הרשע. לפני מי יתנה את אותן האבחנות הדקות במוסר וביראת־שמים המתחדשות במוחו בלי הרף?

רצוץ ושבור מפאת מאורעות האימים, ואחרי טילטולים ותלאות ופגעים קשים, עלתה נשמתו השמימה. יהי זכרו ברוך.

תש״ד

אישים מעולם התורה

איש „תם" ו„שמירת הלשון"

(לזכרו של ה„חפץ חיים" זצ"ל)

קשה לכתוב על אישיותו של בעל ה„חפץ־חיים" ז"ל, ושבעתיים קשה לכתוב על תכונותיו, הליכותיו ודרכו בחיים. אלפי מאמרים, ספרים ודברי הערכה, כבר נכתבו עליו, וכל הנכתב עליו אינו אלא טיפה מן הים.

וראה זה פלא, כמה קשה הדבר להבינו. הוא לא שימש ברבנות, לא ישב על מדין. את מקום ישיבתו בחר דוקא בעיירה, או אולי כפר, בשם ראדין, ובעלי־הבתים באותה העיירה הכירוהו רק כתושב פשוט המהלך בדרכו הרגילה. הוא לא התלבש בשום איצטלא ובשום מלבושים מיוחדים. צנום היה וקטן־קומה. לרגליו נעל מגפיים ולראשו חבש כובע עגול רגיל, כדרך הילוכם של כל יהודי העיירה. זאת ועוד: מיד לאחר חתונתו, בתחילת דרכו בחיים, לא העלה אפילו במחשבה להתפרנס אחרת מאשר מחנות־מכולת פשוטה.

ובכל־זאת, גאונים וגדולי־תורה, צדיקים וחסידים, ראו בו מיד עם הופעת ספרו הראשון „חפץ חיים", את האיש בהא הידיעה, המורם מעם, הגאון והצדיק כאחד.

הכל התחילו לראות בו את השלימות, את האיש המאחד בקרבו את כל הסגולות המאפיינות אדם גדול, גאון וצדיק.

יש ונשאלת השאלה, מה היה הדבר העיקרי והייחודי, אשר הרים אותו משכמו ומעלה גבוה מן העם? מה ראו בו גאוני דורו, גדולי התורה והיראה, ומה הן הסגולות המיוחדות שבזכותן העלוהו למדרגה של האחד בדורו?

דומני, שמידת התמימות היא היא אשר הרימה והעלתה אותו לפיסגת גדולתו.

כיוצא בזה אנו מוצאים בתורה, שכשהיא באה לאפיין את שני העולמות המנוגדים של עשו ויעקב, הרי על עשו היא אומרת: ,,כי ציד בפיו". שהיה שואל את אביו, איך מעשרין את התבן ואת המלח, אבל זה היה רק בפיו, בעוד שלבו וכל פנימיותו היו נתונים לשדה, לרצח ולכל מיני חטאים אחרים.

ואילו אצל יעקב אבינו מציינת התורה את תכונתו העיקרית: ,,ויעקב איש תם יושב אהלים".

לכאורה ראוי היה לציין תחילה את המעלה של ,,יושב אהלים", שמשמעה כי הוא יושב על התורה ועל העבודה יומם ולילה באהלה של תורה, ואחרי כן לציין את תכונות נפשו ומידותיו.

אלא, מסתבר כי לימוד התורה, שאינו בא בד־בבד עם התכונה של תמימות ושלימות, של ,,אין בפה אלא מה שבלב, ואין בלב אלא מה שבפה" – לימוד כזה נשאר פגום במקצת, ואולי זהו שקרוי ,,שלא לשמה".

ראשית דרכו של ה,,חפץ־חיים" בחיים הרוחניים היתה, לכוון את הפה, דהיינו את הדיבור, כנגד הלב, שיהיה מרוסן בכל נדנוד־שפתיים, בכל לחישה ודיבור קל, לפי חוקי התורה ולפי המוסר הישראלי.

לשון הרע, רכילות, הלשנה וכיוצא באלה עברות שבין אדם לחברו, כל אלה היו עד להופעת ספרו בגדר מושגים כמעט בלתי ידועים. אמנם העבירה היסודית, העיקרית, של ,,לא תלך רכיל", היתה ידועה לכל, אבל הענפים הקטנים המסתעפים מזה היו כמעט נסתרים לכל לומד תורה. עד שבא ה,,חפץ־חיים" וגילה אותם בכל

חומרתם, ויצר מן הלאו הזה כעין „שולחן ערוך", עם סעיפים וסעיפי־סעיפים.

שכן בתכונותיו הנפשיות חש והרגיש, כי זהו השער והמבוא ללימוד התורה. טהרת הפה, שמירת הלשון, היות האדם תמים ושלם עם לבו, שיהיו פיו ולבו שווים ללא שום פגם ומחשבה אחרת – אלה הם הדרכים שבהם אפשר להגיע לידי לימוד תורה לשמה.

רבים הסיפורים על אודותיו, ורבות האגדות שנרקמו מסביב לאישיותו, אך כולם הם שרשרת ארוכה אחת המסמנת לנו את תמימותו הנפשית ושלימותו הרוחנית בענין זה של „פיו ולבו שווים".

בכל יום אנו אומרים את ה„אני מאמין" בביאת המשיח, ומוסיפים, כי הננו מחכים לו בכל יום שיבוא. מדי יום ביומו מבטא פינו את ההצהרה הזאת: „הננו מחכים לו בכל יום שיבוא". אך האמנם דברים אלה שהפה מבטא בתפילה, חדורים עמוק בלבותינו? האם ציפיה זו למשיח בכל יום שיבוא, היא באמת אמונה חדורה בכל רמ"ח ושס"ה שלנו? האם כל טיפת דם בעורקינו וכל פעימת־לבנו ונשימת־אפנו טבועות בחותם האמונה בביאת המשיח?

ואולם, כאשר מדובר בבעל ה„חפץ חיים", שאחת מתכונותיו הנפשיות היתה היותו „איש תם" – הרי באמרו כל יום בתפילה „אני מאמין בביאת המשיח", היתה האמונה במשיח כעין הדם הזורם בכל עורקי הגוף. אם שמע נקישה בחלון, היה בטוח שזהו המשיח המתדפק על ביתו. בשמעו באמצע היום קול פסיעות ממרחק, ידע בוודאות שאלו הם פעמי המשיח.

כי איך אפשר לחשוב אחרת? איך אפשר אפילו לרגע קט להסיח דעת מדבר שבאמונה, שהוא אחד מי"ג העיקרים? ובפרט כאשר הפה, שהוא הכוח היחידי המרומם את האדם למעלה מכל שאר בעלי־החיים, הוא הוא שביטא את האמונה הזאת. הרי זה, איפוא, לא דיבור בעלמא ולא סתם תפילה, אלא לב שלם, נשמה, בחינת „פיו ולבו שווין".

ולמדרגה כזאת מסוגלים להגיע רק יחידי־סגולה, מעטים מבין ל״ו הצדיקים.

שוו בנפשכם, כמה מלים וכמה דיבורים כל אחד מאתנו מוציא מפיו לבטלה! וכמה מלים ודיבורים אנו אומרים רק ,,מן השפה ולחוץ״, בלי שום קשר עם הפנימיות שבלב.

ולכן, שתי תכונות אלה: הירידה לעומקה של ,,שמירת הלשון״, והשליטה המירבית בכל כוחות הנפש, כך שכל מלה ודיבור היוצאים מן הפה מבטאים את הישות הפנימית שבתוך הלב והנשמה – הן הן שגדלוהו והעלוהו למדרגתו העליונה.

והתמימות הזאת, שאיפיינה את אישיותו, לא ידעה גבול. לפעמים אפילו עוררה בקרבנו קצת בדיחות־הדעת.

מספרים, שפעם אחת בצאתו למסעותיו נקלע לעיירה אחת, ומשנודע הדבר לאנשי העיירה התחילו לנהור לקראתו בהמוניהם. בראותו אנשים רבים באים לקראתו, שאל את מלוויו: ,,למי מחכה כל ההמון הזה?״ הוא לא ידע ולא הרגיש, כי כל אלה לכבודו באו.

עד כדי כך הגיעה תמימותו. כי אכן נבצר ממנו להבין, לשם מה הם באים לקראתו, והוא אינו אלא יהודי פשוט, היושב בראדין ועוסק בתורה כדי לקיים את המצוה ,,והגית״, כמו כל שאר בני הישיבה, ומדוע איפוא יחלקו לו חינם כבוד? בסך הכל הוא ממלא חובה רגילה ככל יהודי אחר, ומה כל הרעש?

זה היה הלך־מחשבתו. ולפי דעתי, אלה הם הקווים העיקריים שבגדולתו ואישיותו הפלאית.

כאמור, מן הנמנע הוא למצות את האישיות הנשגבה הזאת, וכל כמה שכותבים עליו אין זה אלא טיפה מן הים.

רשמתי רק אי־אלו קווים לאישיותו, המבטאים את הרגשתו של יהודי פשוט כמוני. ואני תפילה כי ישמש לנו זכרו, להמשיך בדרכו הגדולה ולהגשים את שתי תכונותיו העיקריות, שהן כל־כך נחוצות כעת: שמירת הלשון ותמימות אמיתית של ,,פיו ולבו שווין״.

אלול תשי״ג

קידוש החמה

(בבית מדרשו של ה„חזון איש״ זצ״ל)

בית־מדרשו של ה„חזון־איש״ שוקק מאדם. מדי רגע מגיע גל חדש של מתפללים. מדי רגע ממלאים אנשים עוד כברת גינה. בתוך בית־המדרש גוברים הדוחק והצפיפות לאין ערוך. מכוניות מביאות מתפללים מכל מיני מקומות מרוחקים. מבתי־הכנסת הרבים של בני־ברק וזכרון־מאיר נוהרים מתפללים, בחורי ישיבה, אברכי כוללים וילדי ה„תלמוד־תורה״, וכולם מתמזגים בתוך ההמון החוגג. גם זאטוטים ופעוטות, בעלי פיאות מסולסלות ועינים שעדיין ניכרים בהם סימני שינה, לא נפקד מקומם מן השמחה.

כולם נאספו ובאו נרגשים וחדורי־חוויה, לקבל את פני האורח החדש, לברכו ולקדשו. כי על כן אורח אהוב הוא, אורח נדיר, המתגלה לכל העולם רק פעם אחת בתקופת עשרים ושמונה שנה.

*

גם עולם הצומח כיוון את השעה. גם הוא היה מתכוין כנגד המברכים, והגינה המקיפה את בית־מדרשו של ה„חזון־איש״

הצטרפה לתפילת שחרית. הפרחים והדשא שירבבו את פניני־הטל שלהם כלפי מזרח, ויחד עם כל הציבור השתתפו בתפילה, שפכו את חום־לבם לבורא הכל, על הטוב והחסד שהוא עושה עמהם, המרווה יום יום את צמאונם ממעין האור והחום. ובהנץ היום, בהגיע השעה בה חוגג יצור־כפיו של הקדוש־ברוך־הוא את חידוש החמה בתקופתה – התעוררו גם הם עם השכמה והצטרפו אל הקהל הגדול, לברך גם הם אותה ברכה, להתפלל אותה תפילה, לכבוד בעל השמחה, בעל היובל עצמו.

בינתיים פותח הציבור בתפילת שחרית. החזן ליד העמוד ממשיך בתפילתו וכל הציבור אחריו. ניכר שזו אינה תפילה רגילה כתמול שלשום. אינך שומע פיות ממללים וקולות מהללים. בבית אלוקים נהלך ברגש. אתה שומע רק את הגיגיהם של מאות לבבות, הדיהם של מאות רגשות פנימיים. כל מלה היוצאת מפי כל אחד, מכל ישותו ומכל הוויתו היא יוצאת, בחינת ,,כל עצמותי תאמרנה''.

בדחילו ורחימו מקשיב אתה לפסוקים ,,הללו את ה' מן השמים, הללוהו במרומים, הללוהו כל מלאכיו, הללוהו כל צבאיו, הללוהו שמש וירח, הללוהו כל כוכבי אור''... ,,אתה עשית את השמים, שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים''. אתה מרגיש בעליל, שכל זה נאמר מתוך הכרה עמוקה וברורה, כאילו הדברים מומחשים אצל כל אחד בכל רמ''ח ושס''ה שלו. גם הילדים, פרחי הכהונה, המתנועעים בכובד־ראש ומתפללים מתוך סידוריהם. גם בהם ניכר היה, שאין זו תפילה של יום יום. כולם נזהרו שלא לדלג חלילה אפילו על מלה אחת.

וכל זה לכבוד המאורע המיוחד של אותו יום.

*

מי זה הביא את כל ההמון החוגג הזה לכאן? מנין זרמו כל אותם אנשים וטף, ללא כל פירסום וללא כל הודעות מוקדמות? אף כאשר כל הציבור כבר עמד בתפילת שמונה־עשרה, לא הפסיק זרם הבאים. ,,ברוב עם הדרת מלך'', ואם כבר ברוב עם, הרי מן היאה ומן

הראוי גם להתרכז מסביב לגאון הדור, ה„חזון איש", להתאבק בעפר רגליו ולהתפלל יחד עמו, ועל ידו, אותה התפילה. לגבי חלק מהמתפללים היתה זו תפילה אחרונה ממין זה ולגבי האחרים שיכולים לקוות לעוד תפילה אחת כזאת, או שתים, היתה זו כעין תחינה ובקשה מאת השם־יתברך שיזכו לחיות ולהגיע לעוד מעמדים חגיגיים כאלה.

ועמד אותו צדיק, כדרכו יום יום, על מקומו הקבוע. הוא לא השגיח בקהל הרב שהצטופף סביבו, כי פניו היו מופנים כלפי שמים והיה שח עם קונו, ובשעה כזאת איך אפשר להסיח את הדעת לנעשה מסביב. הוא התפלל כדרכו את תפילת „שמונה עשרה" בלחש. הקהל כבר סיים מזמן את תפילת העמידה והחזן כבר חיכה ליד העמוד, אבל ה„חזון איש" עודנו עומד על מקומו ושפתיו נעות ורוטטות, לבו סוער ותוסס, והוא שופך את תחנוני לבו למען עצמו ולמען הציבור כולו.

בפאת מזרח כבר שלח „חתן היובל" את ניצניו הראשונים. הפעם היו קרני־הארגמן שלו עטויות אדרת חדשה לכבוד „יום ההולדת", אדרת שזורה ענני־שחר בהירים. היתה בהן כעין ברכת „בוקר טוב" לאותו הצדיק, יחד עם מסירת הודעה כי „חתן היובל" מוכן ומזומן לשמוע את הברכה והתפילה לבורא־יתברך הנאמרות לכבודו.

התפילה נגמרה. כאיילה שלוחה פילס לו ה„חזון־איש" דרך בין מאות המצטופפים ועלה על עליית בית מדרשו. המוני המתפללים, מעוטפים ומעוטרים בטלית ותפילין, נהרו אחריו מכל קצות הבית והגינה ועד מהרה מילאו את הגג מקצה לקצה.

בצד מזרח התנוסס לוח גדול עם אותיות גדולות, שהכיל את נוסח התפילה. כל העינים הופנו כלפי מזרח, אבל הלבבות כולם היו מופנים כלפי מעלה, ומתוך התרגשות חגיגית נאמרו מזמורי התהילים לכבוד המאורע.

השמש שזרחה במלוא הדרה היתה שונה לחלוטין מבכל יום. לא היתה זו אותה שמש מתמול שלשום. ניכר היה שהיא עומדת הפעם במרכזו של מאורע חגיגי, החוזר רק אחת לעשרים ושמונה שנה.

המזמורים והתפילות על „צבא השמים" הקנו לכל אחד

מהמתפללים תחושה פנימית עמוקה, כי השמש והירח והכוכבים וכל צבא השמים נבראו לא רק לשמש את האדם ואת הבריאה, אלא גם כחלק מיצירי כפיו של הקדוש־ברוך־הוא שנוצרו כדי לומר שירה לפניו.

,,הללוהו שמש וירח, הללוהו כל כוכבי אור, הללוהו שמי השמים''.

,,השמים מספרים כבוד א־ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת''.

הכל חשו והרגישו, כי הבריאה כולה, האדם וכל החי אשר על פני האדמה, השמים והכוכבים, כל הדומם והצומח – כולם נוצרו אך ורק לתת גדולה ליוצר בראשית ולומר שירה לפני בורא העולם.

כן הרגשנו, כי הנה זהו היום וזהו הרגע בו כביכול תולה את המאורות ונותן את הצו האלוקי הנצחי:

,,יהי אור!''

עד מהרה התלכדו מעגלים ומפי כל פרצה שירה נלהבת: ,,טובים מאורות שברא אלקינו!'', והדי השירה הלכו למרחוק עד לאותו ה,,חתן היוצא מחופתו'' החוגג היום את ,,יום הולדתו''. לאט לאט החל הקהל להתפזר ופנו איש לביתו, אך בלב כולם רחש תפילה חרישית, משאלה עמוקה, כי יתן ה' ונזכה כולנו לקדש את החמה בפעם הבאה בירושלים הבנויה עם משיח צדקנו.

א' אייר תשי''ג

שנתיים של שכנות רבת־אושר

(ליום השבעה לפטירת מרן החזון־איש זצ"ל)

רק שנתיים זכיתי. שנתיים ראיתי בעיני־הבשר שלי את האור היוקד, שהתפרץ במשך כל שעות היממה למרחוק, לאורך ולרוחב, למעלה ולמטה.

רק שנתיים זכיתי, שהיה חלוני מול אותו חלון אדיר, משם התפזרו ניצוצי־די־נור אל מרחבי התפוצות, לכל פינות הישוב, לבני־ברק החסידית הצנועה, וביחוד לשכונה הצעירה ויעלת־החן זכרון־מאיר.

במשך שנתיים אלו היה ביתי זרוח באותן קרני־שמש בהירות. שלוש פעמים ביום, שחרית צהרים וערבית, היו בני ביתי מזכירים בחרדת־קודש וביראת־הכבוד את השם המסעיר והמרטיט בהוד קדושתו: חזון איש.

כשהיו פעוטותי אוכלות את פרוסת־לחמן ומבעד לחלון ראו את החזון־איש מטייל טיולו הקבוע מול ביתי בפסיעותיו האטיות – הניחו מיד את הלחם מידיהן ונעמדו ליד החלון והתבוננו באיש האלוקים אשר מדד את פסיעותיו, ואשר בכל פסיעה ופסיעה ייחד יחודים וצלל במוחו הגאוני במימי ההלכה האדירים, או הרקיע לשמי רום של עבודת הקודש. כך היו עומדות כל הזמן, כשהן סופגות לתוך נשמותיהן הזכות והתמימות את זיו הדרו של צדיק הדור. יום יום אצרו כך אוצרות של רוממות, הוד, שגב וקדושה, מאותו מעיין מפכה ללא סוף: החזון איש.

רק שנתיים זכיתי ומול ביתי עמד אותו מקדש־מעט, בו כיהן יומם ולילה אותו כהן גדול, אשר שקד על התורה והעבודה, אשר עמד כל הימים ליד מאזני הדור והניח עליהם ללא הפסק את הטוב

והחסד, החמלה והרחמים, שמהם היה כל גופו יצוק, להכריע את מאזני הדור היתום שלנו לכף זכות.

בשנתיים הללו ראיתי את החיים באספקלריה האמיתית. לא היה צורך בהתבוננות מעמיקה. הכל היה פשוט כל־כך, גלוי כל־כך, פתוח ונראה לעין כל.

ראיתי לפני את צדיק הדור, את הגאון העולמי ואביר התורה והחכמה, במהלך חייו היומיומיים, בבקריו, צהריו, ערביו ולילותיו. ראיתי אותו בתפילה, בקריאת שמע, בשמונה־עשרה, ובברכו את ברכותיו לכל דורש ומבקש, מנער ועד זקן. ראיתי אותו מורכן על גבי ספר, על מחברת כתביו, או נשען על יצועו בשעה שפלוני מסיח לפניו את לבו, את מכאוביו ודאגות יומו.

יום יום ראיתי את מאות היהודים שהתדפקו על אותו בית קטן, שדלתותיו היו פתוחות ללא הגבלה, בכל עת ובכל שעה. והוא הטה אוזן והקשיב, קרא את מאות הפתקים, התעניין בכל לב דוי ומודאג, וענה לכל, נחם, ברך, והעניק לכל דורש ממעיין החמלה והרחמים שהיה מפכה מקרבו.

את כל אלה ראיתי במשך כל השנתיים מבעד לחלון ביתי.

לא פעם עמדתי והאזנתי ללחש ה„שמונה־עשרה״ שלו. הוא עמד על מקומו, אבל ראיתי בעליל שכל רמ״ח ושס״ה שלו אינם עומדים, אלא כולם יחד במזיגה נפלאה מתלהבים, מתחננים ומבקשים. ותפילת שמונה־עשרה שלו היתה עבודה מיוחדת, מתוך התעלות והתדבקות בשומע־תפילה. כל ברכה וברכה היתה כעין עולם בפני עצמו, כעין „שמונה־עשרה״ בפני עצמה. כל אברי גופו התפשטו אותה שעה מן הגשמיות, ועם כל המחלות והמיחושים שקננו בהם התמסרו לאותה רוח נשגבה אשר התפעמה בהם ומילאו את הצו של הצדיק לעבוד את הבורא בבחינת „כל עצמותי תאמרנה״.

סערה פנימית זו, שהתרחשה יום יום בשעת תפילה, הגיעה לשיאה מדי ראש־חודש בתפילת „הלל״. רגליו נעו, כל אבריו רטטו, וכולו היה כעין גחלת יוקדת. וכל זה בפשטות ובחמימות, ללא שום הכנות.

סגולה מיוחדת בגדלותו היא, ללא ספק, שמירתו הקפדנית על הזמן, על השעות והרגעים. לא עבר עליו אפילו רגע אחד ללא עבודת השם, ועבודת השם משמע הכל.

לימוד־תורה – עבודת השם היא; להקשיב לבכיותיה של אלמנה דוויית־לב – אף זה עבודת השם; לדבר על לבם של בני־ישיבה צעירים, לייעץ לבני־ישיבות ותיקים, להתעניין בגורלם של אברכי הכולל ולדעת מצבו של כל אחד ואחד בביתו, להורות הלכה לכל רחבי תבל ולהשמיע את המלה הקובעת בעניני היהדות החרדית – כל אלה גם הם עבודת השם, שכן נבעו משיקול־דעת של תורה והלכה.

ואם הזמן פירושו חיים, ורגעיו של אדם הם החלקים המרכיבים את מסכת החיים, הרי מן הראוי לשמור על כל רגע ורגע בקפדנות שלא יצא לבטלה. ואכן, זו הדרך בה הלך.

במשך עשרים וארבע שעות היממה היו כל שעותיו ורגעיו שקולים ומדודים במאזניים מדוייקים להפליא, לפי סדר עבודת השם שלו.

מדי בוקר העיר את השחר, בהשכימו להתפלל תפילת ותיקין. לא פעם קרה, שבימות החורף ברדת גשמים מרובים בבוקר, היה חסר מנין בבית־מדרשו; אך הוא שמר את מקומו, ואת תפילתו צימצם גם אז לאותם רגעים שלפני הנץ החמה.

לא שמש וירח, לא קיץ לא שרב ולא רוחות, יכלו לשנות כמלוא נימה את סדר יומו בעבודת השם.

ועם זאת היה אביר ההלכה, ואם הרגיש ברע ולפי מצב בריאותו היה צורך שישכב וינוח עד יעבור זעם, עד ששוב יאות הגוף ללכת בתלם עם רוחו הנעלה, אזי שמר על זה בקפידה עד תום. שכן הוא היה איש ההלכה, ואם לפי ההלכה חייב אדם להתפלל יום יום במנין, לענות ,,אמן'' ו,,יהא שמיה רבה'', ברכו וקדושה – הרי לפי אותה הלכה יש להקפיד גם על ,,ונשמרתם לנפשותיכם'', ואם קיים חס־וחלילה חשש כלשהו, שפסיעה מיותרת אחת עלולה לסכן את החיים והבריאות, אזי אין כאן ענין של עבירה על דין.

והוא ידע היטב את הגבולין ואת התחומין.

שלוש פעמים ביום יצא לטיוליו בדרכו מביתו, דרך בית־הקברות שבאותו רחוב, ובכל טיוליו נלוו אליו בחורי־ישיבה אשר אתם שוחח בדברי תורה לאורך כל הדרך. אבל היו מקרים רבים. שבהם יצא לשוח לבדו, בהתבודדות, ואז ניתן היה לראות בעליל, כיצד רגליו דורכות על הכביש, אבל ראשו מרחף בעולמות העליונים. פוסע היה מתונות, פסיעה אחר פסיעה, כשהוא מהורהר, תפוש־מחשבות. באותם טיולי־התבודדות היה מתעלה לגמרי מן העולם התחתון והגיע למדרגת התפשטות הגשמיות.

היו זמנים כאשר מקורביו ניסו להשפיע עליו, שיקבע מדי יום ביומו שעות קבועות לקבלת קהל. שכן הגיע הדבר לידי כך, שמאות מבקרים היו פונים אליו יום יום, וזה השפיע מאד לרעה על מצב בריאותו הרופפת. על־ידי קביעת זמני קבלה – סברו מקורביו – היה ניצול מהרבה התקפות־לב שבהן לקה תכופות עקב ריבוי המבקרים.

אבל הוא סירב לקבל הצעה זו. הוא טען בתוקף: איך אפשר לדחות אדם אפילו לרגע קט ולא לשמוע אנקת מר־נפש ונכא־לב?

וכך המשיך בדרכו ומילא את כל רגעי ימותיו ולילותיו בעבודת ה' המגוונת – לימוד תורה עם אהבת ישראל, עבודת הבורא עם דברי תנחומין ועידוד לכל מצוק ומר־נפש. תמיד מצא לו זמן לעודד תלמידי חדרים לשקדנות והתמדה. לא היה דבר הקשור לתורה, מוסר ויהדות, שלא יתעניין בו ולא יביע את דעתו הברורה והקובעת, ללא שום היסוסים ומשוא־פנים.

הכל פנו אליו, הכל בקשו ממנו עצה. בין הנוהרים אליו לשם התייעצות וקבלת חוות־דעתו היו ראשי־ישיבות, רבנים, שרים, אנשי ציבור, עסקנים וסתם יהודים. והוא ענה לכולם בשפה ברורה ומדוייקת. לא פעם היו אלה ענינים מסובכים, הטעונים שיקול־דעת ובירור הלכה, כדי להסיק את המסקנה הראויה. אז היה יושב אתם אל שולחנו, או בימות הקיץ היה יוצא אתם אל המרפסת, ולאחר התייעצות ממושכת וממצה היו הדברים מתלבנים ומתחוורים כל צרכם.

אף כי מעודו לא שימש ברבנות ולא קיבל עליו שום „דין תורה" – בכל־זאת כשהיו שני אנשים פונים אליו בבקשה, שיפשר

ביניהם בדבר איזה סיכסוך, היה מקבלם ושומע טענותיהם ומוציא להם פסק־דין. וכל זה כדי להשכין שלום ביניהם.

פרק מיוחד היוו הביקורים של תושבי בני־ברק וזכרון־מאיר. להם הוא שימש כאדמו״ר וגאון ביחד. היה ביניהם חוג מיוחד, שאפשר לקרוא לו ,,חוג החזון־איש״, אשר לא עשו שום מעשה בכל תחומי החיים מבלי לקבל קודם את הסכמתו, אם בעניני מסחר, בעניני חינוך, בעניני שידוכים, ועוד. ידם לא משה מתוך ידו אפילו לרגע קט.

אנשי בני־ברק באו אליו בהמוניהם, כל אב עם ילדיו, כל בחור ישיבה וכל צעיר, לקבל את ברכתו בערבי ראש־השנה ויום־הכיפורים. והוא היה יושב אז שעון על מיטתו וחלק ברכותיו לאזרחי עירו. והיה כל אחד יוצא מאותו חדר בלב מלא עידוד ורגשי נועם, בנשאו בקרבו את ברכת הצדיק ליום הדין.

מלבד זה היה נוהג להשתתף בשמחת מצוה של כל תושב בני־ברק שהזמינו. הוא לא סירב לאיש. בפשטות ובאהבה נענה לכל הזמנה, מלבד באותם מקרים שמצב בריאותו לא הירשהו זאת. נוכחותו בשמחות הוסיפה רוח חיים ונופך הדר מיוחד.

כעין אב ופטרון מסור היה לכל בני־הישיבה שבאו אליו. ביקוריהם של הללו בביתו לא נשאו אופי של ביקור לשם בקשת עצה או ברכה, אלא כמו ביקור של בנים בבית הוריהם. אתם היה משוחח כדבר אב אל בנו, והיה חודר לעומקם של ענייניהם. כל רז לא נעלם ממנו. הוא הדריך אותם, לימדם איך להתנהג וסלל לפניהם את דרכם בחיים. הרבה שידוכים של בני ישיבות נקשרו על ידו, והרבה אברכים נסתייעו בעזרתו. ביתו היה פתוח לפניהם תמיד, אפילו בזמן ששכב על ערש דוי.

ועתה היד רוטטת, בהעלותה כל זה על הכתב. שוב הנני מסתכל על אותו הבית ממול, משתוקק אני להתחמם שעה קלה לקרני אורו, שהיו בוקעות משם במשך כל השנתיים שגרתי בשכנותו, אבל הן כבר דעכו. הבית עומד מיותם. החדר בו חי האיש הפלאי, בעל ה,,חזון איש״, ורקם את מסכת שנות חייו האחרונות – נתרוקן. קודרים מסתכלים הקירות על כל עובר ושב. אותה מרפסת מעוטרת

ירק, שבשעות התבודדותו היה מהלך בה הלוך ושוב, עומדת גם היא שוממת וכמו שטופת דמעות.

שבעה ימים עברו, שבעת ימי יתמות ושכול. שוב לא ידרכו עוד רגליו על אותו הכביש, שעליו דרך שלוש פעמים ביום. לא אשמע עוד לעולם את קריאת השמע שלו ואת ה,,שמונה עשרה'' שלו עם הנץ החמה.

ובהגיע ימי הדין, ראש השנה ויום־הכיפורים, לא אקבל עוד את ברכתו לי ולילדי. ואחרי מעריב של ראש־השנה לא יצטרכו עוד אנשי בני־ברק להמתין שעות עד שיגיע תורם לברך את ה,,חזון איש'' בברכת ,,לשנה טובה תכתבו''.

בימי חג הסוכות לא תהיה עוד תכונה רבתי בביתו, וכל באי בית־מדרשו לא יברכו עוד ברכת הלולב על אתרוגו של ה,,חזון איש''.

בליל שמחת תורה לא תשמח עוד ,,זכרון־מאיר'', כפי שהיתה שמחה תמיד עת ליוותה את ה,,חזון־איש'' מביתו לבית פוניבז להקפות.

ואלה הילדים הרכים, בעלי הפיאות המסולסלות והפנים העדינים והתמימים, לא יקבלו עוד לגימות יין מכוס ההבדלה של ה,,חזון איש''.

רק שבעה ימים עברו והשם של ה,,חזון איש'' מוזכר במספדי־התמרורים הנישאים עליו בכל רחבי הישוב והעולם הגדול.

נותרתי בלי אותו ,,שכן טוב'' אשר בו התפארתי ואשר השרה עלי כל־כך הרבה התעלות והתרוממות־נפש.

אבלות אפפה את כל הסביבה. הכל בוכה ומקונן. אבנים מקיר תזעקנה ותקוננה אף הן. בוכה גם החמה שהופיעה יום יום עם תפילתו של צדיק הדור. בוכים בני הישיבה, בוכים תושבי בני־ברק, ובוכה הישוב כולו בארץ ובעולם.

רק שנתיים זכיתי להתחמם מקרוב לאורו. שנתיים גרתי בשכנותו, בית מול בית. ועתה הסתלק לישיבה של מעלה. פנה זיוֵנו, פנה הדרנו.

זכר צדיק לברכה.

חשון תשי"ד

השער הנעול!

(במלאת שנה לפטירת מרן החזון איש זצ"ל)

שנה חלפה והשער עומד נעול. עצי־האורן ושיחי הירק שמסביב לאותו בית בשכונת זכרון־מאיר בבני־ברק, הסתעפו והצמיחו ספיחי־פרא והסתירו לגמרי את המרפסת, שתמיד היתה פתוחה ומוארת יומם ולילה, בשבתות ובימות החול.

עברה שנה מאותו יום מר ונמהר, כאשר רבבות בני ישראל מכל פינות הישוב התאספו ביום קיץ שרבי ללוות את האיש בעל החזון למנוחת־עולמים. מאז נעל השער. החדר עומד ריק ומיותם, וכסא־הקש החדש, אשר הובא רק חדשים מועטים לפני פטירתו, עומד נכאה וגלמוד מול הנר הדולק כנגדו.

אמנם הבית לא נסגר לחלוטין. בית־מדרשו של החזון־איש זצ"ל עדיין עומד על תלו. עוד מתפללים שם מדי יום ביומו כמה מניינים של ותיקין. עוד נשמע באמצע היום גם קול תורה מפי בחור ישיבה, אשר בחר לו למקום התמדתו את בית מדרשו של החזון־איש ז"ל. אך בכל־זאת השער „נעול". יתמות נוראה אופפת את כל פינות אותה חוילה הניצבת על אם הדרך בזכרון־מאיר.

ננעל השער בפני אלפים, מאות, עשרות, ויחידי סגולה. פסקו הדי הפסיעות שמלאו תמיד את קטע הכביש המוביל לבית מדרשו.

הם חדלו לבוא, וכל אחד ואחד במקומו תוהה ובוהה, מחפש אותו, מבקש את הלב המרגיש שישמע, יקשיב ויספוג כל מה שמתנים לפניו ומבקשים ממנו בדחילו ורחימו.

זה אך לפני שנה עמד לרשותו של כל פונה ודורש, לתת לו מבוקשו; ליתום – אבא; לאלמנה – בעל; לאשה דוויה ומרת־נפש – מעין של עידוד ונחמה; לאברכיו אשר הקדישו את חייהם לתורה

ולעבודה – הוראת הדרך בה ילכו הם ובני ביתם; לרבנים ויושבי על מדין – פסיקה וקביעת הלכה; וליחידי סגולה – לב רגיש, מקורב וידידותי.

אך לפני שנה היה ביתו הבית הפלאי שבכל הישוב, בו השתכן איש אשר היה חובק מרחקים, ומתוך ארבע אמותיו הרקיע שחקים.

הוא היה אביר ההלכה, המנתח של פסק־ההלכה, וכל זה התרקם במוחו בין שמיעת מרי שיחו של אחד למשנהו.

ברוב שעות היום והלילה צבאו על פתחו מבקרים מכל פינות הישוב. כשמונה־עשרה שעות ביממה היה ביתו פתוח לרווחה לכל הבאים. והוא, גוף של גידין ועצמות, היה שוכב על מיטתו הרעועה ומטה אוזן קשבת לכולם.

וכאשר ביקשוהו פעם מקורביו לארגן את סדר יומו ולקבוע שעות מיוחדות לקבלת קהל, לא הסכים בשום אופן, כי איך אפשר לדחות אדם שבא מטבריה, מצפת, מירושלים ומהנגב, לקבל תשובה מכרעת בעניני חיים ומוות, ולקבוע לו שעה קבועה ביום מסויים.

ועם כל זאת לא פסק מוחו הגאוני להגות ולרקום את ספריו הגדולים בהלכה, ספרי ,,חזון איש״ הידועים , ולעסוק גם בבעיות עמוקות הנוגעות לתחומי החשבון, התכונה וההנדסה.

ועדיין אין זה הכל. תוך כדי צלילה לעומקו של ים התלמוד ובהיותו שקוע ימים כלילות בהלכה – נמצאו לו רגעים מיוחדים בסדר יומו, רגעים נעלים, כאשר הגוף הצנום הזה, שכולו עור ועצמות, יצא שלוש פעמים ביום החוצה, כדי להרגיש אותה הרגשה פיוטית נשגבה אשר הוא הביע בכתובים:

,,אם האדם הוא בעל נפש, ושעתו שעת השקט, חפשי מרעבון תאווני, ועינו מרהיבה ממחזה שמים לרום והארץ לעומק, הוא נרגש ונדהם, כי העולם נדמה לפניו כחידה סתומה, כמוסה ונפלאה, והחידה הזאת מלפפת את לבבו ומוחו והוא כמתעלף, לא נשאר בו רוח חיים, בלתי אל החידה כל מעינו ומגמתו, ודעת פתרונה כלתה נפשו, ונבחר לו לבוא באש ובמים בשבילה, כי מה לנו ולחיים, אם החיים הנעימים האלו נעלמים ממנו תכלית ההעלם״.

שלוש פעמים ביום יצא לטייל תחת כיפת השמים, לפגוש פנים

אל פנים את אותה „החידה הסתומה, הכמוסה והנפלאה״ של בריאת הבורא. שלוש פעמים ביום יצא לשוח בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. את עיניו לא הגביה כלפי מעלה, ובכל־זאת היה כל כולו מרחף באותם העולמות העליונים, שם ראה בחושיו הרוחניים את הפתרון לאותה החידה.

ואותו גוף צנום אשר הכיל בקרבו נשמה גבוהה ביותר, מסוגל היה להפיק את המלים הנשגבות הללו:

„כאשר זכה שכל האדם לראות אמתת מציאותו יתברך, מיד נכנס בו שמחת גיל אין קץ, ונשמתו נעימה עליו, והדמיון משלים עם השכל לחזות בנועם ה׳, וכל תענוגי בשרים חמקו עברו, ונפשו העדינה מתעטפת בקדושה וכאילו פרשה מגוף העכור ומשוטטת בשמי שמים. ובהעלות האדם בערכי קודש אלו נגלה לפניו עולם חדש, כי אפשר לאדם בעולם הזה להיות כמלאך לרגעים וליהנות מזיו הקודש, וכל תענוגי עולם הזה כאפס נגד עונג של דביקות האדם ליוצרו יתברך. הכוח הטמיר הזה הוא אחד מהכוחות הטמירים שנתן היוצר בנשמת האדם. כוח זה מעיד על קשר הגבר ליוצר כל היצורים, ואשר נברא לעבור את בוראו ולדבקה בו״.

הוא היה כולו עור ועצמות, מלא מיחושים ומחלות. ויתכן שגוף רעוע וחלוש זה עצמו שימש לו למטרה גבוהה ונעלה, לקבוע תחומי הלכה, אימתי ואיך מתחילים גבולות של פיקוח נפש, מתי ואיך חלים הדינים של „ושמרתם את נפשותיכם״, ומתי ואיך חייב אדם להשאר בביתו ולא לפסוע אפילו פסיעות אחדות כדי להתפלל במנין.

הוא היה איש אלוקים. ברגעים של בדידות היה מרחף בספירות עליונות, צולל בנבכי ים התלמוד. ובו בזמן היה חבר נאמן ומקורב לילד קטן, לתלמיד בית־ספר ולבחור ישיבה, אשר לא פעם הקדיש להם שעות ארוכות, לשוחח עמם, לטייל בחברתם ולהאציל עליהם מהודו.

הוא היה הסמכות בהא־הידיעה של הישוב. דברו, דעתו והחלטתו, שמו קץ לסכסוכים וחילוקי־דעות בין רבנים, עסקנים ומנהיגי ציבור.

לא פעם באו לפניו בעלי־דין, כדי שיפשר ביניהם בסכסוכי־ממון גדולים; והוא, בהבנתו העמוקה, בעיניו החדות והחודרות, הגיע תמיד לנקודת האמת, ובעלי־הדין קיבלו את החלטתו כתורה מסיני.

הוא היה... הוא היה... אבל איה העט ואיה האדם, אשר יוכל לתאר את אישיותו הפלאית, אשר כל רגע ורגע מחייה היו מסכת שלמה של סודות ורזים.

גם הליכתו מאתנו, משק כנפי נשמתו עת התרוממה אל על בעצם ליל השבת ועזבה אותנו לאנחות – הם בגדר חידה סתומה ופלאית.

באותו ליל שבת עוד טייל לפני ביתו, כדרכו, בבגד־השבת שלו, כשהוא מתעמק באותה חידה נפלאה של הבריאה. אחר חזר לביתו, כרגיל, אל ספריו, אל ארבע האמות של ההלכה. אך מי פילל ומי מילל, כי היה זה טיולו האחרון, הטיול בו נפרד מן העולם.

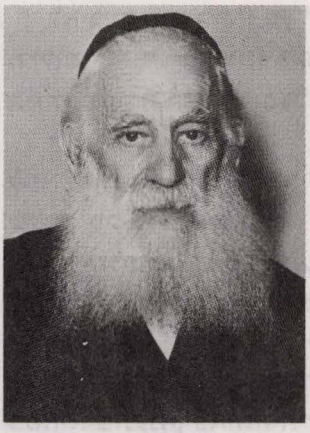
חייו היו נעלמים ונסתרים, וגם מותו היה בגדר חידה סתומה.

*

עברה שנה בלי ה„חזון־איש״. אך הוא לא נשכח מן הלב. אם גופו הצנום הועתק קצת הלאה מבית־מדרשו, הרי רוחו עודה קיימת בקרבנו. ומדי יום ביומו בעברנו אותה כברת־דרך בה פסע את פסיעותיו, ובהכנסנו לבית־מדרשו ורואים את ארבע אמותיו, בהן נרקמו ספריו האדירים, בהן קיבל גדולי וגאוני תורה, ומהן שלח את דבריו, גחליו היוקדים, אל קצווי ארץ – נדמה לנו כאילו עודנו חי עמנו ומקרין עלינו את הוד קדושתו.

כי אכן, צדיקים במיתתם קרויים חיים.

חשון תשט״ו

גאון ואוהב ישראל

(דברים לדמותו של הגאון מפוניבז' זצ"ל – במלאת שבעה לפטירתו)

הוא היה גאון יחיד במינו. חד בדרא. גאוניותו השתקפה בכל מהלך חייו, בכל מעשיו ודרך מחשבתו.

היתה לו דרך מקורית משלו, אשר העלתה אותו משכמו ומעלה גבוה, ואשר חיבבה אותו על הכל, בלי יוצא מהכלל.

להלווייתו נהרו אנשים מכל קצות הישוב, רבבות רבבות, מ„כרם ביבנה", מ„פרדס חנה", וגם מחוגי „נטורי קרתא". כי הוא גאון לכולם.

הוא לא דגל בשיטת ההסתגרות וההתבדלות. הוא גרס, כי בדרכי נועם והתקרבות אפשר לפעול גדולות ונצורות, להשפיע על אחים נידחים להביאם אל חיק האמונה הטהורה.

בשבילו לא היתה המלה „עין חרוד", למשל, מלה מפחידה ומעוררת שאט־נפש. אף כי ידע היטב משמעותה של מלה זו, ואף שנהירים היו לו דרכי החיים של קיבוץ זה, היה קורא לאנשי „עין חרוד" בכינוי „ברידערלך" (אחים). שכן בסתר לבו קיווה כי עוד

בחייו תתנוסס ישיבה גדולה במרכז ,,עין חרוד'' ותושביה יאזינו בלילות לקול התורה הבוקע משם.

הוא היה גאון מיוחד במינו. מימיו לא חלק פקודות והוראות לאיש. את גאוניותו השקיע במעשיו הרבים ובמפעליו הכבירים.

ובזה היה יחיד בדורו.

מחוץ לגאוניותו אצר בקרבו מידה רבה של ,,אהבת ישראל'', אהבה שפרצה את כל הגבולות ופשטה למרחקים.

ושתי סגולות אלה, הגאוניות ואהבת־ישראל, ליוהו כל ימי חייו.

הוא היה הראשון שיצר את המושג ,,בתי אבות'' בישראל. עם ישראל ידע תמיד שמות של מוסדות ציבור: ,,מושב זקנים'', ,,בית יתומים'', ,,הכנסת אורחים'' ועוד. והנה הביא הוא מושג חדש של חסד: ,,בתי אבות''.

הוא גילה, שאפשר ליצור ,,בית אבא ואמא'' חמים ומלא אהבה לכל היתומים האומללים. הוא היה הראשון אשר הנמיך את אישיותו המורמת ללב ילד קטן, והיה מחבקו ומלטפו ממש כאם המלטפת את בנה יחידה.

בעיצומה של פעילותו העסקנית, ולפעמים אפילו באמצע הכנות קדחתניות לנסיעה רחוקה, יש והיה מניח פתאום את הכל, משאיר את כל הסובבים אותו, ורץ אל ,,בתי האבות'' שלו, לבקר אצל היתומים, לחבקם באהבה ולעודדם.

קשר נפשי זה עם הילדים המשיך זמן רב גם לאחר שעזבו את ,,בתי האבות''. הוא שמר על הקשר הזה גם כאשר בגרו ועמדו ברשות עצמם. הוא השתתף בשמחות האירוסין והנישואין שלהם, והתעניין תמיד במהלך חייהם. שכן הוא היה האבא שלהם.

הוא גילה מסירות ללא גבול גם לתלמידי ,,ישיבת פוניבז'' שלו. ואף שחייו היו רצופים נדודים למרחקים, לרגל עניני הישיבה, הרי כל פעם שחזר מנסיעות אלה, התחיל מיד להתעניין בגורלו של כל תלמיד, וב,,שלום־עליכם'' הראשון של כל אחד מהם, ידע תיכף לשאול אותו על ענייניו ובעיותיו האישיים בהוסיפו עצה טובה ונבונה.

הוא היה ידיד נאמן ואוהב לכל מי שבא עמו פעם במגע, וזכר אותו כל ימי חייו.

זכורני, פעם שלחתי אליו הזמנה לחתונת בני, שהיה תלמיד ישיבת חברון ולא למד מעודו בישיבת פוניבז. אך בדיוק ביום החתונה היה עליו לצאת למסע לחוץ־לארץ. כעבור כמה וכמה חדשים, בשובו ממסעו בחוץ־לארץ, פגשתיו ברחוב וברכתיו ב„שלום עליכם״. הוא חיבקני ונישקני באמצע הרחוב וזכר לאחל לי ברכת מזל־טוב לרגל נישואי בני.

כזה היה טיבו. מרחקי ימים וארצות לא גרעו כהוא־זה מרגשותיו ומחובותיו המוסריות שהיה חב למישהו.

ואף שגדול היה בתורה וגאונותו בשיעוריו המופלגים הפליאו אף את גדולי הלומדים – גילה גאונות רבה גם בהוויות העולם ובחיי החולין.

תמיד היה מעורה בעניניהם של מהנדסים וטכנאים בקשר לבנינים הרבים שהקים בקרית פוניבז, ואף שלא למד מימיו הנדסה, ידע תמיד להדריכם ולעוץ להם עצות נכונות, והערותיו נתקבלו על דעתם והנחו אותם בסידור תכניות הבנין.

מעל לכל היה בעל חזון ומעוף בלתי־רגילים, אשר הודות להם הקים מה שהקים ובנה מה שבנה, והפך את בני־ברק לעיר מלאה ישיבות ותלמידי־חכמים.

הנני נזכר באותם ימי בראשית של ישיבת פוניבז. למרגלות הגבעה היו בנויים כמה חדרי־מרתף, ששימשו יסוד לישיבה העומדת להיבנות. באחד החדרים היה כמנין בחורים – ראשוני התלמידים של ישיבת פוניבז העתידה לקום. בחדר אחר ישבנו, ר׳ דוד ציטרון המנוח ואנכי, אבדל לחיים טובים, ושוחחנו עם הרב זצ״ל על אודות התכניות של בנין קרית הישיבה. היה זה זמן קצר לאחר רכישת פרדסי הליגמן, שטח שעליו מתנוססים כעת בנינים רבים ברחובות בן־זכאי, הרב דסלר, ראב״ד, רבי סעדיה גאון, הרב הירש, חזון־איש, ועוד. הרב גולל לפנינו את תכניות הקריה, וכבר אז, בעוד השטח כולו היה ריק ומכוסה פרדסים פה ושם, החיה לפנינו ממש, כאילו ראה כבר לנגד עיניו את בעלי־הבתים של אותה קריה, את מוסדות

הישיבה, בית יתומות וכו'. ובעיצומה של אותה שיחה הראה לנו תשריט של בנין הישיבה, בהראותו לנו על הנייר כל צד ופינה של בנין הישיבה, כאילו כבר היה עומד על תלו.

הוא היה משולהב כולו. עיניו בערו כאשר הראה לנו בידיו כל נקודה ונקודה שבמפה וכל בנין שהוא מתכוון לבנות שם.

הוא עדיין התלבט אז בבעיית תקציבה הזעום של הישיבה הקטנה, ששכנה בחדר מרתף, אבל רוחו הגדולה נשאה אותו לתכניות כבירות. וכבר אז היה לבו סמוך ובטוח בה' והאמין באמונה שלמה, כי מן השמים יסייעוהו להגשים את כל שאיפותיו ותכניותיו.

כל חייו היו שרשרת של פעילות מאומצת, תוך טילטולי־מסע תכופים. הוא לא ידע ליאות. שום קשיים ושום מרחקים לא הרתיעוהו ולא ריפו ידיו. שאיפתו העצומה, להרחיב את הישיבה לפי חזונו הגדול – היא שהמריצה אותו והפיחה בו כוחות בלתי נדלים.

ושוב הנני נזכר: פעם חזר ממסע לאמריקה. הוא הגיע הביתה אל הישיבה סמוך לשעה שתים בלילה. ולמחרת בשעה שבע בבוקר הריני רואה את הרב כהנמן עומד יחד עם המהנדס על המגרש הריק אשר ממול לדירתי, ובעזרת מקל קטן שבידו הוא מראה למהנדס כל פינה ופינה ומתווה לפניו את תכנית הבנין שעליו לבנות. וכל זה בחריצות וזריזות עלומים, כאילו היה אברך עול־ימים.

כך היה סדר יומו: מלא וגדוש מקצה לקצה, בלי ליאות ובלי רפיון.

הוא היה הראשון שאירגן את המפעל „ירחי כלה". זה היה ממש „ילד שעשועיו". הייתי קורא לזה „מפעל חייו". ומעולם לא ידעה נפשו שבעה בענין זה. תמיד חלם ושאף להפוך את „ירחי כלה" למפעל אדירים, אשר ימשוך אליו אלפים בכל שנה ושנה. בין היתר תיכנן לבנות בנין מיוחד מתאים לזה.

אותם שבועיים של „ירחי כלה" היו בשבילו קודש לה', ימים של מנוחה ושלווה, מעין „בית הבראה" רוחני שלו, ובהם פיזר בנדיבות מהגיגי רוחו לכל שומעיו. לא היה דבר בעולם שיכול היה לעכבו מלהשתתף ב„ירחי כלה". אפילו בהיותו באמצע מפעל התרמה בחוץ־לארץ, היה מניח את הכל ובא ארצה ל„ירחי כלה".

היתה זו תמונה מרהיבת־עין, כאשר מדי ערב היו מתאספים כל משתתפי ה„כלה״ בדירתו ולמד אתם „ארחות חיים״. כל הנוכחים בלעו את דבריו בצמא. באו גם אנשים תושבי בני־ברק להאזין ל„שיעור״ זה. הוא היה יושב בראש השולחן ודבריו קלחו כמעין המתגבר.

הוא היה, הוא היה...

איה העט שיוכל למצות את כל מה שהוא היה?

בחוג הרבנים וגדולי התורה, שעם כולם היה מעורב ועם כולם קיים קשרים הדוקים – היתה לו דרך מקורית משלו, ואיש לא היה יכול להשפיע עליו לסטות כהוא זה מדרכו.

הוא שנא את המחלוקת תכלית שנאה. אפילו מחלוקת שהיא כביכול „לשם שמים״, היתה בעיניו שלילית. הוא התייחס לכל מחלוקת כאל מעשה שטן. ולכן התרחק כמטחווי קשת מלהימנות על מנהיגי המפלגות הדתיות. אבל מאידך עשה תמיד נסיונות ומאמצים להשכין שלום בין הירִיבים.

הוא היה ככוכב מאיר בשמי היהדות החרדית, ושימש סמל ומופת לכל הישוב, בלי יוצא מהכלל. מזהרו האציל נגוהות לכל החוסים בצלו, ומגאוניותו ואהבת־ישראל שלו השפיע על כל באי ביתו.

מי יתן לנו תמורתו!

אלול תשכ״ט

המאיר לכל ישראל

(במלאת שנה לפטירתו של הגאון הגר"י כהנמן זצ"ל מפוניבז')

ישבתי אותו ערב כולי המום ומאובן. הייתי אחד בין מאות, שישבו יחד אתי. לא יכולתי לחדור למאות הלבבות השומעים, להאזין לריטוטי הנימים הפנימיים של הקהל סביבי. כי מי האדם שיוכל לבחון סתרי לב אנוש?

ואולם, שונים היו כולם, שונים מכפי שהייתי רואה אותם מדי שנה בשנה, במשך שמונה־עשרה שנה רצופות.

לרחשי לבותיהם לא יכולתי להגיע, אבל שירטוטי פניהם היו גלויים לפני, עם ההבעות ההמומות והכאובות של כל אחד מהם.

עצבות עמוקה אפפה את כל הנוכחים. כל אותן שערות שהספיקו להכסיף במשך שמונה־עשרה השנה, הלבינו פתאום כשלג, בבחינת רבי אליעזר בן עזריה: „הרי אני כבן שבעים שנה".

כעין זיקנה חטופה קפצה על כולם באותו הערב, הלא הוא ערב הסיום של ישיבת „ירחי כלה" במוצאי־שבת, בשנה הראשונה בלי הרב כהנמן זצ"ל.

אמנם באו כולם, אלה הותיקים, ראשוני המבקרים שנענו לקריאתו של הרב כהנמן לחדש מסורת „ירחי כלה" כבימי התנאים והאמוראים. הם באו כתמיד, איש לא נעדר. אבל בלבם התפעמו רגשות אחרים לגמרי.

השיעורים התקיימו כתמיד. ראשי־הישיבות העניקו במיטב יכולתם מאוצרם הרוחני העשיר, ועוד ביתר שאת וביתר עוז. אבל כל הנאספים כאילו חיפשו משהו החסר, כאילו כוונו את כל מבטיהם לאותה פינה שליד ארון־הקודש, שבמשך כל אותם שבועיים של „ירחי כלה" היתה ריקה. הם חיפשו אותם שני אורות, שני לפידי־האש שהפיקו שתי עיניו של הרב כהנמן זצ"ל והאצילו שגב נגהם על כל הנאספים.

אותו ערב הקשבתי רב קשב לדברי הפרידה, שנאמרו ליד שולחן הנשיאות, ואשר כללו דברי הלכה ואגדה. הסתכלתי בלובן שערותיו של בן הרב, ר' אברהם, אשר בשנה האחרונה זרקה בו שיבה. ומבין המלים וההגיגים הדהדו חרש אנחות־הכאב על החסר בשעה זו, על האבדה שחסרונה היה מורגש כל־כך בכל האולם הגדול.

שנה כבר חלפה ועדיין קשה להתרכז. העט אינו יכול לתאר את אשר קרה. שכן היה הרב כהנמן אחד האישים הבולטים ביותר, שהקרין את אורו על היהדות שבכל התפוצות בעולם כולו. אפילו בזמן ששימש ברבנות לא הצטמצם מעודו בארבע אמותיה של פוניבז', אלא תמיד היה משוטט בכל העולם, האציל מאורו בכל מקום בואו וכמעין המתגבר שלח השפעתו חוצה.

כך היה טיבו. מעינותיו המפכים לא יכלו להצטמצם. סערת רוחו לא יכלה להיכלא. הוא דרש אפקים רחבים, להרקיע שחקים, לחבוק זרועות עולם, וזאת עשה במלוא מרצו.

לא זמן ולא מקום יכלו להגבילו. הוא היה למעלה מהם. בהיותו בבני־ברק, היה שרוי גם בניו־יורק, ובהיותו בניו־יורק היה גם בלונדון, ביוהניסבורג ושאר מקומות בעולם. וכל זה בשביל רעיון כביר, אשר למענו הקריב את כל כולו – לימוד התורה.

„אוי ברידערלאך, ברידערלאך, לערנען תורה" (הוי, אחים, אחים, נלמד תורה!) – היה זועק בכל נאומיו ומשאיו ואותו הרעיון היה הכוח המניע של כל מפעליו ויצירותיו אשר פעל ויצר.

הוא הקים את „קרית הישיבה", בנה בנינים, יסד מוסדות, בית יתומות, בתי־אבות לילדים, והכל למטרה אחת ויחידה: לימוד התורה.

את היסוד לכל מפעלו הכביר הניח בבני־ברק. ומאותו יום בו ירה את אבן־הפינה לישיבת פוניבז', הפך את בני־ברק לעיר התורה והישיבות. את נטיעתו הראשונה שתל על ראש הגבעה, שעליה מתנוסס כעת מבצר התורה הגדול בארץ ישראל, ואחריו באו עוד רבים ונטעו גם הם נטעים של תורה בבני־ברק והפכוה לגן משגשג ופורח של לימוד תורה.

עם היותו כל־כולו מסור ללימוד התורה, היה גם איש־ציבור

דגול, משכמו ומעלה גבוה. בעל אופי עז היה, שקיים את הפסוק ,,לא תגורו'' במלואו, ולא עניינו אותו שום דעות אחרות, אשר ראה אותן כבלתי נכונות.

בפעילותו הציבורית התרחק מכל מיני מחלוקות, שאותן שנאה נפשו. מעורה היה עם הכל, הורה והדריך את הכל, ולא מנע מאיש את עצותיו הנכונות והמועילות. ראשי ומנהיגי מפלגות דתיות מכל החוגים היו נכנסים אצלו לשמוע דברו ולשאול בעצתו, ולכולם הקדיש ממיטב זמנו, להנחותם ולהתוות להם קו.

במכלול כל העבודות האלה העמוסות על שכמו, לא בז לקטנות, ועינו היתה פקוחה על כל פרט ופרט של מפעליו הגדולים.

כידוע הקים עשרות בניני ,,נציבים'' השייכים לישיבה. כמעט לא עבר עליו יום מבלי שיבקר בכל בנין במשך הקמתו, לפקח על העבודה ולהעיר הערותיו למהנדסי הבנין.

בצהרי יום קיץ לוהט ראיתי פעם את הרב זצ''ל מופיע לפני אחד מבניני הנציבים. הדבר משך את תשומת־לבי, מה ראה הרב לטלטל עצמו הנה ביום לוהט כזה? והנה מתברר, שצריך לתלות על הבנין שלט עם שם הנציב, והרב רוצה להיות בטוח שיתלוהו במקום הנכון. הריהו מטפס, איפוא, ועולה בכבודו ובעצמו, ומראה את המקום הנכון שאליו התכוין.

רעיונותיו החובקים זרועות עולם היו מקוריים משלו, אשר בעצמו הגה אותם ובעצמו יישם אותם והוציאם לפועל.

אחד מהם היה הרעיון של חידוש מסורת ,,ירחי כלה'', רעיון אשר זכה להגשימו בהצלחה בלתי משוערת ולראות פירותיו במשך שמונה־עשרה שנה רצופות מיום הווסדו.

עברה כבר שנה מאותו יום מר ונמהר, בו נעקר האילן הגדול רב־הפארות מהנוף של כלל היהדות. יתן ה' שנדע להמשיך את מפעליו, לבסס ולחזק את אשר יצר בשנות־חייו הפוריות, ובזה נמצא ניחומים.

אלול תש''ל

ענק הרוח והמעשה!

(במלאת עשרים שנה לפטירת הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל – חשוון תשי"ד)

כשהופיע לפנינו, נתגלה בבת־אחת במלוא שיעור־קומתו ובכל הודו והדרו. לא היתה זו התפתחות הדרגתית, אלא אישיותו הכבירה כאילו צמחה בזינוק אחד, ברגע אחד. הבריק ברק וניצוצי אור החלו להאיר למרחקים, אל מעבר לים, לכל קצווי תבל.

„הרב מסאנוק", „הרב מגלינא", „הרב מלובלין" – כל אלה בחדא מחתא. כאן לא שלטו הזמן ומהלכי השמש והירח. הוא קם ליהדות פולין בכל שלמותו, עם כל סגולותיו וכשרונותיו.

מוחו והלך־מחשבותיו לא ידעו גבולות ותחומים. במעוף ובתבונה גמאו מרחבים, חבקו זרועות עולם.

וכשלקח בידו את רסן ההנהגה של אגודת־ישראל, הוציא אותה מחיתוליה, ממסגרת הצמצום וההצטנעות. הוא הקדיש לה ימים כלילות. הוא היה כעין התגלמות ה„אגודה" בעצמה. וכל זה נעשה ללא פרסומת ותעמולה, שכן הוא עצמו היה הפרסומת והתעמולה.

ברוב מרצו ושגבו הוציא את ה„אגודה" מתוך גבולותיה והביאה לשיא ההתפתחות. ואולם, יחד עם זה לא ראה בה את המטרה והיעוד. כאן לא רצה לשים את הדגש.

התארגנות היהדות החרדית במסגרת אגודת־ישראל, „יצירת כלים של מפלגה דתית בישראל" – כל אלה הם אמנם אמצעים טובים ויעילים, אבל רק אמצעים, דרכים המובילות אל המטרה העיקרית, אל התכלית אשר למענה נוצר עם ישראל. יש לדאוג, איפוא, שלא להפוך את האמצעים למטרה, אלא לחתור בכל עוז אל המטרה בעזרת האמצעים.

דאגה זו והחשש לטישטוש ועירבוב התחומים, מלאו את מוחו. והוא לא נח ולא שקט בפעילותו בתור ראש אגודת ישראל. ובעיצומן של הפעולות המסועפות בשטח האירגוני, תססו כבר בקרבו שני הרעיונות הגדולים, גרעיני המטרה הסופית של אגודת־ישראל, אשר בלעדיהם לא ראה טעם ותוכן בכל הפעילות הזאת.

הרעיון הראשון, אשר יקד בקרבו כשלהבת אש, היה „כבוד התורה". בעודו עול־ימים, עת חישל את אישיותו הנפלאה על סדן ההתמדה בתורה, כבר האזין לרחש של בני הישיבות, תלמידי־החכמים הצעירים, על היחס האדיש וההזנחה כלפיהם מצד בני הדור ההוא. ואף שהוא עצמו לא עבר אותו מסלול נדודים ותלאות, שהיה אז מנת חלקו של כל בן ישיבה – חש בכל־זאת את הכל בחושיו הרוחניים.

לבו הרך והרגיש, נשמתו הנעלה והגאונית, קלטו את אנקות הבושה והעלבון שפרצו מפי בני־הישיבות אשר בערים הגדולות. לבו התחמץ בקרבו למראה תלמידי הישיבות, עתידו של העם, הסולת של החינוך, אשר לאחר שש־עשרה או שמונה־עשרה שעות לימוד תורה בשקידה, תוך צלילה עמוקה בנבכי ים התלמוד – נאלצו ללכת ללון בחנויות ובבתי־מסחר, במפעלים ובבתי־מלאכה, של אנשים חילוניים זרים לרוחם, בתור שומרי לילות, כדי שתהיה להם קורת־גג ללון. בעיני רוחו ראה האברך מסאנוק את כל הטרגדיה ש׳ל מצב בני הישיבות באותה תקופה. בכלל זה גם טילטולי

בני־הישיבות מבית לבית, לאכול שם ,,ימים״, לסעוד לחם חסד של בעלי־בית למיניהם.

עלבונם הצורב של בני־הישיבות וההשתתפות בצערם וזעמם, הרעישו את לבו והתסיסו את כל מעמקיו. ואז כבר נבט בקרבו הרעיון של ,,ישיבת חכמי לובלין״. הוא היה עוד צעיר לימים ואפשרויותיו היו מוגבלות מאד, אבל כבר אז היה ברור לו כי עליו להקדיש את כל חייו, את כל נפשו, להרמת קרן התורה ולהעניק לבן הישיבה מעמד של כבוד, של תלמיד־חכם, הראוי להיות מורם מעם, משכמו ומעלה גבוה.

ואף שהיה מסור כל כולו לעבודת אגודת־ישראל, לא דעכה אותה אש גדולה להרמת כבוד התורה, והוא התמסר למשימה זו בכל מלוא מרצו וכל כישוריו הגופניים והרוחניים כאחד.

צא וראה! – אמר לעצמו – בשביל תלמידי האוניברסיטאות למיניהן מקימים ,,מעונות סטודנטים״ ואולמי הרצאות וכדומה, מדוע יגרע חלקם של בני הישיבות? למה לא להקים גם בשבילם פנימיות מסודרות היטב, כדי שיוכלו ללמוד תורה מתוך רווחה? ואם כבר להקים ישיבה ראויה לשמה, מדוע לא יתנוסס היכל ה׳ ברמה? מדוע לא יהיה זה בנין פאר, כעין ארמון מלכים, כיאה לכבוד התורה?

וכך נרקם במוחו הרעיון בשלימותו, בלי שום פגם וליקוי:

,,ישיבת חכמי לובלין״ תקום בבנין מפואר, מצוייד בכל שיכלולי הנוחיות, והוא יכיל אולם נהדר, ספריה ענקית, חדרי מגורים נאים, חדר אוכל מרווח, וגם חדר מיוחד ל,,בנין בית המקדש״.

אחת ולתמיד צריכים לצאת מאותה שיגרה נושנה, שהתורה נלמדת רק בתנאי עוני ומצוקה. ובאשר למשנה האומרת: ,,כך היא דרכה של תורה – פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן״ – פירש אותה בלשון תמיהה: וכי כך דרכה של תורה, לאכול פת במלח ולשתות מים במשורה ולישון על הארץ? שיטתו היתה להיפך, שתלמיד ישיבה צריך ליהנות מתנאי רווחה, כדי שיוכל לשקוד על התורה מתוך הרחבת הדעת, למען יוכל לגדול ולגדול.

ואת האש הגדולה הזו של הרמת התורה, העביר למרחקים. הוא

נדד מעבר לים, לארצות הברית של אמריקה, עבר על־פני המדינה לארכה ולרחבה, השמיע נאומים חוצבי להבות־אש, ועורר לבבות לתמיכה במפעלו הכביר. עד שלבסוף זכה לראות בהגשמת רעיונו הנשגב, כאשר עמד באותו יום היסטורי, בתור רב ואב"ד של לובלין, לפני קהל רבבות, על מרפסת הבנין המפואר, שחזיתו נתגלתה לעינים המשתאות של המוני היהודים ממרחקי כל ערי ועיירות פולין, ופתח את חגיגת פתיחת „ישיבת חכמי לובלין" בפסוק של נעים זמירות ישראל: „לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם".

באותו היום הורם כבוד התורה בכל העולם. כל אותם בני הישיבות המפוזרים בכל רחבי פולין, מצאו פדות ופורקן לענותם וסבלם החרישי.

הרעיון השני, שאף הוא היה חלק מבשרו ועצם מעצמותיו, ואשר נולד גם הוא בד בבד עם הולדת אגודת־ישראל, היה ילד טיפוחיו ושעשועיו: „הדף היומי".

גם כאן ניגש לענין מתוך זווית־ראיה רחבה ורחוקה, ושוב עמד לנגד עיניו הרעיון של הרמת כבוד התורה.

לכאורה היו הרבה רוטנים ומערערים נגד הרעיון. מה פתאום למדוד את לימוד התורה במסגרת קבועה של דף ליום? ואם לומדים דף אחד במשך שבועות וחדשים, תוך צלילה עמוקה בים סוגיותיו ועומק דיניו, כלום אין זה לימוד תורה?

בתחילה היו גם מתנגדים מבין חוגי הלומדים, שלא נראה להם ענין זה של הקצבה והגבלה: דף ליום, דף ליום.

אבל לא ארך הזמן ותועלת הרעיון התבררה לעיני כל.

„הדף היומי" איחד וליכד את האומה על־פני כל כדור הארץ. באותו יום ובאותו זמן ישבו יהודים בכל תפוצות העולם ולמדו את אותו הדף ואותה הסוגיא. בבתי־המדרש בוורשה ישבו חבורת יהודים ולמדו את שיעורם היומי בגמרא, ובעת ובעונה אחת ישבו יהודים בארגנטינה ובמדינות רחוקות אחרות ולמדו גם הם אותו הדף ואותה הסוגיא.

היה זה המכשיר הרוחני אשר בפרק־זמן אחד ליכד את נפשות ולבבות כל העם ללימוד התורה.

אלה היו שני הרעיונות אשר הגה והגשים, ואשר בהם ראה את המטרה הנעלה העיקרית של חייו.

*

עשרים שנה חלפו מאז שקעה שמשו של הגאון מלובלין, אבל המפעלים הכבירים שהקים למען כבוד התורה קיימים לשם ולתפארת. עד היום הזה ממשיכים בישראל ובאמריקה ובעוד מדינות בעולם להקים היכלי־פאר לישיבות של תורה ויראת־שמים, ואותו דף יומי שהתחיל כלל ישראל ללמוד בראש־השנה, עודו נלמד בכל תפוצות ישראל, ועודנו גם כעת, כפי שהגה אותו מלכתחילה, המכשיר הרוחני היחיד המאחד את כל העם בכל קצווי תבל.

רבי מאיר שפירא מלובלין זצ״ל

(זכרונות ליום פטירתו)

מדי שנה בשנה, זה כיובל שנים, כשמגיע יום־השנה לפטירת מהר״י שפירא זצ״ל, עולות ומופיעות לפני, מאוצר הזכרונות, אותן חוויות בלתי־נשכחות מאותו יום נאה ונהדר, שבו משך אליו המונים, אלפים ורבבות מכל רחבי פולין, וכינס את כולם יחד בלובלין המעטירה.

זכורני, כשהגיעה אותו יום לעיירה הידיעה המרנינה על חנוכת ישיבת חכמי־לובלין, היו כל תושבי העיירה כחולמים. רעד גיל עבר בכולם. הכל השתוקקו, עשו מאמצים, כדי לקחת חלק באותה חגיגה גדולה ומפוארת, אשר הלהיבה את כל יהדות פולין החרדית.

אני, ברוך השם, נמניתי בין אלה שזכו להשתתף באותה חגיגה. כמה מנינים נסענו אז מעיירתנו, צעירים, מבוגרים ועסקנים שכבר זרקה שיבה בשערם.

השם ,,ישיבת חכמי לובלין״ הכיל בקרבו אז, לא רק עצם יסודה של ישיבה חדשה עם תכנית לימודים מחודשת, ולא רק שמו המפואר של הרב שפירא זצ״ל, שכבר יצאו לו מוניטין בכל רחבי פולין הודות לגאוניותו, חריפותו ועסקנותו הברוכה והפוריה.

הוא הכיל בעיקר את המפנה החדש, את התמורה הכבירה, אשר חולל הרב שפירא במחשבת היהדות החרדית, כי בן־ישיבה אינו חייב להיות דוקא מאותו סוג של ,,פת במלח תאכל מים במשורה תשתה ועל הארץ תישן״, כפי שהיה נהוג מדורי דורות, כאשר בני הישיבות אכלו ,,ימים״ – היינו שכל יום היו סמוכים על שולחנו של בעל־בית אחר – ובלילות היו שומרים בחנויות, כדי לזכות על־ידי־כך במקום לינה.

כבוד התורה דורש – היה אומר – שדוקא הם, בני הישיבות,

צריכים להיות חיל צבאו של עם ה', שתהא כבוד מלכות שורה עליהם, שייהנו מתנאים טובים ונוחים, למען יוכלו לשקוד על התורה מתוך הרחבת הדעת ושמחה.

זה היה המניע העיקרי, אשר המריץ כל אחד ואחד, במאות העיירות שברחבי פולין, להשתוקק לקחת חלק בחגיגה הגדולה של חנוכת ישיבת חכמי לובלין.

הרב שפירא זצ"ל היה הראשון, אשר בנאומיו המרתקים הלהיב את שומעיו בהרימו את כבוד התורה ובדרשו להעלות את בן־הישיבה, מבחינת התנאים החומריים, לפחות לדרגת סטודנטים תלמידי האוניברסיטאות, בבחינת ,,ולא תהא כוהנת כפונדקאית".

אתגר חדש ומלהיב זה, הוא שהקרין אורו אל כל עיירות פולין הפזורות ומשך את ההמונים כבחבלי־קסם ללובלין, לחנוכת הבית.

כשמונה שעות ארכה נסיעתנו ברכבת ללובלין, מחצות הלילה עד עיצומו של בוקר. לא היינו בודדים באותה רכבת. בעת הנסיעה עברנו מקרון לקרון, ובכל אחד מהם מצאנו כמה נוסעים שפניהם היו מועדות ללובלין. בכל תחנה ותחנה התוספו עוד נוסעים, צעירים וקשישים, ועל פני כולם היתה נסוכה רוח של אושר ושמחה, שזכו לנסוע להשתתף בחגיגת אותו היום.

משהגענו ללובלין התפללנו שחרית בבית־הכנסת הראשון שנזדמן לנו, ומשם המשכנו ברגל למקום החגיגה.

המדרכות המו ושקקו מרוב האורחים, אשר נהרו שיירות שיירות מכל קצות העיר לאותו כיוון. לובלין כולה לבשה חג. איש מאתנו לא חשב על אוכל ושתיה, אם כי נשאנו בצקלוננו דברי־מאכל שהבאנו מבתינו. כי קצרה רוחנו להגיע למחוז־חפצנו, להקדיש את כל כולנו למאורע החגיגי הגדול ולהימצא כל הזמן בין כתלי הבנין החדש המפואר.

כשהגענו למקום כבר מצאנו שם ריבואות ריבואות של אנשים, אשר תפסו מקומות בחצר רחבת־הידים אשר בחזית הפלטין של הישיבה. עוד נותרו שעות אחדות עד לפתיחת החגיגה. סיירנו קבוצות קבוצות בכל הבנין, בחדרים השונים, בהיכל הישיבה, במטבח, באולם האוכל ובחדרי השינה. גולת־הכותרת של הסיור

היתה בחדר המיוחד, בו הוצג דגם של בנין בית־המקדש בזעיר אנפין. המראה הנפלא ריתק את מבטינו ועמדנו משתאים ומשתוממים, כאחוזים בחבלי קסם. לא האמנו למראה עינינו. מלאכת מחשבת כזאת! בית־המקדש, על כל חלקיו ומדוריו, לשכותיו, כליו ואביזריו השונים – נבנה ועוצב בידי אדריכל תלמיד־חכם, על פי מסכת מידות. וכל זה כדי להמחיש לפני תלמידי הישיבה את צורת בית־המקדש בעת לימודיהם עליו.

סיורנו בישיבה עורר בנו התפעלות עצומה. היה זה ארמון־מלכות לכל דבר. ובכל דבר ראינו את חותם גאוניותו של הרב שפירא זצ״ל, אשר הקדיש את כל חייו וכל הגיגיו להרמת קרן התורה וכבוד לומדיה.

הגיעה שעת הפתיחה. הנואמים, האורחים ואישי־הכבוד הרבים, תפסו את מקומותיהם ליד שולחנות הנשיאות, שסודרו על מרפסות הבנין, לנוכח הקהל הגדול שישבו ברחבת החצר. הרב שפירא זצ״ל ישב במרכז, כשפניו מאירים ועיניו כלפידים. לידו ישב האדמו״ר מטשורקוב זצ״ל, מוינה, בעל קומה נמוכה וזקן־שיבה ארוך, שפניו הפיקו הוד קדושה. מעל לבנין המפואר התנוססו לעיני קהל הרבבות אותיות גדולות ומאירות של הפסוק ,,לכו בנים שמעו לי יראת ה׳ אלמדכם״. לכאורה פסוק שגור, הנאמר בתפילות ובעת אמירת תהילים, אבל זה היתה לו משמעות מיוחדת, כאילו הקשבנו כולנו לקול הקריאה האדירה הבוקעת מתוך כתלי בנין־האדירים: ,,לכו בנים שמעו לי יראת ה׳ אלמדכם״.

רגע של התרוממות הגיע, כאשר פתח האדמו״ר מטשורקוב בדברי ברכתו. קהל הרבבות נשתתק בחרדת־דומיה. מלים חרישיות, נוקבות ויורדות, מלוות ברכה, התנשאו מחזית הבנין וחדרו עמוק בלב כל שומע.

לאחר מכן נמשכה במשך כמה שעות שורת הברכות, מפי ראשי יהדות פולין, מנהיגיה ועסקניה.

הרב שפירא זצ״ל, מנחה החגיגה ובעל־השמחה העיקרי, היה כולו אש להבה. פניו הפיקו שלהבת י־ה, כפני כהן גדול. הוא ריתק את כל קהל החוגגים בדבריו הנלהבים ובהדרת פניו.

חוויות אותה חגיגה נחרתו על לוח־לבי לכל ימי חיי. עדיין הן תוססות בקרבי, כאילו ראיתי לנגד עיני אותה יהדות פולין המעטירה, המלאה חיים ומעש.

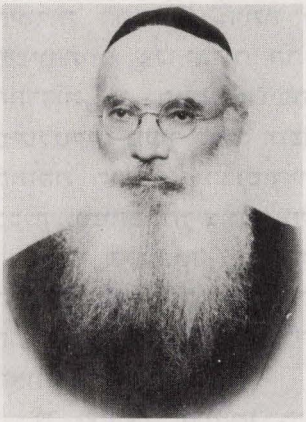
באותה חגיגה הניח הרב שפירא זצ״ל את היסוד לסדרי־חיים אחרים של בני הישיבות, ולהרמת קרן התורה בעולם כולו.

*

שנים ספורות בלבד זכה הרב שפירא זצ״ל ליהנות ממפעל חייו, ישיבת חכמי לובלין. בשנים ספורות אלה הצליח למשוך אל ישיבתו את בחירי התלמידים, מן המעולים שבבעלי־הכשרונות בפולין ובשאר מדינות אירופה. ובמשך השנים הללו היה להם ראש־ישיבה ומדריך, כאב ואם. כל כולו מסור היה לכל תלמיד ותלמיד. האציל על כולם מרוחו ונפשו, הדריכם בדרך המלך, להגדלת כבוד התורה ולומדיה, ודאג לכל צרכיהם ביד רחבה. עד שהגיע אותו יום מר, יום אבל ויגון לכל יהדות פולין והיהודים החרדים בכל תפוצות הגולה, יום בו נקרא לישיבה של מעלה ונשמתו הטהורה עלתה בסערה השמימה.

יהי זכרו ברוך.

מרחשון תשל״ז

מרים כבוד התורה!

(לזכרו של רבי שמואל גריינמן זצ"ל – גיסו של בעל „חזון איש")

איננו עוד האיש הענק, אשר לפני כמה עשרות בשנים הופיע בתנופת סערה לעיני היהדות החרדית.

איננו עוד האיש הדגול, אשר יצק מים על ידי שלושה גדולי ישראל, בעל ה„חפץ חיים", ר' חיים עוזר גרודזינסקי ובעל ה„חזון איש", זכר כולם לברכה. ועם האחרון ההתקשרות היתה מקירבת גוף ונפש כאחד, בהיותו גיסו של החזון האיש. והרי הם כולם סמכו ידיהם עליו להיות הרוח החיה והתוססת של יהדות ליטא.

הוא היה בעל מעוף ויזמה. כמעט ראשון היה ליוזמי „ועד הישיבות" בליטא, ולמארגני השבועון „דאס וואָרט" בוילנא.

שמו היה ידוע ומפורסם בכל חוגי היהדות החרדית בפולין ובליטא. מי מהם לא קרא את מאמריו הרבים ב„וואָרט" וב„טוגבלאט". וכל מה שכתב, הגה ויצר, היה קשור רק עם לימוד התורה והאדרת הישיבות בישראל.

יסודו של „ועד הישיבות" בליטא חולל מהפכה שלמה בקרב

היהדות החרדית. היתה זו מעין העזה, פריצה לתוך החיים השיגרתיים של יהדות התורה. שכן מסורת היתה בידי היהדות החרדית, כי בהווסד ישיבה היו ממנים מיד משולחים, אשר היו מיטלטלים מעיר לעיר ומכפר לכפר, לקבץ נדבות ותרומות למען החזקת הישיבה. הכנסותיה של כל ישיבה היו תלויות איפוא בכשרונותיהם וחריצותם ומספרם של המשולחים.

,,ועד הישיבות'' בא לחולל מיפנה חשוב בסדרי החיים דאז. המגמה היתה, לרכז את כל הישיבות בחטיבה אחת, ואת כל היהדות החרדית בחטיבה שניה; כך ששתי החטיבות יחד יבנו את עתיד האומה, חיי התורה.

ר' שמואל גריינמן היה מעמודי־התווך ומהעומדים בראש אותו מפעל, ולא הזניח שום פעולה ושום יגיעה אם זה היה נוגע לחיי תורה ויהדות.

זכורני כיצד סיפר לנו בפשטות, כדבר המובן מאליו, כי כאשר בא ארצה בפעם השניה מאמריקה באניה ,,מרין קרף'', לחם שם כארי בלב הים, בין שמים ומים, למען השבת.

ומעשה שהיה כך היה. בניו־יורק הודיעו לנוסעי האניה, שהיא תגיע לארץ ישראל במוצאי שבת, ואפילו אם תגיע בשבת בערב היא תפליג מחיפה רק ביום ראשון. תכנית זו באה למנוע פגיעה בקדושת השבת, שהיהודים לא יצטרכו לרדת מהאניה בשבת, כי אם במוצאי שבת.

כנראה שברגע האחרון חל שינוי בתכנית ההפלגה, ובזמן שהאניה כבר היתה בלב ים הודיעו לנוסעים על השינוי, דהיינו: שהאניה תגיע לחיפה בשבת בבוקר ותפליג בחזרה בשבת בצהרים. דבר זה יאלץ את כל היהודים לרדת מהאניה בשבת, דבר הכרוך בחילול שבת חמור והוא אסור לפי דיני ישראל.

ר' שמואל לא שקט ולא נח. הוא ביקש מיד ראיון עם רב־החובל והודיע לו על האיסור החמור ליהודים לרדת מהאניה בשבת. רב־החובל ניסה להסביר לו, כי אין לו שום סמכות לשנות את תכנית ההפלגה, ובפרט כאשר הדבר כרוך בהפסדים של אלפי דולרים.

אך תשובתו של רב־החובל לא ריפתה את ידיו של ר' שמואל

והוא לא אמר נואש. בלי שום דיחוי שיגר כמה מברקים מהאניה להנהלת החברה בניו־יורק ולכמה אישי־ציבור בעלי־השפעה, וביקשם לפעול בכל מרצם ובזריזות המירבית, כדי למנוע חילול־שבת מכמה מנינים יהודים.

השתדלותו הנמרצת נשאה פרי. רב־החובל קיבל הוראה טלגרפית לעכב את האניה בחיפה עד מוצאי שבת.

את הסיפור הזה סיפר ר' שמואל כבדרך־אגב, כמי שמספר דבר של מה־בכך.

פרשת חייו באמריקה, פעולותיו הציבוריות, עסקנותו רבת הממדים והפוריה ומעשי הצדקה והחסד הרבים – כל אלה הם מסכת מיוחדת, אשר עוד יבוא יומה להתגלות לפנינו במלוא תפארתה ועושרה.

בהיותו בן־בית ותלמיד מובהק של ה„חפץ־חיים" ז"ל, הנציח את זכרו בספר מיוחד בשם „חפץ־חיים על התורה", שמהדורתו הראשונה הופיעה באמריקה, והשניה – עם תוספות – בארץ־ישראל.

הספר מכיל פירושים ומשלים נחמדים על פרשת השבוע, שר' שמואל שמעם מפי ה„חפץ חיים" ז"ל ולקטם בזכרונו כפנינים יקרות ומרגליות טובות, עד שהעלה אותם על הכתב.

בספר זה מתגלה כשרונו של המחבר, במסרו את שפת ה„חפץ חיים", את רעיונותיו ומשליו, בשפה כה עממית וטבעית, עד שלפעמים נדמה כי הדברים נמסרים בדיוק כפי שיצאו מפי קדשו של ה„חפץ חיים" בלי שום כחל ושרק.

בשנותיו האחרונות הקדיש את כל כוחו ומרצו לפקודת גיסו ה„חזון איש" זצ"ל, למען מפעלו „כולל אברכים חזון־איש". הוא השתקע בזכרון־מאיר שבבני־ברק, במחיצת גיסו. אבל גם בישבו בארץ־ישראל לא ידע מנוח. כל עומס המפעל הגדול היה מוטל על שכמו, וכמעט מדי שנה היה נע־ונד הנה והנה למען החזקתו.

פטירת ה„חזון־איש" זצ"ל פגעה בו קשות ודיכדכה את רוחו, ואפשר שהדבר הזה החיש את פטירתו.

בודד וגלמוד נשאר במערכה. אבל הוא המשיך ללא חת וללא

ליאות. כעל בבת עינו שמר על המטען הרוחני של ה„חזון־איש״ והמשיך לפעול במלוא מרצו למען הכולל.

שבועיים לפני חנוכה ביקרתי בביתו, ואז סח לי כי הוא מוכרח לנסוע לאמריקה, לטובת הכולל.

„אני מוכרח״, הדגיש לפני, „כי הצרכים מרובים וכל העומס מוטל עלי״.

רצתה ההשגחה ובמקום לאמריקה נסע לשוויץ, לצורך ניתוח.

כשבועיים לפני פטירתו, אחרי שובו משוויץ, כאשר שכב על ערש דווי, סרתי אליו לביקור קצר, והוא פלט באזני את המלים הבודדות האלה:

„מן השמים אסרוני וכבלו אותי אל המיטה...״

הוא נלקח מאתנו בעיצומה של תנופת פעילותו ותסיסת מרצו. הוא עלה השמימה באמצע נאומיו חוצבי להבות־האש.

עם פטירתו אבדה היהדות החרדית את אחד מעסקניה הדגולים, שכל שנות חייו לחם למענה; את אחד מאותם הרבנים הגדולים, אשר בכוח השפעתם וסגולותיהם המיוחדות החדירו את רוח היהדות בקרב כל שכבות העם.

אבידה מיוחדת היא ליהדות התורה והישיבות, אשר את כל חייו הקדיש למענן ובעצמו עמד בראש ישיבת „תפארת ירושלים״ באמריקה.

יהי זכרו ברוך.

אדר א׳ תשי״ד

הרב טוביה יהודה גוטנטג־טביומי זצ״ל

הוא הופיע עם ההתחלה, עם הנחת אבן־הפינה לעתונות החרדית. הופעתו בעתונות לא היתה כסופר, או פובליציסטיקן מקצועי, אשר עצם הכתיבה היא בשבילו המטרה. הוא גרס, שאם אתה בא לכתוב, הרי עליך להפיח בתוך הכתיבה נשמה ורוח, להוסיף נופך מעצמך. יש להכניס בתוך המלבושים והכלים, המתבטאים בצורת אותיות, מלים ומשפטים – גם רוח חיים, ,,רוח ממללא״. ואת זה הוא מילא בשלימות ובנאמנות עד יומו האחרון.

העתונות החרדית בפולין התחילה לצעוד צעדיה הראשונים, וכבר בהתחלה התחילו להתגלות כוחות גנוזים, כשרונות חדשים, בכל תחומי היצירה: שירה, סיפורת, פובליציסטיקה, עיון והגות. הקורא החרדי הופתע לראות את האוצרות העשירים שהיו צפונים במחננו, נחבאים אל הכלים. הופעת העתונות העלתה את כולם לעין כל. הם הראו את כוחם בטורי העתון, כל אחד בשטחו ובסגנונו.

באותו פרק־זמן נתגלה בכל כשרונו המפותח ובכל היקפו, הארי שבחבורה: הרב טוביה יהודה גוטנטג, אב״ד דסוכשטין.

הוא הופיע בסגנון מיוחד, בנושאים חדשים ובתוכן רענן ומרתק.

הוא מצא את הדרך, את שביל הזהב, לאחד ולמזג את שני הצדדים באישיותו: רב ומרא־דאתרא, וסופר בעל כשרון מופלא. שני אלה השתלבו בו באופן מושלם.

וקראו אותו הכל, ללא יוצא מהכלל. קראו אותו הרבנים ותלמידי־החכמים, אשר גילה לנגד עיניהם עולמות חדשים במאמריו „לחקר דברי חז״ל״, שבהם יישר כל ההדורים וביאר ענינים סתומים בפשטות וביסודיות כאחת. קראו אותו סתם „עמך״, בעלי־בתים וסוחרים, אשר בשפתו היפה ובהסברתו הברורה הכניסם אל תקופות שונות של נביאי ישראל, חכמי התלמוד וגאונים, בהחיותו לפניהם את כל התקופות הללו בחיוניות מפליאה. וקראו אותו הצעירים והנוער יפי־הנפש ואניני־הטעם, אשר שקלו אז בפלס כל מלה מודפסת שלנו, אם היא הובעה כהלכה ואם בוטאה לפי כללי הספרות והעתונות.

כי הכל היה חדש, בתורת נסיון והתחלה, והכל נבחן בדקדקנות סקרנית.

כולם, כל הקוראים לסוגיהם, ראו במאמריו של הרב גוטנטג־טביומי, מסוכשטין, כוח נפלא וחדש בעולמנו, כמו כוכב אשר דרך לפתע להאיר את כל סביביו.

סגנונו האמנותי הצח, הגיונו המעמיק, בקיאותו הנפלאה בכל שטחי ספרותנו העתיקה, למדנותו המופלגת, שליטתו בתלמוד בבלי וירושלמי וכל ספרי הראשונים והאחרונים – כל אלה ביחד שיוו חן מיוחד לכתיבתו והעלו את יצירתו למרומי הפיסגה.

וכך במשך תקופה ארוכה, כמעט בכל ערבי שבתות וחגים ובכל יומא־דפגרא, הופיע הרב גוטנטג־טביומי עם אוצרות הגותו ומחשבתו, והביא הנאה רוחנית אמיתית לאלפים וריבואות הקוראים החרדים.

הרב טביומי לא הצטמצם רק בכתיבת מאמרים – אף שגם הם היו כולם מלאי תורה, וכל מאמר בפני עצמו היה פרק מלא וגדוש בהלכה ואגדה – אלא עוד בפולין התחיל להוציא את ספריו לאור.

זכורני, כשבא לידי ספרו „טל ישראל״, קראתיו מאלף ועד תו, והייתי מלא התפעלות לנוכח החידוש שבדבר: ספר של רב, מרא

דאתרא, המדבר על אגדה וביאור דברי חז״ל, והוא כתוב כולו בשפה כה חדישה ובסגנון כה מרתק.

הרבה ספרים יצאו מפרי עטו, ובטוחני שעוד הרבה כתבי־יד נשארו בכתובים, וכולם טבועים באותו חותם: בהירות, צחות הלשון, וביאור מופלא של הרבה דברי חז״ל האומרים דרשני.

*

הוא בא אלינו לארץ־ישראל, במלוא כוח יצירתו, אבל כנחבא אל הכלים. הוא לא רצה עוד להתעטף באיצטלא דרבנן. הוא רצה לחיות בארץ־הקודש ולהתפרנס מיגיע כפיו. ככל עולה חדש התלבט גם הוא בקשיי הקליטה. גם הוא טעם את יסורי ארץ־ישראל. אבל את כל זה קיבל עליו באהבה וברצון. לא פנה לאיש בדרישות, תביעות וטענות. את הכל סבל דומם ואָצר בתוך־תוכו.

יחידי סגולה היו באים לפתחו, ולפניהם גילה את לבו. אבל כל הזמן לא עזב את עטו, והמשיך לשקוד במסירות על יצירותיו, גם בהיותו טרוד בניהול ה,,מכולת״ שלו.

הוא קדם בברכה כל מה שנעשה בארץ־ישראל, והרגיש עצמו מאושר על כך, שזכה בימיו האחרונים לחיות על אדמת הקודש של ארץ אבות.

*

עם פטירתו נעלמה מאתנו עוד דמות מאותו הדור, מאותה יהדות פולין שהיתה עשירה באישים ובעלי־שם, ואשר איננה עוד.

אחד אחד מסתלקים הם אחרוני אותה החבורה, האודים המוצלים, ונעלמים מאתנו, בלי להשאיר לנו תמורתם כוחות חדשים, בעלי שיעור קומה ויצירה כמותם.

כך גם הסתלקה מאתנו אותה דמות זוהרת ושופעת, הרב טוביה יהודה טביומי, רבה של סוכשטין, זצ״ל. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

יהיה זכרו ברוך.

מנחם־אב תשי״ג

הרב הגאון רבי נפתלי צבי ריף זצ״ל

עמדתי כמאובן באותו ליל רביעי, לילה ירושלמי קודר ערפילי וסגרירי. אלפים מלאו את רחבת ,,עזרת תורה״ שבסנהדריה המורחבת. מעל הבימה, שהותקנה במיוחד לאותו לילה, בקעו ועלו יללות וקריאות קורעות־לב. הרבנים המספידים הרטיבו בדמעותיהם את הארון שהיה מונח לעיני כל קהל המלווים.

,,ר׳ נפתלי! ר׳ נפתלי!״ קונן בקול נהי הרה״ג ר׳ משה שפירא שליט״א, רבה של באר־יעקב וראש הישיבה שלה, אחד מקורביו של הנפטר.

אחריו הספיד חתנו של הנפטר, שנשא קינה עמוקה, אישית, מרעידת לבבות. הרב גטטינגר שליט״א, שחי עמו שנים רבות, גילה לקהל פרטים על ימיו האחרונים ועל דרך חייו הקדושים והטהורים.

בחשכת הלילה ניצנצו כמרגליות וספירים דמעות עיניהם של המלווים, אשר הצטרפו לדמעותיהם של המספידים.

גם דמעותי קלחו מאליהן והתערבבו באותו מעיין דמעות שזרם בלי הפוגות.

אכן, היתה זו הפעם האחרונה שניתן לי לראות את הרב נפתלי

צבי יהודה ריף, אבל לא את פניו המאירים, המפיקים גאוניות, את פיו המפיק תמיד מרגליות של דברי תורה וחכמה; כי אם רק את הארון הסגור המונח על הבימה לפני כל הקהל, בטרם יוטמן בהר־הזיתים.

לא באתי לכתוב על הרב ריף ז״ל. בודאי יכתבו עליו בהרחבה רבים, אשר חיו במחיצתו וזכו להכירו שנים רבות. אני בא רק לרשום כמה שירטוטים קצרים, ממה שהתרשמתי ממנו במשך שנים אחדות, כאשר עזב את אמריקה והתגורר בבני־ברק בשכנותי, מול בית בתי וחתני.

אותו יום שנכנסתי אליו בפעם הראשונה, עוד לפני שהתחלתי לשוחח עמו, בעת נתינת שלום – מצאתי את עצמי לפני חידה מפליאה, חידה אשר חוללה בי מיפנה חשוב.

ראיתי לפני רב וגאון בישראל, בעל עבר עשיר של כיובל שנים באמריקה, אותה אמריקה של אז, שהכילה בקרבה הרבה פסולת ושיירים של היהדות הנאמנה, אשר כל הגירתם היתה רק למטרות חומריות –ובכל־זאת אין לראות בו כלל את רישומה של אמריקה. דומה כאילו בא ישר מאיזו עיר ליטאית גדולה, מלפני החורבן, מבני דורם של הגאון מוילנא וגאוני וולוזין, אשר גם הוא, דרך אגב, נמנה על משפחתם.

ראיתי לפני רב בגיל הזיקנה, עטור זקן־שיבה ופיאות, מדבר באותה שפה ששלטה בישיבות הליטאיות, כאילו זה עתה בא משם ומעולם לא קלטו אזניו שום שפה אחרת.

הוא דיבר עמי בלבביות חמימה ונעימה. כל משפט ומשפט שיצא מפיו היה מתובל בדברי תורה ובשיחת־חולין של תלמידי־חכמים.

שאלתי את עצמי:

היתכן? היכן ה,,אמריקניות״ שלו, לאחר חמישים שנות רבנות באיזו קהילה אמריקאית? אין הוא דיבר אל קהל עדתו ואיך הבינו אותו?

אמנם כעת ישנם כבר הרבה רבנים, שהגיעו לאמריקה אחרי השואה ושמרו שם על צביונם המסורתי, המקורי, בלי שום שינוי;

אבל בזה אין כל פלא, כי יחד אתם הגיעו לאמריקה גם שרידי שארית הפליטה החרדית, והללו לא שינו במאומה את צורתם ואורח־חייהם. אבל להיות באמריקה יובל שנים, עוד מלפני המבול, ולא לקלוט כהוא־זה מהסממנים האמריקאיים הטיפוסיים, ולא להיגרר אחרי השפעתה לא ברוחניות ואף לא בהלוך ובלבוש – כל זה הפליא אותי עד למאד.

זאת היתה התרשמותי הראשונה ממנו ומקלסתר־פניו המאיר והמבהיק.

לאחר מכן העפתי מבט על ארונות־הספרים הענקיים, שהכילו אלפי ספרי־קודש, דרוש, תורת נגלה ואפילו נסתר, מכל מקצועות התורה. כולם קרצו אלי באלפיהם, וכאילו דובבו אלי מעל המדפים:

– הבט וראה כמה יפה אנו מסודרים. אתה יכול לחוש ולהרגיש את הטיפול המסור והנאמן של בעל־הבית שלנו. כל אחד מאתנו נמצא במקומו המדוייק, ממוספר ומסודר לפי מקצועו ועניינו.

כך למדתי מיד על סדר־חייו של הרב ריף, על דייקנותו היתירה ועל הקפדתו שלא לבזבז זמן לריק.

היתה זו הפעם הראשונה שהכרתיו פנים אל פנים, אבל כבר אז הרגשתי מין קירבה ידידותית, כאילו הכיר אותי משכבר הימים. הוא דיבר אלי בחביבות ובלבביות כזאת, כאילו כבר מורגל היה לדבר עמי מימים ימימה.

עברו ימים וחדשים. תכופות הייתי מבקר אצלו, וכל פעם היה מתגלה לפני יותר ויותר בכל הדרו, במרצו הרב ובפעילותו ללא ליאות יומם ולילה.

אני מזכיר כל זאת כבדרך אגב, כי על נושא זה אפשר לכתוב ספרים עבי־כרס, וגם הם לא ימצו את כל מכלול עבודתו בשטח ,,עזרת תורה'' וסיוע לתלמידיו בכל העולם, בימי השואה והחורבן, עת כיהן כנשיא ,,עזרת תורה''.

אני מציין רק מה שעיני ראו יום יום, כאשר עשרות רבות של תלמידי ישיבות ביקרו אצלו, והוא לא נלאה מלקבל את כולם, למרות גילו המופלג, ועזר לכולם, בחלקו שיקים וסכומי־תמיכה מבלי לבדוק בציציות איש מהם.

,,בן ישיבה'', ,,תלמיד־חכם'' – אלה היו מושגים קדושים ונשגבים בעיניו. כלפיהם התבטל לגמרי והתמסר להם בכל נימי נפשו ובכל משאבי מרצו ואונו.

זכור לי מקרה אחד, כאשר ביקר פעם בבנק פא''י, שבשכנותו. היה זה ביקור עסקי רגיל. והנה ניגש אליו אחד מהקהל וסיפר לו על בן־ישיבה שהתחתן והוא שרוי במצוקה כספית קשה. הרב ריף ז''ל כמעט לא חקר ולא דרש הרבה, אלא ביקש למסור לו מיד את כתובתו הפרטית של בן הישיבה. כעבור ימים אחדים נודע לי, כי הלה קיבל בביתו שיק על סכום הגון.

כך היה סדר־יומו בשנותיו האחרונות. בחורי־ישיבה, רבנים, ראשי־ישיבות ותלמידי־חכמים, היו יוצאים ונכנסים אצלו כל שעות היום. השיחות התנהלו ביניהם על דברי־תורה וחידושים בהלכה, ובעיקר על עניני ,,עזרת תורה'', תמיכה ושיכונים עבור בני־תורה, ועוד. ביתו היה תמיד פתוח לרווחה לשם פעילות קדושה זו, שנמשכה עד לשעות המאוחרות של הלילה.

לילה אחד, לאחר חצות, כשהייתי אצל חתני, שהתגורר מול ביתו, השקפתי אל דירתו וראיתי מבעד לחרכי תריסיו, איך הוא יושב ליד שולחנו, כשדמות־דיוקנו מוקפת הילה של אור בהיר ממנורת־שולחן, והוא מעיין ומתעמק בספר, כאילו היה זה בעיצומו של יום.

לפני כמה שנים התאלמן ונותר לבדו. סבור הייתי, כי בלי ספק יחזור לאמריקה, אל בתו היחידה הרבנית גטטינגר תחי'. אבל הוא כבר התערה כל־כך בארץ־ישראל והורגל באווירה, עד שלא היה יכול להיפרד ממנה בשום אופן. וכך נשאר לבדו בדירתו והמשיך בה את חיי אלמנותו.

בתו הרבנית תחי' העריכה וכיבדה מאד את אביה, ומדי שנה בשנה עזבה את דירתה באמריקה, את בעלה ומשפחתה, ובאה לישב אצל אביה חדשים על חדשים, להקל בדידותו, לנהל את ביתו ולשקוד על שמירת בריאותו.

ואכן, היא קיימה מצוות כיבוד אב במלואה ובשלימותה, בהעלותה מצווה זו לשיא דרגתה.

במשך שנות שהותו בארץ־ישראל נהג הרב ריף לבקר כמעט כל שנה באמריקה לכמה חדשים, כדי לפעול לטובת הכלל במסגרת „עזרת תורה", שהוא היה נשיאה.

לפני כמה חדשים נסע כדרכו לאמריקה, כדי לערוך מגבית מיוחדת לטובת שיכונים לבני תורה ועוד ענינים של „עזרת תורה". והנה, בעיצומה של הפעילות הפוריה, נפל למשכב. כעבור ימים ספורים הגיעה הידיעה המכאיבה, אשר הדהימה את כל היהדות החרדית בארץ־ישראל, ובעיקר את חוגי הישיבות ובני התורה.

ידיעה זו כללה שתי מלים בלבד:

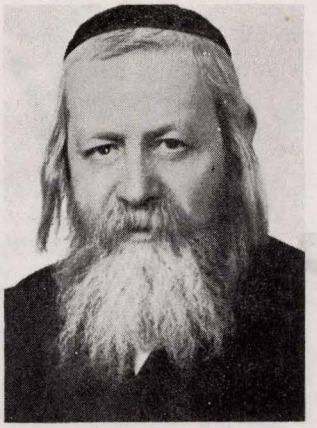
„ארונו בא".

פטירתו היא אבידה כבדה ליהדות החרדית בארץ ובגולה, ומעל לכל – למפעל האדירים שהוא היה ממייסדיו, ממקיימיו ומעמודי־התווך שלו, מפעל „עזרת תורה".

יהי זכרו ברוך.

מרחשון תשל"ז

מנהיגים ועסקנים

אחרי מיטתו של הרב משה בלוי ז״ל

(רשמים מההלוויה)

שדה־התעופה הומה וסואן. מכוניות צבאיות אצות רצות הנה והנה. מתלחשים: הגנרל מונטגומרי צריך לבוא. ובתוך כל ההמולה הזאת, ליד שער הכניסה, עומדים כמה מאות איש, כולם שחוחים, מורכני־ראש ונסערי־לב.

יד ההשגחה היא. מנהיג גדול עומד להגיע בנתיב האוויר. מרחבי החלל מובילים אותו למנוחת עולמים. לא רק רוחו ונשמתו מרחפים בשמי מרום, כי גם גופו הטמון בארון, כאילו מלווה את הנשמה בצאתה לדרכה הנצחית הנעלה.

עומדים ומחכים בלב פועם קרוביו, ידידיו, מוקיריו ומעריציו, כל אלה אשר שהו במחיצתו במשך שנים ונהנו מזיו הודו. בין העומדים גם תינוקות של בית רבן, שזה אך לפני זמן קצר ביקר אצלם ב,,סיני״ וב,,בית יעקב״ והשתעשע בלימודם על טהרת הקודש כמשאת־נפשו.

והנה הוא מגיע. הרכב עבר את השער והלב מתפעם בחזקה

למראה האותיות הגדולות: „אוי לנו כי נדמינו". ארונו בא. נפתח שער שדה־התעופה ואתו גם אותם שערים שמעולם לא ננעלו – שערי הדמעות.

מסביב דולקים נרות. הדמעות החמות ניגרות על הארון באין הפוגות. והכל עומדים ליד הארון המומים ונדהמים. הזהו משה האיש?

הזהו ר' משה איש ירושלים, שלמענה הקדיש את כל מרצו וחייו? הזהו ר' משה העניו מאד, אשר קידש את שם היהדות החרדית בהילוכו הנאצל, בלבושו, בהדרת פניו ובנועם דבריו, ואשר התייצב לפני מלכים ושרים וייצג את המוני נאמני התורה בתפוצות ובישוב?

עתה הננו עומדים לפני ארונו. „ומשה עלה השמימה". אין לשאול שאלות ואין להביע תמיהות. כי הנסתרות לה' אלוקינו ונעלמים דרכיו. עלינו רק לברך, להצדיק את הדין, להאזין דומם להמיה הקדושה הפורצת ליד הארון:

„יתגדל ויתקדש שמיה רבה..."

*

ירושלים לבשה קדרות, כולה המומה והומה. בני ירושלים לאלפים ולרבבות נוהרים לחלק את הכבוד האחרון למנהיגם היקר והאהוב. מי לא הכירו, מי לא העריצו ומי לא התגאה בו? הוא היה מקור עידוד וגאווה, כי מבין החומות, מתוך אותו ישוב שהצמידו לו כביכול מלת־גנאי „ישן" – יצא בן מסור ונאמן כזה, בן גאה ואמיץ־לב, המתבלט ביהדותו וירושלמיותו; לוחם נלהב לכל דבר של דת ומסורת בלי שום ויתורים ופשרות. ועל אף עמידתו הבלתי מתפשרת היה אהוד ונערץ גם על רבים מהמחנה החילוני.

שכן לבבו היה טהור, ידיו אמונה ונשמתו חוצבה מאותו מקור נעלה שיחידי סגולה נחצבים ממנו.

הנה עוברים על־פני ביתו. זה הבית היהודי הפשוט והחם, אשר

אירח בתוך ארבע אמותיו אורחים רמי־מעלה. זה הבית היהודי האמיתי, שממנו יצאו בנים ובנות נאמנים, ממשיכי מסורת של חמשה דורות ירושלמיים בלי שום שינוי אפילו כקוצו של יוד. זה אותו הבית כמלפני עשרות בשנים, עם אותם הרהיטים ואותו צביון מיוחד ירושלמי.

כי פשוטים היו חייו של ר' משה בלוי, כולם קודש לטובת הזולת ולטובת הכלל.

הרחובות שבהם עובר מסע ההלוויה מלאים וגדושים אנשים ונשים, זקנים וטף, ועל פני כולם עצבות קודרת. ניכר הכאב הצורב והצער המכרסם. האם באמת לא יראו עוד לעולם את אותם הפנים ההדורים, מעוטרי פיאות כסופות המתמזגות בזקנו ההדור, בחוצות ירושלים? האם באמת נדם לנצח קולו החוצב להבות והמקסים לבבות?

ובחלל האוויר מעל לראשי ריבואות המלווים, מרחפות המלים המזעזעות: ,,אוי לנו כי נדמינו! ר' משה איננו!''

השמים מסמיקים כאש. בפאתי מערב, אל מול הר הזיתים, השמש נוטה לשקוע ותולה דימדומים לוהטים מעל להר. ועל גב ההר, בין אלפי הקברים הפזורים עליו, אלפי אדם מתעסקים בשקיעה אחרת, שקיעת חמה זוהרת שהאירה לבני ירושלים עשרות בשנים. עוד דקות מספר והגולל נסתם. נסתיימה פרשת חיים של אדם מאיר וזורח לרחוקים ולקרובים.

גם הרוח כאילו התעוררה לקראת ההלוויה, ובאה גם היא להביע את רחשי השתתפותה בצער המאורע. והיא מסתערת, מצליפה בזעף על פני הכל.

והנה הקבר הכרוי, מול הר הבית מקום המקדש, מול הכותל בו ספוגות דמעות של דורות בני עם נדף ומקווה לגאולה.

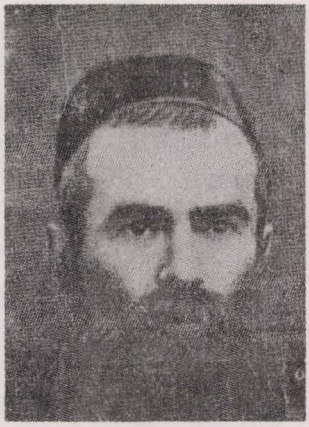
דימדומי השקיעה נעלמו בפאתי האופק. אי שם בעומק נידרדרה השמש, והתכלת בשמים, שלפני כן האדימה כלהבה, הלכה וכהתה וקדרה יותר ויותר. ורבבות בני ירושלים גלשו במורדות הר הזיתים בשובם מיותמים לבתיהם.

רד הלילה. ממשלת החושך פרשה כנפיה על הכל. ובלבבות דומיית אלם. כאב צורב ונוקב עד דיכדוכה של נפש.

הכל חשים כאילו היו מגששים בחלל ריק. מת המנהיג הנערץ. נתיתמה העדה, ואנחה עמוקה מאחדת את כולם:

„אוי לנו כי נדמינו".

סיון תש"ו

לדיוקנו של ר' י. ל. אורליאן ז"ל

עשרים וחמש שנה מלאו לתנועת פועלי־אגודת־ישראל. זוהי תקופה שבה התחוללו זעזועים ותמורות לאין ערוך, ואירעו מאורעות כבירים לעם ישראל. קשה מאד לסכם חשבון ולערוך מאזן של תנועה אחת, שנתהוותה בתוך תנועת הכלל הגדול, הנקרא „יהדות חרדית". קשה מאד לחשב חשבונה של תנועה, שהיתה חוליה אחת בתוך השרשרת הארוכה רבת החוליות, אשר יחד עם הכלל הגדול הלכו ח"ו לטמיון, בקרונות המוות ובמחנות ההשמדה של צוררינו הרבים והשונים.

על כל פנים, כשאני מתבונן כעת בימיה הראשונים של תנועתנו, בהם התחילה לרקום את המסכת של „פועל חרד" – לא אוכל בשום־פנים לשכוח אותם האישים הראשונים, שעמדו ליד עריסתה של התנועה והקדישו את מיטב מרצם וחייהם למען התפתחותה, ואשר לאסוננו הגדול נספו כמעט כולם יחד עם כל קדושינו על קידוש השם בשנות השואה הנוראה.

כאן ברצוני להעלות אי־אלו זכרונות של האיש הדגול, בעל שיעור־הקומה, מהוגי הדעות וממעצבי האידיאולוגיה של

פועלי־אגודת־ישראל, אשר מהרגע הראשון להווסדה התמכר לה בכל לבו ונפשו – הלא הוא ר' יהודה ליב אורליאן ז"ל הי"ד.

היה זה בשנת תרפ"ו, בעת ששהיתי בוורשה הבירה, בתור תלמיד ישיבת „תורת חיים", שהתנהלה על־ידי הרה"ג ר' צבי גליקסון זצ"ל, חתנו של ר' חיים מבריסק זצ"ל. ההתעוררות הרבה, שהקיפה את היהדות החרדית, עם התארגנותה תחת דגל אגודת־ישראל, חדרה שלא־במתכוון גם בין כתלי הישיבה, ואף שבישיבה גופא אסור היה להתעסק בעניני „מפלגה" ו„פוליטיקה", בכל־זאת כבש הרעיון האגודאי את לבות בני הישיבה ומצא לו מהלכים בקרבם.

כוכבו של ר' יהודה ליב אורליאן היה אז בתחילת הופעתו. בין הגדולים והעסקנים כבר התלחשו, שהנה האברך ר"ל אורליאן הוא כשרון מבטיח רבות, וכי כושרו הריטורי והספרותי הולך ועולה מיום ליום. שמו הלך לפניו בקרב היהדות החרדית וחוג ידידיו ואוהדיו, שחשקו לשמוע מפיו דברי חכמה ומחשבה, הלך וגדל מיום ליום.

בין מוקיריו נמנו גם חברי הסניף של פועלי־אגודת־ישראל מוורשה, ברחוב דזילנה 20, והם אירגנו בכל ליל שבת הרצאות על נושאים שונים מפי ר' ר"ל אורליאן.

עדיין ניצבת לנגד עיני אותה תמונה נהדרת של אותו ליל שבת־קודש, בו הכרתי את ר"ל אורליאן בפעם הראשונה, ואשר מאז ואילך עקבתי אחרי כל מלה ויצירה שיצאו ממנו.

באולם המואר של דזילנה 20 התאספנו כשלושים־ארבעים צעירים. על השולחן היתה פרושה מפת־שבת לבנה וצחה. כולנו הסבנו מסביב לשולחן, כאילו למסיבת סעודה, ועינינו היו ממוקדות בפינה אחת ויחידה, שם ישב ר' ר"ל אורליאן ונשא מדברותיו.

היה בו משהו כובש ומושך בלא־יודעין. עוד לפני שהתחיל בהרצאתו – רק העפתי מבט ראשון אל דמות דיוקנו, אל קלסתר־פניו הטהור והמעודן, שהיה מעוטר כמעט כולו בזקנו הארוך והשחור, וממנו הציצו שתי עינים שחורות יוקדות, מעוטרות בגבות ארוכות – וכבר הרגשתי את עצמי מרותק אליו מבלי שאוכל לגרוע ממנו לרגע את מבטי.

ואכן, היה זה לפלא בעיני. הרי ליל שבת־קודש הוא הזמן המלא קדושה וטוהר ומסוגל בעיקר ללימוד פרשת השבוע, מדרש, או עיון בספרי חסידות, וכיוצא בזה; והנה ר' יהודה ליב אורליאן, מאברכי נאלבקי 19, בית החסידים דגור, מוותר על כל אלה, ובהיותו לבוש בקפוטת־המשי של שבת וחבוש כובע־קטיפה לראשו, בא לסניף פועלי־אגודת־ישראל, כדי להרצות הרצאתו בסגנון מודרני מרתק.

אך מיד לאחר ההרצאה אמרתי בלבי: אכן, זה היה לי כדאי וכדאי. ואם בבית החסידים דגור היה לומד אותו ליל את המדרש והזוהר של פרשת השבוע, והיה מתקן את עצמו ומעשיר את ידיעותיו שלו – הרי בהרצאתו זו הכניס טל תחיה בלבות כמה עשרות חברים צעירים, שנתפסו מיד לרעיונו הקדוש ונתחסנו ברוחם.

לא ברטוריקה מלאכותית, אלא בשיחה חברית ולבבית, גלל לפנינו באותו ערב את הפרשה של שלושת הזרמים ביהדות: החסידות, המוסר, ההשכלה. בשפתו העשירה והעסיסית ובהגיגיו היפים, תיאר לפנינו השקפת כל זרם וזרם, דן בכל תג ותג שלהם, ובהסברה מקיפה הדגיש את האורות והצללים שבכל אחד מהם.

בעיקר עמד על ההבדל שבין החסידות והמוסר. וזכורני, לפתע באמצע השיחה, כאילו אורו עיניו, משהו הבזיק במוחו, ובשמחה פנה אלינו:

„הבה ואדגים לפניכם את ההבדל בצורת סיפור: בעל־המוסר שכב על ערש דוי והרגיש שקצו מתקרב ואלה הם רגעיו האחרונים. הוא פנה אל קרוביו וביקש שיקראו אליו מנין בעלי מוסר. כשנכנסו אצלו בעלי־המוסר ביקש קודם־כל שיגיפו את התריסים, ואחר־כך יתחילו כולם ללמוד ביחד מוסר בהתרגשות ובהתפעלות רבה, וכך ימשיכו בניגונם הרציני והעצוב, עד לרגע שבו תיפרד נשמתו מהגוף. והוא בגסיסתו ניענע להם בראשו והתמזג גם הוא בצלילי המוסר. וכך מתוך צלילים נוגים מדכדכי־נפש נפרדה הנשמה מהגוף.

„כיוצא בזה אירע גם לחסיד. הגיעו רגעיו האחרונים ועוד מעט תסתלק הנשמה מהגוף. גם הוא ביקש ממקורביו שיקראו לו מנין חסידים, כדי להיפרד מן העולם במחיצת אנשי שלומו ובריתו.

„כשנכנסו החסידים אצלו, התאמץ בכל כוחו ובקשם קודם־כל לפתוח את החלונות, אחר ביקשם לפתוח בניגון חסידי שמח ועליז. וכך, מתוך צלילים עליזים ומרניני־נפש, מתוך ריקוד של שמחה, נפרדה הנשמה מהגוף.

„זהו, איפוא, ההבדל בין בעל־המוסר לחסיד. שניהם כוונתם רצויה. שניהם מתכוונים לעבודת השם ושניהם שואפים לאותה מטרה נעלה וקדושה – אהבת השם. אך הדרכים שונות זו מזו. זה בחר לו בדרך העצבות והרצינות, וזה – בדרך השמחה והחדווה.

„ושניהם ממקור אחד נובעים, אלא שכל אחד הולך לפי הגישה וההרגשה שלו. בעל המוסר מפרש את הפסוק ,ואנכי עפר ואפר' בדרך זו: הנה מצד אחד עולם כה גדול, יקום כה אדיר, מערכות כוכבים ומזלות, עולמות על גבי עולמות, ספירות עליונות, מלאכים ורקיעים, גובה ועומק, פסגות ותהומות, נהרות איתן ואגמי הוד, מדבריות ויערות עד; וכל אלה מעשי ידי הבורא יתברך. ומצד שני – בן־אדם חלש, עפר ואפר, בשר ודם, חרס נשבר, ומה ערך יש לו לעומת שמי גבהים? מי הוא ומה הוא מול בריאה כל־כך משוכללת? – רק עפר ואפר! נקודה זעירה חסרת כל ערך וחשיבות. ובכן, מחשבה כזאת מביאה אותו כמובן לידי רצינות יתירה, התעמקות המחשבה ודיכדוך הנפש.

„גם החסיד מסתמך על הפסוק הזה ,ואנכי עפר ואפר', אבל מתוך נקודת־השקפה שונה לחלוטין: העולם הוא כה גדול וכביר, הבריאה כה עשירה ונהדרה. הנה מה יפים השמים בזוך טהרם, מה מקסים הירח בהוד יפעתו. והיקום האדיר הזה, כלום אפשר להשיגו, לתפסו במחשבה? והחכמה הנפלאה המושקעת אפילו בבריאה הנחותה ביותר עלי אדמות, בכל יצור ויצור, בכל עשב וגבעול, בכל גרגר זרע, בכל טיפת מים – האפשר לירד לעומקם של כל אלה? ובכל זאת, אנכי ילוד אשה, בשר ודם, עפר ואפר, גם אני הנני חלק בתוך אותה בריאה אדירה; הנני משובץ בתוך המערך המופלא של ריבואי רבבות חלקי התבל והיקום, אשר כולם ביחד מהווים את

הבריאה השלמה והמושלמת. כלום אין ראוי לשמוח על כך? האם לא כדאי לרקוד בשל כך ריקוד של קדושה?"

ובחיוך על שפתיו המשיך ר' י"ל אוריאן ואמר:

„שניהם מבינים את הענין. שניהם רואים את הפער הענקי בין האדם והבריאה. אלא שבעל המוסר עומד מחוץ לבריאה ומתבונן בה, וזה מביאו לידי רצינות יתירה; ואילו החסיד עומד בתוך הבריאה ורואה את עצמו חלק ממנה, וזה מביאו לידי התפעלות ושמחה".

ביברו אחר כך לדבר על ההשכלה, דיבר ברית־חה ובהתמרמרות רבה על הספחת הזאת, שהרבה חללים הפילה בקרב היהדות החרדית, והכל בגלל הברק החיצוני המסנוור, בגלל הנטיה להידמות „ככל הגויים". ואף כי לכאורה שאפו ראשוני תנועת ההשכלה למזג יהדות פושרת עם השכלה, הרי בסופו של דבר נידרדרו רבים ממחולליה עד לשמד ויצאו מכלל ישראל.

לבסוף עבר לדבר על המטרה והשאיפה של פועלי־אגודת־ישראל, וניכר היה כאילו לפתע שונו קווי פניו וקלסתרו קיבל צורה אחרת, מלאת התלהבות ויקוד.

„אנחנו", הגביה את קולו, „אלה העמלים, שכבות הפועלים, הנהנים מיגיע כפיהם ואשר שכינת א־ל בלבבם, היוצאים עם שחר לפעלם ולעבודתם עדי ערב – הננו היחידים בעלי הסגולה והכשרון למזג את כל אלה הזרמים שפצלו את היהדות, למזיגה אחת שלמה, יפה ונעלה.

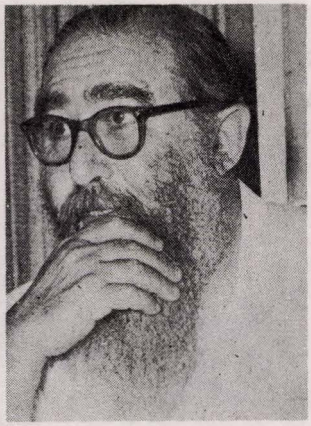
„רק הפועל החרד, המגשים בכנות ובישרות גם את התפקידים והחובות שבין אדם לחברו, באשר רק הוא יכול לעבור את גשר חייו מבלי להיכשל באבק של גזל וגניבה ובפגיעה בחברו – רק הוא יכול לאחד ולמזג את הטוב והמועיל שבכל אלה הזרמים.

„ותפקיד כזה מוטל עלינו", גמר את הרצאתו בפניה נרגשת, „דוקא עכשיו, כשהתנועה שלנו מתחילה להכות שרשים בלבות צעירינו, כשאנחנו נמצאים עדיין בשלב של נביטה ופריחה. וזאת עלינו לדעת מראש, לשקוד ולשמור זאת כעל בבת עינינו".

ר' יהודה ליב אוריאן סיים את הרצאתו. אנחנו השומעים נשארנו דוממים ושותקים במשך דקות אחדות. בקרבנו פנימה רגשו

וסערו כל הרעיונות והמחשבות שהובעו בהרצאתו המקיפה. היתה זו חוויה עמוקה מאד. הרגשנו שדבר־מה נוצר, כאילו שמים חדשים ואפקים חדשים נפתחו לפנינו, וידענו שכל אחד מאתנו, אחרי עזבו את האולם, ישאף בכל לבו ומאודו להגיע אליהם ולחדור לתוכם.

אלול תש״ז

הראשון

(במלאת שבעה לפטירתו של ר' בנימין מינץ ז"ל)

קשה להתרכז. קשה לפתוח במלים. קשה להאמין, כי בנימין מינץ איננו.

שבעה ימים עברו מאז נאלם אותו לב תוסס ורוטט, סוער ונמרץ. אך לא שבוע ולא שנה יספיקו כדי להעריך את גודל האבידה לנו, למשפחת פועלי אגודת ישראל, וליהדות החרדית כולה בארץ־ישראל.

הוא היה הראשון, אשר לפני שלושים שנה הביא את דבר ארץ־ישראל ליהדות החרדית בפולין.

צעיר ועול־ימים היה אז. לזכותו כבר נזקפו כמה שנות פעילות מאומצת בארץ־ישראל. הוא חזר לפולין לפרק־זמן קצר, כדי לחמם את הלבבות הקפואים, לעורר נרדמים ולשלהב את הניצוצות המעמעמים.

והוא הופיע במלוא אונו ומרצו. בפרק זמן קצר זה הרעים

בקולו, הלם על שולחנות והשמיע את הקריאה: ,,ארץ ישראל, ארץ ישראל!''

את שתי המלים האלה החדיר בכוח לתוך אגודת־ישראל. ואם כי לא כל ראשי ומנהיגי האגודה דאז מיהרו להירתם לעגלה זו ששמה ארץ־ישראל, היה הוא הראשון שהתמסר כל כולו לרעיון זה.

ראשית לקח את מקל־הנדודים בידו ועבר על־פני פולין, כשהוא נושא את הסיסמה: ,,מיליון עבור ארץ־ישראל''.

אחר־כך התחיל לתאר בעטו הנלהב, לפני קוראי ה,,טוגבלאט'' את חיי ארץ־ישראל, וברוב אהבתו לארץ תיאר כבמכחול־ציירים את כל ההוד והיופי שבה.

ואף שבאותם זמנים שרר בקרב החוגים החרדים הלך־רוחות שונה לגמרי, עד כדי כך שאסור היה כביכול ליהודי חרדי לעלות לארץ־ישראל, היות שהחילוניים תפסו שם את כל שטחי החיים וקשה מאד ליהודים חרדים לחיות שם – בכל־זאת בא הוא עצמו, כעד חי, עם זקנו השחור ומלבושיו החסידיים, ואמר לכולם:

,,אדרבה! בואו בהמוניכם, בנעוריכם ובזקניכם, בבניכם ובבנותיכם, ואנו נכריע את הכף''.

וקולו נכנס ללבבות.

בחוגי ,,צעירי אגודת ישראל'' ו,,פועלי אגודת ישראל'', התחילו להתארגן קבוצות של ,,הכשרה'' לעליה לארץ־ישראל. צעירים עזבו את בית הוריהם, זוגות התחתנו למטרה אחת: ארץ־ישראל.

והוא, הבחור הלודזאי שעזב את בית הוריו כדי לחונן את עפרה של ארץ־ישראל, הביא גם לידי כך שבאותו זמן נפרץ השער הסגור של ה,,סרטיפיקטים'', שהיה נתון אז בידי ,,הסוכנות היהודית'' בלבד, בעוד שאגודת־ישראל לא זכתה אפילו ב,,סרטיפיקט'' אחד. ביזמתו התחלנו לקבל אשרות עבור חלוצינו. לולא התעמולה הנמרצת שהוא ניהל; לולא האהבה הלוהטת שהחדיר בלב צעירינו לארץ ישראל – לא היה מורגש כלל הצורך באשרות־עליה. הוא שהה אז בפולין זמן קצר בלבד, דומני אפילו פחות משנה, ובשובו ארצה כבר זכה לראות את פרי עמלו.

חבורות חבורות באנו אז. היו אלה החבורות הראשונות, אשר

קלטו את קריאתו והבינו לרוחו, שיש מקום בארץ־ישראל גם ליהודי חרד, וכי דוקא ארץ־ישראל היא המקום היחיד, שבו אפשר לקיים מה שאמרו חז"ל: „מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך".

*

הוא היה הראשון.

גם בארץ־ישראל היה הוא הראשון אשר הביא את התנועה למסגרת יותר רחבה. שכן זכורים לנו היטב הימים, כאשר תנועת פועלי־אגודת־ישראל היתה מרוכזת ב„בית הלבן" שברחוב אלנבי, וכל עיקר פעילותה היה להשיג בשביל חבר יום עבודה בפרדס או בבנין. ואפילו פעילות זו התנהלה בעצלתיים.

משעמד בראש התנועה השפיע עליה ממיטב מרצו ומזגו הסוער. הוא לא ידע מנוח וליאות. כל יום הוליד רעיון חדש ומפעל חדש, — כפרי ילדים, התישבות, פיתוח, שיכונים, ייסוד סניפים של התנועה בארצות־הברית ועוד.

עם קום מדינת ישראל נתוספה לו גם עבודתו הפרלמנטרית בתור חבר־הכנסת, עבודה שגם לה התמסר בכל לבו, כפי שהיה מסור לכל עבודה שנטל על עצמו. הוא מיצה עד תום את כל שעות היממה בסדר יומו המלא והגדוש.

*

הוא היה הראשון אשר כתובתו היתה ידועה לכל. הכל פנו אליו בכל מיני ענינים.

היתה הפגנה של חרדים בשבת ונעצרו כמה צעירים על־ידי המשטרה, מיד פנו אל ר' בנימין, וחיש־מהר ביקר בקפוטת־המשי שלו אצל שר המשטרה ושיחרר את העצורים.

התעורר צורך לנסוע עם חולה אנוש לחוץ־לארץ, לצורך ניתוח דחוף, מיד נרתם ר' בנימין לפעולה ותוך יום אחד אירגן וסידר דרכון, היתר יציאה וכל שאר הסידורים הנחוצים , ולמחרת כבר יצא החולה לדרכו.

והיו יהודים מתדפקים יום יום על דלת ביתו. רבנים ואדמו"רים הריצו אליו מכתבים בקשר להשתדלויות שונות.

והוא אינו נלאה, אינו מסרב לאיש, עושה כל מה שביכולתו, ואף הרבה מעבר ליכולתו.

*

קשה להתרכז. וקשה גם להאמין.

שבעה ימים כבר חלפו מאז נדם לבו הגדול והחם ור' בנימין מינץ ז"ל כבר איננו בקרבנו, אבל מפעלו, רוחו ומעשיו הכבירים למען תנועת פועלי אגודת ישראל, יתקיימו לעד.

יהי זכרו ברוך.

סיון תשכ"א

האיש שלא ידע ליאות

(דברים לזכרו של בנימין מינץ ז"ל)

זה היה בחודש אדר תרצ"ד, שבועיים לפני פורים. במסדרונות הבית מספר 9 ברחוב גרינצ'נה בוורשה דאז, היתה תנועה רבה. מאות יהודים מערי־השדה של פולין ביקרו יום־יום במשרדי אגודת־ישראל, ששכנו בבית זה. האשנב שנקרע בחומת־הברזל של חלוקת ה„סרטיפיקטים" לעליה לארץ־ישראל – הביא לוורשה מאות צעירים וקשישים, בחורים ובחורות, אשר התדפקו על מחלקת העליה של אגודת־ישראל, ובפיהם בקשה אחת ויחידה: אשרת עליה לארץ־ישראל.

„מפעל המיליון" – זה היה הציר שסביבו התרכזה אז כל פעילותה של האגודה דאז.

בראש אותו מפעל עמד אברך חסידי שחרחר ויפה־תואר, בעל עינים יוקדות כלפידים, שבא במיוחד מארץ־ישראל כדי לארגן את המפעל הזה ולעמוד בראשו.

והוא כבש את כל ה„אגודה". כל החדרים היו מלאים בו. נוכחותו הורגשה היטב בכל הבית. הנה הוא מנהל שיחה עירנית בטלפון והנה הוא רושם בחדרו של ר' יצחק מאיר לוין וכאן הוא מוסר מידע ליהודים תמימים מערי־השדה ומספר להם, איך חיים בארץ־ישראל, כמה טוב ונעים לסלול כבישים, לבנות בנינים ולהוסיף נדבכים לבנין הענקי ההולך ומוקם לעינינו: בנין ארץ־ישראל.

ובאמצע ההמולה הזאת שומעים שיחה טלפונית עם מערכת ה„טאגבלאט", בדבר תכנית מסעותיו לערי־השדה, והוא מבקש שהדבר יפורסם כבר למחר.

באותה עת כבר היה האברך הצעיר ידוע ומוכר בכל תפוצות פולניה. מאמריו רחבי־הידיעה שמלאו את גליונות יום שישי של ה„טוגבלאט" ריתקו את הקוראים ונקראו בנשימה עצורה ובענין רב.

מי מאתנו לא קרא את תיאוריו הנהדרים על אחינו בני תימן? מי מאתנו לא התעוררה בלבו אהבה עזה לארץ־ישראל הודות לסיפוריו המלבבים.

אין פלא, איפוא, שכל הבאים אז לבית האגודה בורשה, רצו ראשית כל לראות את האברך המופלא, האיש אשר תוך זמן קצר הלהיב אלפים ורבבות לחיבת ארץ־ישראל.

אותו אברך נמרץ, תוסס ועירני, היה – בנימין מינץ.

כבר בשנותיו הראשונות, בעיצומה של התגלותו, עם צעדיו הראשונים בשדה החיים הציבוריים – ראינו אותו בכל להטו וקסמו.

זכורני, באותם ימים עלתה הקבוצה השניה של אגודת־ישראל לארץ־ישראל, ואף אני נמניתי בה. בשעה 8 בלילה יצאנו ברכבת מ„התחנה הוינאית" של ורשה. לא כאן המקום לתאר את המראה המיוחד והמרגש של פרידת ההמונים מן „החלוצים האגודאיים" העולים לארץ־ישראל. על זה יש לספר בפרק מיוחד. מכל־מקום, ברגע שנשמעה השריקה והרכבת החלה לזוז, ציפתה לנו אפתעה נעימה. ברגע האחרון ממש קפץ ועלה אל קרוננו בנימין מינץ.

הבטנו איש אל רעהו משתאים: מה קרה פתאום? האם גם הוא עולה אתנו?

לא! בנימין מינץ היה צריך לנסוע ללבוב, בענין ה„מפעל" שלו, כדי לשאת שם נאום על ארץ־ישראל וכו', ובחר לו דוקא שעה זו לנסוע ברכבת יחד עם העולים האגודאיים, אף כי הדבר היה כרוך בהימנעות משינה ומנוחה.

אותו הלילה לא יישכח מלבנו לעולם. הוא ישב עמנו ושוחח ארוכות על חיבת ארץ־ישראל. הוא גם גילה לפנינו בכנות גמורה את המציאות של ארץ־ישראל באותם ימים. בצבעים מוחשיים תיאר לפנינו את הצפוי לנו, כי נצטרך להטות שכם לסבול, לעבוד בזמן הראשון בחומר ובלבינים ממש, סלילת כבישים, חפירה ועידור

בפרדסים, קטיף ובציר, עבודות יציקה וטפסנות בבנין. אבל יחד עם זה עודד אותנו ועורר בקרבנו רוח של אהבה ומסירות לארץ ישראל.

הרכבת דהרה כל הלילה. כל הנוסעים היו שקועים בשינה עמוקה. רק בשני הקרונות שבהם התרכזו אנשינו לא עצם איש עין. כולנו הצטופפנו והקשבנו בדריכות לשיחותיו המלהיבות, שובות הלב, של אותו אברך, אשר היה כמעט מהראשונים אשר הטיל בסערה לתוך עולמה של אגודת־ישראל את המלה „ארץ־ישראל״.

*

זה היה טיבו של האיש הדינמי ושופע־המרץ בנימין מינץ.

הוא לא ידע ליאות ורפיון. כל מיני ההגבלות שבחיי בשר־ודם, כמעט לא היו קיימות לגביו. לא היתה שעה בעשרים וארבע שעות היממה שלא היתה כשרה בשבילו לפעולה ומעש. מימיו לא נתן דעתו על צרכי שינה ואכילה, כל זמן שהיה סחוף בפעילות. הוא לא ידע הכנות מה הן, כי תמיד היה נתון בעיצומה של פעילות. אפילו נסיעותיו הרבות לחוץ־לארץ נעשו באמצע העבודה, ומעולם לא איחר את הזמן. תמיד הגיע ברגע הנכון. הוא לא נשא עמו מזוודות וחבילות. די היה לו בתיק הטלית ותפילין, וכבר הוא מוכן ומזומן לנסיעה.

המלה „אדישות״ לא היתה קיימת כלל באוצר־המילים שלו. הוא לא ידע רסן ומעצור. אך נסתיימה מלחמת־העולם הראשונה והנה הוא כבר מופיע במחנות הפליטים, להביא לפניהם את דבר הישוב, והוא אינו חת מפני כל סכנות. בימים הראשונים לאחר שיחרור פולין כמעט שילם בחייו, כאשר חיפש אחרי האודים הניצולים מן האש.

וכאשר הסתננו לישוב הידיעות על ממדי השואה, עוד לפני השיחרור, הוא התעורר כהרף־עין לפעולה נמרצת וייסד את הארגון „הצלת אחים״.

התמסרותו העיקרית היתה למפעל־חייו, לפועלי־אגודת־ישראל. הוא השקיע את כל מרצו בנקודות־ההתיישבות, במוסדות הילדים,

וכיוצא בזה, והודות לפעולותיו הבלתי נלאות היתה ברכת ה' שרויה במפעליו.

*

גם פטירתו היתה ללא כל הכנות. הנה הוא באמריקה, הנה הוא בחגיגת חנוכת בנין של מוסד ילדים, הנה הוא מתכנן תכניות למוסדות נוער חדשים, הנה הוא מהלך בתוכנו, הנה שומעים את קולו הרועם, נהנים מזיו אבהיותו, והנה שמועה כי הוא נכנס לבית־חולים ליום־יומיים לבדיקות...

ובנימין מינץ איננו עוד בתוכנו.

יהי זכרו ברוך.

סיון תשכ"ב

על אבדן חבר

(לזכרו של ר' מאיר וידיסלבסקי ז"ל)

על משמרתו, במקום עבודתו, כרע נפל.

איננו עוד, זה האיש בעל־המרץ, רחב־הכתפים, שעמד כעשר שנים ליד הגה של מפעל, אשר לו הקדיש את כל להט לבו, את דם התמצית של חייו, כדי ליצור דבר של ממש, של קיימא, למען התנועה.

איננו עוד, זה האיש אנין־הדעת ואציל־הנפש, אשר לקט פנינים ומרגליות, רעיונות והגיגים, צרפם ולטשם כזהב, כדי למסרם לקוראיו, לחבריו ואוהדיו, כשהם מטוהרים ומזוקקים מכל שמץ דופי שאין הנפש היפה סובלתו.

איננו עוד, זה האיש שעמד משכמו ומעלה גבוה, נשא קולו והתריע בדברי נועם, בסגנונו היפה ומלא החן, וקרא לכולם בלי משוא־פנים: תנו לנו מפעלים! עד מתי נתווכח בדברי סרק, בה בשעה שפתוחים לפנינו אפקים כל־כך רחבים ליצירה, לעבודה ולבנין.

איננו עוד, זה החבר הנאמן, שבמחיצתו עבדתי כעשר שנים, יד ביד, שכם בשכם. איננו החבר והמורה גם יחד, אשר כל רעיון חדש שהבריק במוחו וכל מחשבה יפה שניצנצה בו – זכיתי אני לשמעם,

לפי דבריו הוא – עוד בטרם עברו את שלב חבלי הלידה – ובענווה אהב לשמוע חוות־דעת גם מקטן ממנו.

חייו במשך כל שעות היממה היו שירה ופיוט. גם בעת דפדפו בשטרות, בעסקו בכספים ובדברו בענינים כלכליים גשמיים – ידע תמיד להכניס את הנקודה הפיוטית הנפשית בכל דבר.

הוא היה סופר מושך־בעט, אבל לא בהזמנה, שכן מלאכת הכתיבה היתה לו עבודה שבלב, מלאכת הקודש. יושב היה ,,שבעה נקיים'' על כל אות ותג.

חובב היה אמנות ועקב אחריה בשבע עינים, ומתוך מאות מאמרי־ההערכה שפירסם על נושא זה, היה תמיד מבצבץ ועולה החיפוש אחרי הנקודה היהודית אחרי הקווים והשירטוטים הרוחניים.

וכשהוא רואה ,,בית הכנסת'' במאמר־הביקורת האחרון שלו ב,,הצופה'', שנדפס אחרי פטירתו, הוא מתפלא ומשתומם על הצייר, שבית־הכנסת שלו יצא ריק, בלי אנשים, בלי מתפללים, בלי רוח חיים. אבל מאידך גיסא מתגלית לפניו מיד בבית כנסת זה אצילות הקדושה הנעלה החופפת בכל פינה, השמימיות המיסתורית שבו.

דייקן נפלא היה בחייו, והקפיד מאד על מימרת חז''ל: ,,תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה''.

ביתו היה בית ועד לחכמים וסופרים, ומדי פעם ערך מסיבות ספרותיות, אשר הצטיינו תמיד באווירה אינטימית מיוחדת.

*

וכעת איננו עוד.

זה לי היום השני שאני ממשיך בעבודה באותו מוסד, שבו עבדנו בצוותא, ועדיין קשה לי להאמין, כי אמנם מאיר כבר איננו.

והלב נצבט ורב הכאב. אין מלים בפי להביע את רחשי לבי הדווי. דל כוח הביטוי. ורק העינים זולגות דמעות חמות, לוהטות, על אבדן חבר וידיד, אשר במשך כעשר שנים היה מורה, מחנך ומאיר דרך.

כ''ה שבט תש''ה

האיש המפעיל

(במלאת שנה לפטירתו של ר' מאיר וידיסלבסקי ז"ל)

כבר חלפה שנה, על שלוש מאות חמישים וארבעת ימיה. איננו עוד אותו לוח קיר, שהוא תלה בחדרו ויום יום התבונן בכל דף שתלש ממנו, דף ליום – דף של חיים.

גם מהלוח השני כבר חסרים דפים. מיותם הוא. אין מי שירגיש וישתתף בצער דפיו הנתלשים יום יום.

נדם ונאלם האדם בהא־הידיעה, האדם אשר בעיצומם של החיים הסואנים והשוקקים, באמצע ספירת הכסף וסידור השטרות, באמצע שיחה עם הזולת לשם מתן עצה והדרכה – ידע להתרומם לפתע, להפסיק לרגע את המולת החיים ולחשוב על דף נתלש של לוח־שנה, על יום של חיים היורד לטמיון.

כבר חלפה שנה, ור' מאיר איננו!

עדיין קשה להעריך את גודל האבדה. עדיין אין העט מסוגל לפענח דמותו של האיש הזה, אשר עם הופעתו הראשונה בעולמנו הטיל סביבו רעש וסערה, על־ידי מקוריותו ודרכו החדשה בספרותנו.

חלפה שנה, ובקרבי טרם הגליד הפצע. לא אחת אני מוצא את עצמי פתאום פונה אליו בקריאות ואמירות שונות שהורגלתי בהן במשך שנות עבודתי במחיצתו; אך כהרף־עין המציאות המרה טופחת בפני. הוא איננו עוד. הוא הלך מאתנו לבלי שוב. נקצצו כנפי המרץ. „האיש המפעיל" הלך לעולמו.

„האיש המפעיל" – זהו הביטוי הקולע ביותר להגדרת אישיותו. שכן כל כולו, כל מחשבותיו והגיגיו, כל מרצו והתלהבותו, הוקדשו כדי להמריצנו ולעורר כל אחד מאתנו לפעולה פורה ויוצרת.

,,באידיאלים בלבד לא ניצור שום דבר'' היה אומר תמיד ,,רק בעבודה ובפעולה נמרצת ניצור גדולות ורבות''.

זכורני, בשנת תרצ''ד היתה בפולניה התעוררות עזה בקרב הנוער שלנו לטובת ארץ־ישראל. האגודה התחילה לקבל בפעם הראשונה סרטיפיקטים לארץ־ישראל, וכל הנוער שלנו היה משולהב וחדור רצון עז לעלות לארץ, מבלי להתחשב בתנאי החיים הקשים המצפים להם שם.

באותה שנה בא ר' מאיר וידיסלבסקי ז''ל מארץ־ישראל לביקור קצר בוורשה. באותה עת התכוננתי אף אני לעלות ארצה. גם הייתי מושפע מאד מיצירותיו הנהדרות של ו. ליכטר (כינוי ספרותי של וידיסלבסקי ז''ל) שהתפרסמו בעתונות שלנו. קמתי איפוא ונסעתי מעיירתי לוורשה, כדי לפגוש אותו ולשאול בעצתו בקשר לעלייתו לארץ־ישראל.

ראיתיו אז בפעם הראשונה בבית קרובו בוורשה – אברך גבה־קומה, שפניו נשזפו בשמש הארצישראלית. הוא התהלך שם בסנדליו ועל פניו הבעה רצינית וקפדנית.

,,אדון וידיסלבסקי?''

,,כן. מה שם אדוני?''

,,גורא''.

באדיבות רבה הזמין אותי לחדר מיוחד, כדי לנהל אתי שיחה ארוכה על ארץ־ישראל, על הבעיות העומדות על הפרק, על הספרות והלשון העברית המתחדשת, על עבודת הבניה והיצירה. לבסוף פנה אלי ואמר:

,,רואה אני, שאתה כבר מוכן ומזומן לעליה. איני מתכוון חלילה להפיג כהוא־זה את התלהבותך, אבל אחת אבקשך שיהיה לך ברור ומחוור, כי אתה נוסע לארץ־ישראל על־מנת לעבוד, פשוטו כמשמעו. לא מסחר, לא פקידות, לא הוראה, וכדומה, אלא עבודה גופנית קשה ומייגעת. אם תהיה מוכן לזה, תצליח בנסיעתך''.

והוא היה לא רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים. במשך י''ב שנותיו בארץ ישראל היה פועל דפוס, שעבד יום יום בשרוולים מופשלים את עבודתו הגופנית הקשה. ובערבים היה מאחר לשבת

עד שתים או שלוש לפנות בוקר, כשהוא מלקט ומצרף מלים ומשפטים ויוצר פנינים ספרותיות מלאות טעם ויופי.

ותובע היה ,,עבודה'' לא רק מכל פרט ופרט, אלא מהכלל, ובעיקר ממרכזי התנועה שלנו.

עד רגעיו האחרונים לא חדל להתריע ולזעוק מרה על השאננות והאדישות הנוראה שפקדה את מחננו, דוקא בזמן שאפשר היה לפעול וליצור גדולות ונצורות.

הוא התריע במאמרים חריפים, הטיף מוסר בשיחות פנים אל פנים, או בשיחות קבוצתיות שהיה מארגן לפעמים בביתו ליד שולחן ערוך. אפילו בישבו בתוך ,,קופת מלווה'' – מוסד שלמענו התמסר כל כולו – היה מנצל כל שעת־כושר כדי לעורר למעשים של ממש, לפעילות פוריה.

הוא אשר אמרנו: ,,איש העבודה''.

ועוד עובדה, המדגימה את גישתו הריאלית והחזקה לכל ענין בשכל בריא וישר.

התחילו לדבר בינינו על יצירת מוסד פיננסי. כל אחד מאתנו התחיל להדגיש את הנחיצות והחיוניות שבדבר, שכן בלי מוסד כזה אי אפשר לקיים תנועה. הגישו בקשה לרשיון, וכשנתקבל הרשיון הוכנס במגירת משרדי הועד הפועל.

כולם הכירו בנחיצותו של המפעל, הבינו יפה שיש להגשים את הרעיון ולהוציאו אל הפועל; אבל הדבר נשאר כמו שהיה. הכרה והבנה לחוד ומעשים לחוד.

עברו שנתיים. תוקפו של הרשיון עמד לפוג. שוב הועלה ענין יסודה של קופת מלוה. וכאן התרחש הנס. הזכר שמו של וידיסלבסקי ז''ל בתור מנהל, אם כי באותו פרק זמן הוא היה קצת מרוחק מעבודה ציבורית אצלנו. הוא נתפס לרעיון הזה, ואחרי שיקול־דעת קצר הסכים לקבל עליו את המינוי. הוא חש מיד, כי עבודה זו נועדה בשבילו, והוא גמר אומר בנפשו: כאן מצאתי לי מקום להתגדר בו, ולעבודה הזאת אתמסר בכל מאודי.

זכורני אותו יום, למחרת ההתמנות. הוא עדיין עבד בדפוס, כשידיו ופניו מוכתמים בשמנים ובאבק של בית הדפוס. הוא הזמין

אותי לפגישה בשעת הצהרים, במסעדה הקטנה שממול לבית הדפוס. בסך הכל עמדה אז לרשותו מחצית השעה, ובזמן קצר זה היה צריך לסכם את ענין „קופת מלווה".

דומני שהוא לא אכל אז מאומה מכל המנות שהוגשו לפניו. כל כולו היה משולהב. בעיניו יקדה אש להבה. הענין עורר בו התרגשות רבה.

„אם רק נקדיש בהתחלה רק שעתיים ליום, משעה ארבע עד שש אחר הצהרים, נוכל להקים בנין שיהיה לתפארת תנועתנו".

ואחרי רגע קט המשיך:

„שעתיים ליום, אבל זאת רק בפועל, בעבודה מעשית, ואילו במחשבה וברעיון צריכים להתמסר לענין הזה כל היממה, ואם אפשר – אפילו יותר מזה. כי רק על־ידי התמסרות בלתי מסוייגת אפשר ליצור דבר־מה איתן ויציב".

ואת זאת הוא קיים במלוא המובן של המלים.

כשמונה שנים עמד ליד הגה המוסד, אשר בעצמו טיפחהו מבראשית, הוא לא ידע ליאות. בלילה כביום, ברחוב כבמשרד, היה כל כולו מסור למוסד.

*

עברה שנה. החיים נמשכים במסלולם הרגיל. זהו הצו הנצחי: „דור הולך ודור בא". המוסד, שלמענו מסר את חייו, ממשיך גם הוא באותו הקו שהתווה לו מייסדו. ואמנם גזירה היא שישתכח המת מן הלב, אבל בשבילי עדיין הפצע טרי והכאב הוא במלוא תוקפו. כי קשה מאד לשכוח, להשלים עם המציאות, שדמות נעלה כזאת, שאותה רוח־חיים תוססת ושופעת־מרץ, שזו הנפש הפיוטית והרוננת – נעלמו ונשתתקו לעולמים.

שבט תש"ו

אחרי מיטתו של ר' יחזקאל רוטשטיין ז"ל

(במלאת שלושים לפטירתו)

רבים ושונים היו האנשים, שנהרו אותו יום רביעי מר ונמהר, לרחוב הכ"ג שבגבעתיים. הם באו מכל מיני חוגים, אשר כל אחד מהם מקפל בקרבו פרק היסטוריה. הם הגיעו ממקומות שונים בארץ, מבלי לקרוא מודעות ומבלי לשמוע הכרזות. כמו מאליהם נמשכו כולם ובאו נדהמים ונרעשים, מחיפה, מירושלים, מתל־אביב ומבני־ברק. הידיעה זיעזעה את התוך הפנימי שבנשמה. בשעה חמש לפנות בוקר נקראתי לקום, ועוד בטרם שמעתי מלה כבר היה הכל נהיר לי. דמות חברי לעבודה, שעמדה לפני דלת ביתי בראש מורכן, אמרה לי הכל.

גם ר' יחזקאל רוטשטיין – או „חצקלה" – כבר איננו...

והם התייצבו כולם על פי צו נפשם, להפרד מן האיש, אשר הוא עצמו היה מסכת שלמה של כמה דורות.

באו עסקני אגודת־ישראל הוורשאית, אשר עבדו במחיצתו ברחוב גרניצנה 9, בהיותו עמוד התווך, העורק החי של הפעילות האגודאית בפולין.

יחזקאל רוטשטיין וגרניצנה 9 היוו חטיבה אחת, מיקשה אחת, ולא היה קיום לאחד בלעדי משנהו.

הוא היה – או אפשר לומר: מה הוא לא היה? – היושב־ראש, הגזבר, השמש, הגבאי, מדביק הבולים, אשר בילה משמרי־לילה ופקח על העובדים, כדי שהעבודה האגודאית תתנהל במרץ ובקצב מהיר, למען יגיעו משלוחי הדואר לכאלף ישובים ברחבי פולין בזמן הנכון.

הוא היה בבחינת „היד החזקה", אופי־הברזל, ולא נרתע מפני הגדולים ביותר, בשמרו על תפקידו באמונה ובהשתדלו בכל כוחו לקיים כל „הן" שלו וכל „לאו" שלו.

מקבל היה את פני כל הבאים לוורשה בעניני האגודה, וידע לפנות אל כל אחד ואחד בלשון מיוחדת ובשפה מתאימה.

כל עניניה הכספיים של האגודה היו מסורים בידו, בתור הגזבר, והוא ידע לשמור על האימון שניתן לו כעל בבת־עינו.

בוורשה כבר ידעו כל המדפיסים, ספקי מכשירי הכתיבה, עובדי המשרד, פקידים ומנהלים, שבאם יחזקאל מבטיח לשלם סכום כלשהו במועד מסויים, הרי הסכום המובטח הוא כמונח בקופסה.

כשהיו ראשי האגודה מזמינים מודעות וכיוצא בזה במערכת ה„טוגבלאט" – לא היו מבקשים אישור להזמנתם מהרב יצחק מאיר לוין, אלא מר' יחזקאל רוטשטיין. כי כשהוא אמר „הן" היה זה כשטר עובר לסוחר.

באותו פרק־זמן עדיין היה עול־ימים, אבל פרק־חיים זה ליווה אותו עד יומו האחרון.

בין הבאים היו גם ראשוני תקופת העליה לארץ־ישראל, חבריו אשר יחד עמו קשרו גורלם בארץ הקודש; יחד עמו היו מה„נחשונים" שבאו לפני למעלה משלושים שנה לחונן את עפר הארץ, לחיות בה חיי חלוציות והקרבה, הרחק משאון כרך ומושבה. בהם היו כמה מחברי „מחנה ישראל", שמעקו לחלק לחברם את כבודו האחרון. הם באו בעינים דומעות וראשים מורכנים. יחד עמו חיו את ימיהם הראשונים, את ביכורי עבודתם ועמלם בהפרחת שדות „מחנה ישראל" שליד עפולה. ובאותו פרק־זמן קצר של

„מחנה ישראל" היה הוא הבריח התיכון, היחם, המלכד ורוח החיים של הקבוצה הנחשונית.

כך התחיל את דרכו בארץ־ישראל, וכך צעד את צעדיו הראשונים, לא לירושלים או לתל־אביב, לא לחיפה או בני־ברק, אלא כחלוץ צעיר הלך אל אדמת טרשים ושממה עם את ומעדר בידיו.

קבוצת „מחנה ישראל" אינה מחזיקה מעמד ומתפזרת. אבל נפשו תוססת ושואפת לפעולה. אין הוא יכול להיות בודד לנפשו. המצפון קורא וממריץ. צריכים לפעול גם למען הזולת. הוא עובר לתל־אביב ומיד נרתם לעבודה בסניף פא"י, משתתף בכל פעילויות הסניף ותופס בו מקום חשוב.

הימים היו אז ימי הדוי והיגון שלאחר השואה. רבבות קרבנות, נשמות ערטילאיות, משוטטים בין חורבות אירופה, תועים בדרכים לא־דרכים ומחפשים מקלט. מנהיגנו הדגול ר' בנימין מינץ ז"ל מפנה את כל מרצו ופעילותו לגולה הדוויה. הוא מכתת רגליו בשבילי אירופה, בין עיי החרבות, ופועל במרץ כדי להפנות את כל השרידים לארץ־ישראל. הוא גם מארגן משלחות מבין פעילי פא"י למטרה זו, ואז הצטרף ר' יחזקאל רוטשטיין למשלחת שיצאה לאירופה, לפעול למען העקורים קרבנות השואה.

*

ובאו גם חברי מרכז התנועה, אלה אשר לפני כשלושים שנה הטילו עליו את התפקיד של מנהל קופת מלוה וחסכון של פועלי־אגודת־ישראל, בהפקידם בידיו מוסד פיננסי, שהיה אז היחידי בכל תנועת אגודת־ישראל בארץ־ישראל. במשך עשרים שנות עבודתו כמנהל הקופה גילה מסירות לאין שיעור ושקד על עבודתו בכל לבו ונפשו. והודות לכך הצליח להתגבר על כל המשברים הכלכליים והפיננסיים שפקדו את הישוב במשך תקופה זו, והמוסד יצא מכל אלה בלי שום פגע.

באו גם עשרות רבות מבין ציבור הלקוחות, שהיו קשורים אתו ותמיד שימש להם יועץ ומדריך בעניני כספים. ביניהם נמנה גם אותו

לקוח ישיש, כבן תשעים שנה, מראשוני הלקוחות של קופת מלוה, אשר שכל בשבוע אחד את בנו יחידו ובתו יחידתו. גם הוא הגיע בפסיעותיו האטיות והילוכו הנאה, וגם המשיך ללוותו עד לבית העלמין. בעינים דומעות מילמל מלים וקטעי מלים:

„הרבה עבר עלי. יותר מדי טעמתי טעמו המר של המוות. אבל מותו של המנהל מר רוטשטיין הכה אותי בהלם. כי הוא היה בשבילי ידיד וריע, יועץ נאמן אשר עמו התייעצתי תמיד בעניני, ודברו היה לי תמיד מורה דרך בעסקי מסחרי".

באו גם חברי הנהלת „בנק זרובבל", שהמנוח נמנה עליהם, וכן חברי מרכז ברית פיקוח, שאתם קיים קשרים עסקיים זה זמן רב. גם הם היו נדהמים ומוכי יגון מהידיעה על מותו, ובאו רכוני ראש לחלק לו את הכבוד האחרון.

לבסוף באו עשרות רבות של אחים וחברים מה„שטיבל", מ„ברזילי", אותו „שטיבל" שבו השקיע חלק ניכר מחייו, את כל ה„אני" שלו, והפך אותו ל„מקדש מעט", למקום רוחני תמידי, אשר כמעט בכל שעות היום וברוב שעות הלילה נמצאו בו יחידים או חבורות אשר עסקו בלימוד תורה, או באו באמצע היום, בין עבודה לעבודה, „לחטוף" פרק תהילים.

כל מתפללי „ברזילי" קיבלו מפתחות ל„שטיבל" ותמיד יכלו להכנס, לצאת ולבוא, כאוות נפשם. גם יכלו תמיד להכין להם שם כוס תה חם. בערבים היה ה„שטיבל" מוצף אורחים ומסביב לשולחנות ישבו יהודים ולמדו תורה. וכל זה היה פרי רוחו ועבודתו השקדנית של ר' יחזקאל רוטשטיין. לכבוד היה לו להיות הגבאי של ה„שטיבל", ויחד עם זאת לא התבייש לבוא תמיד ראשון ולטאטא בעצמו את ה„שטיבל", לסדר את הכוסות, כדי שיהיה הכל מוכן בשביל הצוותא הנעימה של המתפללים והלומדים, והוא ראה זאת כזכות גדולה לעצמו.

כך התכנסו אותו יום בגבעתיים עשרות רבות מכל החוגים והזרמים, דמועי עינים ורכוני ראש, לחלוק כבוד אחרון לר' יחזקאל רוטשטיין וללוותו לבית עולמו.

*

שלושים יום כבר עברו מאז. מדי פעם אני מבקר ב„קופת מלוה", אני סר לחדר המנהל, ואינני יכול להשלים עם הרעיון, שאותו הכסא הריק ישאר ריק לתמיד ולא אוכל עוד לשמוע דבריו ולהתייעץ אתו בכל מיני ענינים כמו תמיד.

מרגיש אני חובה לעצמי, להביע קצת מרחשי לבי עליו. עשרים שנה ישבנו יחד, עבדנו במחיצה אחת, ניהלנו שיחות, ובמשך תקופה זו ראיתי בו איש אשר כל עבודתו היתה בשבילו כעין „עבודת קודש". תמיד כשהיה לו איזה ויכוח עם לקוח בעניני אשראי, היה טוען: „אלה כספי ציבור! זהו כסף שהציבור הפקיד בידינו מתוך אימון, ואסור לנו לנהוג בו אי־זהירות חלילה".

מסור היה מאד מאד לענין גביית חובות, ותמיד היה טוען, שהיסוד לקיום הבנק הוא הפיקוח המתמיד והיעיל על גביית החובות.

הוא היה אומר תמיד בהלצה:

„אם יבוא איזה לקוח אליו הביתה, יקיש בדלת ויבקש להכנס, והשעה תהיה אז שתים בלילה, הרי אשאל אותו בעודי במיטה, איזה פינקס יש לו, ואם יענה לי שיש לו פנקס ירוק (פנקס תשלומים להלוואות), אזי אקפוץ מיד מהמיטה, אטול ידים, ובדחילו ורחימו אגבה ממנו את תשלום חובו".

עד כדי כך היה חרד לכספי האגודה.

במקרים רבים הביאה זהירות יתירה זו לחילופי דברים קשים בינו לבין לקוחות מסויימים, שלאחר מכן היו נפרדים ממנו עם טינה בלב. והוא בהרגישו בכך, היה נוהג מיד למחרת, או אחרי כמה ימים, כשהלקוח נזדמן לבנק, היה יוצא במיוחד מחדר המנהל שלו וקידמהו בברכת שלום ובסבר פנים יפות. וזאת כדי להוכיח לו, שאין לו ח"ו כנגדו שום ענין אישי, אלא הכל נעשה רק לטובת הקופה והמוסד.

רגיל היה לומר לי:

„מעודי לא יכולתי להיות שרוי בריב עם איש. ואם נפלו חילופי דברים קשים ביני לבין מישהו, השתדלתי תמיד לפייסו מיד לאחר זה, לקדמו בברכת שלום ולקשור מחדש את קשרי הידידות בינינו".

התמסרותו לעבודה לא ידעה גבולות. ואף שבמשך הרבה שנים סבל מאד ממחלת הקצרת, שבה לקה בהתקפה האחרונה לפני פטירתו – לא שם לבו לכל זה. והיו מקרים לאין ספור, שאסור היה לו לבוא לעבודה וחקוק היה לחופשה של שבועות אחדים כדי לשוב לאיתנו, אך עול האחריות לא הניחו להפסיק עבודתו אפילו ליום אחד.

בשבועות האחרונים התרופף מאד מצב בריאותו, ורבים מידידיו הפצירו בו שיקח לו חופשה, אבל חוש האחריות שלו ומסירותו לעבודה לא הניחוהו להיענות להם והמשיך לעבוד עד רגעיו האחרונים.

דמות מיוחדת במינה היה בחייו הפרטיים, הן בינו לבין עצמו והן בינו לבין קונו. אפשר לומר עליו, שנמנה בין יחידי־הסגולה שבדורנו, אשר לא הכירוהו ולא ידעוהו כראוי, מאחר שהיה נחבא אל הכלים. הוא לא רצה להתבלט בסגולותיו בפני איש. אך בכל זאת היה חוג מצומצם שהכירו מקרוב וידע להעריכו, אם כי ידיעה זו היתה בבחינת „מגלה טפח ומכסה טפחיים".

כפי שידוע לי, היה קם מדי בוקר בשעה 4 והולך מיד לטבול במקוה טהרה. לא עבר עליו יום מבלי שטבל במקוה, ודבר לא הפריעו מלקיים מנהג זה. הן בבקרים הקיציים הבהירים והן בשלהי לילות־החורף הסגריריים – שקד על קיום מנהגו הקבוע. אחרי הטבילה במקוה היו לו סדרים קבועים בלימוד שיעוריו. באותן שעות בוקר היה משתדל שהכל ייעשה בצנעה ובלחש, כדי שלא להפריע שנתו של איש מבני המשפחה. אחרי הלימוד היה מכין לו בעצמו ארוחת־שחרית והמשיך דרכו ל„שטיבל" של „ברזילי", שם היה ביתו הרוחני. השעות הספורות ב„שטיבל" נחשבו לפניו כעיקר החיים. עבודתו היומיומית במשרד, בשרות הקהל, וההתעסקות בעניני הכספים ושאר עיסוקיו – כל אלה היו בשבילו כעין „פרחדור" לאותו טרקלין, לאותן שעות רוחניות עילאיות שב„שטיבל".

הוא היה בין מייסדי הגמ"ח של ה„שטיבל" והתמסר הרבה למצוה זו, והכל בצינעה יתירה.

חסיד נאמן היה לאדמו"ר מגור ולא עשה צעד כלשהו בכל ענייניו מבלי לקבל תחילה את הסכמת האדמו"ר. תכופות נסע לירושלים להסתופף בצלו בשבתות ובמועדים.

הוא שמר בקפידה על מלבושו החסידי, למרות תפקידו כמנהל בנק והיותו מעורב תמיד בחוג אנשים חילוניים. במשך פרק־זמן עבד גם ב„מגבית ההתגייסות", ששם היה צוות העובדים מורכב כמעט כולו מאנשים פורקי עול דת. הוא קיים בגאווה את הסעיף הראשון בשולחן־ערוך: „ואל יבוש מפני המלעיגים", ותמיד היה מעוטר בזקן ופיאות ומלובש בבגדיו החסידיים. עם זאת היה אהוד וחביב גם על אלה.

לאחרונה, שבועות אחדים לפני פטירתו, נבחר גם כחבר הנהלת בנק זרובבל, והספיק להשתתף בישיבה אחת של הנהלה זו.

את יום עבודתו לא היה גומר בבנק, אלא משם פנה שוב אל ה„שטיבל" והמשיך בלימודיו הרוחניים עד שעה 10 בלילה.

לא פעם העירו לו ידידים ובני משפחה על מצב־בריאותו הרופף ועל הצורך הדחוף לצאת לחופשה, וכן לצמצם במקצת את סדר־יומו הגדוש והעמוס. אך הוא המשיך דרכו לפי מצפונו הרוחני, אשר המריצהו לעבודת־קודש זו.

אפשר היה להגדיר אותו דרך מליצה כ„איש הפקר" בכל מה שקשור ב„מלאכת שמים" שלו, ולפעמים גם בעבודת החולין שלו.

הוא קיים מאמר חז"ל, שהתורה נמשלה למדבר, שכל אדם צריך להפקיר עצמו לדברי תורה כמו מדבר.

ואת זה הוא קיים אף יתר על המידה.

חבל על דאבדין.

ט' סיון תשכ"ח

שליח נאמן: ר' יעקב כץ ז"ל

שלושים יום עברו והדמעות עדיין מפעפעות, רותחות ומפכות כממעין לא אכזב. הרגשות סוערים ופועמים. אני חש צורך להביע את רחשי לבי העמוקים על חבר וידיד נאמן, אותו הכרתי למעלה משלושים שנה. במשך כל השנים האלה נפגשנו מאות פעמים, שוחחנו, התווכחנו, השתתפנו בשמחות של חברים, במסיבות של ידידים, בחגיגות של התנועה, או בשיחות־רעים בין איש לרעהו.

ועתה כל זה נגוז ונדם. אי ההתחלה ואי הסוף? כמה קשה ומכאיבה המחשבה, כי ר' יעקב כץ איננו עוד. ר' יעקב הער והתוסס, המלא חדוות יצירה, הנושא יום יום בתיקו המרופט עשרות לבבות של חברים וידידים, פשוטי עם, המחכים לתמיכה, להתערבות לטובתם; ר' יעקב זה איננו ולא נראהו עוד לעולם.

שוב לא נראהו ברכבת חיפה, בעברו מקרון לקרון לעת ערב, בדרכו ביום חמישי מירושלים לחיפה, ומכנס יהודים בזה אחר זה לתפילת ערבית בציבור. אם אין בין המתפללים אחד שחייב לירד לפני התיבה, הרי הוא עצמו מתפלל כשליח־ציבור ומזכה את הנוסעים בתפילה במנין.

שוב לא נראהו בבני־ברק, כפי שהורגלנו לראותו תכופות, ובעיקר בימי „ירחי כלה", במסיבות של התנועה, ובתור מנחה בערבי־הסיום של „ירחי כלה", כאשר בקולו הצרוד והלבבי ידע מדי שנה בשנה להלהיב את השומעים ולהגדיל את השמחה.

קשה לכתוב על ר' יעקב המנוח, וקשה שבעתיים למצוא את ההתחלה, את ה„בראשית" שלו, את צעדיו הראשונים על דרך העסקנות הציבורית המסורה.

הכל מתאבלים עליו. העתונות מלאה תיאורים על אישיותו, מהשמאל הקיצוני עד לימין שבימין. כולם כותבים על כץ חבר־הכנסת, על כץ של מדינת ישראל.

ואילו אני בא לכתוב כמה מלים נרגשות על כץ שמלפני היותו חבר־כנסת, על כץ החיפאי המוכר דגים לשבת, על כץ השומר אמונים למאות ולאלפי יהודים שבאו בפעם הראשונה לחונן עפר ארצנו הקדושה בנמל חיפה. הוא כאילו כרת ברית עם נמל חיפה, להיות נוכח כל פעם שמגיעה שם אניה עם נוסעים יהודים.

אי־אפשר היה שתגיע לנמל אניה כלשהי, אם זו אניית עולים, אם אניית תיירים, ור' יעקב לא יהיה בין הראשונים לקבל את פני הבאים.

במשימה זו של הבאת ברכת־שלום ראשונה לכל יהודי נרגש הדורך בפעם הראשונה על אדמת ארץ־ישראל, השקיע ר' יעקב כץ את כל חום לבו ונפשו ואת כל מרצו התוסס.

ובידוע שדברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב. ברכת השלום הראשונה של ר' יעקב כץ נשארה חרותה עמוק בלבם של הבאים, עד שזכרוהו תמיד וכל אימת שפגשוהו הודו לו מקרב לב על ברכתו הראשונה.

וברכה זו לא היתה סתם ברכה שיגרתית, כאילו מן השפה ולחוץ. זה היה כעין קשר לבבי עם כל אחד ואחד, כעין היכרות אישית וברית ידידות. רבים מהעולים באו אל ביתו, והוא בהתמסרותו העצומה גילה אוזן קשבת לכל אחד וסדר אותם בעבודות שונות, כל אחד לפי ערכו ולפי כישוריו.

לפני היותו לחבר־כנסת כבר היה ר' יעקב כץ איש התנועה, אבל

במובן אחר לגמרי. הוא לא שקט על שמריו, לא עשה את מלאכתו על מנת לסיימה, אלא תמיד היה בעיצומה של פעולה או בתחילתה. תמיד היה בתנועה, בהתרוצצות ממקום למקום כדי לעזור לחברים ככל הניתן בידו. הוא לא התחמק משום דבר. את ה„אני" שלו הניח תמיד בצד. כל אימת שהיה מדובר בעזרה ותמיכה בזולת.

הסעיף הראשון בשולחן־ערוך „ואל יתבייש מפני המלעיגים", היה אחד מקווי האופי שלו. הוא לא ידע בושה ורתיעה. פונה היה אפילו לאיזה פקיד זוטר, שלא היה לפי כבודו לפנות אליו, אם היה בזה כדי להועיל לזולת. מעודו לא חזר בו מדיבורו. אם הבטיח דבר, שוב לא נח ולא שקט עד שקיים את הבטחתו.

סח לי אחד מקרה, שיש בו כדי ללמד על מידת התמסרותו וחרדתו לטובת הזולת.

חבר אחד היה מטפל בתביעת פיצויים מגרמניה, ולצורך התביעה – רבת הניירות והמסמכים – היה נחוץ עוד מסמך מסויים מפקיד השומה של המחוז בו גר אותו חבר. אך דא עקא, שאותו פקיד שומה התעקש ולא רצה בשום פנים לתת את המסמך המבוקש, בטענו כי אין זה נהוג במשרדו לתת אישורים מסוג זה, אפילו אם האישור תואם את המציאות. לא הועילו כל הפניות וההשתדלויות על ידי מכיריו של פקיד השומה. הוא לא זז מעמדתו הנוקשה וסרב לתת את האישור.

וכאשר כלו כל הקצין והחבר היה קרוב ליאוש, צץ רעיון במוחו. היה זה בימי „ירחי כלה", כששהה ר' יעקב כץ בישיבת פוניבז'. כדאי אולי לפנות אליו – אמר החבר בלבו – ולספר לו את כל הענין, אולי יוכל הוא לפעול משהו בנדון. לכתחילה היסס החבר להציע דבר זה לר' יעקב כץ, וכי מה לו ולפקיד שומה פלוני במחוז קטן שאפילו איננו מכירו. אבל לבסוף גבר על היסוסיו, כי זה היה הסיכוי האחרון שנותר לו בענין זה.

החבר פנה איפוא לישיבת פוניבז' ובאחת ההפסקות נפגש עם ר' יעקב כץ והעלה לפניו את הבעיה שלו, בבקשו ממנו להשתדל למענו, היות והוא עלול להפסיד הרבה כסף בגלל נוקשותו הבלתי צודקת של הפקיד.

ר' יעקב כץ ענהו תיכף ומיד:

„אל תדאג. עלי ועל צווארי. תקבל את האישור הדרוש אם ירצה השם".

ובלי כל שהיות ודחיות ניגש למשרד הישיבה, הרים את שפופרת הטלפון והתקשר לאותו פקיד שומה.

שיחתו הטלפונית עם הפקיד היתה קצרה, לבבית ומשכנעת, והיא השפיעה על אותו פקיד לשנות את דעתו, ועוד באותו יום נתן את האישור הדרוש.

ואת הקו הזה אשר התווה לעצמו בעודו חבר מן השורה, לפני היותו חבר־כנסת, המשיך ביתר שאת גם בכהנו כחבר כנסת.

השינוי היה רק בזה, שהאפקים התרחבו והצרכים של „עמך" גדלו, וממילא גם היה עליו לפצל את זמנו יותר ויותר.

ועוד מעשה בחבר שלנו, שהכיר את ר' יעקב לפני למעלה משלושים שנה, בעלותו יחד אתו באותה אניה מטרייסטה, ומאז ועד לפני כמה חדשים לא נפגש אתו. שכן בגלל עיסוקיו היה רחוק מתל־אביב וחיפה ולא ניתנה לו הזדמנות להפגש אתו.

והנה אותו החבר שיכל בן במלחמת ששת־הימים. הוא קיבל המלצה לקבל מישרה באיזו עיריה, אך ידידים אמרו לו, כי רצוי שחבר הכנסת ר' יעקב כץ יבוא בדברים עם כמה מנבחרי העיריה בקשר למישרה המוצעת לו.

קם החבר ונסע לחיפה. בשעה 8 בבוקר התקשר טלפונית לביתו של ר' יעקב כץ, הציג את עצמו ושאלהו אם עדיין זכור לו השם הזה.

„כן", השיב לו ר' יעקב מיד, „שמך זכור לי היטב. עלינו יחד ארצה. אם יש לך דבר־מה אלי, בוא אלי מיד, כי בעוד רבע שעה אני עומד לנסוע לירושלים".

ואותו חבר מתאר לפני את התמונה הבאה:

שעת בוקר. בדירתו של ר' יעקב כץ ממתינים כמה אנשים. אף הוא מצטרף אליהם. ר' יעקב מחזיק בידו את שפופרת הטלפון ועונה למישהו. על השולחן כוס קפה מהביל. הוא אוכל ארוחת בוקר חטופה, וממשיך לשוחח בטלפון תוך כדי אכילה. ובין נגיסה לנגיסה הוא מקבל כמה מן הממתינים, מקשיב לדברי כל אחד ועונה לו מיד

מה בדעתו לעשות בנדון. האחד אך סיים והוא כבר מתפנה אל הבא אחריו. ובעוד רגעים מספר עליו כבר לצאת לדרך.

גם החבר דנן מתייצב לפניו ומספר לו בקצרה את מבוקשו, כי ברור לו שאין הזמן כשר להאריך בדבר. ר' יעקב מקשיב לו ועונה לו תיכף ומיד:

„אתקשר אם ירצה השם עם האנשים שלך".

הוא מברך ורץ אל האוטו. כוס הקפה נשאר על השולחן.

כזה היה ר' יעקב כץ.

ישנם עוד חברי־כנסת ועוד עסקני מפלגות, אבל הם מקבלים חברים רק בשעות־קבלה מוגדרות במשרדי המפלגה. אם חבר איחר את השעה, יטריח עצמו לבוא מחר. וכמובן שכל ארוחה צריכה להיות בעתה ובזמנה.

לא כן ר' יעקב כץ. הוא ידע היטב כי לא נועד לשרת את עצמו, אלא את הזולת, וכל רגע שאפשר לעזור בו לזולת יש לנצלו לפעולה בלי שהיות. ואם אותו רגע חל בדיוק באמצע הארוחה, הרי הארוחה נדחית לזמן אחר.

כי על כן זהו יסודו של עולם. „עולם חסד יבנה".

כל האמור לעיל אינו אלא נגיעה בקצה המזלג באישיותו הרבגונית והתוססת של ר' יעקב כץ. נגעתי רק באפס קצהו של ר' יעקב, כי הרגשתי צורך להקל מן הכאב המעיק עלי ומים הרגשות הסוער בקרבי עקב האבדה הגדולה.

יהי זכרו ברוך.

טבת תשכ"ח

יהודי נלהב

הרב זלמן בן־יעקב (ינקלביץ) ז״ל

בראשית הופעתו, עם תחילת נביטתה של תנועת פועלי־אגודת־ישראל בחוץ־לארץ, כבר ראו בו הכל כוח דינמי ותוסס.

הכל הכירו את ,,האברך השחרחר״ מקליש. בכל הועידות האגודאיות ושל פועלי האגודה, היה הוא הרוח החיה שבהן, המעורר, התובע והמרעיש עולמות. מעל הבימות האלו היה מרעים בנאומיו חוצבי־להבות, ולא נרתע מלהאשים את אותם העסקנים המכובדים המקפחים את זכויות הפועל החרדי ואינם דואגים לספק לו עבודה, שבה יתפרנס בכבוד מיגיע כפיו. הוא לא חת מפני איש ולא נשא פני איש, במאבקו למען הפועל החרדי. לבו הרגיש והחם דאב תמיד על נישולו של הפועל שומר־המצוות, כאשר החרשתנים החרדים כמעט נמנעו מלהעסיקו. הדבר קומם אותו ועורר בו זעם וחרון.

ובזעמו המתמרד קרא לכונן את עצמאותו של הפועל החרדי ולארגנו במסגרת איתנה אשר תגן על זכויותיו.

וכשם שהופעתו הראשונה היתה בתסיסה נמרצת, כך תוסס היה כל ימי חייו.

כלפי חוץ הכירוהו הכל כאחד הפעילים הדינמיים של פועלי־אגודת־ישראל, אבל בינו לבין עצמו היה מסור כל כולו לשטח החינוך והרבצת התורה.

עוד בקאליש התגלה כ„מהפכן" בשטח החינוך. בעצמו ניהל „חדר" מיוחד במינו, שבו למדו בניהם של טובי העיר ונכבדיה.

עוד לפני שניגשה אגודת־ישראל לייסד את רשת תלמודי־התורה שלה, היה הוא הראשון שיסד מוסד כזה, בפולניה, מסוג „יסודי התורה", ובעצמו ניהל את המוסד הזה.

כאשר נפתח האשנב הקטון בשער הנעול של העליה לארץ־ישראל, היה הוא בין הראשונים שהצטרף אל הקבוצות האגודאיות הראשונות ועלה לארץ־ישראל.

וכאן מצא את עולמו. כאן נפתחו לפניו אפקים חדשים נרחבים.

שדה החינוך בישוב החדש שבעת ההיא היה בבחינת שדה בור. תל־אביב כמעט לא ידעה חינוך חרדי מהו. אמנם התקיים אז תלמוד־תורה של „הסתדרות החרדים", המוסד היחיד אשר בו קיבלו התלמידים חינוך חרדי. אבל המוסד הזה היה לוקה הרבה בחסר, המורים והתלמידים לא היו בדיוק מאותו הסוג שהחינוך האגודאי דורש. חסרה שם ה„חוצפה דקדושה", העז והגאווה שבהם הצטיינו אחר כך תלמידי והורי בתי־הספר של המוסדות האגודאיים.

ר' זלמן ראה את כל זה בעיניו החודרות, ומיד אמר אל לבו: זה מקומי. את אדמת־הבור הזאת עלי לעבד, לחרוש ולזרוע.

ואכן, אמר ועשה. תלם אחר תלם התחיל לחרוש, תחילה בחיפה ובבני־ברק, אחר כך בתל־אביב, בה יסד את הבנין המפואר של בית־ספר „סיני",

הוא משך אליו את כוחות ההוראה המעולים ביותר. די להזכיר אחדים מהם, שכיום יצאו להם מוניטין: הרב י. י. פרנקל, הרב דוד ויסברוד, הרב י. י. אברמוביץ, ועוד.

בחוצות תל־אביב התחיל להופיע סוג חדש של תלמידים. בית־הספר עדיין שכן אז ברחוב לוינסקי, וממנו זרמו לרחוב

התלמידים הרכים, בני חמש ושש, בעלי פיאות מסולסלות וכיפות שחורות לראשיהם.

תל־אביב הציונית לא היתה רגילה למראה זה. ואולם, אותם ,,שלמה'לך'' ו,,משה'לך'' הרגינו ממש את לבות עולינו החדשים, אשר התווספו מדי חודש בחודש.

ובמו עינינו ראינו כיצד נזרעים זרעי־אמונה בלבות הרכים הללו.

והוא, ר' זלמן, כאדריכל אמן, עמד בראש מפעל וניהל אותו ביד חרוצה ובמרץ רב.

עם היותו מנהל בית־ספר היה גם חבר וידיד נאמן לכל תלמיד. אף עם תלמידי כתה א' אהב להתחבר, לחדור לתוך עולמם ולהשתתף בחדוותם התמימה, הטהורה.

הוא לימד גפ"ת וראשונים לתלמידי כתה ח', ובו בזמן ניצל את ההפסקות כדי להציץ על ילדי כתה א', לעקוב אחרי משחקיהם והשתובבותם.

זכורני, פעם אחת באתי אליו ושאלתיו על אודות בני הקטן, בן הארבע, שלמד בכתה א', איך הוא מצליח בלימודיו?

הוא ענה לשאלתי בחיוך מלבב:

,,בנך הוא מן המצוויינים שבכיתה''.

רגשי סיפוק וגאווה החלו להציף את לבי, אבל מיד קטע את מחשבותי וגמר את משפטו:

,,אני מתכוון: מהמצוויינים במשחק האבנים...''

הוא היה פדגוג אמן. כל התלמידים אהבוהו אהבת נפש, וגם הוא היה קשור אליהם בידידות עזה וכנה.

בעבודה זו מצא את סיפוקו הנפשי ומתמסר לה בכל מרצו ומשאבי כוחותיו.

אישיות מיוחדת היה ר' זלמן בתחום ארבע אמותיו, בפינתו שבין כתלי ביתו.

המימרה ,,לא פסק פומיה מגירסא'', התקיימה אצלו בכל המצבים. בלילות שבת היה יושב בביתו, כמעט ,,לילות משמר'' תמימים, ולמד תורה. ולימודו היה כמעין המתגבר. לא סתם ,,דף

גמרא״, אלא כל הזמן למד בעמקות ובחריפות. ולמרות כל טירדותיו היה שקוע תמיד בסוגיות הקשות ביותר שבש״ס.

ב,,זכרון מאיר״ שבבני־ברק היה מלמד שיעור לקהל בחומש או בגמרא, ואז היה פיו מפיק ממש מרגליות. מתבל היה את לימודו בידיעותיו הנרחבות ביהדות ובחסידות, באגדה ובפילפול.

לפני שנים אחדות זכיתי לבלות חופשה של שבועיים בחברתו, ולמדנו אז שיעור קבוע במשך כמה שעות מדי יום ביומו. הוא התגלה אז לפני בכל למדנותו המופלגת. כל הפילפולים שהשמיע באזני היו רעננים כאילו אך אתמול למד אותם, אף כי היו פרי לימודיו בימי נעוריו.

גם כאשר נבחר לחבר כנסת והיה עליו להתווכח שם מדי פעם עם מתנגדינו, לא הניח את הגמרא מידו. שכן לימוד התורה היה עיקר העיקרים בחייו, דם התמצית שלו.

בימיו האחרונים נחלש לבבו, ואין פלא בדבר. בכל פעולותיו והופעותיו, מתקופת היותו ,,האברך השחרחר״, מקאליש ועד לעריכת נאומו האחרון בכנסת, מאז שהרים את ,,נס המרד״ בועידת פועלי־אגודת־ישראל בפולין ועד לעבודתו הפוריה בשדה החינוך – בכל אלה צעד לבו בראש הרמ״ח והשס״ה שלו.

ואפילו כשהיה מספר לך אגב נסיעה באוטובוס איזה סיפור חסידי, או איזו אגדה נאה, הרי לא פיו הוא שדיבר אליך, כי אם לבו התוסס והיוקד.

והנה לפתע נדם הלב הזה ופסק מעיינו.

יהי זכרו ברוך.

איש אמונה: ר' חיים גיטלר ז"ל

בעיצומו של יום שרב לוהט נאספו מאות ואלפי יהודים ברחוב מזאה בתל־אביב. הם נהרו מקרוב ומרחוק, מרמת־גן ומבני־ברק, מפתח־תקווה ומירושלים ועוד. כולם עמדו שחוחי־ראש ונאלמי־פה. כולם כאילו השתאו והשתוממו: האמנם? האמנם נכון הדבר שבאו ללוות את ר' חיים לדרכו האחרונה? האמנם אמת הדבר, שמעתה ואילך, כאשר יזכר שמו של ר' חיים נצטרך להוסיף את המלים: זכרונו לברכה?

גם אני עמדתי, כולי שתיקה קודרת. רק טיפות רותחות זלגו על לחיי. הבטתי סביבי, על המיגוון של הקהל הרב, על האבל והיגון שאפפו את הכל, על הדמעות שניצנצו במאות עינים, ואז פרצה גם מקרבי אנחת הכאב, ושאלתי גם אני אותה שאלה: האמנם?

זרם האנשים הלך וגבר מרגע לרגע והצפיפות הגיעה לשיאה. וכאשר בשעה אחת וחצי נישאה המיטה על כתפי אבלים, שוב הרכינו הכל ראשיהם, כשהדמעות בעינים זולגות ביתר שאת, והשאלה נגוזה ובמקומה באה התשובה המדכדכת:

אמנם כן! ר' חיים גיטלר ז"ל איננו!

עדיין קשה להתרכז ולתאר כראוי את דמות האיש, אשר כל חייו היו קודש לזולת; איש שעבודת־הקודש שלו חבקה זרועות עולם; איש אשר שמו חרות על לוח לבם של מאות ואלפים מניצולי השואה, כמצילם היחיד, אשר בהתמסרותו העזה ובאהבתו האבהית החזיר אותם לחיים תקינים בכל השטחים, הן בגשמיות והן ברוחניות.

הרבה מאד יש לכתוב על עבודתו זו, ועל זה יכתבו בודאי אלה שעבדו יחד אתו בענין זה, אלה ששהו עמו בחוץ־לארץ והכירו מקרוב את עבודת־הקודש שלו בתחומים שונים. אני בא להעלות בזה על הכתב דברים אחדים על אישיותו של ר' חיים, שמהם התרשמתי כל הזמן בעבדי יחד עמו, בהיותו עשרות שנים חבר הנהלת קופת מלוה וחסכון של פועלי אגודת ישראל בתל־אביב.

הוא היה איש אמונה וישר דרך. בו התגלם במלואו המושג הראשוני של „נשאת ונתת באמונה".

מרגע הכנסו לעולם המסחר סלל לעצמו את דרך חייו על פי כלל ברזל, כי „ההן שלך – הן, והלאו שלך – לאו". והודות לכך זכה להכרה והערכה מצד הכל. הוא נערץ והוחזק בעיני כל כאיש אמונה ויושר.

בעולם המסחר יצאו לו מוניטין כאיש שאפשר לסמוך עליו בכל מאת האחוזים. כל התחייבות שלו, אם בשטר ואם בשיק שיצאו מתחת ידו, נחשבה בעיני כל כמזומן. לא היו מקרים בכל ימי חייו, לרבות בזמנים הקשים ביותר, שהתחייבות שלו לא תכובד.

ועל זה עמל הרבה והקדיש את מיטב חייו, כדי לקיים מה שנאמר: „נשאת ונתת באמונה".

צנוע היה במעשיו, נעים הליכות ומסביר פנים לכל. רחוק היה מפרסום, אבל לבו החם והתוסס היה פתוח לכל. למרות טרדותיו הרבות והתעסקותו המאומצת במסחר שלו, שגזלה ממנו זמן רב מאד, היה מתפנה בשעות הקשות ביותר כדי להשתתף בקביעות בישיבות ההנהלה של הקופה, ובישיבות הללו היה מופיע תמיד כמליץ־יושר לכל הבעיות שהתעוררו בעת הדיונים, לפי הכלל של חז"ל: „הוי דן את כל האדם לכף זכות". מתוך אספקלריה זו היה דן

כל ענין וענין, בהרגישו שזו צריכה להיות הגישה הנפשית לכל דבר.

הוא היה הראשון בהא־הידיעה שהוציא את הפצת ספרי־הקודש למרחב. בבית מסחר הספרים שלו ישבו תמיד בני ישיבות, רבנים ותלמידי־חכמים, אשר לכל אחד מהם ניתנו הנחות והקלות ברכישת ספרי־קודש בתנאים הנוחים ביותר.

דיבורו היה תמיד בנועם ובנחת. אינני זוכר אפילו פעם אחת שבא לידי התרגזות כלשהי.

היה חובב תורה, יודע ספר ומוקיר רבנן. על היסודות האלה בנה את ביתו וגידל את בניו ובנותיו.

אף כי הוא עצמו קיבל חינוך אירופי, הרי את ילדיו חינך על טהרת החינוך החרדי, בלי שום פשרות – הבנים בישיבות והבנות ב„בית יעקב״. לאחרונה גם שקד בכל עוז נפשו לרכוש לו חתנן רבנן לומדים מופלגים, וכלות – בנות תלמידי־חכמים.

אלה הם שירטוטים קלים, אי־אלו פירורים מועטים מאותה אישיות אצילית שניטלה מאתנו באביב ימיה, אישיותו של ר׳ חיים גיטלר ז״ל.

יהי זכרו ברוך.

ניסן תשל״ו

איש חמודות: ר' חיים גמליאל זילברברג ז"ל

בקרבו פנימה היתה אש תמיד יוקדת.

נחבא־אל־הכלים היה, כולו צנוע, מאופק ותמים־דרך. ראשית דרכו גם היא היתה טבועה בחותם אופיו המיוחד. הוא לא חיפש סביבה, לא חתר לגדולות ולהתמנויות. מכונס היה בתוך עצמו והתייחד עם הלהבה היוקדת בקרבו, וכך צעד את צעדיו הראשונים במקום נידח, בשכונת רמת־יצחק, הרחק מתל־אביב ומבני־ברק, שם השתכן באחד הבתים שבקצה רחוב ירושלים אשר בירכתי השכונה.

ורמת־יצחק דאז, מלפני למעלה משלושים שנה, לא היתה זו של ימינו. כל כולה היתה שתי שורות בתים מקבילות לשני צדי רחוב ירושלים.

הסביבה ותושביה היו רחוקים מרוחו. לא היו ביניהם „לומדי דף גמרא" וברובם אף לא מתפללי שחרית מנחה וערבית. אבל בכל־זאת יהודים היו, אשר אהבת ארץ־ישראל הביאה אותם הנה. והוא, ר' חיים גמליאל זילברברג יחד עם אמו ע"ה, בנה שם את משכנו הראשון.

יליד צחונובצה היה, עיירה רחוקה מחסידות, מ„אגודת ישראל"

ומ„פועלי אגודת ישראל", בסביבות ביאליסטוק; אבל הוא אצר בקרבו הרבה מן המאור שביהדות, בהיותו חניך ישיבות ובקי בתורה. אהבת ארץ־ישראל התעוררה בקרבו לא מתוך קריאת „ספרות ציונית", אף לא מפני לחץ הגלות, אלא מתוך קריאתו בספרים קדושים, מתוך כוונות פשוטות יומיומיות של „ותחזינה עינינו בשובך לציון", מתוך הלכה פסוקה של הרמב"ם זצ"ל ויתר הגאונים על ישוב ארץ־ישראל.

ועם שלהבת קודש זו השתכן ברמת־יצחק, בלב מרחבים שוממים ועזובים, אשר רק אוויר נשמות ממלא את חללם.

והדרך לפניו ברורה וישרה. וכי לשם מה יסטה לצדדים? לשם מה חיפושים וחיטוטים? נאמר:„כי עת לחננה כי בא מועד", וצריכים לחונן את עפר הארץ, להפריח את שממונה.

ומדי יום ביומו היה הצעיר החינני, שופע העלומים, צועד בין החולות, בדרכים לא דרכים, עד הגיעו לרמת־גן, עם כף־טייחים בידו, כשהוא חבוש מצחיית פועל לראשו – לעבודת יומו, עבודת בנין ארץ־ישראל.

והוא מאושר. בת־צחוק מרחפת על פניו בלכתו, והוא מקדם בו פני כל מכיר וידיד, יחד עם איזו אימרת חז"ל או אגדת צדיקים. מימיו לא העיבה דאגה את פניו החייכניים. כל כולו היה חדור במידה הטובה של „שמח בחלקו".

מסגרת־חייו היתה פשוטה וישרה, ללא כל היסוסים ולבטים: מקומו בין העמלים, הנהנים מיגיע כפיהם. מקומו בין הבונים ומוסיפי הנדבכים לישוב הפורץ לכל ארבע הרוחות בידים עמלות ויוצרות. ולשם כך היה רץ יום יום ברנן עם כף־הטייחים בידו לעבודת הבנין.

ובצניעות האופיינית לו הוא משתלב במסגרת פועלי־אגודת־ישראל. איננו חותר לגדולה, אינו נדחף במרפקים, אלא חבר פשוט מן השורה. אף שבתוך־תוכו מרצו תוסס ושלהבתו יוקדת, ולא פעם הוא חש דחף פנימי לחרוג מן השיגרה, להשפיע, להקרין מאורו על אחרים.

זכורני, בשנת תר"צ התארגנה קבוצת עולים מפולין, חברי

פא״י, וקנו כעשרים מגרשים ברמת־יצחק, במטרה להקים שם שיכון של פא״י. החלקה היתה שוממה. כולה חול וחול, אבל הרעיון היה קוסם ומלהיב. חברים בני מסגרת אחת יגורו בצוותא, בסביבה אחת, יתפללו בבית־כנסת אחד וינהלו סדרי־חיים אחידים. והימים עוד לפני קום הקיבוצים שלנו. לפני הגשמת החלומות של הקמת שיכונים. היו אלה, איפוא, ה,,סנוניות״ הראשונות בישוב החדש במסגרת אגודאית.

גם אני נמניתי על אותה קבוצה. עד מהרה נודע לנו, כי אי שם בקצה רחוב ירושלים מתגורר צעיר אחד ,,משלנו״ ואתו אפשר להתייעץ בכל ענייני הסביבה. שמו: חיים גמליאל זילברברג.

ניגשנו אליו וביקרנוהו בדירתו, בית קטן בסיגנון בתי אותה השכונה דאז, בעל גג של רעפים אדומים. הצעיר החינני קיבל אותנו בסבר פנים יפות ובשמחה. התחלנו לשאול אותו ,,שאלות תם״: האם נוכל להקים שם שיכון חרדי במלוא המובן של המושג, וכיוצא בזה. הוא הקשיב דומם לכל השאלות התמימות שלנו, ולבסוף התחיל להשיב לנו על כל הענין.

היינו מרותקים לשטף דבריו. כמעין נובע היה פיו שופע רעיונות והברקות הקשורים לענייננו.

,,יקירי״ אמר בין היתר כשהוא מתלהב והולך, ,,בשאלות ותשובות לא נבנה כלום. דרושים מעשים ועבודה. קניתם – יש להמשיך. יש לתקוע יתד. צריכים להקים בנין לפי הדין – ,גדר נעל ופרץ׳. אתם מדברים על הסביבה, על שכנים חילוניים. אני גר כאן וברוך השם יותר משאני מושפע מהם, הם מושפעים ממני. תינוקות־שנשבו הם וכולם צמאים לדבר ה׳. צריך לעורר בקרבם את הניצוץ היהודי. אדרבה ואדרבה, דוקא כאן יש הרבה מאד לפעול ולעשות״.

כך היה טבעו תמיד. אפילו בשיחת רעים פשוטה היו דבריו מלאים התלהבות, חכמת־חיים והגות, וכל אלה מתובלים במאמרי חז״ל ואגדות לרוב.

היה זה תענוג רוחני לשוחח עמו. ואילו הוא בצניעותו לא הבליט עצמו במאומה, כאילו כך צריך להיות מטבע הדברים.

כאמור, היה כל חייו נחבא־אל־הכלים, ודוקא תכונה זו היא שחיבבה אותו על כל החברים והעלתה את חשיבותו בעיני כולם.

שלא במתכוון, כמעט בלא יודעין, היה נסחף מדי פעם בפעולה ציבורית, אבל לא מסוג אותן פעולות שהנפש היפה סולדת מהן. הוא נרתם מדי פעם לעבודה שבנפש ורוח, והיינו להביא את דבר ה׳ ולהפיצו בין חוגים הצמאים לכך.

פעם, עם התארגנות פא״י בארץ, נסע עם משלחת לליטא ולטביה, ואחר כך בהזדמנויות רבות לאין ספור היה נושא את דבריו הנלהבים בפני חברים וידידים, אשר שתו בצמא כל מוצא פיו.

בשנותיו האחרונות העתיק את דירתו לבני־ברק, כאן שימש כמזכיר בית הספר ,,בית יעקב״. הוא מילא את תפקידו באמונה ובחדווה והיה נערץ וחביב על כל הבא במחיצתו. הוא הקסים את הכל בהליכותיו הנעימות, במידותיו התרומיות, בדיבורו ובאהבת־ישראל לאין גבול.

לכאורה היה חבר מן השורה, אבל למעשה היה מן הפעילים הנמרצים ביותר. היה זה כעין ,,תחביב״ רוחני שלו, להביא את רעיון פא״י בקרב יהודי המזרח ובני הנוער, אשר צמאו לשמוע את דבר ה׳. לא אוכל לשכוח את הדברים האחרונים ששמעתי מפיו באותו ליל־שבת־קודש לפני פטירתו הפתאומית. הדברים מהדהדים בלי הרף באזני, כאילו ,,בת קול״ קוראת יום יום לכל אחד מאתנו.

הוא נכנס בצינעא לבית־הכנסת וכמעט איש לא הבחין בו בהכנסו. בפסיעות קטנות ,,התגנב״ אל השולחן וישב במקומו. שמחתי לקראתו, כאשר בירכני בבת־צחוקו המשובב בברכת ,,שבת שלום״. הוא ישב לידי כמבוייש ופיזם לו חרש יחד עם כל הציבור את שירת ,,לכה דודי״ ניכר היה בפניו שבתוכו פנימה משהו גועש ותוסס. עוד מעט הוא צריך לשאת דבריו כדרכו לפני קהל קדוש זה, קהל שכולו ,,שבת״ וכולו ,,קודש״, והוא ,,האיש מן השורה״ הפשוט, הנהנה מיגיע כפיו – צריך להיות לו המעורר והמשפיע.

הקשבתי רב קשב לפעימות לבו ולרטט אשר בקרבו.

נסתיימה ,,קבלת שבת״. הגבאים מזמינים אותו אל הבימה. כולו חיוור, מתרגש. הוא מחריש רגעים אחדים, לבסוף הוא פותח ואומר:

„מתחילת רחוב רבי עקיבא טיילתי עכשיו אליכם. בדרכי חשבתי לי, לשם מה עלי להיטלטל עד לזכרון־מאיר, ללכת כברת־דרך ארוכה זו בליל שבת, כדי להרצות דברי לפניכם.

„פרשת־השבוע היא פרשת בראשית. אותו קול אלוקי, ‚אייכה' הידהד בלי הרף בקרבי ועורר אותי. חיים גמליאל, האם כאן מקומך? האם לא הייתי צריך במקום לזכרון־מאיר להפנות צעדיך לכיוון פרדס־כץ, שהיא יותר קרובה למקום מגורי, לאותה פרדס־כץ ששם השבת מחוללת בכל פינה ואפשר שם לפעול כל־כך הרבה...

„ועוד הירהרתי בלבי: ‚אייכה', ‚אייכה', בלשון רבים. האם לא היינו צריכים אנחנו כולנו לנדוד לאותם מקומות כמו פרדס־כץ, כדי לנאום שם, לנהל שם תעמולה ולהשפיע שם...

„ולבסוף, זהו גורלה של היהדות החרדית. אין שומעים את הקול האלוקי האדיר ‚אייכה' הפולח לבבות; ואת כל המרץ שבקרבנו אנו מפנים לאפיקים אחרים לגמרי"

כזה היה ר' חיים גמליאל. כל ימיו הדהד בקרבו הקול האלוקי „אייכה", והיא טילטל עצמו לכל פינות הישוב, לכל שכבות הנוער, אשר למענו התמסר בכל להט נפשו כל ימי חייו.

כסלו תש"ל

חבר מן השורה: ר' יוסף קמינר ז"ל

(במלאת שלושים לפטירתו)

לפתע פתאום, כאילו בהסח־הדעת, הלך אף הוא מאתנו. בצינעה, בלי הספדים, ליווהו יקיריו, קרוביו וחבריו, לבית עולמו.

פטירתו לא עוררה הדים מיוחדים. היה חבר ואיננו עוד. חיש מהר חזרו החיים למסלולם.

הייתי אומר: פטירתו מן העולם היתה כביאתו אל העולם. כי כך היה אורח חייו –צנוע וענוותן, שקט ורגוע. ועם זאת היה סמל הטוב, החסד והרחמים.

הוא הגיע מפולין, עם ראשוני העליה האגודאית בשנת תרצ"ד. היה בן למשפחה חסידית מכובדת ובעלת שם בפולין, משפחת קמינר, אשר ראשה ר' יודל קמינר היה חותנו של ה„שפת־אמת", וכל המשפחה המסועפת מתייחסת עם חצר גור.

הוא עלה ארצה בתקופה שבה העליה ארצה לא היתה בבחינת כורח, באין ברירה, אלא מתוך אידיאל רוחני, מתוך השתוקקות עזה לבוא לארץ־ישראל ולחונן את עפרה, לחיות בה חיים חלוציים פשוטים, חיי עבודה ועמל־כפיים. ואת זאת קיים עד יומו האחרון כמעט.

הוא היה דמות מיוחדת במינה. כל מי שבא במחיצתו התפעל מאד למראה אורח חייו, סדרי עבודתו ופעילותו בתחומי החברה, המפלגה והידידים.

כאמור, צנוע היה בהליכותיו, בז לכל מיני כיבודים, ומימיו לא נרתע מכל מלאכה שהיא, בחינת „פשוט נבילתא בשוק ואל תצטרך לבריות". במשך עשרות בשנים עבד במלאכת החצרנות. עם המטאטא והדלי בידיו הלך מחצר לחצר ובנאמנות מילא את עבודתו. וכל זה היה אהוב עליו. טוב היה לו המטאטא והדלי

בארץ־ישראל מכל עושר וכבוד בחוץ־לארץ, בבחינת „חיי נשמות אוויר ארצך".

חיש־מהר מצא את מקומו במסגרת פועלי־אגודת־ישראל. הרבה שנים שימש כחבר הנהלת סניף תל־אביב, וכן ועדת גמילות חסדים, ובין עבודה לעבודה בחצרות הבתים מצא לו תמיד פנאי לבשר לפלוני על אישור גמ"ח עבורו, או לטפל באיזה ענין הקשור לסניף.

גלמוד היה כל ימיו בארץ. רוב שנותיו לא ידע חיי משפחה. עד יומו האחרון חי אלמן עם שתי בנות, ולא זכה לראות את דורות ההמשך. אבל את כל זה הסתיר בתוך מעמקיו. על פניו לא ניכרו דאגותיו וסבלו הרוחני.

חסיד היה בכל נימי לבו ונפשו, ואף זאת בלי רעש והמולה. נמנה על המתפללים הקבועים בבית־החסידים דגור ברחוב אחד־העם, שם התמסר כולו לשימוש תלמידי־חכמים. הכלל „גדול שימושה יותר מלימודה" היה חלק בלתי נפרד מחייו. תמיד היה הוא המשמש והעוזר בכל חבורה וחבורה.

כעל בבת־עינו שמר על השיעור הקבוע בבית־החסידים מדי ערב בערב. והוא גם טרח להכין תה ללומדי השיעור.

בנסעו לירושלים לחגים, בעיקר לראש־השנה, שאז היה נשאר כמעט תמיד עד יום כיפור – לא חיפש לו אכסניות או בתי־מלון, אלא היה שוכר לו דירה יחד עם עוד כמה אברכים, והוא היה טורח ומכין להם כל צרכיהם. קנה בשר ודגים ובישל את כל התבשילים, כמו עקרת־בית מנוסה. והיה נהנה מכל זה הנאה רוחנית מאין כמוה, בידעו שהוא ממלא בזה תפקיד נעלה, שלא כל אחד זוכה לו, לשמש תלמידי־חכמים.

בשנותיו האחרונות עבר לעבוד ב„קופת מלוה וחסכון" של פועלי אגודת ישראל בתל־אביב, ושוב באותה מלאכה שבה התחיל בבואו ארצה, מלאכת נקיון ושליחויות.

בנאמנות ובתמימות מילא את תפקידו, בהרגישו בעבודתו זו את ההמשכיות של תפקידו, אשר ליווה אותו כל חייו. כשהיה מכין ומגיש כוסות תה לחברי ההנהלה בעת ישיבה, הכרנו על פניו את השמחה הנפשית העמוקה בזה שהוא משרת ועוזר לזולתו.

הוא אהב את ארץ־ישראל בכל נפשו, וכל ימיו היה מאושר שזכה לחיות בה. את זה ביטא גם במעשים. היה מראשוני חברי ההגנה ע״י פועלי אגודת ישראל. בעת מלחמת השחרור שירת בפלוגה הדתית והשתתף בקרבות.

בשנותיו האחרונות לקה כמה פעמים בהתקפת לב ואושפז לכמה שבועות בבית־חולים. אבל מיד בעזבו את בית־החולים התאושש קצת וחזר לעבודתו. שכן לא רצה להפסיק את העבודה, אשר ליוותה אותו כל ימי חייו, בחינת ,,גדול הנהנה מיגיע כפיו״.

כשנתיים לפני מותו ניטלה ממנו ראייתו וכתוצאה מכך נאלץ לנטוש את עבודתו ולהסתגר בבית בתו.

ושוב, בצינעה ובשקט ישב לו בחדרו, קיבל את יסוריו באהבה, מבלי להתאונן ולהתמרמר על איש. כך קיבל עליו את גזר־דינו עד יומו האחרון בתמימותו האופיינית ובמזגו השקט.

יהי זכרו ברוך.

מרחשון תשל״א

אשת חיל מי ימצא

(במלאת שלושים לפטירת הגב' גיטל זוננבנד ע"ה)

היה זה ביום חורף גשום, בשעה חמש אחרי הצהרים. השמים דלפו ללא הפסק. קור חודר־עצמות תקף כל עובר ושב.

יושב הייתי ליד שולחן־עבודתי בקופת־מלוה של פועלי־אגודת־ישראל בבני־ברק, כשאני מתכונן לסיים את עבודתי. והנה נכנסה אשה זקנה עם מטריה נוטפת מים מגשמי־הברכה של ארץ־ישראל. היא עמדה נבוכה במקצת, העיפה מבט לכל צד, הביטה אל אחרוני הלקוחות שעדיין היו בבנק, ולבסוף פנתה אלי בשאלה:

,,האם אפשר לדבר עם המנהל? אבל שיחה פרטית, שאינה קשורה בעסקי הבנק".

,,בבקשה", עניתי. ,,נא לשבת".

היא ישבה על הכסא ליד שולחן־עבודתי, וברגע זה הייתי תמיה בלבי: מעניין, מה זה יכול להיות? איזה ענין דחוף הביא את הזקנה הזאת ביום גשום כזה אל חדרי.

תשעים שנותיה היו ניכרות היטב בתלמי הקמטים החרושים על פניה ומצחה. ועם זאת התפעלתי למראה מבנה גופה התמיר, שהזיקנה לא כופפה אותו כהוא־זה, נקיון בגדיה והופעתה הנאה. לראשה חבשה פיאה כסופה, מסודרת בקפידה, ושיוותה לה מראה צעיר מכפי גילה.

היא פתחה מיד בשיחתה. דבריה היו מדודים ושקולים, כאילו היתה שר או מדינאי, שמקפידים על דיבור זהיר ומצומצם.

,,שמי גיטל זוננבנד. נשתלחתי לכב' מטעם מנהל גמילות־חסדים בארץ ישראל, מר מלמד, בענין דלהלן..."

כששמעתי את השם ,,גיטל זוננבנד" הבינותי מיד באיזה ענין

היא באה אלי. מזמן ידעתי שבבני־ברק קיימת קופת גמילות־חסדים בשם „זוננבנד", ושזה עשרות בשנים נהנים מאות אנשים מעזרתה של קופת גמ"ח זו, המתנהלת על־ידי אשה יחידה.

הייתי, איפוא, סקרני מאד לגבי הבעיה שהתעוררה אצלה ואשר הביאה אותה אלי ביום סגריר כזה.

„זה כמה עשרות שנים", התחילה לפרט לפני את בקשתה, „שאני מנהלת קופת גמילות־חסדים. התחלתי בסכומים זעירים, ומיד בהתחלה קבלתי תרומה צנועה מהגאון החזון־איש זצ"ל, בצירוף ברכה לבבית שאצליח בעבודתי. ברכת הגאון זצ"ל עודדה אותי מאד והתמסרתי לעבודה זו בכל נפשי ומאודי.

„במשך עשרות השנים הללו אני מקיימת קשר עם רבים מתושבי בני־ברק, הפונים אלי לעזרה, ואני לפי מיטב יכולתי חלקתי ומחלקת הלוואות לכל דורש.

„לפני זמן קצר הצטרפו לעבודת הגמ"ח הזאת כמה אנשים נכבדים, כמו הרב יחזקאל רוזנצוויג, מנכבדי חסידי ויזניץ, והרב זלושינסקי מותיקי מורי ,יסודי התורה' בתל־אביב, וכן בן משפחתי ר' פנחס מנחם זוננבנד. הם באים אלי מדי פעם בפעם ל,בית שלום' ויזניץ ומסדרים חלוקת הלוואות לפי הבקשות הזורמות אלי יום יום.

„הכספים, השטרות וכל החשבונות, נמצאים אצלי. גם החשבון בבנק הוא על שמי. והנה זה זמן מה שאינני מוצאת מנוחה לנפשי. יום יום אני מרגישה שמתווספים דפים לספר הזיקנה שלי. מיום ליום אני מתקרבת יותר ל,אחרית הימים', ודאגה אחת מכרסמת בלבי, מה יהא בכל העמל שעמלתי ברוב שנותיי? מה יהא בכספי הגמ"ח שלי? מי ידאג שלא ילכו ח"ו לטמיון ושיהיו גם אחרי מאה ועשרים שלי לתועלת הרבים?"

היא נשתתקה לרגעים אחדים.

הרגשתי שדבריה האחרונים יוצאים מעומק הלב ומחוללים בקרבה סערה רוחנית. היא היתה תפושה כולה בהירהוריה: „יום יום מתווספים דפים לספר הזיקנה שלי". והיא לא על הימים היא חסה, לא על הדף האחרון שבאותו ספר היא מדברת, אלא על החסד והטוב שאצרה במשך כל אותם ימים־דפים.

והיא המשיכה דבריה ואמרה:

„באתי אליך דוקא ביום גשום כזה, כי הזמן דוחק. כל יום הוא לפני כמו שנה. אני רוצה למצוא פתרון לבעייתי. אני רוצה הסדר שיניח את דעתי וישכנע אותי, כי המפעל שהתחלתי בו ימשיך הלאה, וכי מה שהשקעתי בשנות העמל שלי יניב פירות גם לשנים הבאות אחרי".

דבריה עשו עלי רושם עצום. ראיתי לפני דמות של אשה מהדור הישן, אשה אשר כל דאגתה היא לזולת, לעשיית הטוב והחסד. באותם רגעים נעשיתי שותף לה ולכל הלך־מחשבותיה, ומיד עניתי לה דברים מעודדים ומרגיעים:

„הירגעי, גברתי. אל דאגה. אל תהיי מוטרדת לחינם. יש דרך לסדר הכל על הצד הטוב ביותר. כל הכספים שלך ירשמו כחוק בתור קופת גמ"ח, והגרעין אשר שתלת וטיפחת יגדל ויצמח וימשיך להניב פירותיו לכל נזקק ונצרך".

הסברתי לה כל מה שעליה לעשות כדי להסדיר הענין כרצונה. אחר היא נפרדה ממני לשלום.

חדשים עברו מאז. כפי ששמעתי היא ביקרה בעוד מקומות בבני־ברק, כדי למצוא פתרון נאות לבעייתה, להבטיח המשך למפעל חייה.

ובינתיים לא נפסקה העבודה השיגרתית היומיומית. אברכים צעירים, יהודים בגיל העמידה וזקנים, התדפקו על פתחה בבית־האבות שבשיכון ויזניץ והגישו בקשותיהם לקבלת הלוואות מקופת הגמ"ח שלה, והיא כדרכה חלקה את ההלוואות לפי ראות־עיניה ולפי הבנתה.

עד שביום בהיר אחד היא הופיעה שוב לפני והודיעה לי, שהיא מזמינה אותי יחד עם שאר חברי הועד לישיבה מיוחדת, אשר תקבע סופית את גורל הגמ"ח ותביא מנוחה לנפשה ותשים קץ ללילות־הנדודים שלה.

באותו היום הכינה משקה לארבעת חברי הועד שהתכנסו בחדרה. היא ישבה בראש והרצתה לפנינו על רוב העמל, הסבל,

הכוח והחיים, שהשקיעה בכל פרוטה ופרוטה של קופת הגמ״ח שלה, ובתחנונים פנתה אלינו, שנשמור על כל זה כעל נכס קדוש.

אחר־כך הוציאה מקופתה הסגורה את כל השיקים, השטרות, חשבון הבנק, המזומנים, ומסרה לידי חברי הועד. כולנו ברכנו אותה במזל־טוב, ופניה קרנו מאושר. מעמסה נגולה מעל לבה. היא ראתה במו עיניה ממשיכים למפעל הגמ״ח שלה.

*

במשך קרוב לשנתיים מאז זכתה לראות בפעולתם של חברי הועד, שבאו אליה לחדרה לישיבות בעניני הגמ״ח. כל בקשה ובקשה עברה תחת ידיה, כשהיא מחווה את דעתה ומייעצת איך לעשות ומה לאשר.

מצפה היתה בכליון־עינים לכל ערב ישיבה. היא ספרה את הימים והשעות. ומכל ישיבה כזאת היתה שואבת אושר, תוכן וענין, לחיי גלמידותה.

היא היתה מיוחסת, ממשפחת הצדיק מטשכנוב. בעלה המנוח חנוך ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה, בעוד שהיא ניהלה את עסקיה בוורשה, כדי לאפשר לבעלה להמשיך בלימוד התורה. היא הצטיינה במידות תרומיות, נוסף על פעילותה בשטח הצדקה והחסד. זכתה בחייה לראות דור חמישי. היא נפטרה בשיבה טובה, בבני־ברק, בגיל תשעים ושבע שנים. בניה, נכדיה וניניה, חיים כולם בחוץ לארץ.

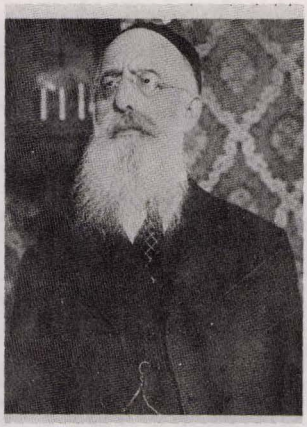
בהלווייתה השתתפו רבים מתושבי שיכון ויזניץ, האדמו״ר מסטריקוב, והרבה נכבדים מתל־אביב, שהכירוה ועזרו לה במעשי החסד.

קברה נכרה בהר הזיתים בירושלים.

יהי זכרה ברוך.

אדר א׳ תש״ל

בעלי תשובה

ד״ר נתן בירנבוים ז״ל – המאמין הגדול

בשיחה מוסרית מפי בעל־מוסר גדול שמעתי פעם, כי עצם האמונה התמימה והזכה היא ישרות מאין כמוה; ואילו הכפירה ר״ל בהשגחת ה׳ על כל מאורעות החיים, היא עקמימות נלוזה ואשלייה עצמית כוזבת.

כדי להמחיש דברים אלה הסתייע בסיפור של בעל ,,חובת הלבבות״ בשער הבחינה. ואם כי בעל ,,חובת הלבבות״ מביא את הסיפור לענין אחר, להראות שיש לפעמים רעה הבאה לאדם והיא לטובתו, וכן להיפך – הרי בעל־המוסר שלנו הביא מן הסיפור הזה הוכחה בולטת על ישרות האמונה.

באותו סיפור מסופר על חבורת אנשים שישנו שינה עמוקה ליד קיר בית. פתאום התקרב כלב והטיל מימיו על אחד מהחבורה. הלה התעורר וקם על רגליו, וברגע זה התמוטט הקיר ונפל על שאר בני החבורה והרגם, ולא ניצל ממוות אלא זה שקם על רגליו.

ובעל השיחה המשיך ואמר, כי המאורע המופלא הזה מתבאר בפשטות על ידי האמונה. ההשגחה העליונה, המכוונת את כל אירועי החיים, המפקחת על כל גבעול דשא ועשב ועל כל יבול

שיצמח או יבול – היא ששיגרה את שלוחה אל אותו אדם כדי להצילו ממוות, ובו בזמן להמית את שאר בני החבורה שנגזרה עליהם מיתה מן השמים.

זוהי ישרות. הכל רואים בכך שליחות ממרומים.

ועתה הבה נראה, איך מבארת את המקרה הזה הכפירה פורקת־העול, הרואה את כל אירועי החיים מנקודת־מבט של טבע ומקריות. היה זה מקרה – טוענים הכופרים – שחבורת האנשים ישנה באותו מקום. היה זה מקרה שקיר היה נטוי לידם. היה זה מקרה שכלב עבר שם ודוקא באותו רגע נצרך להטיל מימיו. היה זה מקרה שבחר להטיל מימיו דוקא על אחד מבני החבורה. היה זה מקרה שהקיר התמוטט וקרס דוקא באותו רגע. משמע שרק במקרה ניצל אותו האיש ממוות.

במאה טענות כוזבות של מקריות מסובכת יבארו את הדבר, וכל זה כדי לעקוף את האמונה הישרה והתמימה.

ובכל זאת, מהי הסיבה שכל־כך רב מספרם של הכופרים? מדוע אין ישרות האמונה חודרת ונקלטת בתוך לבם?

ברם, האמונה היא גם מחייבת. ברגע שהאדם מתחיל לראות את החיים באספקלרית האמונה, הריהו נדרש להתאים את חייו הפרטיים לפי האמונה, וכאן חלה התנגשות בין האמונה והחיים. לא כל אחד מוכשר להתגבר על הרגלי־החיים שלו הנוגדים את האמונה, ומתוך כך אמונתו מתרופפת קמעה קמעה, כדי שיוכל להצדיק את מעשיו בעקמימות הכפירה.

מצאתי לנחוץ להקדים את כל ההקדמה הזאת לפני הגיעי אל הנושא: ד"ר נתן בירנבוים, שכן יש קשר מובהק בין זה לזה.

לבטי־תשובה ונבטי־אמונה הם מן הדברים השכיחים בכל יום. מי שקורא בעיון את העתונות החילונית ביותר, ימצא בדברי שירה או פרוזה של סופרים שונים, פירכוסי־נפש של תשובה ושל אמונה. יש והדברים נראים כגישושים באפלה. אך כל זה אינו אלא מן השפה ולחוץ, ובמקרים הטובים ביותר הזעזועים הנפשיים מתחלפים, או כפי שזה נקרא בשפת המשוררים: „השראה מיוחדת".

גם בזמנו של ד"ר נתן בירנבוים, היא תקופת ההשכלה, שבה

שכיחים היו הטיפוסים של „מומר להכעיס", „אוכל בשר וחלב ביום הכיפורים" וכדומה, ואשר בה המטירו המשכילים למיניהם דברי בלע ושיטנה על היהדות החרדית הנאמנה – גם אז היו נשמעים מדי פעם בפעם הדים חרישיים של חילונים, אשר הביעו ביצירותיהם דעות של חרטה ונטיה לחזרה בתשובה, לשיבה אל מקור האמונה הזכה של היהדות.

בכל־זאת לא עשו דברים אלה שום רושם על היהדות החרדית, מפני שכל אותם הוגי־דעות ו„בעלי־התשובה" החדשים, עמדו בכל רמ"ח אבריהם מעבר למחיצת היהדות, שקועים היו במ"ט שערי הטומאה, ומשם קראו לחרטה ולתשובה.

תשובה כזאת, ואפילו היא נובעת מתוך חביון הלב ומתוך הכרה מלאה וברורה, אין היהדות החרדית גורסת כמותה. שכן מבחינת היהדות המחשבה והמעשה עולים בקנה אחד ומשולבים זה בזה.

עבודה – זוהי תפילה.

אם יעמוד אדם אפילו יממה שלמה ויהרהר על גבורות הבורא ומעשיו הרבים, ויחד עם זה יביע בעמקי לבו שבח והודיה להשם־יתברך על כל הטוב והחסד שהוא מעניק לעולם – אין במחשבה זו משום עבודה, ועדיין לא מילא את חובת העבודה המוטלת עליו באשר הוא אדם.

עבודה – זוהי תפילה. ובשעת תפילה כל רמ"ח האברים ושס"ה הגידים של האדם צריכים להתפלל, בחינת „כל עצמותי תאמרנה".

לפיכך, היו אמנם הרבה בעלי־תשובה שהגיעו להכרת הבורא, אבל הכרה זו לא הביאה אותם לידי מעשה, והם נשארו איפוא מחוץ ליהדות הנאמנה והמקורית, יהדות סיני.

ד"ר נתן בירנבוים ז"ל היה אחד מני אלפים, אשר חזר אלינו בסופה ובסערה, בכל ישותו ומהותו, בהכרה, בהגיון, במחשבה ובמעשה.

ממרחקים בא אלינו. לא היתה לו כל ידיעה ביהדות. לא למד תורתה ומוסרה. ובכל זאת, כאשר התחוללה הסערה בנשמתו, היא הביאה את כל כולו אל חיק היהדות הנאמנה.

בשלבים שלבים חזר אלינו. בתחילה היה ככל שאר

בעלי־התשובה שבאותה תקופה. כל אוצר ההשכלה המודרנית אשר רכש באוניברסיטאות של הגויים, לא היה בו כדי לספק את צמאון נפשו. הוא התחיל לתור ולחפש אחרי הנקודה האמיתית. במוחו החריף המעמיק ובהגיונו הבריא נוכח לראות, כי הפילוסופיה המודרנית רחוקה מאד מלתת פתרון לאירועי החיים העוברים על האדם במשך שנותיו עלי אדמות.

בתור בן לעם היהודי התחיל להתעמק ביהדות. הוא חיפש בכל מיני שבילים וכיוונים וחיטוטיו הנפשיים לא ידעו שבעה. עד שהגיע אל שבילי היהדות הנאמנה, וכאן מצא את אשר ביקש. התחנה הסופית במסלול חיפושיו התגלתה לפניו בכל יפעתה והדרה.

כך חזר אלינו. והיה זה השלב הראשון, שלב המחשבה. הוא התחיל להבין את היהדות, את רוחה, תורתה ומוסרה. ומיד התחיל לפרסם מאמרים ברוח זו. אבל הוא עצמו עדיין עמד מחוץ לתחומה של היהדות הנאמנה. טרם נכנס לשטח „תרי״ג המצוות״ שלה. עד אשר הגיע גם השלב של המעשים ומאז נכנס ועמד בשתי רגליו בתוך מחנה שומרי התורה והמצוות.

באחד ממאמריו על הדרכים שהביאוהו אל חיק היהדות הנאמנה, הוא מתאר לפנינו את הרגע המכריע בחייו. היה זה בזמן שהפליג על הים באניה. בלילה התייחד על הסיפון, כשהוא מיטלטל בין מים ושמים זרועי כוכבים. הכל מסביבו שקט והעולם כולו על מכלול בעיותיו הצטמצם אז בנקודה בודדה זו שהתנודדה על־פני הים בלילה בין מים ושמים. באותה שעה נחה עליו השראה עילאית ונתגלו לפניו בכל מובנם העמוק דברי נעים־זמירות־ישראל: „יורדי הים באניות, עושי מלאכה במים רבים, המה ראו מעשי ה׳ ונפלאותיו במצולה״. אז ראה ד״ר נתן בירנבוים „ורוח אלוקים מרחפת על פני המים״.

המסובב של כל הבריאה נתגלה לפניו בלי חיטוטים וחיפושים פילוסופיים. בעיניו וברוח־אפו ראה אותו על סיפון האניה במרחקים האינסופיים. הוא ראהו בתהומות הים ובמרומי השחקים.

ונשמתו התחלחלה, הזדעזעה בכל נימיה.

ומאותו רגע ואילך נעשה ד״ר נתן בירנבוים שומר מצוות –

השלב השני והאחרון בחייו. ה„שולחן־ערוך" היה למדריכו בחיים. בין רגע ניער מעצמו את כל הנטל האירופי שהעמיס על גבו והשליכו לים, ובמקומו קיבל על עצמו עול תורה ומצוות.

וכך חזר אלינו בכל רמ"ח ושס"ה שלו, כשציצית בבגדו ותפילין על ראשו.

ובכל להט נשמתו התעורר למעשים, לפעילות, ללמד תועים בינה.

הוא בא לפולניה לסדרת הרצאות לפני האינטליגנציה היהודית. יהודי לודז' וורשה קיבלוהו בתשואות.

כאיש חדש בחוגי היהדות הנאמנה, השואף בכל נפשו לשיפור המידות ולשלימות החיים, יצר את הרעיון של „עולים" וקרא לחיי כפר ועבודת־אדמה, כי לפי השקפתו יש רק בחיים חקלאיים כר נרחב לשמירת התורה ברוחה המקורי לכל פרטיה ודקדוקיה. הוא משך לחוג הרבה נוער אינטליגנטי.

ד"ר נתן בירנבוים עבר בשלב השני ליהדות הנאמנה, לא מתוך שיקולים פילוסופיים יבשים, אלא מתוך אמונה עמוקה, רוויית עסיסה של היהדות. שכן לא המחשבה ולא שנות החיפושים בשאלות העולם, הן שהביאוהו אל היהדות. אותו הרגע המכריע על סיפון האניה בלילה, שבו נתגלתה לפניו האמונה בכל ישרותה ובהירותה, כנותה וטהרתה, הוא שהביאהו בצל כנפי היהדות הנאמנה, יהדות התורה המקורית.

ר' מרדכי אלעי ז"ל

(עם עלותו ארצה בשנת תש"ט)

הוא בא משם, ממחנה הסופרים החילוניים. את צעדיו הראשונים צעד בין אותם צעירים תוססים בוורשה אשר הרימו נס ה„מרד" נגד השכבה השלטת בשדה הספרות החילונית באידיש. הימים היו ימי ה„חבריא" שהתרכזה מסביב לי. מ. ויסנברג. התחוללה אז סערת־רוחות בין הסופרים. י. מ. ויסנברג הטיל את חציו השנונים בכל הסופרים ידועי־השם, ללא שום משוא פנים. ומאידך סכך בכנפיו על חוג בעלי־כשרונות צעירים, ששימשו לו נושאי־כלים ב„מלחמת הקודש" שלו נגד הדור הותיק.

מרדכי אלעי, יליד לסק, העיר הידועה בתור „לסק וחכמיה", התחיל גם הוא את דרכו בשירה ב„הופנונג" של ויסנברג, והתחלה זו כנראה נתנה בו אותותיה לעתיד, להיות סוער, מתמרד ואמיץ־לב, הן בשיריו והן בפרשיות חייו הפרטיות.

לא ארך הזמן והתחלנו לראות את יצירותיו ב„מומנט" הוורשאי, במה מכובדת שלא היה קל לסופר צעיר להגיע אליה. הוא התחבב בחוג החדש שלו, ומדי פעם בפעם היה מעניק לנו במוסף הספרותי של ה„מומנט" יצירות שיריות יפות להפליא.

עד מהרה התיידד מרדכי אלעי עם חוג רחב של סופרים ומשוררים והתמזג בתוך חברת הסופרים הותיקה והחדשה גם יחד.

האם אז כבר מצא אלעי את סיפוקו הנפשי? האם אז, לאחר שעבר את כל השלבים הראשונים, כבר נקבעה דרכו בשירה ובספרות?

על שתי השאלות האלה אפשר לענות במלה אחת קצרה: לא!

נפשו הסוערת לא מצאה לה מנוח. עוד בשנת 1938 – כפי שמתברר מתוך שיחתי עם המשורר – גברה התסיסה בלבו ונתעוררו בו הירהורי תשובה וכמיהה עמוקה לשוב אל המקור. אם כי כל זה התגלה אצלו בצורת שירה ופיוט, בבחינת „במסתרים תבכה נפשי", בה בשעה שבחיים הפומביים לא ניכר בו שום שינוי והמשיך באורח חייו כמקודם.

בינתיים פרצה מלחמת העולם השניה. תוהו־ובוהו השתרר בעולם. אלפים וריבואות פליטים נהרו לכיוון רוסיה, וביניהם סופרים רבים. תחנתם הראשונה היתה בביאליסטוק. בתוכם נמצא גם מרדכי אלעי. כדאי לציין, כי גם סופרים ומשוררים משלנו, כגון דוד פלינקר ושמואל רוטשטיין ועוד, חנו לראשונה בביאליסטוק.

המלחמה הנוראה, על גילוייה המחרידים, הגבירו ביתר שאת את התסיסה הפנימית בנפש המשורר, ובתוך הערפל הקודר שאפף אותו התחיל להרגיש באצבע האלוקים המכוונת ומנהלת את כל המלחמה הזאת.

אבל, כאמור, הוא היה מטולטל בנדודים ותסיסת־הנפש שלו לא יכלה לבוא לידי ביטוי בחיי המעשה. בעמקי לבו כבר גמלה אז ההחלטה הנחושה, לשוב אל היהדות המקורית המסורתית מתוך אמונה זכה וטהורה. בינתיים זכה לתשומת־לב מיוחדת מצד הסופר הקומוניסטי הידוע פרץ מרקיש, אשר טרח למענו והסדיר לו את כל הסידורים הפורמליים כדי שיוכל להגיע לסמרקנד.

אחרי שהגיע לסמרקנד התחולל בו המיפנה היסודי בחייו הרוחניים. הוא שב בפועל אל המקור. שוב לא ראה לפניו שום דרך

אחרת למצוא לו תוכן בחיים, מלבד הדרך הפשוטה והתמימה של יהודי מאמין ושומר מצוות קלה כחמורה.

מרדכי אלעי גידל זקן ופיאות והסתגר לשם לימוד תורה במשך שלוש שנים. חלה הפסקה זמנית בפעילותו הספרותית, בהתמסרו כל כולו ללימוד הגמרא ושאר ספרי קודש, כדי לספוג בקרבו הרבה מתוך אותו מקור עשיר ובלתי נדלה של תורת ישראל.

אך היוכל משורר לנטוש את עטו ולהיפרד מבת־שירתו המלווה אותו בכל רגעי חייו?

אלעי חידש, איפוא, את יצירתו הפיוטית, ולא עוד אלא מעיינו התגבר ביתר שאת. אבל שירתו קיבלה מעתה תוכן אחר ורוח חדשה.

פרקים מזהירים בתולדות ישראל, אגדות חז"ל ומאורעות התלמוד, התחילו לתפוס מקום נכבד במסכת יצירתו.

ובעודו יושב בסמרקנד, בשנת 1943, כאשר מבול הדמים עדיין שוטף שוצף בכל עוזו – ישב אלעי בחדרו, וחרז פואימה בשם „לילה בבני ברק". בפואימה זו שילב את כל השיטות הרווחות כעת אצלנו, בויכוח שבין גיבורי הפואימה, רבי יוחנן, רבי עקיבא, בר כוכבא, ועוד.

הוא לא הצטמצם ביצירות היסטוריות בלבד, אלא חרז פנינים יקרות על כל מיני נושאים של יהדות ומסורת, בהוסיפו נדבכים חשובים לבנין שירתנו.

בפשטות כה רבה, כאילו מעודו לא ראה מאומה לנגד עיניו, הוא בא לידי מסקנה כה ודאית וברורה, מסקנה שכל יהודי מאמין מגיע אליה, והוא כותב את שירו התמים:

„ובכל זאת יבוא יום
ועמו שכר
בעד הצער,
ובמאזני־פז
יישקל אז
כל צו החיים
והמאוויים,

כל דמעות לב
ואנקת כאב".

ובנסותו להעלות בשירו את שאלת הזמן, אימתי? – הריהו חוזר מיד לאותה החלטה ברורה וקבועה ומסיים את השיר:

„הוא מוכרח לבוא עוד,
וזה האות
אנחנו.
כי לא יתכן
ולא מקרה אכן
שזה שנות אלפים
אך ורק
גלות ולהב...
בלתי אפשר
אחר כה הרבה צער
לא נקבל שכר..."

מרדכי אלעי אינו יכול לשכוח את כל אשר עבר עליו. זוועות המלחמה ומסכת האימים שהתרחשו לנגד עיניו, השאירו עליו רושם עז ביותר ותופסים חלק חשוב בשיריו החדשים. אבל תמיד הוא מגיע אל הנקודה הסופית, אל ה„אני מאמין" שלו־שלנו, ואחרי הכל הוא מפנה את תפילתו לאלוקי הצדק:

משדה־אדום נודד אנוכי היום
שורו!! עוד פצע ודם ברגלים,
מעיני – נאדות ללא תהום,
נאדות דמע – שתים.
אבא שלי, א־ל הצדק,
איה המנוחה עבורי?...

אין צורך לומר, כי לא באתי במאמרי זה לכתוב ביקורת ממצה על שירתו של אלעי, המפוזרת במאות כתבי־עת ויש בה כדי למלא כמה ספרים. כשרונו רב לו מאד ולפנינו משורר מחונן וותיק היודע להעניק לנו ממיטב הגיגיו הפיוטיים. הוא אינו שוכח גם את עולם

הילדים שלנו, ומדי פעם בפעם הוא מגיש לילדינו שירים נעימים, המושכים את לבותיהם הרכים והשפעתם ברוכה.

לא באתי אלא לקדם פניו בשורות אחדות צנועות, בצירוף ברכות נאמנות כי יעשיר ויפרה ברוב כשרונו את שדה הספרות והשירה שלנו.

אלול תש"ט

בין שמים וארץ

הדבר בא עליו במפתיע, כאילו בהרף־עין אחד, מבלי שציפה לו כלל ועיקר.

אמנם זה כמה חדשים, שהוא מרגיש כי משהו איננו תקין אצלו. מפעם לפעם הוא חש כאבים פנימיים וסחרחורת, אבל חיש־מהר הם חולפים ומיד הריהו שוכח הכל.

אין בכך כלום – הוא חושב בלבו. הרי סוף־סוף הגוף קורץ מבשר ודם ולא מאבן ונחושת. וגם איוב פסק את פסוקו: „אם כוח אבנים כוחי, אם בשרי נחוש?" משמע שכך צריך להיות וזהו טבעו של בשר־ודם, שמיחושים שונים תוקפים אותו מדי פעם. זהו חלק מחייו של אדם ועליו לסבול הכל, להתגבר על הכל, עד הגיעו לסיום המסכת, לדף האחרון, ואז אם ישחק לו מזלו יספיק להגיד את ה„הדרן" בדחילו ורחימו.

מה לו, איפוא, להתעסק באותו הגוף? כואב פה, לוחץ שם, אין בכך כלום, זה יעבור. מוכרח לעבור. וכי יתכן אחרת? הרי הוא נתון כעת בעיצומם של החיים התוססים, במלוא מרצו ואונו. יומם ולילה הוא עסוק וטרוד, ביום – בבית־מסחרו הגדול, עם צוות עובדיו ופקידיו, ובלילה – בניהול החשבונות ותיכנון העסקים.

כלום יכול הוא עתה להפסיק הכל ולהתחיל לבקר אצל רופאים ולהתעסק בתרופות למיניהן? ומי יודע מה שהרופאים עלולים לגלות אצלו.

לכן לא גילה יוסף דבר על כך לא לאשתו ולא לבניו. וכי למה לו לצער אותם ולהפריע את שלוותם?

ואולם, הזמן לא קפא על שמריו. מיחושיו של יוסף לא רק שלא חדלו, אלא תכפו ובאו יותר ויותר. הוא התחיל לחשוב קצת אחרת.

„ושמרתם על נפשותיכם" – זוהי מצוות עשה כמו הנחת תפילין. האם על־ידי התעלמותו ממכאוביו, מבלי לשאול ברופאים ומבלי לטפל בעצמו – איננו עובר יום יום, מדי דגע ברגע, על מצוות עשה זו.

אמנם נכון שהוא עסוק מאוד. הוא היחיד הנושא בעול הכבד שהועמס עליו. קשה מאד להזניח את כל העסקים המסועפים ולהסיר מהם את עינו הפקוחה אפילו לזמן־מה. אבל כלום יש בנימוק זה בכדי להצדיק את התנהגותו המוזרה? ומה יהיה אם באמת – בלי לפתוח פה לשטן – הענין רציני בהחלט? הלא מעשים בכל יום הם, שאנשים בריאים לכאורה נתקפים פתאום במחלת־לב בלתי צפויה והם מסתלקים מן העולם בטרם עת, כפי שמתבטאים הפייטנים: „שירת חייו באמצע נפסקה".

לא, לא יתכן להמשיך במצב זה. עוד היום יגלה את הדבר לבני ביתו, וכבר למחר יפנה לרופא וינקוט בפעולות של ממש.

אותו היום, יום חמישי בשבת היה. יוסף הניח את עסקיו בידי עוזריו ופקידיו. כל החששות, כאילו הדבר הוא בלתי אפשרי, נגוזו כלא היו. בית־המסחר נשאר פתוח כתמיד והכל התנהל כתיקונו. היה רק שינוי אחד: על אותו כסא שעליו ישב יום־יום במשרד בית־מסחרו, כשהוא שקוד על ספרי החשבונות – ישב עתה פקידו בכירו. הלה לא היה כה שקוד ושקוע בעבודה שלפניו, אלא בניחותא ובישוב־הדעת עבר על כל ערימת הניירות והחשבונות שעל השולחן, העיף עליהם מבטים חטופים וסיווגם לסוגים שונים: ענינים דחופים, בלתי דחופים, וענינים הסובלים דיחוי לזמן בלתי מוגבל.

בבוקרו של אותו יום חמישי התייצב יוסף לפני רופא מומחה ידוע, לשם בדיקה רפואית יסודית. תחילה תיאר לפניו את כל מיחושיו ומכאוביו לפרטי פרטיהם, מבלי להסתיר דבר. אחרי כן התפשט ושכב על המיטה. הרופא בדק אותו היטב בכל אברי גופו, האזין לפעימות לבו, בדק את קצב דופקו ונשימותיו, משש מכל צדיו, ולבסוף אמר לו לקום ולהתלבש, אחר הוסיף ואמר:

„עליך להכנס מחר לבית־חולים לשם ניתוח. יתכן שאין זה ענין

רציני, אבל את זה יקבעו הרופאים המנתחים. הנני מכין לך מכתב רפואי, כדי שתתקבל באופן דחוף".

השעה היתה עשר לפני הצהרים, כאשר עזב יוסף את בית הרופא. היה זה יום אביב נאה ורענן. השמש פזרה את קרניה על היקום כולו. חמימות נעימה לטפה גם את גופו של יוסף, ופתאום התעוררה בו תחושה עזה של האביב. השמים נראו לו כחדשים לגמרי, לא אותם שמים מתמול שלשום, אותם היה רואה מדי בוקר בהיחפזו אל בית מסחרו. תמול שלשום כמעט לא הבחין בהם. הם חלפו לפני עיניו ונגוזו, כציפור החולפת במעוף ונעלמת אי שם.

הפעם השתטח לפניו האביב בכל יפעתו. הוא פסע לאטו לביתו, בהסיחו דעתו לחלוטין מבית־מסחרו. הוא חוזר אל אשתו ובניו, כדי לגלות להם את המצב לאשורו.

ובמוחו מתרוצצות מחשבות זו אחר זו.

ובכן, מחר יאושפז בבית־חולים לשם ניתוח. מחר יום שישי. בבית כבר נעשו כל ההכנות לשבת, הוא היום היחידי בשבוע שבו הוא מרגיש עונג רוחני עילאי, יום שהוא כולו קודש לה' ולמשפחה – והנה נגזר עליו להיעדר מביתו ביום זה.

אשתו ובניו עדיין אינם יודעים דבר, אבל עוד מעט יתגלה להם הענין לפתע פתאום בכל חומרתו.

כך מתרחשים מהר כל הענינים בחיים.

שלשום היה יום רגיל, יום של עבודה שיגרתית. אתמול פתח את לבו לפני בני ביתו וסיפר להם על מיחושיו. היום הוא מהלך ברחוב האביבי כשהוא נושא עמו את הידיעה המרעישה שזה עתה שמע מפי הרופא המומחה. ומחר, מחרתיים... מי יודע היכן התחנה הסופית...

החיים קשוחים ואכזריים הם. יתהדר לו האביב בכל זיוו, ירהיבו הפרחים עיני כל רואיהם בגוני־החן שלהם, יתנענעו להם האילנות המוריקים לפני בחיר־הבריאה ויקסימוהו בתפארתם – אבל אתה, בן אדם, כל זה אינו נוגע לך. לפניך מזומן מסלול־חיים אחר מאת ההשגחה העליונה.

עליך לוותר עתה על כל הודו וזיוו של האביב הזה. נתיב חדש

הוכן לך, נתיב היסורים שעליך לקבלו באהבה ולברך עליו ברכת ההודאה בכל לב, כפי שאמרו חכמינו: ,,מברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה".

בהגיעו לביתו לא הירבה בשהיות. המציאות הכניסה אותו לסדר־חיים שבו שולט קצב מהיר וחפוז. הוא גילה מיד למשפחתו:

,,כבר מחר עלי לעזוב את הבית ולהתאשפז בבית־חולים, לצורך ניתוח. כך קבע הפרופסור שאליו פניתי. יעזור השם שכל זה יגמר בכי טוב, בצער וכאב זמניים, עד אשר אשוב לאיתני".

עננה קודרת ירדה על הבית. אשתו קיבלה את הידיעה בהלם. ניתוח?! איזה מין ניתוח?! האם אין זה מסוג הניתוחים ההם, שאינם אלא למראית־עין בלבד... ואשר סופם מי ישורנו?

אבל, כאמור, החיים הם קשוחים ואכזריים. יש לכוון את המחשבה לאפיק חדש, לשכוח את השיגרה היומיומית הקבועה: בני משפחה, שולחן שבת, ילדים, נכדים וכו'. צריך לעבור לדף אחר במסכת: בית־חולים, ניתוח על כל הכרוך בזה, ועוד.

,,בית חולים" – מושג ידוע. עשרות פעמים ביקר שם לקיים מצוות ביקור חולים. אבל תמיד הוא עמד מצדו השני של המיתרס, כאילו שנפגשו שני עולמות שונים. הוא, הבריא והחסון, מול החולה המרותק למיטתו מיוסר במכאובים, ולפעמים חולה שזהו ביקורו האחרון אצלו, לפני פטירתו מן העולם.

,,בית חולים" – פינת חיים חדשה, שמעודו לא חסה בצלה ולא נתן דעתו עליה כל ימי חייו, פינה התופסת דף מיוחד בספר החיים עלי אדמות, כתוב באותיות של דם ויסורים וצל המוות חופף עליו.

שם עליו להיות מחר, בעיצומו של ערב שבת, להיפרד במחי־יד מכל בני ביתו והסובבים אותו, לעזוב את העולם הזוהר הזה ולהיכלא בין כתלי בית־החולים.

אמנם יתכן שגם מבעד לחלונות בית־החולים יוסיף לראות בזיוו של יום עם הנץ החמה, בזהרורי השקיעה המקסימים וביפעתו של הירח השט בשמים לעת חצות ליל. אבל רק מרחוק יראה את כל אלה. ערש דוי יפריד בינו לבין עולמו הנהדר של הבורא. התקפי כאב

ופירפורי יסורים יטשטשו הכל מסביבו ולא יראה את כל אלה באותם צבעי־קשת ססגוניים שהיה רגיל לראותם עד כה.

מחשבות אלה מלאו את מוחו של יוסף, אבל הכל היה אצור בקרבו פנימה. למראית־עין לא התרגש כלל ועיקר. הוא קיבל את הכל באהבה, כיאות לאיש מאמין, אשר על פיו שגור תמיד הפסוק מתהילים: „מה' מצעדי גבר כוננו". דבר בעולם אינו נעשה בלי השגחה פרטית, ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה.

והשעה הגיעה.

יום שישי בבוקר. יוסף כבר יושב לפני פקיד הקבלה של בית־החולים. הלה מוציא שאלון גדול ומתחיל לרשום את תשובותיו של יוסף לכל שאלה ושאלה. לבסוף הוא מגיש את הגליון ליוסף לחתימה. יוסף קורא את כל סעיפי השאלון, בודק אם הכל נרשם כהלכה. בשולי הגליון הוא נתקל בשני טורים, שנשארו חלקים בלי שום רישום, ולבו נצבט עד לכאב.

הטור הראשון: עזב את בית־החולים...

הטור השני: נפטר ביום...

הגליון דומם, מחריש, סופג כל מיני שירטוטי אותיות, הכל לפי הצורך והענין.

פקיד־הקבלה צריך לבסוף למלא אחד משני הטורים האחרונים, והוא ממלא תפקידו תוך שיגרה, בלי שום התרגשות. היינו הך בשבילו אם ימלא את הטור הראשון או את הטור האחר. זהו לחם חוקו, ואין יום שלא ימלא בשאלוניו, המסודרים אצלו לפי מחלקות בית־החולים, את הטורים הריקים האלה – מי לחיים ומי למוות.

דומם, ביד רוטטת, חתם יוסף שמו על הגליון והחזירו לפקיד. חתימה זו סיפחה אותו רשמית אל ציבור החולים של בית־החולים.

מטעם המשרד ניתנה לו הוראה להיכנס לחדר סמוך. הוא ציית בהכנעה. ברור היה לו, כי על־מנת כן נכנס עתה לבית־החולים, להתמסר בכל גופו ואבריו לידי הרופאים והאחיות, שתפקידם לרפאותו ולהחזירו בעזרת השם בריא ושלם. כמובן אם נחתם דינו כך באותו יום הרת־עולם, שבו כל באי עולם „עוברים לפניו כבני

מרוך'. אבל יכול להיות ח"ו גם להיפך... מחשבה קודרת זו פוקדת אותו גם היא מדי פעם.

„אדוני", פנה אליו האח הממונה על הלבושים, „עליך להתפשט כעת ולהתלבש בבגדי בית־החולים".

שוב חש צביטה בלבו. כל זה אינו חלום, כי אם מציאות קשוחה. רק תמול שלשום חייו התנהלו על מי מנוחות, והנה פתאום בגדי בית־חולים. אך אין שהות למחשבה. תוך רגעים ספורים ויוסף כבר לבוש „מדים" של בית־החולים: חלוק ארוך אפור, פיז'מה ולבנים, הכל טבועים בחותמת הבית.

משם הועבר לחדר מעבדה, שם קיבלהו רופא בסבר פנים יפות ואמר לו:

„כתוב: ,כי הנפש היא הדם' וכעת עלי לבדוק את דמך. הרבה מיני דם יש באדם, מסוגים שונים, ועלינו לעמוד על טיבם. עתה אוציא מאצבעך כמה טיפות מן ,האדום האדום הזה' ".

המלים עוד היו על שפתיו והדבר נעשה בזריזות מפליאה. כהרף־עין כבר היה הדם במבחנה.

יוסף ישב ועקב בשתיקה אחרי הרופא, שעשה כמה וכמה בדיקות מעבדתיות באותן טיפות אחדות של הנפש שלו, ברשמו כל דבר על גבי גליון. לבסוף פנה אליו ואמר:

„ובכן, גש למחלקה שלך, ביתן מספר... ושם יטפלו בך הרופאים".

„יטפלו". מלה סתמית שאינה מפרטת כלום. אך אין כאן מקום לשאלות ולוויכוחים. כיון שנכנסת לכאן עליך לציית ולעשות „ככל אשר יורוך".

חצות יום. בבית עכשיו ערב שבת. ההכנות האחרונות לשבת נעשות בקדחתנות. במטבח, בחדרים ובכל פינות הבית, מתכוננים לקראת בואה של „שבת מלכתא". בשעה זו הוא רגיל תמיד להגיח מתוך ההמולה והטירדה של ששת ימי המעשה ולהכנס לאווירה אחרת, חגיגית, מרגיעה ומרוממת את הרוח והנפש. והנה עתה יושב הוא במזכירות של הביתן ומחכה להוראות.

בינתיים התוספו עוד חולים בחדר ההמתנה של אותו ביתן. בין הבאים היה בחור צעיר, כבן שבע־עשרה, שנזקק אף הוא לניתוח.

כניסתו היתה בועש ושחצנות. ניכר היה בו, שמימיו לא הורגל בנימוסים ואינו יודע סדר ותור מהו.

כאשר הודיעה האחות לממתינים, שיכנסו אחד אחד, היה הוא הראשון שנדחף להכנס לפני כולם.

אבל שחצנותו לא עמדה לו הפעם. האחות הראשית החזירה אותו למקומו ואמרה:

„כאן בית־חולים. יש חולים קודמים לך. עליך להתרגל לסדר ומשמעת".

הוא חזר למקומו ונשתתק.

יוסף נכנס ראשון. לפני האחות כבר היה מונח התיק שלו, שכלל את כל האבחנות, תוצאות הבדיקות וכו'. היא נשאה עיניה מן הגליון ואמרה לו:

„אתה נכנס לחדר מספר 15. הניתוח יתקיים ביום ראשון".

כגלולה מרה בלע יוסף את הודעתה של האחות הראשית, אם כי לא חידשה לו מאומה. רטט עבר את כל גופו. עוד יום אחד והוא כבר יעלה על שולחן הניתוחים.

בצעדים כושלים נכנס יוסף לחדר 15. האחות הצביעה על המיטה שלו, הורתה לו לפשוט את החלוק ולהכנס למיטה.

הכל נקי ולבן, כרית מגוהצת, סדין צחור. ליד המיטה ארון קטן, בו שם יוסף את ה„טלית ותפילין" שלו, סידור ומשניות. מראש דאג להכין לעצמו גם מזון רוחני, להזין את נפשו ברגעים הגורליים של חייו.

בחדר היו עוד חמש מיטות תפוסות. מולו שכב חולה, אשר נותח לפני למעלה מחודש ומצבו לא היה מזהיר ביותר. האחות הזריקה לו יום יום כמה זריקות וכל גופו היה זרוע נקבוביות.

שני חולים אחרים המתינו אף הם לניתוח, ואילו השנים הנותרים כבר היו לאחר ניתוח בתהליך של החלמה.

בשכבו על מיטתו הפליג יוסף בהירהורים ושאל את עצמו את השאלה הידועה: „אייכה?!" מי הביאהו לכאן באמצע חייו

הסואנים, בעצם היותו טרוד ועסוק בענייני מסחרו – אל מיטת לובן זו?

דומה לכאורה שהוא שוכב לו נינוח ורגוע, אבל בתוכו פנימה היה רחוק משלווה. המחשבות התרוצצו במוחו ללא הרף וכל עצביו היו דרוכים.

האחות ניגשה אליו, מדדה את לחץ דמו ואת חומו ורשמה את התוצאות על גליון שבידיה. זהו גליון־המחלה שלו, כעין ,,ספר זכרונות", בו נרשמים כל פרטיו האישיים, תנועותיו, מידות החום, פעולת העורקים וכל שאר הפעולות הגופניות שלו.

לפתע התחיל להרגיש מה שמעודו לא עלה בדעתו לחשוב עליו, שיש ברשותו מין חומר הקרוי ,,בשר ודם"; שהוא לא רק בעל מוח, לב ומחשבה, אלא גם בעל כך וכך ליטראות בשר וכך וכך רביעיות דם, המהווים ביחד את ה,,אדם" שבו. ועתה חל איזה ליקוי במיכלול זה של בשר ודם, ליקוי שהביאו למיטת לובן זו בבית החולים.

מתוך התבוננות זו בעצמו הכיר לדעת, כי בתוך צרור זה המוטל על המיטה, בכל טיפת דם שבו, שולטת איזו רוח טמירה נאצלה, המפרה ומחיה אותו כל רגע ורגע.

אמנם לגבי דידו לא היה בזה משום חידוש, שכן תמיד האמין וידע, כי בתוך האדם נוסדת נשמה אצולה, שהיא חלק א־לוה ממעל, וכי יש באדם שלוש דרגות: ,,נפש, רוח, נשמה", הקשורות קשר בל ינתק עם הגוף.

אבל מעודו לא התפנה להקדיש לכך מחשבה כמו בשעה זו, בשכבו על מיטת חוליו, אחרי שהאחות בדקה את ה,,בשר ודם" שלו.

בתום הבדיקה עזבה האחות את החדר. הרגעים נתמשכו והפכו לשעות. מחוגי השעון נעים בעצלתיים לקול תיקתוק עייף. ערב שבת היום, עוד כמה שעות תשקע החמה, ומה עושים כעת?

הוא מעיף מבט על שאר החולים שבחדר. ליד מיטותיהם נערמים עתונים של ערב שבת והם מלעיטים את עצמם בשפע ידיעות, מאמרים, דברי הבאי ושאר מיני הבלים. כולם רגועים ושקטים, כאילו דבר לא קרה להם.

גם החולה השוכב מולו, שכל בשרו זרוע נקודות של דקירת מחטי הזריקות, מצמיד רדיו־טרנזיסטורים לאזניו ומקשיב לתכנית כלשהי.

יוסף הוא חידי, שכל כולו מתוח ורציני. לכאורה הוא בריא ושלם, פרט לאותו מיחוש שבגללו מעלים אותו על שולחן הניתוחים. חומו תקין, תוצאות בדיקת דמו תקינות, גם איננו חש שום כאב מיוחד, ומה לפתע הביאוהו למקום זה, שעליו חופף צלו הקודר של המוות?

אך יותר מכל מעיקה עליו המחשבה על השבת הממשמשת ובאה, בעוד שהוא מנותק כאן מביתו ומשפחתו. הנה מלכת־השבת באה מעוטפת בגלימת־השיראין ממרחקי הבריאה, וכאם רחמניה תפרוש כנפיה הרחומות על עם ישראל באשר הוא שם. היא תחדור עם דימדומי השקיעה גם לבית־החולים מבעד לחלונות, ואיך איפוא יקבל אותה? איך מארגנים כאן תפילה במנין, קבלת שבת, קידוש, סעודה?

אמנם חדש הוא כאן ואיננו יודע בין ימינו לשמאלו, אבל האפשר לשכב כך במנוחה ולא לדאוג לענינים כאלה?

אולי ידידו הטוב, המתגורר בקירבת בית־החולים, יקיים את הבטחתו להמציא לו מאכלי־שבת לשבתו הראשונה בבית־החולים. עוד יש שהות לכך, שכן עוד לא העריב היום וטרם הופיעו בחלון זהרורי השקיעה.

הוא קם מהר ממיטתו. צריך לעשות משהו. צריך לפעול למען השבת, למען הנשמה היתירה, ולהביא קצת רוחניות ושמחה לאלה הנאנקים ביסורי מחלתם.

הוא פנה ראשונה אל שכנו ממול וביקשו באדיבות, להצטרף למנין, שבדעתו לארגן עם ערוב היום לתפילות מנחה, קבלת שבת ומעריב.

„כאן בית־חולים ולא בית־כנסת!" היתה תשובתו החדה של הלה.

יוסף נדהם ופניו חוורו. הוא רצה להתפרץ בזעקת זעם. איך זה,

יהודי המתפתל ביסורים זמן כה רב, שמצבו כה חמור וזקוק לרחמי שמים – יענה בזילזול כה משווע כלפי עניני שבת ותפילה!

אבל הוא הבליג. החליט לשתוק ולא להתווכח. לעומת זאת נענו כל שאר החולים שבחדר להזמנתו ותשובתם החיובית עודדה אותו. מיד עבר מחדר לחדר והודיע לכל הגברים, כי כמחצית השעה לפני ארוחת הערב תיערך בחדר־האוכל תפילה בציבור עם קבלת שבת.

רוב החולים נענו בחיוב. יוסף היה מאושר. ב״ה הצליח להכניס קצת מרוח השבת בין החולים.

הוא חזר לחדרו ושכב על מיטתו, כי זוהי דרך־החיים בבית־החולים – לשכב ולשכב. הוא אך נשכב והנה ידידו הטוב הופיע לפניו, עם סל מלא מאכלי שבת. הלה מיהר להיפרד ממנו, כי התקרב הזמן של הדלקת הנרות. יוסף הציץ בסל והופתע מאד. ,,כסעודת שלמה בשעתו״ – חבילת מצות ללחם־משנה, שלוש מנות דגים, שלוש מנות בשר, הכל ארוז בכלים פלסטיים, בצירוף תרמוס מלא תה חם, סוכר, גביע כסף, בקבוק יין, מלחיה עם מלח, מפת שבת לבנה, פירות וירקות, ועוד.

דמעות עמדו בעיניו. היו אלה דמעות מסוג נדיר מאד. הוא התבונן למידת החסד של ידידו הטוב. כמה אהבה וחמלה ספוגים בכל דבר ודבר שבסל. באיזו מידה של אהבת־הבריות, ובאיזה סדר נפלא, נערכו כל המאכלים האלה.

כל כולו היה נרגש לאין קץ.

מבעד לחלונות הביתן חדרו דימדומי השקיעה הראשונים. השמים בפאתי מערב העלו גון חכלילי. קרבה שעת הדלקת הנרות. יוסף ירד ממיטתו, התלבש בחלוקו העליון והתחיל להקהיל את החולים לחדר־האוכל. בדיוק חצי שעה לפני הארוחה הקבועה של הערב התכנסו כעשרים חולים בחדר־האוכל.

יוסף, אשר מימיו לא ירד לפני התיבה, נאלץ לפי דרישת המתפללים להיות לשליח־ציבור. הוא פתח בנעימת־שבת הלבבית בפרק ,,הודו״ שלפני תפלת מנחה. הוא עצמו הופתע מיכולתו ,,החזנית״. קולו הצטלצל יפה בחדר והוא הישרה סביבו מן האווירה המיוחדת של תפילת ליל שבת.

כשני מניני מתפללים מכל החוגים – ספרדים, אשכנזים, תימנים ושאר עדות – השתתפו באותה תפילה. גם נשים, שכיסו את ראשיהן במטפחות, ישבו במסדרון והשתתפו בתפילה.

רוח של התעלות והתרוממות־הנפש שרתה על כולם, ובאותה שעה כאילו השתחררו מכל המיחושים והיסורים של חלייהם.

בתום התפילה קידש יוסף על היין והוציא ידי כל הנוכחים. הם סעדו בצוותא את סעודת ליל־השבת, וכולם הרגישו בארוחה השיגרתית של הדיסה וצנצנת הלבן את הטעם של סעודת השבת, של „מעין עולם הבא".

יוסף עצמו אכל את סעודתו על שולחן בשרי מיוחד, כי עדיין הותר לו לאכול ולשתות כאוות נפשו, לא לפי הוראת הרופאים.

למחרת, בשבת בבוקר, אי אפשר היה לארגן שוב מנין לתפילה, כי לא ניתן להפריע את סדרי בית־החולים, זמני ביקורי הרופאים ומנוחת החולים השונים.

יוסף, שעדיין היה בחזקת בריא המחכה לתורו לניתוח, עזב עם השכמה את חדרו והלך לבית־הכנסת, שהתקיים בביתן מיוחד, למען אותם חולים כרוניים, המבלים שם שבועות וחדשים ומותר להם לקום ולהתהלך פרק זמן ביום.

השבת עברה עליו תוך הרגשה טובה. הוא היה מאושר, שה' הצליח דרכו ולא נאלץ לסטות ממנהגיו והרגליו הקבועים.

במשך יום השבת, בשכבו על המיטה, ובשעות הערב של מוצאי־שבת, לפני כיבוי האורות – לא פסק פיו מלמלמל פרקי תהילים ומשניות. לא היה לו כל ענין בעתונים הרבים שנמצאו בחדרו. בפרקי התהילים ובדפי המשניות הביע את כל רחשי לבבו לפני יוצרו, וחש הקלה בכל אברי גופו.

אחרי שכבו האורות ניסה להירדם, אך לשוא. המחשבה על מה שעומד להתרחש מחר לא נתנה לו מנוחה. מחר בשעה 8 יעלוהו על שולחן הניתוחים וכמה רופאים ואחיות, רעולי־פנים, יקיפהו מסביב. אחד מהם יפתח באזמל חד את בטנו ויעשה את מלאכתו במהירות ובדייקנות בתוך אברי גופו הפנימיים. בה בשעה יעמוד למראשותיו הרופא המרדים וישגיח על תהליך ההרדמה, שלא תארע חלילה

תקלה. יהיו אלה רגעים רציניים בשבילו. כי חס־ושלום כל ניד קל, כל סטיה קלה בלתי תקינה, עלולים לשים קץ לחייו.

בשעה 6 בבוקר נדלק פתאום האור והאחות נכנסה לחדר, כשהיא גוררת עגלה עמוסה כל מיני תרופות ומזרקים.

ראשונה ניגשה אליו, מדדה את חומו, לחץ דמו, ועוד, ורשמה הכל בגליון שלו. אחרי כן הלכה ממיטה למיטה וחזרה על אותה פעולה. היא גם נתנה תרופות והזריקה זריקות, לפי הצורך.

יוסף קם מהר, נטל ידיו ופניו, לקח את טליתו ותפיליו ויצא למסדרון הגדול של קבלת אורחים. הוא התעטף בטליתו, הניח תפיליו והתפלל שחרית.

היתה זו תפילה מיוחדת במינה. יחיד מעוטף בטלית ותפילין עמד ליד הקיר במלבושי בית־החולים, והתפלל תפילה חרישית, כתפילת חנה אשר „שפתיה נעות וקולה לא ישמע".

בתפילת שמונה־עשרה כשהגיע ל„רפאנו", הזיל דמעות טהורות שנשרו על זקנו המכסיף למחצה.

בסיימו את תפילתו פשט את הטלית וחלץ את התפילין וחזר אל מיטתו. לא היה לו צורך בפת שחרית, כי כבר מאתמול אחרי הצהרים היה שרוי בצום לקראת הניתוח.

שוב לקח את התהילים בידו ושפך את לבו בכל פסוק ופסוק שיצא מפיו.

מחוגי השעון זזו לאט. הוא כמעט כבר סיים את ספר התהילים, כאשר נפתחה דלת החדר ושני אחים בחלוקים וכובעים בצבע ירוק־בהיר נכנסו פנימה. לבו התפעם בחזקה. הם ניגשו אליו ואמרו: „התפשט!"

בידים רועדות הסיר יוסף את בגדיו. הם עטפוהו בחלוק לבן, שנקשר מאחור בשני שרוכים, העלוהו על מיטה ניידת והסיעוהו דרך המסדרון.

יוסף שכב על גבו ופניו כלפי מעלה. עגלת־המיטה נעה בשבילי חצר בית־החולים, בין דשא ופרחים, ומעליו נפרשו שמים בהירים תכולים.

מלבד פניו המגולים היה יוסף עטוף כולו בלובן. המימרה הידועה

„בכל יום יהיו בגדיך לבנים" עלתה במחשבתו. כך מוליכים את האדם לבית עולמו. אבל יחד עם זה נזכר גם במימרה אחרת: „אפילו כשחרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מהרחמים".

האין זה הזמן המתאים ביותר לרחמים? האין אותם שרוכים הקשורים מסביב לצווארו בבחינת „חרב חדה"?

הוא הטה מבטו לצדדים ונדהם בראותו את אשתו וכמה מבני משפחתו מחכים לו בחוץ ומברכים אותו ב„בוקר טוב".

הם באו להיות בקירבתו בשעת הניתוח, לחכות בקוצר־רוח לתוצאות, כששפתותיהם ממלמלות פסוקי תפילה.

נוכחותם של בני ביתו עודדה אותו והקלה עליו. יש עוד לבבות הפועמים יחד עם לבו ומצטרפים אליו בפניה לרחמי שמים.

מקץ רגעים אחדים הגיעה העגלה אל ביתן הניתוחים.

בפנים רעש והמולה. הכל מסביב כמרקחה. עגלות טעונות חולים פזורות פה ושם. אחים ואחיות אצים רצים ועל בגדיהם הירקרקים כתמי דם. גם הרופאים ממהרים הנה והנה. עגלות טעונות חולים עומדות ומחכות בתור. פה ושם מזריקה אחות לאחד החולים זריקת הרדמה.

מדי פעם יוצאת עגלה מחדרי הניתוחים ועליה חולה מנותח, פניו חוורים כפני מת והוא שקוע בתרדמה עמוקה.

כל עגלה כאילו נושאת עליה חותמת, מי לחיים ומי ח"ו לדרך אחרת, וכל אחת מהן כאילו מרחפת בחלל בין שמים וארץ.

יוסף מתבונן סביבו בעינים פקוחות. עוד מעט יעבור גם הוא את הדרך הזאת, ותפילה חרישית מפעפעת ועולה מקרבו:

„רפאנו ה' ונרפא".

עודנו שקוע במחשבות, והנה אח ניגש אליו ומזריק לו זריקת הרדמה ומסתלק.

יוסף שוכב עוד רגעים אחדים בעינים פקוחות, אבל מרגע לרגע חושיו הולכים ומיטשטשים, מוחו מתקהה והוא צולל בתרדמה עמוקה.

כאשר העלוהו על שולחן הניתוחים לא ידע על כך. הוא היה אז בבחינת „בידך אפקיד רוחי".

הרופא המנתח עשה את מלאכתו בחריצות ובדייקנות. לא נתגלה שום מימצא רציני. הניתוח עבר בהצלחה.

לאחר שעה התעורר יוסף בחדר ההתאוששות. בשעה אחת־עשרה לפני הצהרים נעה עגלתו חזרה אל ביתנו. בחוץ ליוו אותו אשתו ובניו ברגשי אהבה והודיה לה' שזכו לראותו חי. שעה קלה לאחר שהשכיבוהו על מיטתו חזר ושקע בשינה עמוקה.

*

כשבועיים ימים שכב יוסף בבית־החולים, עד שהחלים לגמרי. עם שובו לביתו יצא לבית־הבראה לשבועות אחדים, ואחר כך חזר לבית־מסחרו ולעסקיו. אולם, שוב לא היה זה אותו יוסף שהיה, כי אם איש אחר, כמי שנולד מחדש.

ימי אישפוזו בבית־החולים היו לו מקור השראה, שיעור נפלא לכל ימי חייו. הוא נוכח לדעת ולהבין, כי לא זו הדרך להשקיע עצמו במסחרו ובעסקיו ימים כלילות. הוא ראה במוחש את האפסיות אשר בחשבונות האדם. הוא ראה את המרחקים־הקרובים, בהם נפגשים חיי האדם עם שמי הנצח.

מאז ואילך ידע יוסף לחלק את שעות יומו ולילו לחלקים שונים – חלק לחיי השיגרה האפורים, למסחר ולחשבונות, וחלק חשוב ורציני לחיים אחרים, נעלים ונשגבים, החובקים אפסי יקום ומשתלבים עם חיי הנצח.

ער"ה תשל"ב

אבא לא ידע

(מחוויותיה של בעלת תשובה)

בתנועות עצבניות פתחה שרה'קה את הספר, בנסותה בעיניה הנבהלות, התועות, לשוב ולהתעמק בקריאת הרומן הארוך, המרתק. היא חשבה בלבה, אולי בכל־זאת תצליח לגרש את גל המחשבות, את כל זעזועי־הנפש, אשר הערב הזה העלה בקרבה לאחר זמן כה רב. אך לשוא. כל שורה בספר היתה מתרוקנת פתאום מכל תוכנה. כל דף הפך לכעין סיפור משעמם, מתמשך לאין קץ. כל אלה הגיבורים התוססים והמעניינים הפכו פתאום בעיניה חוורים ורדודים, ללא צבע, ללא כל רוח חיים.

הערב ההוא פתח לנגד עיניה דף משל עצמה, דף ששורותיו מעניינות, מלאות חיים, שלל־צבעים ותנופה – דף מהחיים שלה.

בתחילת הערב היא התבוננה וראתה, כיצד קמטי־מצחו של אביה הזדהרו פתאום. חוורון־המוות שכיסה את פניו פינה מקומו ללהט חכלילי קל. מבטי־היאוש הגלמודים שבעיניו הוצפו פתאום במבוע של אור וחמימות – שעה שהדליק נרות־חנוכה מתוך התרגשות והתלהבות, ובהמשיכו אחר־כך לשבת שעה ארוכה ליד השלהבהבות הקטנות, מלאות החן, כשהוא שקוע בהרהורים.

זה היה סך־הכל. היא ראתה את אביה מדליק את הנרות המנצנצים. ובכל זאת, כאילו נפתח לבה לרווחה, כאילו מחדש ירדה נשמתה מן השמים.

שרה'קה נזכרה:

לשעבר היא היתה ילדה קטנה, עם לב ילדותי רך, שאהבה מאד לשמוע סיפורי־מעשיות יפים. ופעם אחת בליל־חנוכה ראשון, כאשר הרגישה בפעם הראשונה בלבה הרך את אורם וחמימותם של

נרות החנוכה, ובהתבוננה בהם בעיניה התמימות, פנתה אל אביה ושאלה אותו:

„ספר נא לי, אבא, בשביל מה מדליקים הערב נרות?"

פני אבא קרנו. היא ישבה לידו, שלחה מבטי־עיניה לסירוגין, פעם אל הנרות המהבהבים ברוב חן ופעם אל פניו הזוהרים של אביה, והוא סח לה אגב לטיפות אבהיות עדינות את כל פרשת נס חנוכה. בשקט ובענין הקשיבה לסיפורו על כד השמן הפלאי, שנמצא בבית־המקדש ובדרך נס היה דולק במשך שמונה ימים רצופים; על המלחמות הגדולות שערכו החשמונאים המעטים נגד היוונים הרבים, אשר עמדו על היהודים להשכיחם מהתורה הקדושה ולהעבירם על חוקיה. כל כולה היתה נפעמת אז מרוב אושר. ואבא היה מספר ומספר, בהלהיבו את נשמתה ואת דמיונה הילדותי הפורה. כל אותה לילה חלמה על החשמונאים, ודומה היה עליה, שהיא מסתערת יחד אתם במלחמה נגד היוונים הרשעים...

דף קטן ויחיד זה, פרח נידח ונשכח זה מעברה הבלתי רחוק – צצו פתאום במוחה והשביתו את שלוות־נפשה.

היא המשיכה במחשבותיה:

אביה שוב מדליק הערב נרות־חנוכה, אבל היא כבר אינה עומדת לידו. שוב אינה רוצה לשמוע מפיו את סיפורי־מעשיותיו. ניכר בו באביה שהוא שמח, שרוי במצב־רוח חגיגי, אבל עמוק בעיניו היא רואה דמעות נסתרות, אשר קפאו ואינן יכולות לנזול משם, בגלל יחסה הזר והמנוכר של בתו, שכבר אינה רוצה לשמוע דברו וללכת בדרכיו.

אכן, אביה הדליק הערב נרות חנוכה, אבל שוב לא תרו עיניו לראות את בתו שרה'לה עומדת לידו, כדי לשמוע את קולו הנעים בשוררו „על הנסים". לבדו שר, לבדו שמח בנרות הדולקים, בלי אותו נופך של חן יהודי ורגש יהודי, שבתו היתה מוסיפה תמיד למעמד הזה.

וכל זה היה לא מזמן. זה אך שנים אחדות מאז נשבו עליה הרוחות הזרות והדיחוה הרחק ממנו. רק לפני שנים אחדות היה כל דיבור היוצא מפי אביה קדוש בעיניה, כל מבט מעיניו – קרן־אור

מנחה ומדריכה. היא ראתה בפניו ההדורים כעין מלאך טהור, בזקן־המידות שלו – כעין שדה זרוע פרחי כסף. ופתאום – בעצמה אינה יודעת איך ולמה – איזה כוח זר הדיח אותה החוצה, לרחוב. לבה, רגשותיה, קפאו, קהו, בהפכה את אביה לצל מהלך, קודר ושחוח, ואת דרכו הסלולה מדורי דורות זרעה בקוצים וברקנים ואבני־נגף.

האם הדף הקטן הזה איננו בגדר רומן גדול ומעניין, בעל תוכן טרגי מרתק, המגולל יריעת־חיים שלמה?

האם דף־חיים קטן זה איננו יותר מעניין מן הספר הגדול, הגדוש שורות לאין סוף, המונח פתוח על שולחנה אלם וחסר כל הבעה?

ועוד הרהרה בלבה:

מה מופלאים ומעניינים נרות החנוכה. מלכות רשעים ניסתה פעם להעביר את היהודים על דתם, ללמדם תרבות זרה, לפתוח לפניהם אפקים חדשים. ואז קמה משפחה אחת קטנה של גיבורים אמיצי־לב, הרימה את נס המרד נגד הרשעים המשעבדים, יצאה למלחמה נגדם ונחלה נצחון מזהיר. האם אין זה לקח טוב, לימוד והנחיית־דרך לכל מי שמתבונן היטב בשלהבות הצנועות של נרות החנוכה?

האם אינו ראוי גם לה להיות בין אלה, אשר נרות־החנוכה ילמדו אותה ויורו לה את הדרך?

*

שעה ארוכה ישבה כך שרה'קה, שקועה במחשבות שעורר בה פתאום הערב הזה. היא התבוננה בשנות נעוריה ונוכחה לראות, כי במקום אותן שנים של אהבה ואצילות, המלאות חלומות־נעורים וכנפי־דמיון טהורות יהודיות – הגיעו אליה שנים של גלמידות ובדידות, ללא קרן אור, ללא אושר, ללא אב ואם...

ארוכות ישבה כך שקועה בהרהורים, עד שנשתלהב בה לבבה, נדלקה נפשה כאבוקה, וחרש חרש, בנוע־שפתיים בלבד, מילמלה לעצמה:

„חזרה לדרך הישנה".

והאב הזקן לא שיער בנפשו, שלא הרחק ממנו, בחדרה, יושבת בתו שרה'קה, ובלב פועם ומלא־כמיהה היא משתוקקת להתקרב שוב אליו ולשמוע מחדש אותם סיפורי־מעשיות חביבים על נס חנוכה, שהיה מספר לה משכבר הימים...

הוא לא ידע...

כסלו תרצ"א

יוצרי הספרות והעתונות החרדית

הסופר ר' בנימין מינץ ז"ל

(במלאת לו חמישים שנה)

מלה נזרקה לחלל האוויר: חברנו בנימין מינץ הנהו כבר בן חמישים שנה.

אכן, הזמן מסתער בלי הרף, נוקם ללא חמלה וקובע תחומים וגבולות לחיי אנוש.

הלא רק תמול שלשום, לפני כמה עשרות בשנים, הוא הופיע בסער והרעיש עולמות, הלהיב לבבות, ובהסתערותו הנמרצת הגיע לכל עיירה נידחת שבפולין, הלא הוא בנימין מינץ של ה„טאגבלאט".

מי מאתנו אינו זוכר ואינו חי עד היום תחת הרושם הכביר, שעשה עלינו אז בנימין מינץ בהופעותיו הראשונות לפני הקוראים.

בכל העיירות, בחוגי הסופרים הצעירים, עבר רחש־לחש של התפעלות: הנה, זהו הכשרון בהא־הידיעה.

ובכל עיירה ועיירה היו מצפים בכליון־עינים לאותם גליונות יום שישי, שבהם הופיעו כתבות־הענק המשתרעות על־פני עמודים שלמים. וכל מלה ומלה נקראה בצמאון ובדריכות רבה.

שכן אותן כתבות היו תופעה חדשה בעתונות החרדית הצעירה. הן חרגו לגמרי מן המתכונת הצרה והמצומצמת, שאיפיינה אז את העתונות החרדית.

בנימין מינץ עשה את צעדיו הראשונים בעתונות החרדית כבר ב„פסיעה גסה", כאדם הנכנס לתוך שלו, כאדון רחב־גרם ומוצק שאינו מתייירא מאיש והוא בוחר לו את דרכו המקורית שלו.

ומיום ליום גדלו המוניטין שלו. סערת היצירה שבקרבו גברה והתפשטה לכל עבר.

אז הוא היה עדיין צעיר־לימים, אברך חסידי מלודז', אך ברוחו ובכשרונו כבר היה בשל. תסיסת היצירה שבו לא נתנה לו מנוח. הוא שאף לחבק זרועות עולם, להקיף כל מה שניתן, ולהעביר את הכל לקוראים באמצעות מכחול היצירה.

והנה עשה נסיון נועז, מהפכני. הוא נסע לספרד, ארץ האנוסים. הכל תמהו והשתוממו. היתכן? מה יעשה שם אברך צעיר כמוהו? איך ימצא את דרכו בנבכי ספרד הקתולית.

אך לפני בנימין מינץ לא עמדו כלל השאלות האלה. הוא ידע שאין דבר העומד בפני הרצון.

והוא מגיע לכל פינה נידחת בספרד. הוא גם מוצא את דרכו אל חצרות המלכים והמושלים שבמדינה.

נקל לשער איזו אפתעה מרעישה היתה זו לקוראי ה„טאגבלאט".

מדי שבוע בשבוע הופיעו כתבותיו הנפלאות על ספרד בשלל גווניה. וכיהודי וסופר חרדי מצא תמיד בכל פינה, ואפילו במקומות בעלי אופי קתולי מובהק, את הנקודה היהודית, את הניצוץ הלוחש עדיין מימי האנוסים. וכל זה בכשרון עטו המחונן ובתיאורים חיים ועסיסיים, שמשכו את לב הקוראים.

ואולם, האברך הנמרץ, שנולד בתקופת „סער" ועמד כולו בסימן „סערה", לא אמר די ולא ידע ליאות.

העליה לארץ־ישראל החלה. עלו חלוצים, ציונים ותיקים, סוחרים ועוד. תעמולת הציונים היכתה שרשים ועוררה התלהבות רבה לעליה.

היהדות החרדית עוד היתה מהססת ולא יכלה להחליט ולומר את דברה.

אבל בנימין מינץ אינו מהסס. ב„קפיצה נחשונית" הוא עולה לארץ־ישראל, מתוך כוונה תחילה לסלול את הדרך, להכשיר את הקרקע בשביל המאות והאלפים שיבואו, שיעלו וישתרשו בארץ, ככל החילוניים למיניהם.

ובעלותו לארץ־ישראל שוב הוא נושא בקרבו רעיון נועז, מהפכני. יודע הוא, שהיהדות החרדית בארץ־ישראל מתרכזת בעיקר

בירושלים, צפת וטבריה, בעוד שבשאר ישובי הארץ כמעט ואין סימן וזכר לחיי דת ותורה. ובכל־זאת הוא בוחר לו את מקום מושבו בתל־אביב.

תל־אביב היתה אז עיר חדשה, מתפתחת בקצב מוגבר, והיה צורך להצית בה את הזיק היהודי ולהלהיבו לאש גדולה. ובנימין מינץ מאמין בכוחותיו, הוא חדור התלהבות לארץ־ישראל ותקוותו רבה כי ישפיע בכתביו על היהדות החרדית בפולין, להוציאה מאדישותה כלפי הארץ ולעורר בה התלהבות למען עליה לארץ־ישראל.

ודפי ה„טאגבלאט״ שוב מלאים בכתבות מרתקות על ארץ־הקודש. הוא כותב על ארץ־ישראל החדשה, הנבנית והיוצרת.

הוא כותב על סלילת כבישים, על נטיעת פרדסים, על בנינים הנבנים לרוב ועל הברכה השופעת ממרום ומביאה פרי הילולים מכל עבודה ופעולה הנעשית בארץ־ישראל.

ובכל כתבה וכתבה איננו שוכח לעורר ולהלהיב את הלבבות ולתבוע מהיהדות החרדית שינוי יחס כלפי הארץ. וקריאתו מופנית לכל השכבות והחוגים, לצעירים, לפועלים, לסוחרים ולעשירים.

בואו! – הוא קורא אליהם – בואו וראו! הנה ארץ קדושה רחבת־ידים מצפה לכם. תוכלו למצוא כאן כר נרחב לחיי עבודה, עמל, מרץ ויזמה; ויחד עם זה גם כר נרחב לפעולה למען חיי תורה ויהדות על פי רוח ישראל סבא.

בפולין התחולל רעש. בחוגי הצעירים החלה לנשוב רוח מהפכנית. הלחץ לעליה לארץ־ישראל גדל מיום ליום. התחילו לייסד מחנות „הכשרה״, אף כי עדיין לא היה ברור אם יהודים חרדים ישיגו סרטיפיקטים. ובעיצומו של כל הרעש הזה מופיע בנימין מינץ בוורשה.

זו לו הפעם הראשונה שהוא מופיע כעסקן בעל כשרון אירגוני. הוא נעמד בראש ה„מיליון קומפיין״ והוא מביא את דרישת־השלום החיה מארץ־ישראל הנבנית.

כעבור זמן קצר הוא חוזר לארץ־ישראל. כבר קשה עליו הישיבה

בחוץ־לארץ, כי יותר מדי כבר נשם אל קרבו את אווירה של ארץ־הקודש.

בתל אביב הוא פעיל יד ביד עם המנוח ר' מאיר וידיסלבסקי ז"ל, גם הוא איש בעל העזה, שעזב את עושרו בפולין ובא לעבוד יחד אתו עבודה קשה בארץ־ישראל.

הוא משתלב חיש־מהר בין הסופרים התל־אביביים, בחוג ה„כתובים".

וכשם שבחר את מקום מושבו בתל־אביב במגמה להאציל מהתלהבותו וסערת רוחו על חוגי החילוניים, כך גם התחיל לפרסם ב„כתובים" את מסותיו הספרותיות „צדיקים במיתתם", שכונסו אחר כך בספר מהודר בשם „ספר ההסתלקות", ועוד כהנה וכהנה.

בנימין מינץ מתחיל לראות פרי עבודתו ופעילותו. לאט לאט מתחילים לבוא לארץ־ישראל קבוצות קטנות של צעירים חרדים.

בתל־אביב נוצר חוג מצומצם המתרכז סביבו. הוא עושה אז נסיון להוציא לאור חוברות ספרותיות „ביטוי", שהצטיינו בעושר אמנותי ויפי טעם.

לאחר זמן הוא עובר לגמרי לתחום העתונאות. עטו שנון, עממי ומלא התלהבות חסידית, חמה ויוקדת, שבודאי באה לו בירושה מאותו נצר חסידות שעליו התייחס.

עם פרוץ מלחמת־העולם השניה, כאשר החלו להגיע שמועות־האיוב מגיא ההריגה, היה בנימין מינץ מן הראשונים שהופיע לפני הישוב האדיש בסערה. הוא מוציא עתון מיוחד בשם „פולין", בו הוא מגלה לפני כל את מעשי הזוועה של היטלר והוא מרעיש עולמות ותובע, אוסף חומר ומלקט ידיעות, ומעורר קצת את הישוב לפעולות ממשיות.

ובין סער וסופה, בין עבודה ספרותית אחת לבין פעולה עסקנית אחרת, בין ישיבה אחת למשניה – רעיון צץ במוחו. כמה מאות רחובות ישנם בתל־אביב, העיר העברית הראשונה, והרחובות נקראים על שמות של אישים דגולים, שמות המקפלים בתוכם עובדות, מאורעות ותולדות־חיים; ועד מהרה מופיע ספר חדש ערוך

על־ידי בנימין מינץ ואליעזר שטיינמן, ספר בעל ענין מיוחד: „ספר הרחובות של תל־אביב".

בשנים האחרונות לחייו התמסר בנימין מינץ לתנועת פועלי־אגודת־ישראל, ושוב המו בו כוחותיו התוססים, קראוהו לעבודת תנופה. בפעילותו הציבורית איננו אוהב להצטמצם בחוג צר. רוחו שואפת למרחבים, וכשם שבשדה הספרות הופיע לראשונה ביד רחבה, הריהו שואף לראות רחבות זו בכל פעולותיו, גם בשדה העסקנות.

והוא עובד במלוא אונו, שופע מרץ ופעילות, מארגן את התנועה בארץ ובחוץ־לארץ, ובין טיסה לטיסה לארצות שונות הוא מעניק לנו תשורה חדשה: „מאיר־באהבה" – ספר מלא הוד והדר, הערצה ותפארת לרבי מאיר שפירא זצ"ל.

הוא ער לכל דבר, ובעצם טירדות עסקנותו לא יזנח שוב רעיון ספרותי המבריק במוחו. ובהגיע יום הזכרון הראשון של הרבי מגור זצ"ל, הוא מגיש לקוראים ספר מנוקד בתכלית ההידור: „הרבי מגור זצ"ל".

כך מלווה אותו הספרות בכל צעדיו בשדה העסקנות הציבורית, ובין נסיעה לנסיעה, בין ישיבת כנסת אחת לשניה ובין פגישה עם ראש־הממשלה לפגישה עם שר אחר – איננו מניח את העט מידו וכותב ה„דוד חנוך" – נושא שבודאי עתיד להעניק פנינה יפה לספרותנו הצעירה.

כך כל ימיו: ידו האחת עושה במלאכת העסקנות הציבורית עם כל הכרוך בזה, וידו השניה מושכת בעט הסופרים ומניבה פרי הילולים.

טבת תשי"ג

ר' שמואל רוטשטיין ז"ל

(מחלוצי העתונאות החרדית)

לפני זמן קצר הגיעה אלינו ידיעה קצרה מאמריקה, מודפסת בעתונות במקום צנוע, בצורה עניינית, ללא פירושים ותוספות כלשהם:

„הסופר שמואל רוטשטיין ז"ל נפטר בניו־יורק. בהלווייתו השתתפו..."

בלענו ידיעה זו יחד עם כל שאר הידיעות השיגרתיות, המתפרסמות יום יום במסגרות שחורות, או בלי מסגרות.

לא הופיעו לצדה שום מודעות תנחומין. כאילו היה זה איש מן השוליים, בלתי מוכר.

הייתי כולי נדהם. הנה גם הוא בין ה„מסתלקים". גם הוא עזב את עולמנו בצינעא, בלי כל פרסום, אי שם בנכר, באמריקה הרחוקה, אף כי בתוך תוכו היה קשור מאד לארץ־ישראל ונפשו כלתה תמיד אליה.

ול'נגד עיני חלפו עברו שתי התקופות במסכת חייו של ר' שמואל רוטשטיין ז"ל עם כל התמונות הנלוות אליהן.

התקופה האחת:

ר' שמואל רוטשטיין, העורך הראשי של ה„טאגבלאט" הפולני, העתון היומי היחידי, שפרץ לו דרך אל המוני קוראיו בפולין ומחוצה לה, בקרב כל שכבות היהדות החרדית, בזמן שרוחות זרות נשבו מכל צד בין בני הנוער היהודי דאז ברחבי פולין.

ר' שמואל רוטשטיין, בעל הסגנון הספרותי המרתק, שהלביש באיצטלת שיראין מאות סיפורי חסידים, אשר התפרסמו מדי יום שישי על גבי עמודים שלמים ב„טאגבלאט" בשפה כה צחה ונלבבת, שמשכה את לב כל הקוראים מבני כל הגילים.

ר' שמואל רוטשטיין, שהיה מראשוני חיל־החלוץ ליצירת חומר־קריאה חרדי, כתחליף לסיפורי ה„השכלה"והספרות החילונית, שחדרו אז בכל עיירות פולין והשחיתו את נפשות בני הנעורים; ובעטו השנון מילא את דפי ה„טאגבלאט" ביצירותיו המרתקות, כמו „שושנת הזהב", „קנטוניסטים" „הקדוש מטירנא", ועוד, מלבד התיאורים המלבבים של חצרות האדמו"רים.

והנה גם ר' שמואל רוטשטיין זה הלך לעולמו ועזב אותנו לאנחות.

אחד אחד הם מסתלקים מאתנו, סופרי ה„גברדיה" הישנה, אשר חוללו מהפכות ויצקו יסודות איתנים לבנין הספרות החרדית.

עודני זוכר אותו „מלפני המבול" בוורשה. הייתי אז תלמיד־ישיבה, והוא עדיין אברך עול־ימים, יפה תואר עם זקנקן חום, ממושקף, בעל הדרת־פנים עדינה. פגשתיו פעמים רבות בחוגי אגודת ישראל, דיבורו היה שקט ורגוע וכל כולו היה אומר זוך וטוהר.

וכך מדי בשבוע בשבוע היה תורם לקהל הקוראים מאוצר כשרונותיו, מזון רוחני לכל אחד. אמן הסיפור היה. לשונו היתה פשוטה וצחה, אבל מלאה רגש וחום, ובמיוחד כשהיה מתאר חייהם של אדמו"רים וצדיקים, שעליהם פירסם עשרות מונוגרפיות.

כבר בגיל הילדות התגלה בו כשרון הסיפור. סח לי אחיו ר' יחזקאל רוטשטיין ז"ל, מנהל קופת־מלוה של פא"י בתל־אביב,

שבעודם ילדים בבית אביהם, כשהיו מקבלים כל אחד דמי כיס, הרי בזמן שכולם ביזבזו את הכסף לדברי מתיקה וכדומה, היה הוא היחידי שקנה לו „סיפורי מעשיות" של חסידים, שהופיעו אז בוורשה. וכל פעם שהביא איזה ספר הביתה לא היה זז ממנו עד שקראהו תוך זמן קצר עד תומו.

הוא השתתף ב„דגלנו" שבוורשה. הוציא כמה גליונות של הירחון לספרות „דער פלאקער" בפירסומיו ב„טאגבלאט" השתמש בכינויי שמות רבים, כמו: ש. נוסנזון, א. זיכלינר, בן־מרדכי וש. יצחקי.

*

והתקופה השניה:

ר' שמואל רוטשטיין מופיע בחוצות תל־אביב, כשהוא שבור ורצוץ ושבע־נדודים, לאחר מבול הדמים של שואת אירופה.

הוא עבר הרבה גלויות: גלות וילנא, גלות רוסיה וגלות שנחאי. בבואו לישראל היה אפוף סבל ותלאות. קשה היה להכירו. הזהו אותו האברך החסידי, המחונן, בעל הזקן ההדור והפנים המאירים? זהרו הועם. כולו היה מכונס בשתיקה. מאורעות הזוועה הקדירו את חדוות החיים והיצירה, שהיתה תמיד נסוכה על פניו.

שכול וגלמוד הגיע לישראל. כל משפחתו, אשתו וילדיו, נשארו בגיא ההריגה, והוא הגיע עם כל עולי שנחאי לישראל, להתחיל בחיים חדשים.

הוא נתקל בחבלי קליטה קשים. דור חדש וצעיר קם בישראל אשר לא הכיר את „יוסף". ותיקי פולין היו מועטים.

עתונות יומית חרדית עדיין לא הופיעה בתל־אביב, ואילו העתונות החילונית היתה זרה ונכריה לו.

קמעה קמעה הסתדר בעבודות חלקיות. התחיל לפרסם בשבועון „שערים", שהופיע אז בתל־אביב, מאמרים ופרקי זכרונות מתוך ספר „נדודי". קיבל עבודה חלקית גם במשרד אגודת ישראל. באותה עת הגיעה אליו בשורה טובה, שאחת מבנותיו ניצלה מן

התופת והיא חיה ובריאה. ידיעה זו עודדה אותו מאד והמשיך בעבודתו הספרותית ביתר שאת וביתר עוז.

בשדה הספרות החרדית בארץ־ישראל החלו אז לפרוח ניצניה הראשונים של הוצאת „נצח" בתל־אביב. ר' שמואל רוטשטיין הכין עבור ההוצאה שלוש מונוגרפיות: על ר' חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל, על ר' מנחם זמבה זצ"ל, ועל גב' שרה שנירר ע"ה. שלוש יצירות אלה הופיעו בזו אחר זו.

ברבות השנים התאקלם מאד בישראל והיה קשור אליה בכל לבו ונפשו. הוא אפילו הפקיד דמי קדימה בעד שיכון בצפון תל־אביב. אבל, כאמור, עדיין לא היה מסודר בעבודה קבועה. הכל היה ארעי. ונתגלגלו הדברים כך, שלאחר שחיתן את בתו היגר לאמריקה. לכתחילה היה זה באופן ארעי, כשהוא מתכוין לחזור לישראל תוך זמן קצר.

באמריקה נזדמן לו זיווג שני, עם אשה מיוחסת, בת לשושלת טשרנוביל־טברסקי. הוא קיבל שם עבודה קבועה בעתונות, וכן כמנהל משרד „מכון תורה שלמה" של הגר"מ כשר. לאחר כמה שנים באה גם בתו עם משפחתה אליו לאמריקה. זה היה גורם מכריע, שהפך את ישיבתו באמריקה לקבועה יותר.

אך עם זאת לא נותקו קשריו האמיצים עם ארץ־ישראל. הוא עמד בקשרים עם הוצאת „נצח", שתירגמה את ספריו מאידיש לעברית, ובמשך הזמן הופיעו ארבעה ספרים מתורגמים: „קנטוניסטים" „הקדוש מטירנא", „שושנת הזהב", „צלב הדמים". כל הספרים פורסמו בשעתו ב„טאגבלאט" הוורשאי בהמשכים, ונקראו על־ידי הקוראים בהתעניינות רבה.

במשך השנים ביקר כמה פעמים בארץ, וכל פעם היה עוזב בכאב־לב ובתקווה להי שיעזור לו לחזור ולהשתקע בארץ לצמיתות.

בביקורו האחרון לקה בשיתוק חלקי, ובהתאוששו מעט נאלץ לחזור למשפחתו. בשובו המשיך בעבודתו במרץ. פירסם מדי שבוע בשבוע מאמרים בעתונות, עד ימיו האחרונים.

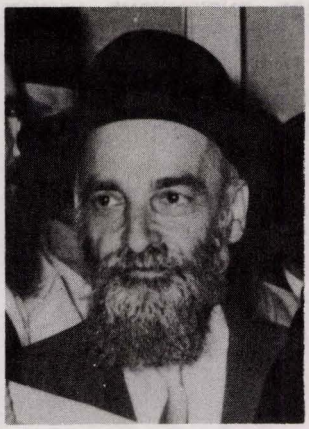
לפני חדשים אחדים זכה ונתברך מן השמים, שנכדו הראשון

התחתן בארץ־ישראל מפאת מצב בריאותו הלקוי נבצר ממנו להשתתף בחתונה.

במרחקים, מעבר לים, הלך מאתנו ר' שמואל רוטשטיין, אחד מעמודי התווך ומראשוני בוניה של הספרות החרדית.

יהי זכרו ברוך!

אייר תשל"ח

ר' דוד זריצקי ז"ל: „עיניים צחיחות"

לב האדם ממשיך לפעום כמימים ימימה. העט ממשיך לרשום אותיות על הנייר, מצרפן למלים, והמחשבה משלימה עם המציאות.

אכן, מציאות מרה היא, שמעתה יש לצרף לשם דוד זריצקי עוד צמד מלים: זכרונו לברכה!

רעם ביום בהיר היה זה, כהולם קורנס על לב חלש. במשך שבועיים זעו וחרדו כל הנימים שבלב. יום יום עקבתי, חיפשתי בכליון־עינים אחרי הידיעה, הבשורה, שנתעורר המוח הגדול של אחד מיחידי הסגולה, אשר שותק לפתע. במשך כשבועיים קראתי בחרדה את מודעת הבקשה: „בקשו רחמים על דוד בן שיינדל".

יחד עם האלפים קוויתי, ציפיתי כל שעה, לבשורה מעודדת, משמחת לב. והנה נצחו הארואלים את המצוקים ונדם הקול לתמיד. המוח הגדול והנשמה הגדולה עלו בסערה השמימה.

איננו עוד האיש העומד בשער, אשר לא היה אירוע בקרב היהדות החרדית שהוא לא הגיב עליו בעטו השנון. איננו עוד האיש, אשר בקולמוס נפשו עורר, התריע והזעיק, לתיקון עיוותים, לגדור פרצות.

הקורא אנין־הטעם, חובב הספר והספרות, איבד את זה האיש, אשר בדם לבו הביא לפניו מדי פעם בפעם דברי־שיר, סיפורים, תיאורים מחיי העבר, מתלאות נדודיו, יסוריו וגילגוליו בנכר, בימי האימים והחורבן – כשהוא מגיש את כל אלה באופן חי ותוסס, בכשרונו הספרותי הגדול.

גליונות העתונים של ערבי שבת וחג, בהם השתתף בקביעות, וההוצאות הספרותיות המיוחדות של סופרים דתיים – לא ייהנו עוד מפרי־עטו הפורה של הסופר דוד זריצקי ז״ל, אשר תמיד העשירם ופיארם בתוכנו ובצורתו המחוננת.

מי שישתוקק להתייחד פעם עם עצמו, להסיח דעתו מסביבתו, מהמולת החיים היומיומיים, ולהתכנס לרגעים בפינה מרוחקת – לא ימצא עוד את ,,השורות החרישיות״ שהיה מפרסם מדי פעם, שורות שנבעו ממעיין שירתו הנאצלת, ואשר הוגשו לקורא בפרחה עדינה להפליא.

אותם בני־נוער השומרים אמונים לספרות חרדית ומקפידים שלא להכניס בספרייתם שום ספר פסול, שנכתב בידי סופר שאינו שומר מסורת – לא יוכלו להוסיף למדף המיוחד של ספרי דוד זריצקי עוד ספרים מפרי עטו.

נפסק פתיל חייו. נפסקה שירתו הנעלה. והוא עודנו בעצם ליבלובו, בעוד הוא רוקם תכניות ספרותיות רבות.

הנני נזכר באותה תקופה שלאחר השואה, בימים הראשונים לשחרורו מסיוטי האימים של השואה ותלאותיו בגלויות רוסיה, סיביר, ועוד. דוד זריצקי נמצא אז בפאריס. בכל ישותו התמסר לפעולות עזרה והצלה של שרידי התופת, פליטי דם ואש ותמרות עשן, שנהרו מכל קצווי אירופה לצרפת. הוא עבד אז במחלקת ההצלה של פועלי־אגודת־ישראל בפאריס, והיה עורך העתון באידיש ,,בשער״, שהביא מלה מודפסת עם דברי עידוד וניחומים לכל אלה, שבפעם הראשונה יכלו לפקוח עינים ולקרוא עתון, אחרי שהוסרו מהם סיוטי האימים והמוות.

באותו זמן, אף שהיה טרוד כולו בפעילות ההצלה וההעזרה, חרז בסתר לבו חרוזים פיוטיים, בהם הביע רגשותיו על כל מה שעבר

עליו. לבסוף הגיש לפני הקורא את ספר־שיריו הקטן בשם „אויסגעטריקנטע אויגן" (עינים צחיחות), ספר דל כמות, אבל רב איכות.

זכורני, כשקבלתי את החוברת קראתי כל שיר כמה וכמה פעמים, ואז נתגלה לפני זריצקי חדש, שלא הכרתיו לפני כן.

במבוא נדפסה הקדמה מאת ר' בנימין מינץ ז"ל, מנהיג פועלי־אגודת־ישראל בארץ ישראל, ששהה גם הוא בפאריס וניהל את כל עבודת ההצלה. וכך כותב הוא שם בין היתר:

„חוברת שירים מאת ידידנו דוד זריצקי, היא שמחה כפולה ומכופלת בשבילנו. ראשית, הוא עצמו, דוד זריצקי, נשאר לנו, בעזרת השם, חי וקיים, אחרי שכבר נסחף עמוק וכמעט טבע במבול הדם של מיליוני יהודים, של הקרובים והיקרים לנו ביותר. הוא מן המעטים, ואולי היחידי, מן החבריא שלנו, חבורת המשוררים החרדיים, אשר ניצל ושרד, אחרי עברו שבעה מדורי גיהינום. הוא עצמו יקר וחביב לנו, איפוא, ומהווה לנו מקור של שמחה. ומכל שכן דבריו, מאמריו ושיריו. וכשהם מופיעים בצורת ספר, הרי ודאי שזוהי שמחה כפולה ומכופלת לנו ולבאים אחרינו".

והוא ממשיך שם:

„הוא, דוד זריצקי, קורא לנקמה. הוא מלא שנאה. הוא מיואש. לדידו כבר איננו אלא ‚מצבה של בשר', אשר עיניה אומרות לכל: ‚פה נטמן'... את לבו כבר השליך אל קבר האחים הגדול – למען ירקב שם יחד עם עמו, ובמקומו שם אגרוף קמוץ: חדלון! לא צער, לא שמחה, לא מכאוב, לא כעס, כי אם רק אגרוף, רק שנאה..."

„אכן, אף כי רוצה הוא להשליך את העט והקסת ולסגור את הדף האחרון – הרי בתוך־תוכו, בשורשו, הנהו יהודי בן תורה. עליו להאמין, להאמין. הוא מאמין בגאולה האמיתית של המשיח. וכמה מפליא הוא להתחנן לאלוקים:

הוא, המשיח, כבר ישנו, זאת אני יודע.
אך האם ישנו גם האדם, בעל שיעור־הקומה,
אשר יפתח לפניו את הדלת?

אל נא תקח ממני את תקוותי האחרונה
ואמור נא לשרידי בניך האחרונים: כן!

„ולכן חי הנהו, בן העם הנצחי, ולכן ימשיך לחיות, ולכן יכול הוא לשורר לו כך:

יושב אני לי בין־הערביים
ומהרהר:
מאום לא היה לי
ובכל־זאת הכל נשאר לי:
מלוא חפניים – יום,
ומלוא הכיסים – לילה,
והוד לילי
וזיו של חמה
– שלי הם...
ושבעה ימים בשבוע
ועוד, ועוד ועוד...״

ומסיים ר׳ בנימין מינץ את הקדמתו:

„הוא חי, דוד זריצקי, הוא אינו יכול לשכוח ורוצה לזכור. אבל הוא חי עם כל שארית הפליטה, על אפם ועל חמתם של כל שונאינו. הוא חי ומאמין, ועוד יוסיף לתת לנו עוד, ועוד, ועוד...״

באותו ספר שירים גילה זריצקי את גלגוליו ותלאותיו, שלו ושל העם כולו, בימי השואה. בשורות קצרות, עשירות הבעה ועזות־ביטוי, קונן על החורבן הנורא ותיאר את יגונו הנורא, את זעמו המפעפע ואת שנאתו העמוקה, אך יחד עם זה הריהו גם מתאושש ונאחז בעוגן האמונה והתקווה:

„ועוד, ועוד, ועוד...״
ואמנם, את אשר הבטיח קיים בכל ימי חלדו.

הוא בא לארץ־ישראל בכוחות מחודשים, כתינוק שנולד, ובשפע כשרונו הנפלא. לא כהתה רוחו ולא נס ליחו. הוא המשיך בעבודת הקודש, עבודת היצירה והכתיבה, בתנופה ובמרץ רב.

עם היותו פקיד ממשלתי הטרוד בעבודתו, מצא לו תמיד זמן להעשיר בעטו המבורך את ספרותנו הדלה. מדי פעם בפעם הופיע ספר חדש שלו, אשר נתקבל בשמחה ובאהדה בחוגי נאמני היהדות. וזאת מלבד עמידתו האמיצה בשער יום יום, בהגיבו על בעיות הזמן והשעה, בפרסמו אלפי מאמרים בארץ ובחוץ־לארץ, יחד עם סיפורים ויצירות המצטיינים ברמתם הגבוהה.

עברו שבעה ימים. הסתלקותו נחתה עלינו כחתף. חסרונו יורגש עד מאד.

יהי זכרו ברוך.

סיון תשל״ח

על ספרות חרדית

ספרות חרדית: שתי בחינות לה

זה גורלה של בעיה זו. מדי פעם בפעם היא מתעוררת בלבו של איזה עסקן, מסעירה את מצפונו של סופר פלוני. מחנכים ומדריכים יוצאים ממקומות־סתרם ומרימים קולם. העתונות שלנו מתנדבת ומקצה לכך מקום מכובד על דפיה. ההגיגים שבלב באים לידי ביטוי, הרעיון מתרקם באותיות ומלים, וזה הכל.

החיים חוזרים למסלולם הרגיל.

ניתן לומר, שכבר נשפך ים של דיו בעתונות שלנו מסביב לבעיה זו, אשר מיום ליום היא הולכת ומחריפה.

ואם לשעבר שימש ים הדיו להתפלספות על הצורך והנחיצות של הבעיה, אשר נקרא לה בשמה המפורש „ספרות חרדית", הרי כעת כבר נשתנתה זווית־הראיה.

כעת מדובר כבר באוויר־לנשימה, בדם הנוזל בעורקי החיים.

בעיית הספרות החרדית שתי בחינות לה.

האחת, לגבי אלה שכל חייהם הם ב„ארבע אמות של הלכה", המשוטטים בנוף המרהיב של אגדות חז"ל, הצוללים לעומק נבכי ים התלמוד והפוסקים. הללו כבר יש להם אוויר זך וצלול די הצורך. חייהם גופא הם שירה אחת גדולה. לימודם הוא עתיר־פיוט. אין להם צורך במכחולו של צייר אמן, או בחרוזיו של פייטן. היריעה הרחבה של הסופר, שבה הוא רוקם דמויות, גיבורים עשירי־מעש ורבי־פעולה, לגביהם היא מצומצמת מאד. כי שמים בהירים פרושים מעליהם ואופקי נצח לפניהם.

האוויר שלהם תורה ונשימת־אפם תורה.

וב"ה נמצאים בינינו רבים כאלה. חוגם מתרחב ומתגדל וכן ירבו.

אבל ישנה גם בחינה אחרת למושג „ספרות חרדית".

ישנם הרבה יהודים, צעירים וקשישים, אשר גם הם קשורים

בחיי תורה, וארבע אמות של הלכה קרובות מאד ללבם. אבל הם לא זכו להיות שרויים תמיד במסגרת הזאת. הם יוצאים לרחוב, לשוק החיים, עוברים אותו יום יום, עובדים ומקיימים משא־ומתן עם כל מיני אנשים מכל השכבות.

הם נושמים בדמם ובנפשם את הווי החיים המודרניים. הם חיים את המציאות של החולין. הם נפגשים בכל מיני תופעות שאינן על טהרת היהדות.

לגבי אלה מזדקרת הבעיה בכל חומרתה. הם זקוקים לרגעי מנוחה, לשעות של פורקן מכל אותה שיגרה יומיומית אפורה ומקדירה.

הם זקוקים לאוויר צח לנשימה, להתעלות, להתנער לשעה קלה מן האווירה הדחוסה ולעבור לעולמות יותר טהורים, יותר מרוממים.

אמנם גם להם ישנן שעות נעלות. גם הם, כל אחד לפי מדרגתו, מקציב וקובע עתים בחיי יומו לעניינים שברוח ונצח. שערי ההלכה והאגדה אינם נעולים בפניהם. אנו פוגשים אותם בשעות הבוקר המוקדמות ובעת מנחה ומעריב, בבית־המדרש, בבית־הכנסת, כשהם מקדישים שעות יקרות על דפי גמרא ושאר ספרי־קודש, או שופכים לבם במזמורי־תהילים ותפילות.

אך בכל־זאת, בתוך ביתם, כשהם נחים אחרי עבודת יום מפרכת, מבלים הם – כל אחד לפי עניניו ונטיותיו – ליד ספר או עתון. הם סופגים בקרבם את תיאורי הדמויות הזרים לרוחם וקולטים מושגים ורעיונות הרחוקים ממסורת ישראל, אם לא פוגעים בה במישרין.

לגבי כל אלה יש לספרות החרדית מובן אחר לגמרי, מובן מקובל ופשוט, בתור חומר קריאה, עתונות, ספרים על נושאי החיים והווי של ימינו, הכתובים בהשראה וכשרון, והתואמים את השקפת עולמם הרוחני, לפי הכלל הידוע לכולנו: „חולין שנעשו על טהרת הקודש".

ונשאלת השאלה: האם דאגנו להמציא לכל אלה חומר־קריאה מתאים, המכיל מסגרות־חיים של גיבורים, שכל דרכם, הלך־מחשבתם ואירועי חייהם, הם לפי דרך התורה והמסורה?

האם במשך כיובל שנים כאן בארצנו, קם מבינינו סופר, משורר

והוגה־דעות, שיוציא מתחת ידו יצירה מקורית, בעלת ערך בשדה הספרות היפה, אשר תגולל יריעה של תיאורי חיים מציאותיים, מאבקיהם והתלבטויותיהם של בנים ובנות דתיים בתוך החיים הכלכליים והחילוניים המקיפים אותנו כאן בארצנו הקדושה?

הקמנו ב"ה רשת ענפה של בתי־ספר, של „החינוך העצמאי", ובעיקר של „בית יעקב", שאליהם נוגעת שאלתנו במיוחד. ההצלחה בשטח זה היא ב"ה מעל למשוער. אך היכן חומר־הקריאה עבור כל אלה? היכן הסיפורת המקורית של חיי תקופתנו, שתענה על הצרכים המרובים שלנו?

אמנם אין להתעלם מן העובדה, שהרבה תלמים נחרשו על פני שדה־בור זה. הרבה גרעינים נזרעו, נבטו והבשילו פרי. אבל כל זה רחוק מלייצג יצירה מקורית אמיתית.

במשך עשרות בשנים אנו אוספים מכל הישן, מאוצרות הספרות שנוצרו בעבר בחוץ־לארץ. החומר הסיפורי נשאר עד היום כמעט ללא שינוי: סיפורי להמן, אהרמן וכיוצא־בהם מאותה תקופה. ועדיין אנו מחטטים ביצירות הישנות, מתרגמים ומעבדים אותן, כדי להגישן לקוראינו.

עבודת התרגום תפסה אצלנו את מקומה של היצירה המקורית. מדפי הספרים שלנו עמוסים סיפורים היסטוריים, סיפורי ביוגרפיה, סיפורי חסידים וגדולים – מתורגמים ומעובדים מאוצרות הספרות שלפני יובלי שנים.

החוג המצומצם של סופרים חרדים, בעלי כשרונות, שצצו וצמחו בתקופת היותנו כאן בארץ, עושים מלאכתם נאמנה, בלי שום עידוד ותמיכה כספית מצד החברה שלנו, וכתוצאה מכך רבים התרחקו ממקור השראתם ויצירתם והתמסרו יותר לעתונות, לירחונים וכתבי־עת, אשר גם הם נער יספרם.

אין הם מתמסרים ליצירה ספרותית מקורית, לרקום בעטם הכשרוני מסכת רחבה, אם בסיפורת ואם בשירה, על נושאי מבוכת הדור והבהרת הדרך שלפניו, בבחינת „איזוהי הדרך הטובה שיבחר לו האדם". בידם ובכוחם לפעול ולעשות כל אלה, אבל, כאמור, חסרים העידוד והתמיכה מצד הציבור הדתי.

זכורה לנו היטב תקופת ההשכלה, כאשר קמו „מצנטים" בעלי הון ופזרו כספים על ימין ועל שמאל, יסדו הוצאות־ספרים דוגמת „שטיבל", „שוקן", ועוד, ואפשרו לסופרי התקופה לשקוד על יצירותיהם בכבוד והרחבה וליצור לפי רוחם וכשרונם.

גם כעת, במדינתנו, אין הם קופאים על שמריהם, ומדי שנה בשנה מופיעים ספרים ויצירות על חיי ההווי של ימינו. וכל זה לפי רוחם והשקפת־עולמם הם, על נושאים חילוניים, על חיי השחיתות, ההוללות והמתירנות.

גם הנוער שלנו, העובד והמעורה בחיים, צמא לחומר קריאה, ובאין לו חומר משלנו, הריהו פונה למקורות זרים, אל מחוץ למסגרת שלנו, והחומר המרעיל ההוא נקלט באבריו, מתעכל בפנימיותו, והכתמים על נפשו הזכה גדלים והולכים. ואפילו אלה שנזהרים יותר ומושכים ידיהם מן הספרים והרומנים החילוניים, הרי העתונות החילונית אינה יורדת מעל שולחן הקריאה שלהם, לא בימות החול ולא בימי שבת וחג. ומנות גדושות ודחוסות של דברי הבל, רעיונות כזב ותוכן נפסד ומזיק, נבלעות בקרבם מדי יום ומדי שבת, נקלטות בתאי־המוח של הקוראים, ובמידה גדולה עוד יותר – של הקוראות.

אמנם תכופות קמה התעוררות בעתונות שלנו, ועסקנים שלבם כואב ודואב על כך, מפרסמים מודעות, הולכים בשבתות מבית־תפילה אחד למשנהו, ופונים אל ציבורנו בכל מיני קריאות־תחנונים, שלא יכניסו לבתיהם את הארס הזה של ספרות חילונית ויתרחקו מן העתונות הזרה לרוחנו.

אך כל זה ללא הועיל. אמנם בשעת מעשה מזדעזע מצפונם של השומעים והם חשים נקיפה עזה בנפשם, אך כעבור זמן־מה נשכח והכל חוזר לקדמותו.

האם באמת אין עצה ואין תבונה לנוכח מצב כזה?

חס וחלילה! יש ויש! והעצה היסודית היא: הבו לנו תחליפים מתאימים! הבו לנו מזון טוב ומבריא במקום כל המזון המושחת והקלוקל!

מן הצורך הוא, שהיהדות החרדית תתאחד ותתארגן למטרה זו. עלינו למצוא נדבנים בעלי־הון, אשר יאמצו את הסופרים המעטים

שבמחננו ויאפשרו להם ליצור את יצירותיהם במנוחה ושלווה, ללא דאגות פרנסה ושאר מיני הפרעות הטורדות את המחשבה ופוגמות במהלך היצירה.

וב״ה כל סופר ומשורר שלנו, בעלי הכשרון וההשראה, יש להם חומר במידה מספקת, מתוך המציאות שלפנינו ומחיי הרוח שלנו, כדי להגיש לקוראינו שפע של יצירות אשר יעדנו את הנפש ויטהרו את המחשבה.

אין לנו צורך לעלעל ולחטט בעתונות ישנה ובספרות מלפני דורות. החיים בעצמם מכילים בקרבם די חומר עשיר, כדי להעלות על הנייר יצירות מגוונות, רבות תוכן ועשירות צורה.

מצד אחד עלינו להמריץ ולאפשר באמצעים כספיים נאותים לסופרינו המעטים, להתמסר לעבודה הזאת בחשק וברצון; ומצד שני עלינו לעודד כוחות חדשים וצעירים, לפתח כשרונות חבויים בקרב הנוער שלנו, אשר הודות לעידוד שלנו יצמיחו כוחות רעננים ויצטרפו לסופרינו הדגולים.

זוהי הדרך היחידה. רק על ידי זה נפתור אחת ולתמיד את בעיית הספרות הקלוקלת החודרת בתוך־תוכנו ומשחיתה כל חלקה טובה.

במקום חיים קלוקלים – חיי רוח וקדושה; ובמקום ספרות ארסית ומרעילה – ספרות יפה, על טהרת הקודש.

כי אז תבוא על פתרונה בעיית־הבעיות של הספרות החרדית.

טבת תשל״ז

על השירה ועל שירה חרדית

עוד מימי המעמד הנשגב של הר סיני, מאז אותה התגלות אלוקית נפלאה, שעצרה את נשימת הבריאה כולה והקפיאה את כל היקום, המדבר, החי, הצומח והדומם, כדי שיאזינו לעשר הדברות, אשר הושמעו מבין שלהבות אש וענני הוד – כבר מני אז הוענקו על־ידי הגבורה לאנושות אותן דרכי הבעה, אותם ניבי הלב והנפש, שאנו קוראים להם שירה.

„דברה תורה בלשון בני אדם״. דברים אלה אמורים בעניני רמ״ח לאוין ושס״ה עשין, בענין ההנצחה של מעשה אבות סימן לבנים. אבל כשאנו מגיעים לרגעי התרוממות ושגב, כאשר העם ומנהיגו מגיעים לידי כלות־הנפש, לרגע של גיאות והתפרצות רחשי ההודיה והתהילה לבורא־יתברך – אזי משתנים הלשון וכלי הביטוי, כי דלה היא שפת אנוש רגילה להביע את רחשי הנפש, ואז העם וראשיו מתחילים לשיר. אז דברה תורה בלשון שיר.

„אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת״. התורה העניקה לאנושות צורת הבעה חדשה, רוממה ונשגבה יותר, לביטוי רחשים עילאיים נצחיים.

וכאשר אותו רועה נאמן, אשר נהל את עדתו ארבעים שנה במדבר ציה ושממה, רואה לפניו את רגעיו האחרונים: בשמעו את גזר דינו האחרון, כי אפילו כציפור־דרור, כיצור חלש, לא יוכל להכנס לארץ משאת־נפשו, והוא מוכרח להיפרד מצאן מרעיתו הקדושים ולהשמיעם את דברו האחרון, את הפעימות לבו ורחשיו האחרונים -- אזי הריהו מתנשא שוב מעל לחוקי הדיבור, ואת דבר האלוקים המתפעם בקרבו הוא מביע לפני עמו בכוח האלוקי ובנבואה השמימית. הוא מרגיש ויודע, כי אין דרך אחרת לסול מסילות אל לב העם, אלא באותה שירה נעלה בת השמים.

והוא פותח בפסוקיו הפיוטיים, בחרוזיו האלוקיים הנצחיים:
,,האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי פי״.
,,ה׳ מסיני בא וזרח משעיר למו״.

גם הנביאים, אלה יחידי־הסגולה, אשר מן השמים הוטלה עליהם שליחות מיוחדת, בחינת ,,נביא נתתיך״; אלה המורמים מעם, שכל הגיגיהם ודבריהם היו לפידים נצחיים מנהר די־נור האלוקי, ואשר בתוכחותיהם ונבואותיהם האלוקיות הרעידו את לב העם ופרטו על נימי נפשו – גם הם הביעו את דבר ה׳ בכלי־הביטוי השיריים, וכל תוכחה וחזון נאמרו בפיהם בפסוקים פיוטיים נשגבים.

ישעיהו בן אמוץ בהשמיעו את ,,שבע הנחמות״, זה החזון הנצחי המלווה אותנו בכל ימי גלותנו – לא בשפת יום־יום רגילה הביע את דבריו, אלא בפסוקים שיריים קצובים, כל מלה – כברק, כל פסוק – כרעם. וכך קונן גם ירמיהו את קינותיו, משמיע את שוועת תוכחתו לעמו: ,,מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם״. כך הוכיח גם עמוס מתקוע את ,,העושקות דלים והרוצצות אביונים״. וכן כל שאר הנביאים.

ההשגחה האלוקית, אשר יצרה את האדם ונטעה בקרבו חושים של הבנה והבחנה, שמחה וצער, התרגשות והתפעלות, יגון וחעם – היא שנטעה בקרבו גם את החוש הפיוטי השירי, את כלי הביטוי וההטפה המשפיעים והבלתי משפיעים; ולפיכך גם התורה והנביאים שניתנו לבני־אדם, למרות עניינם הנצחי האינסופי, התלבשו במחלצות של מלים ושפה, כך שלפעמים דברה תורה בלשון בני־אדם רגילה, ולפעמים – בלשון שירה.

*

הכוח היוצר הזה, זו השירה המתפעמת בלב המשוררים בעוז־רוח מיוחד על־ידי השראה ברוכה בחסד עליון – נעשתה מני אז לכוח משפיע לאנושיות, אשר לפניה פתוחים כל שערי לבות בני־האדם וביכולתה להניע לבבות קשוחים ולחדור לעומקן של נפשות.
השירה היתה האמצעי היחידי היעיל לשם השפעה, ואשר בה

אפשר היה להפוך את אנשי נינוה תוך זמן קצר מרשעים לצדיקים גמורים.

מתת־אלוקים זו, שבה ניחן האדם מני אז, עברה מדור לדור, ותמיד עמדה בפיסגת היצירה האנושית.

הכוח השירי בא לידי ביטוי ביותר בימי הבינים, בתקופת הזוהר של יהדות ספרד. הרבה גאונים ורבנים מאותה תקופה כתבו שירה, ומביניהם התבלטו גדולי המשוררים כרבי יהודה הלוי ורבי שלמה אבן־גבירול, אשר שיריהם מפכים עד היום רעננות לבבית.

*

מהי שירה? במה כוחה כה גדול, עד שהיא דוחקת רגלי יצירות אחרות? מהו הסוד החבוי בה, ובמה זכתה לכינוי כה נשגב „בת השמים"?

סוד הצמצום. הבעת רעיון נשגב ופרכוסי־לב עזים בשורות מעטות, קצובות ומלוטשות. זהו הכוח המקנה לשירה עדיפות על כל שאר סוגי היצירה בספרות.

יש ואתה רואה את הים בזעפו. אתה מתבודד פעם בליל סהר נהדר בין שדות מוריקים ועצים מלבלבים. אתה עובר דרך סימטאות עוני ובתי דלות ומצוקה. או החיה שבאדם מתפרצת לפעמים לנגד עיניך ומגלה את זוועתה. ויש שאתה שומע פתאום את רחשי לבך, את תחושתה של חוויה נפשית עמוקה.

כל אלה מעוררים התפעלות והתרגשות הן בלב הסופר והן בלב המשורר. גם זה וגם זה אינם יכולים להשאר אדישים לנוכח מומנטים כאלה. יותר מדי זעו נימי לבבם. התרשמותם עמוקה מדי. רגשותיהם תוססים בקרבם והם חשים צורך להביע את המתחולל בהם. וכאן דרכיהם נפרדות. דרכי ההבעה של הסופר והמשורר מתפצלות לשני אופנים.

הסופר, בכשרונו השופע, מתחיל להביע את רשמיו והוא כותב וממשיך וכותב על פני ירֵיעה רחבה. הוא אינו אוהב את הקיצור, את הצמצום. להיפך, הוא מאריך בתיאוריו, עוטף כל רגש בלבושי־מלים

רבים. ברצונו למצות עד תום את כל מה שהרגיש, להעלות על הנייר את כל הגיגי לבו ולהעבירם לקורא.

ויש לפעמים, שבתום הכתיבה, אחרי הקריאה הראשונה של כתב־היד, מרגיש הסופר שעדיין רחוק הוא מן ההבעה הנכונה שאליה חתר בכתיבתו, ולבסוף לא נותר לו אלא לסיים את היצירה במשפט הידוע: אֵי המשורר אשר יידע לתאר כל זה? הסופר מרגיש אז בעליל, כי עדיין חסר הוא כלי־הביטוי של המשורר ואין ביכולתו למצות את רחשי לבו.

לא כן המשורר. יודע הוא, שיש לאדם שתי שפות: שפת הלב ושפת הלשון. ואין שום אפשרות להביע בשפת הלשון את שפת הלב. כל נסיון לבטא בפה את שפת הלב, הוא בשבילו בבחינת חילול קודש, המעטת הערך. ולכן לעולם אין המשורר מתאמץ למסור את כל פירפורי לבו והגיגיו, כי ברור לו שאין שפה בעולם המסוגלת לבטא כל זאת.

שאיפתו היחידה ביצירתו היא, לנגוע בקצה המטה, על־ידי שפת האדם המוגבלת, במה שמתחולל בתוך נפשו. הוא מנסה לרמוז לזולת ולהשפיע עליו, שירגיש גם הוא כעין אותה חוויה רגשית שהוא עצמו כה התפעל ממנה. לכן הוא משתדל עד כמה שאפשר להצטמצם בדבריו, להימנע מגיבוב מלים ודברים, המכסים כמו עב־ענן את טוהר הרגש. ובדרך צמצום זו, בכוח ההשראה אשר ניחן בה בחסד עליון, הוא מחפש את הביטויים הקולעים ביותר והמיקצב המתאים ביותר לעצמת החוויה הרגשית. כי רק בדרך זו יוכל להאציל על הקורא מהתרשמותו והתפעלותו. כל שורה שלו עשויה לעורר בלב הקורא מעין אותה התפעמות אשר הולידה את השיר בלב המשורר.

זוהי דרכו של המשורר.

וכאן אנו מגיעים אל השאלה הנוקבת: מהי השירה בשבילנו? מה צריך להיות יחסנו אליה. האם כדאי ורצוי הדבר, שאדם יביע וישמע את כל המתרחש בתוככי לבו ונפשו? האם אין בכוח השירה להטות לפעמים את האדם לכיוון שלילי?

הלא גם אותם רוצחים ארורים של זמננו, אשר אכזריותם אין לה

ביטויים בשפת אנוש, תוך כדי השמדת מיליונים חפים־מפשע, שרו גם הם שירים והביעו את רעיונות־הזוועה שלהם במלים פיוטיות. האם גם זו בגדר שירה? האם גם אלה נמנים בין יוצרי הספרות העולמית?

*

אחד מגדולי ההוגים בישראל, בהגדירו את כוחות הלב הגנוזים, מחלק את לבו של אדם לשני חלקים. החלק השמאלי, המלא דם, ממנו נובעות כל מדותיו של האדם, כגון התאוות הבהמיות, הכעס, הגאווה וכיוצא בזה. והחלק הימני, שהוא חלל ריק, שממנו נובעים הכוחות הרוחניים של האדם: אהבה, כיסופים, וערגה לכל דבר רוחני ועילאי, כפי שהוא מתבטא: ,,החלל הריק הזה הוא תוכו רצוף אהבה מלא וגדוש''.

גם השירה, שהיא הביטוי הישיר של פירכוסי הלב ורטטי נימיו, מתחלקת לשני חלקים, בהתאם למצבו הפיסי של הלב.

החלק הראשון: השירה החפשית המודרנית, זו השירה שאינה יודעת גבולות ותחומים, וכל מה שמתחולל בלב המשורר הוא מביע בשורותיו הקצרות והמגובשות. בעיניו אין כל חשיבות לתוכן, לרקע והמהות, אשר עוררו בו את התרגשותו העזה ואת ההשראה הפיוטית מלאת ההתפעלות. הוא גם אינו מתחשב ואינו שוקל, אם רגשות אלה ניתנים להבעה על הנייר מבלי לפגוע במוסר האדם או בחוקים המקובלים בין אדם לחברו. ולכן חזון נפרץ הוא בשירה המודרנית, שמוצאים בה הרבה פרקי שירה בעלי תוכן מושחת והאלהת דברים שנפש האנושות בוחלת מהם, או שהם מביעים רעיונות על כל מיני ענינים שלב האדם תר אחריהם, או יותר נכון: הצד השמאלי שבלב, שממנו נובעות כל מדותיו הרעות של האדם, והוא הוא מקור אותם שירים מודרניים חפשיים.

לא יפלא, איפוא, שאנו מוצאים בשירה זו נושאים מוזרים כאלה, שבהם משתקף לפנינו המשורר בכל ערטילאיותו הנוראה והשחתת נפשו.

והחלק השני: השירה הרוחנית החרדית, שגם היא נובעת מאותו

מקור, מלב הבשר של האדם, אלא מצידו הימני, אשר „תוכו רצוף אהבה מלא וגדוש". בשירה זו הובעה ומובעת החוויה הרוחנית של המשורר בכל גילויה הנשגב.

חוויית האהבה המתעוררת בלב המשורר החרדי, איננה של אהבה התלויה בדבר, אהבת בשרים, אלא אהבה רוחנית אצילית, אהבה נצחית לאין גבול, בחינת „כי חולת אהבה אני", „נפשי חולת אהבתך".

וכאשר תוקפים עליו געגועים עזים, כמיהה עמוקה לדבר־מה מרומם ונעלה – הריהו מבטא זאת בכיסופי־קודש ורגשי נצח, בחינת „כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך", „צמאה לך נפשי כמה לך בשרי", „י־ה אכסוף נועם שבת", ועוד.

אין המשורר נוהה אחרי שרירות לב הבשר והאבן, אלא אחרי אותו חלק לב, אשר בו גנוזים כל מכמני הנצח, וממנו הוא שואב את השראתו הפיוטית.

שירת לב כזאת, המובעת על ידי משורר אמיתי, מחונן בחסד עליון, עשויה לחולל פלאים בלב הקורא, ולפעמים שורה אחת של מלים ספורות דיה כדי לחולל מהפכה בהלך מחשבתו של הקורא, יותר מאשר כמה ספרים עיוניים המתפלספים באותו נושא.

רבי יהודה הלוי, למרות היותו פילוסוף גדול, כפי שהוא מתגלה בספרו „הכוזרי", שבו הוא מברר שיטתו לפני מלך כוזר במופתים פילוסופיים משכנעים – בכל־זאת בינו לבין עצמו היה משורר ואת יסודות האמונה האלוקית ושיא אהבתו לבורא יתברך, הביע בפיוטיו, בחרוזיו ובשירי־הקודש שלו.

בינו לבין עצמו אין הוא מתפלסף על האלוקות, אין הוא מחפש מופתים והוכחות למציאותו, שכן המציאות האלוקית ממלאה וגודשת את לבו, היא תוססת בכל הרמ"ח ושס"ה שלו, נפשו כלה מכיסופים אליו יתברך, והוא מתחנן ומתפייס לפניו:

„רצונך אשאלה רגע – ואגוע, ומי יתן ותבוא שאלתי".

„ואפקיד את שאר רוחי בידך וישנתי וערבה לי שנתי".

„ברחקי ממך – מותי בחיי, ואם אדבק בך – חיי במותי".

הוא שוכח את כל ההתפלספויות, את השכלתנות והמדע. הוא

חש ומרגיש, כי בהתרחקו חלילה מאלוקיו – ,,מותי בחיי'': כל חייו הם אז כמו מוות, בלי ערך, בלי תוכן, בלי תכלית. ואם ידבק באלוקיו, הרי גם המוות הוא אז חיים בשבילו, בחינת מיתת נשיקה.

זוהי דרכה של השירה החרדית, דרך הצמצום, המביעה במלים וניבים ספורים את הגיגי הלב העזים, הרוחניים והנצחיים, המפעמים בקרב האדם, אשר אין להם כל קשר עם אותו חלק לב המלא דם, שעליו אמר הכתוב: ,,כי יצר לב האדם רע מנעוריו'', ,,לא תתורו אחרי לבבכם''.

*

עם התחדשות הספרות החרדית בעשרות השנים האחרונות, התחילו להופיע אי־פה ואי־שם על דפי העתונות שלנו גם בעלי כשרון שירי. מדי פעם בפעם נתגלו ניצנים חדשים בשדה השירה החרדית. בדומה לספרות החרדית, אשר עם התחדשותה הביאה בכנפיה רוח חיים וחוללה מהפכה בקרב התנועה, כך גם ניצנים אלה של שירה חרדית נעלה, שצצו במפתיע, חוללו מהפכה נוספת, בעיקר בלב הנוער, הצמא להגיגי־לב פיוטיים זכים.

היו אלה השירים הראשונים שנדפסו בעתונות האידיש שלנו בלשון־הקודש, ונקראו בצמאון ובשקיקה על־ידי בני הנעורים. שכן עולם השירה היה אז בעל אויר מחניק ודוחה, עקב שירת ההשכלה אשר רמסה ברגל גאווה את כל הקדוש והיקר לנו.

לא יפלא, איפוא, שאותם שירים ראשונים, שנכתבו על טהרת הקודש ועל טהרת המחשבה, היתה להם השפעה כה עזה ומתסיסה על קוראינו דאז.

שירה זו עשויה היתה להתפתח בממדים גדולים הרבה יותר, אילו כל ענין הספרות החרדית היה עובר לידים נאמנות, כדי לשקוד על טיפוחה ופיתוחה של יצירה חרדית טהורה בכל תחומי הספרות והשירה.

אבל, כידוע, היהדות החרדית יודעת הרבה על התחלות יפות, על ,,הנחות אבן הפינה'', בעוד שבפיתוח והשלמת הבנין סומכים על הנס. לאחר ההתחלה הנהדרת בשדה הספרות והשירה, לא

הקדישו מנהיגי היהדות החרדית את תשומת־הלב הראויה לענין זה והזניחוהו למרבה הצער.

כעת הננו יוצרים חיים חדשים בארץ־ישראל, הננו בונים חינוך חדש ממסד עד טפחות. ילדינו בבתי־הספר צמאים לשיר, לחרוז טהור וטוב. הם, החילוניים, יש להם שירים על הכל, על ,,כלבלב'', ,,חתול'', ו,,שפן'', ואצלנו אין בשביל הילד שירים מתאימים על חג ושבת, על הארץ, על גבורות הבורא ועל חיי גדולים.

יוצרים בשביל ילדינו מיקראות בעלי תוכן דל וחיוור. וכל זה בגלל ההזנחה מאז ועד עתה.

ואולם, אפשר לציין בסיפוק כמה התחלות טובות ונאות שנעשו לאחרונה על־ידי הוצאת הספרים ,,נצח''. אמנם אלה התחלות צנועות ומצומצמות יחסית, אבל יש בהן כדי לתת תקוה לעתיד, כי מהן יצמח אילן ענף ומפואר של שירה וספרות חרדית על טהרת הקודש.

במיוחד הנני מקדם בברכה את הצעד הראשון של הוצאת ,,נצח'' בהוציאה את ספר השירים ,,ניצנים'' מאת מאיר שוורצמן, אחד מטובי המשוררים של המחנה החרדי. ומי יתן והיה זה אות לזינוק להרחבת והאדרת הספרות החרדית בארץ ובעולם.

מרחשון תש''ו

,,חפץ חיים על התורה''*

עובדה מרנינת־לב היא, כי דוקא כעת, כאשר צללים ממלאים את הרחוב היהודי ואת מקומו של הספר העברי המקורי תפסו הספרונים הקלוקלים למיניהם, סיפורי בלשים, זימה, כפירה ושחיתות – התעוררו רבים משלומי אמוני ישראל להוציא מדי פעם בפעם ספרי־קודש חדשים, או ספרים ישנים שאזלו מן השוק.

ראשונים היו המו''לים שבארצות־הברית, אשר בעזרת הונם והודות לשיכלול הדפוס והצילום, הוציאו את ספרי ,,עמוד השדרה'' של היהדות, כגון: הש''ס הגדול, ארבעה חלקי שולחן־ערוך, רמב''ם, תנ''ך מקראות־גדולות, עין־יעקב. ועוד למכביר. והמפעל הכביר הזה נמשך עתה גם אצלנו בארץ־ישראל. הוצאת ספרי־הקודש כבר יצאה מחיתולי החזון והחלום והמציאות המשמחת מראה לנו את פרי־ההילולים שלה.

מלבד ספרי רומ''ל שונים, המופיעים כל הזמן במהדורות שונות ובהידור מיוחד, עדים אנו לאחרונה להופעת ספרים בממדים גדולים, וכל הסימנים מעידים כי זוהי רק התחלה, וכי תוך זמן קצר נזכה לראות לפנינו מפעלים ענקיים בשטח זה, ואולי עוד נתברך אפילו בש''ס גדול ארץ־ישראלי משוכלל ומהודר.

והנה לפני ימים אחדים הגיע לידי ספר חדש, שאף הוא נדפס אצלנו; ספר אשר הושקעו בו עמל ויגיעה מרובים כדי לשוות לו צורה חיצונית מהודרת ביותר, ספר מלוטש ומסודר מחדש גם בתוכנו הפנימי.

* ,,חפץ חיים על התורה'', דברים שנאמרו מפי רבינו הגדול, הגאון והצדיק ,,חפץ חיים''. נערך ונסדר על ידי הרב שמואל גריינמן. הוצאה שניה בהוספת ביאורים ופירושים. בני־ברק תשי''ד.

הספר הזה הופיע לראשונה לפני כעשר שנים בארצות־הברית, על־ידי המחבר הרב שמואל גרינמן, ונמכר באלפי עותקים. כעת, אחרי שהמחבר השתקע בארץ־ישראל, עיבד את הספר מחדש, הוסיף עליו כהנה וכהנה פנינים יקרות, הרחיב את המסגרת, וכך הגיש לפני הקורא ספר חדש מהודר להפליא.

המדובר הוא, כמובן, בספר „חפץ חיים על התורה".

קטונתי מלכתוב ביקורת על ספר זה, ולא באתי אלא להביע את התרשמותי, רגשותי והתפעלותי, אחרי שעיינתי בו.

המחבר בעצמו כותב בהקדמתו, כי רוב הדברים המופיעים בספר, לא נכתבו על־ידי ה„חפץ חיים" ז"ל, אלא נאמרו בעל פה בהזדמנויות שונות ובמקומות שונים. והוא, המחבר, ריכז את הדברים בכוח זכרונו והעלה אותם על הכתב, בהשתדלו בכל יכולתו לשמור על המתכונת המקורית של הדברים ולמסרם לקורא בהווייתם הראשונית, כפי שנאמרו על־ידי ה„חפץ חיים" בעצמו. ועל זה אנו חייבים כולנו תודה ו„יישר־כוח" למחבר, שהצליח לדלות אוצר רוח כזה והנציחו בדפוס.

כידוע היה ה„חפץ חיים" מתמסר כל ימיו לחיבוריו האדירים על ההלכה ועל קדשים. הוא היה הפוסק האחרון ב„משנה ברורה" שלו. ולא הניח אחריו שום ספרים בתחום האגדה והמוסר. לעומת זאת, הוא עצמו, אורח חייו, הליכותיו, משאו־ומתנו עם חוגי בני הישיבה, עם רבנים ועסקנים, מסעיו המרובים בעניני ציבור, נאומיו המלבבים, מכתביו הרבים בכל ענין ציבורי חשוב – כל אלה היו כעין שרשרת ארוכה של מוסר, אגדה ופניני תורה על ענינים העומדים ברומו של עולם.

אפילו ספרו הראשון „חפץ חיים", שעל ידו נתוודע לעולם הגדול, ואשר כל תוכנו הוא על נושא מוסרי, וכן גם ספרו „שמירת הלשון" – גם הם אינם בגדר ספרי אגדה, אלא מעין „שולחן ערוך" עם סעיפים וסעיפי סעיפים בעניני מוסר ויהדות.

כשהיה משמיע דברי אגדה, או איזה פשט על פסוק ועל מאמר חז"ל, היו הדברים מאירים בפשטותם, נוהרים בזיוום, וכל מלה שיצאה מפיו, כל משל והסברה בעניני הנהגת ה' – היו נמסרים

מאיש לאיש וכל שומע היה שומר את הדברים בלבו כאוצר ונכס יקר.

גם כעת עדיין מתפרסמים מדי פעם ליקוטי משלים ואמרות של ה„חפץ חיים״ והם מתקבלים באהבה והתלהבות על ידי כל קוראיהם.

הספר „חפץ חיים על התורה״ הוא מרגלית יקרה באוצר ספרי־הקודש שלנו. הרבה ענינים קשים וסתומים בפירושי התורה, מתבארים בו בפשטות ובבהירות מאין כמוהן.

אנו מוצאים בספר הרבה מקומות שבהם מביא המחבר דברים של ה„חפץ חיים״, המפליאים אותנו מאד ומעוררים בקרבנו השתוממות רבה. שכן אנו נוכחים עתה לראות עד כמה ידעו גדולינו מראש ברוח־קדשם על השואה הנוראה המאיימת על עם ישראל.

על הפסוק „אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה״, מביא הרב גריינמן את הסיפור דלהלן:

„בשנת תרצ״ג, כאשר צורר כל היהודים באשכנז ימ״ש עלה לגדולה ולקח רסן הממשלה בידו, נשאל החפץ־חיים על ידי אחד מראשי הישיבה שלו בראדין, מה יהיה גורלם של אחינו במדינת אשכנז ופולין, אחרי אשר הרשע הצורר הכריז בפומבי על מטרתו להכחיד שם ישראל חלילה. והחפץ־חיים ענהו, כי זה לא יעלה בידו. מעולם לא הצליח מישהו לכלות ולמגר את כל עמנו בכל ארצות פזורינו. כתוב מפורש הוא: ‚אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה׳.

„הבין השואל כי הסכנה קרובה והוסיף לשאול לתומו, אם ח״ו יעלה בידי הצורר להשמיד יהדות אירופה, רוב מנין ובנין של עם ישראל, מי זה איפוא המחנה אשר ישאר לפליטה?

„ואז ענהו החפץ־חיים זצ״ל: גם זה כתוב מפורש בדברי הנביאים: ‚ובהר ציון תהיה פליטה ותהי קודש׳. והרב השואל יצא מאת החפץ־חיים כשידיו רועדות על חורבן יהדות אירופה, ולכן היה נכון ובטוח כי ארצנו הקדושה תינצל וחרב לא תעבור בה. וכן ה׳ה, שתחילת מפלתו של הרשע הזה היתה, כשהתקרב לחופי ארצנו הקדושה ותגזר אומר ויקום. ודברי החפץ־חיים זצ״ל, שנאמרו עשר

שנים קודם שנחרבה יהדות אירופה נתקיימו על ארצנו הקדושה, אשר עיני ה' היו בה להצילה משיני האריות".

בסוף הספר רוכזו כל הענינים הנדונים בספר ב„תוכן הענינים", כך שהמעיין יוכל בנקל למצוא את דעת ה„חפץ־חיים" על כל ענין וענין, דברים ברורים וקובעים לאמת.

זכה המחבר, הרב ש. גריינמן, אשר שימש הרבה שנים אצל ה„חפץ־חיים" זצ"ל ויצק מים על ידיו, והוא היה כעין "המתורגמן" בעודו בחיים, ועל־ידי זה נמסרו הדברים באותו הספר ממקור ראשון, ללא סילסולי מלים והדורי לשון, אלא במתכונת סיגנונו המיוחד, הלבבי, של ה„חפץ־חיים" זצ"ל. ויפה מציין המחבר בהקדמתו לספר את דברי הגאון ר' חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל:

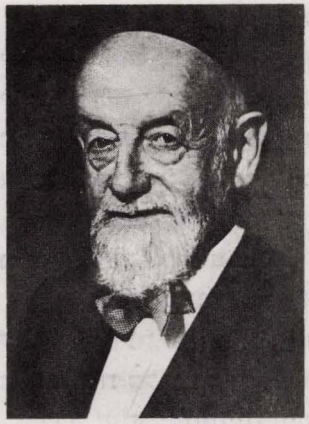
„ומרגלא היה בפומיה של הגרח"ע זצ"ל, כי כמו במן, שהיה לחם שמיים היה כל אחד טועם טעם אותה האכילה שלה היה מתאווה וכו', כן הוא בדברי הח"ח זצ"ל, מאיש עד אשה, מנער ועד זקן, כל אחד שומע כפי כוחו והבנתו, והמשל הפשוט, שלכאורה בשביל הנשים היה מיועד, מצאו בו גם גדולי ישראל טעם לשבח אחרי התבוננות כפי דרכם".

אי אפשר לצטט את כל הדברים, כי אין שום דבר החשוב יותר ממשנהו. כולם משיבים את הנפש והרוח ומכניסים את המעיין לעולמו של ה„חפץ חיים" זצ"ל בעניני אמונה, תורה, משיחיות, מצוות, ועוד, ומבארים לפניו את הפסוקים של התורה לפי רוחו.

המהדורה הנוכחית מצטיינת בהידורה ופארה אפילו יותר מזו שהופיעה בארצות־הברית, והיא מרהיבה ממש את העינים.

ראוי הוא ספר זה שיימצא בכל בית יהודי, כדי שישמש לו מקור של רוח והנאה ודברי ה„חפץ־חיים" ישארו חרותים תמיד על לב כל המעיין בו.

אדר ב' תשי"ד

ספר הזכרונות של רבי יעקב רוזנהיים ז"ל

סח לי חבר על אדם פלוני, שלפני עשרים שנה היה חבר פעיל בהסתדרות צעירי אגודת ישראל בחוץ־לארץ, ובעלותו ארצה נמנה על החברים הפעילים והתוססים של „פועלי אגודת ישראל". אך בגלל נסיבות שונות התרחק מן המחנה שלנו, סטה מן הדרך הישרה, נסחף בזרם העכור של רוח הזמן, נטש את חבריו הקודמים ופנה לו לדרכו ה„חפשית" ה„מתקדמת".

ברבות השנים נשתכח מן הלב. נשר עלה מן העץ הרענן והענף. אמנם הדבר מכאיב ומצער, אבל אלה הם החיים. אין תנועה שאין בה נושרים.

אך מה מאד נדהמתי – ממשיך ומספר איש־שיחי – כאשר יום אחד פגשתיו ברחוב וראיתי שהוא ניגש לדוכן של עתונים וקונה את „שערים".

„מה קרה?" פניתי אליו בתמיהה. „מה לך ול„שערים"? הלא התרחקת לגמרי מאתנו. ראשך מגולה וארבע־כנפות אינך לובש, ומה ענינך אצל „שערים"?"

הלה שתק רגע ממושך, אחר באה תשובתו הקצרה:

,,ה,אגודה', רעיונה, תנועתה וכל הקשור בה – הם הסומק שבדמי. מיום עמדי על דעתי ספגתי בקרבי הכרה אגודאית. ועדיין יש בי זיקה עמוקה לכל אלה. אמנם התרחקתי קצת מכם, אבל הנקודה האגודאית עדיין מושרשת עמוק בקרבי ובשום פנים לא אוכל לעקרה. זו הסיבה המביאה אותי אל ה,שערים' ''.

מעשה זה עלה בזכרוני, כאשר פתחתי את ספר הזכרונות של מורנו ר' יעקב רזנהיים.

לא אוכל לשוות בנפשי, איך יתכן להיות חבר אוהד ונאמן לאותה תנועה, מבלי להכירה מיום הוולדה, בהיותה עוד בחיתול ה, ולדעת את כל שלבי התפתחותה.

רבי יעקב רזנהיים פותח את פרקי זכרונותיו בתיאור חייו הפרטיים, והפרקים הראשונים האלה הם לפי דעתי המעניינים ביותר בשבילנו. אבל יש להם לפרקים אלה קשר אמיץ וחזק לחלק השני של הספר, בו מדובר על פעילותו כמנהיגה של התנועה האגודאית.

שכן זוהי השיטה שאנו גורסים תמיד. זוהי דרכו של מנהיג בישראל. ראשית־כל חשוב היסוד והשורש, שהם ימי הנעורים, שיהיו טהורים ורצופי הכשרה לקראת יעודם הגדול.

וכשאנו קוראים בספרו קטעים כגון אלה:

,,ידעתי לבטים נפשיים דתיים עוד בגיל רך ביותר. זכורני היטב יום אחד – בתקופה שהגעתי לגיל המצוות – שהייתי לבדי בחדרי והתפרצתי בבכי מר ומזעזע, בשפכי את לבי לפני בורא העולמים שיחזקני ויזכני להאמין בו באמונה שלמה''.

,,קביעת עתים לתורה, שהיא יסוד ראשון לכל התפתחות רוחנית במחשבת היהדות, היתה לי להרגל בל יעבור עד היום''.

,,לימוד הגמרא, בו המשכתי כל השנים ללא כל הפסקה, לא יכול אמנם להיות תחליף לאושר הגדול הנופל בגורלו של בן הישיבה הממית עצמו במשך שנים אחדות באהלה של תורה – לזה לא זכיתי אף פעם ועל דא קא בכינא גם כיום כשאני מתקרב לגבורות''.

הרי מקטעים אלה בלבד כבר ניתן להכיר היטב את דיוקנו הרוחני של המנהיג, את המקור שממנו ינקה מנהיגותו.

בסגנון רענן ומרתק מתחיל המחבר בתיאור בני משפחתו, סבו,

אביו ושאר הקרובים. כמו על בד של אמן עולות לנגד עינינו דמויות נאצלות והדורות, שחיו בגרמניה של הימים ההם. מפרק לפרק מופיעה דמות חדשה, רב ומנהיג, וכל דמות היא מסכת שלמה בפני עצמה. והמחבר מעביר לפנינו כבני מרון דמות אחר דמות, במיטב כשרונו הספרותי.

והפרקים נקראים כמו פרקי היסטוריה, המבהירים לנו כבאספקלריה המאירה את דרכה של היהדות החרדית בעת ההיא, על מיכלול לבטיה ומאבקיה השונים.

מן הזכרונות שלפנינו אנו למדים על גודל תשוקתו של המחבר ללימוד התורה. הוא מוותר על המשך הלימודים החילוניים, והוא מחפש לו מקצוע כזה, שיוכל להקדיש מספר שעות ביום לתורה ועבודת השם.

והוא מקדיש לכך בספרו פרק מיוחד בשם ,,אני מחפש שיעור מתאים''.

אנו עוקבים אחרי המחבר שלב אחר שלב, איך הוא מתחיל להכיר אישים וללמוד שיטות, ואיך הוא קושר קשרי נפש עמוקים עם אישים דגולים, אשר פתחו לפניו אופקים חדשים ביהדות, כמו ר' אהרן מרקוס ז''ל ועוד.

קראנו הרבה על עניני ה,,יציאה'' והקהילות הנפרדות. אבל בספר זכרונותיו של ר''י רוזנהיים אנו מקבלים מושג אובייקטיבי רחב על כל אותם ענינים.

תשוקתו של המחבר ללימוד־התורה עוברת כחוט השני בכל פרקי הזכרונות, והוא אינו מחמיץ כל הזדמנות כדי להזכיר ולהדגיש נקודה זו.

,,כשהפסקתי – הוא כותב – אחרי חמש־עשרה שנה את פעולותי בתור מו''ל בשטחים שונים, והקדשתי את עבודתי אך ורק להוצאת ה,איזראליט' – עלה בלבי בלי הרף הרעיון (אף נתתי לו ביטוי לפעמים בחוגי ידידי הקרובים ביותר), שמעמדי הכלכלי בחיים לא היה נפגע אפילו כחוט השערה, לו הייתי נכנס לישיבה עם גמר לימודי בבית־הספר, לא הקדשתי כליל עשר שנים מחיי ללימוד התורה. לא זכיתי לכך. הדור בגרמניה טרם היה ראוי להמשך עקבי

זה בהחייאת החיים היהודיים, אותה התחיל הרש"ר הירש זצ"ל. במשך כל ימי חיי לא חדלתי מלקונן על הליקוי הזה בהכשרתי הרוחנית. מעוות לא יוכל לתקון".

ומעניין הדבר. הוא נעשה למוציא־לאור, לעורך של כתבי־עת רפואיים וספרותיים, הוא מתקשר עם שותפים בעסקי ההוצאה, הוא מתעניין בשאלות כלכליות וסופג בקרבו את הרוח החדשה שנשבה אז במדינת גרמניה; ובכל זאת הריהו מקונן בעיקר על כך, שלא זכה להיכנס לישיבה וללמוד תורה בהתמדה.

פרק מיוחד ומעניין הוקדש לבארון „וילהלם קרל פון רוטשילד". בפרק זה מתאר לנו המחבר את דרכו בחיים של נגיד יהודי ידוע, כשדרך התורה והמסורה היא נר לרגליו.

בדמות כזאת רואה המחבר את ההתגלמות האמיתית של האימרה „תורה וגדולה במקום אחד".

מושכים־את־הלב הפרקים שבהם מתאר המחבר את התקשרותו האידיאלית עם חותנו ר' שמואל שטראוס, התקשרות שכתוצאה ממנה זכה בבתו המהוללה של אותו נדבן יהודי. בהתרגשות ניכרת קובל המחבר על כך, שחותנו לא השאיר אחריו מכל חמשת בניו אפילו בן אחד שומר אמונים ליהדות, והוא רואה זאת כעובדה מזעזעת ביותר.

בהמשך הפרקים הוא מכניס את הקורא לאט־לאט לטרקלין פעילותו הציבורית, המתפתחת משנה לשנה, עד הגיעו לראשית צעדיה של „אגודת ישראל".

וגם פה, בהגיעו לשלב העיקרי שבזכרונותיו, הריהו מעביר לעיני הקורא גלריה עשירה ומרשימה של עשרות אישים, גדולים ואנשי שם, אשר כל שיח ושיג שלהם מעוררים בנו ענין רב.

המחבר שם לו למטרה למסור את המאורעות כמו שהיו, בלי כחל ושרק, דבר דבור על אופנו. ולכן בבואו לספר על כל הועידות והכנסיות של „אגודת ישראל", הוא מודד ושוקל כל מלה, שלא תקופח האמת לאמיתה ולא תסולף חלילה כמלוא הנימה ההיסטוריה של התנועה האגודאית.

*

הנני מודה ומתוודה לפני הקוראים, כי אחרי קריאה בספרו של מורנו ר״י רוזנהיים, תקפו עלי הירהורים. נסיתי להשוות את המושגים שהיו לי עד כה על אגודת־ישראל לאלה שקראתי וראיתי בספר – ונוכחתי לראות כי נתגלה לפני עולם חדש, תקופה של עשרות בשנים אשר לא ידעתי עליהן דבר. קיבלתי חומר של מידע חשוב, אמיתי ומדוייק, ממקור ראשון.

והנני פונה לכל אותם חברים אשר בכל פינות הישוב, או החיים עדיין בפזורות הגולה, והדם האגודאי עודנו זורם בעורקיהם מאז ימי הנוער – וממליץ לפניהם שיקראו את ספר הזכרונות של הר״י רוזנהיים, ומובטח להם שפע של קורת־רוח ומשב־נפש.

טבת תשט״ז

על שירתו של הרב מאיר שוורצמן ז״ל

מונח לפני ספר שיריו של מאיר שוורצמן, בשם ,,נצנים״, שהופיע בהוצאת המרכז לספרות חרדית בארץ־ישראל, ירושלים שנת תש״ה.

בספר מלוקטים כל שיריו של שוורצמן, הידועים לנו, הקוראים הותיקים, עוד מזמן הופעתם הראשונה בחוברות הראשונות של ,,דגלנו״ הוורשאי.

מאיר שוורצמן, השואב את שירתו ממעיין לבבו הפיוטי, מתגלה לפנינו כמשורר בעל תמורות, אשר חוויות החיים השונות, תהפוכות הזמן וגילגולי העתים בטבע, הם הנותנים לו את התוכן והנושא להשתפכותו הפיוטית.

רוב שיריו נכתבו בתקופה קצרה, בין תרפ״ב לתרפ״ה, אך די בכמות מצומצמת זו כדי להעמידנו על כוחו השירי והחליפות והתמורות שבו.

את צעדו הראשון בעולם השירה הוא עושה בשירו ,,הנודד״, שפורסם, דרך אגב, לא בעתונות שלנו, אלא בכתב־העת ,,הקדם״. כאן מתגלה שוורצמן לפנינו כנודד, כאיש המגשש ומחפש את דרכו בחיים.

עדיין שבילי החיים אינם נהירים לו. האור והשחר, שהוא מחפש בימי עלומיו הראשונים, עדיין הם ממנו והלאה. הוא טרם הצליח להשיג את הרז הנפלא של אושר החיים. והלב תוסס, הנשמה כמהה לדרור, והוא שר:

עד מתי, הה א־לי, צורי וישעי,
יסתר ממני קו אור?
מתי תיקרע לגזרים העלטה
ותצא גם נפשי לדרור?
כי הולך אנכי בחושך ומגשש
עלי דרכי הרחוק והצר,
שבולו מסובך בחוחים וחרולים,
מחיים לי טוב מות מר!

ואותו הנודד, הזועק ממעמקי לבו: ,,שכחתי כבר שחר, שכחתי כבר שמש, ואתעה בתוהו לבדי״ – כשהוא רואה את הסתו, כשהוא שומע את אוושת הגשם, כשהוא נקלע למערבולת הרוחות המבשרות את החורף, הריהו מרגיש כמי שמוצא לו ,,אחים לצרה״, כמי שהטבע האזין להמיית לבבו, וכאילו הרוחות נשלחו אליו מן השמים להזדהות עם יגונו ומועקת־נפשו, והוא מקדמם בברכה:

שלום לכן רוחות קרות,
עננים כהים, עצבים, בוכים,
שלום לכם, יער חשוף,
עלים נושרים, עצים שחוחים.
שלום לכם עצובי־רוח,
זה כמה לכם חכיתי.
אחים לצרה היו נא לי
אל קובעת היגונים שתיתי.

כי על כן, בצעדו את צעדיו הראשונים בשדה השירה, הריהו כמי שנכנס לעולם חדש, וכל דבר המתהווה בו, כל מה שמתרחש בו,

עושה עליו רושם כביר. ולכן הוא מתרגש, מתפעל מכל התפתחות ותמורה בתבל.

ובאותו זמן, בפתחו את האשנב הראשון אל היכל השירה, הוא גם פסימי מאד, קודר ועצוב, ורואה בכל דבר ודבר אך תוגה ועצבות:

הילילנה רוחות קרות!
סערנה, עד כי ירעד כל לב,
תזדעזע כל נפש שלוה,
ויעל וימלוך הכאב!

מידת הפסימיות שבו מגיעה עד כדי המלכת הכאב בכל העולם. וגם בעמדו על סף שנה חדשה, איננו שוכח לשאול את שאלתו:

התהיה שמחה ועליזה,
או עצבה ותמיד בוכיה?

שוורצמן הלירי, רואה־השחורות, המתחנן והמבקש ,,מבין העצים ישמע נהי'', המחפש בכל צומח את הילל והבכי – מגיע סוף־סוף אל מחוז חפצו, ומקץ שנתיים־שלוש חלה תמורה כבירה בנעימת שירתו.

הוא מגיע לרגע המכריע ביותר בחייו של אדם עלי אדמות, הרגע בו עליו להיפרד מימי עלומיו, לעבור מגיל הנערות אל גיל הבגרות; וכאן מגיעה שירתו לשיא ביטויה, בפואימה שלו ,,על האח''.

על סף תקופה חדשה בחייו, לפני הכנסו לחופה, לקול צלילי כלי־הזמר, הוא רואה עצמו כעין דו־פרצופים. כל תקופת הילדות, תקופת התמימות והרוך, נראית לו ,,כדמותו של כרוב מרום'', ומצד שני הוא רואה עצמו ,,כזקן אין־אונים'', ואת חורי עיניו ,,כקברים פתוחים שהקרובים מעכבים סגירתם, כי קשתה עליהם הפרידה, אם שכולה מבנה יחידה, ואשה מבעל נעוריה''.

וכאן מופיעה לפניו ה,,שקיעה'' המגוללת לפניו את כל הפסימיות שבו, המאיימת עליו בצבעיה הקודרים כמוות, והיא הולמת על לוח לבו: ,,ושנאת את החיים בלבך, וקללת את יום הולדתך, ואמרת למה לא יצאתי דופן או נפל מרחם הורתי''.

ואולם, ר' מאיר שוורצמן איננו מסתפק רק בהתייחדותו עם סממני ה„שקיעה" ועם „הבל ההבלים" שאולי קננו אי־פעם במסתרי לבבו.

הוא עומד אז, ברגעים הללו, לפני תמורות בחייו, על יד אח בוערת, כעין כהן גדול בקדשי הקדשים, והוא מסכם תקופה, מעביר קו על הישן, על כל מה שהעיק עליו בעבר, וכאילו עומד לפני הקטורת הקטורת:

כל פירור שאור שבנשמתי הוצאתי לשרפה,
בקשתי ומצאתי בנר ה' אשר בידי.
ואשליך על האח חטאת נעורי,
עוונותי ופשעי, הירהורי הרעים ומחשבותי הזרות,
ובאימה נוראה, בבכי ובתחנונים,
עומד הייתי בקרן זווית ומתוודה,
וכך הייתי אומר:
אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך.

הפואימה „על האח" עשויה גם לשמש כעין אספקלריה בהירה להווייתו המופנמת של המשורר, כמין נבואה לפירכוסים הפנימיים ביותר שבנשמתו.

רצתה ההשגחה שהמשורר יהיה שבע תמורות וחליפות, כפי גישתו הראשונה לשירה, והנה הוא נגרר אל „בור תחתיות", הוא מגוייס לשרות צבאי, וכאן מתעורר מאבק קשה בין החייל במדים לבין לב המשורר שבו, בין המשמעת של איש צבא לבין רגשות פיוטיים מלאי חמלה וחמימות. ובעמדו כחייל על המשמר, עם רובה טעון בידיו, עוברות חולפות מחשבות במוחו:

והיה אם יקרב איש זר לפרוץ הדלת,
האוכל לשפוך את דמו,
לראותו מפרכס ובני מעיו נגררים?
או... יפול הרובה מידי,
בהלחמו עמדי,
ואצעק בכל כוחי,

שהד קולי יגיע
עד לרקיע –
וחלל אפול אנוכי?
כאשר ימש חושך, בוקר עבור
יבוא תחתיו –
יבך, יתאבל על קרבן שנפל –
על מזבח הלב...

הוא מוכן להקריב את חייו ואת נפשו הוא ,,על מזבח הלב״, והכל כדי לשמור על אותם הפרכוסים הפיוטיים, על אותם רטטים נאצלים שבלבבו.

*

שוב חלו תמורות בחייו של ר׳ מאיר שוורצמן המשורר. הוא נתפס לעסקנות, אחר כך הוא עובר לרבנות, ובמרצו הכביר וכשרונותיו המזהירים הוא מחדיר מעבר לים האטלנטי את רעיון היהדות לבני עדתו. הוא עובר משירת הלב לשירת המעשה. בכל־זאת אנו מקווים לראות עוד משיריו על כל אותן תמורות שבחייו. ואם כעת מונחים לפנינו ה,,נצנים״ שלו, הרי אנו מקווים לראות גם את הפירות הבשלים במלוא הודם והדרם.

מרחשון תש״ו

,,דורות''

(להופעת ספר שיריו של מרדכי אלעי ז''ל ,,דורות'' בהוצאת ,,נצח'')

שרויים אנו בעידן האטום, בפיסגת השיכלולים הטכניים. כשאומרים כיום, כי ,,החיים סוערים כגלי הים'', הרי זו מליצה שדופה בלבד. לווייניים מאויישים משוטטים ברחבי החלל. זמני יום ולילה כאילו נעלמו מהיקום. תוך יממה אחת יכול אדם לראות כמה וכמה זריחות ושקיעות. האופקים התרחבו לאין שיעור. המושגים של ,,צמצום'' ו,,רשות היחיד'' רחקו מאד. מי ישים לב כעת ל,,אדם הקטן'', לאדם הנמדד באורך של שני מטר בקירוב, במשקל של כך וכך קילוגרמים, בתוספת כמה מאות גרם של מוח שבתוך גולגלתו?

אלפי מטוסי סילון ממלאים את חללו של עולם ומעבירים במהירות הבזק אנשים מקצה העולם ועד קצהו. אתה פותח עתון בוקר ויחד עם פת השחרית שלך הנך בולע ידיעות מעודכנות לא רק מכל יבשות העולם, אלא גם מן הנעשה בחלל ובגרמי השמים. החיים בימינו שוב אינם ,,סוערים כגלי הים'', אלא כפיצוץ אטומי, כמעוף טילים בחלל. ואז מתעוררת מחשבה בלבי, האם יש מקום בעידן כזה לעזוב לרגע קט את כל ההמולה הזאת, להתרחק מאותה ,,רשות הרבים'' הגדולה, שאתה נתון בה כל כולך, ולהתבודד מעט; לתפוס מקום ,,מן הצד'', כדי להציץ לרגעים לתוך ,,רשות היחיד'' של חבר וידיד, לחדור לתוך לבו ונפשו, ולהביע רגשות המתעוררים בתוך תוכה של ,,רשות היחיד''.

הירהורים אלה צפו ועלו בלבי, כאשר לקחתי לידי את ספרו החדש של ידידנו, המשורר מרדכי אלעי, ,,דורות'', שהופיע בהוצאת ,,נצח''.

הנני מודה ומתוודה – אם כי הדברים יישמעו מוזרים באזני

חלק מהקוראים – כי מדי יום שישי, כשאני מקבל את העתון „שערים" ומדפדף בעמודיו, ואני רואה באיזו פינה שיר קטן מנוקד ומעליו מופיע השם מרדכי אלעי – הרי העתון כולו נעשה חגיגי בשבילי. כאילו כל שאר עמודיו לבשו גם הם צורה אחרת, מעין יום־טוב באמצע ימות החולין, כמעין מים חיים מפכה בלב מדבר צחיח ושומם.

מרדכי אלעי אינו שר שירים סתם בעלמא. איננו מתלהב סתם ממה שעיניו רואות וממה שלבו מרגיש, כדרך כל משורר. בשבילו שירה היא עבודה, מעין תפילה והודיה. ואם לפעמים הוא נתפס כל כולו לרחש לחש השובה את לבו, הרי אין די לו בסתם התפעלות והשתאות, אלא הוא חייב מיד להסיק את המסקנה, את התכלית של אותה התפעמות פיוטית:

„רחש העלים על בדים,
צקונם מי בו?
העץ הוא פיטן, העץ הוא חולם,
ביתו – הגן.
רחש העלים על בדים –
קיומכם כה פשוט, בהיר,
ואני מאזין מקולכם החרישי:
פלא העולם, סוד כל יצור".

ברחש לחש זה הוא קולט לא רק מה שמשורר רגיל עשוי לקלוט, אלא הוא מיד מתרומם אל על, פורץ חוקי הטבע הקוסמים כל־כך ללב כל משורר, והוא רואה בהם מיד את „פלא העולם, סוד כל יצור" – את השראת הבורא והיוצר אותם.

כיוצא בזה, כשהוא מתפעל מאיתני הטבע: הסהר, השחר, השמש, בשירו „תהילה" – הרי גם הוא ככל משורר אחר מרחף על כנפי הפיוט, אבל רגשותיו הם אחרים לגמרי. הוא מגיע אל המקור, אל היסוד, שממנו פורץ מעין השירה ומפכה בעוז. הוא רואה אמנם בשלושה איתנים אלה עולם ומלואו, גדולות ונצורות. בסהר, למשל, הוא רואה:

„את דוויי לבב אתה מרגיע
ומעינים כמהות תמח דמע".
בשחר הוא רואה:
„את לב אכזר הנך מכניע,
ולב נודדים, משכר כייך".
ובשמש:
„את כולם תחיה, ולכולם תשפיע,
וכולם מחכים לך, שמש".
אבל כל אלה רק מובילים אל הסיום הנשגב:
„אבל אחד, יחיד ומיוחד ברקיע,
לבדו הוא, לבדו השם,
הוא נסתר מעין, וכולם יניע,
ואורם מאורו, וממעשיו – מעשיהם.
בלעדיו הנשר עוף לא יגביה,
והדגה בעומק הים.
הוא סער משביח וחושך יגיה,
הוא נצח חי וקיים".

התפעלותו והתרגשותו חורגות מגבולות הטבע המוגבלים. הוא אינו מתעלם מן ההוד והשגב שבאותם שלושת איתני הטבע. הוא אפילו מגלה בהם אותם הכוחות הכבירים הצפונים בהם, ואשר מהם העולם ניזון. אבל מיד הוא עובר לגבולות האינסוף והנצח, אל „האחד היחיד והמיוחד", אל „הנצח חי וקיים".

זה טיבה של שירת אלעי. זוהי עבודה, זוהי התעלות. אצלו אין שירה לשם שירה, אמנות לשם אמנות, אלא בכל שיר שלו הוא מגיע מיד אל המטרה, אל התכלית הנכספת, אל שיר השירים של „מה גדלו מעשיך ה' ".

ולכן שירתו היא כה פשוטה ולבבית, תמה ומרטיטה. הוא אינו נזקק לאותן שורות רחבות ומסורבלות, למליצות והגיגים מנבכי הלשון.

שיריו קטנים וצנועים. לפעמים הם מכילים שמונה שורות

ותו לא, אבל שורות מעטות אלה מכילות תוכן של מאות ואלפי שורות. הוא מגלה בשורות אלה את עצמו, את לבו, את הגותו ומחשבתו הפיוטית.

יש ולפעמים מתעוררים אצלו געגועים עזים לגאולה. הוא רוצה להשתחרר מעולו של שעבוד־החיים, שבו כבולה כל האנושות. אזי הוא מצרף אל געגועיו אלה את כל היקום, מכניסו בסוד שירתו, והוא שר בשירו „גאולה״:

„העוף הזה המצייץ על ענף,
הגם הוא שר על הגאולה?
אל מה הוא שוחר, כי למרומים הוא עף,
הלדפוק בדלת נעולה?
החיה הזאת, השדה, התולע,
הבריאה כולה.
ההיא כמוני, מכמיהה חולה,
מציפיה לגאולה?
אהה! לב האנושות חולה –
משתחררה, משתחררה, והיא כבולה,
ויומם ולילה קולה עולה בקריאה לגאולה״.

ובראותו בכל החיים שלפניו שירה אדירה לגאולה; בראותו בכל היקום, בעוף, בחיה, בשדה ובתולע, רק ציפיה אחת נשגבה לגאולה הגדולה הנכספת – ממילא הוא גם משתחרר מפחד ומעצבות. הוא תמיד מאושר ודבר לא יבהילהו, לו גם המוות, הסיוט של האנושות, זה שכל משורר בהגיעו אליו הריהו מרכין ראשו בהכנעה ומניח את קולמוסו בצד. אותו אין הוא מפחיד. גם בו הוא רואה חיים ורחמים.

וכך הוא חורז את שורותיו הקצרות על המוות:

„מות, מות,
למה תפחידני?
מי כאן מחיה
גם שם יחייני.

מות, מות,
למה תפחידני?
מי כאן רחם
גם שם ירחמני..."

באמונתו הפשוטה הוא רואה את החיים והרחמים של העולם הבא, ואת המוות הוא רואה כשלב הכנה לאותם חיים אינסופיים. ואם כן לשם מה הפחד והבהלה?

והוא מבטא זאת בשירות „חיים":

„חיים שאין אחריהם מוות,
שמחה שאין אחריה עצב.
אין חולה, אין עני, אין אויב; אין עבד.
ורעו זאב עם כבש".

כמו במעין מים חיים, הנך טובל במימי שירתו הבדלחיים. כל שיר ושיר הוא פנינה בפני עצמה. ושלא במתכוון מכניס אותך אלעי ל„רשות היחיד" שלו, ואתה נסחף אחרי התעלותו הרוחנית, התרוממות נפשו, והנך שותף לזכרונות נעוריו, שהם לא כל־כך פשוטים ובהירים. אותם ימים „שאין בהם חפץ", הנם מזמן ממנו והלאה. זמן ניכר כבר חלף מאז. אבל כנראה עודנו נזכר בהם, או שלא במתכוון הם מופיעים לפניו, והוא שר:

„סורי מני, סורי דמות.
מעיני המושפלות
על פניך תו חרות
מדרכי הנכשלות.
הה! לא יכולתי שכוח
חטאות נעורי וטעותם.
הן הן שגוזלות מנוח
מיומי הדל והמיותם.

סורי מני, סורי דמות,
מעיני המושפלות
אולי ימחה התו החרות
על פניך הנפתלות".

„סורי מני!" הוא קורא אליהם. רוצה הוא למחקם כליל מתוך תאי זכרונו. אלה „חטאות נעורים", „טעויות", ולשם מה יוסיף לשמרן בעומק הכרתו.

והוא מלא תקווה ובטחון, כי עוד יגיע היום שאליו הוא משתוקק ונכסף בכל לבו ונפשו. ולאחר שהוא מתאר את „יצר הלב" המפתה והמדיח, הריהו מביע את התקווה:

„עוד יבוא יום, בבוראי אבטח,
ואזוך מכל מכוער,
ואשר ממני עכשיו נידח,
ושב אלי מטוהר,
אז אביט בפרח בגוניו,
בטיסת להקת צפרים –
בכל אראה אור פניו
ואאזין פלאיו שרים
וגם בפנים, ברשרוש שמלה.
במבט תינוק תְּמַהּ
את כל אראה הודו נמלא –
ולכבודו צמא, כְּמַהּ,
עוד יבוא יום, בבוראי אבטח,
ואזוך מכל מכוער,
ואשר ממני עכשיו נידח,
ישוב בקודש מטוהר".

כשלוש מאות עמודים העניק לנו מרדכי אלעי בספרו „דורות", וכולם יכילו שירים מלאי תוכן ומטרה, והכל בתמימות כה פשוטה. גם שפתו פשוטה וחמימה כל־כך. אין בה אותם גינוני לשון ומשחקי

מלים, ומאידך הוא מכניס בכל שורה ושורה את לבו ונפשו, את אמונתו היוקדת ללא גבול. אם אנו מדברים פעם על שירה חרדית, הרי שירתו של מ. אלעי מתנוססת בכותל המזרח שלה.

בספרו זה הראה לנו מ. אלעי את כוחו שלא נס. הוא ממשיך ועוד קולמוסו נטוי. יצירותיו הן כמעין המתגבר, והן מוסיפות נדבכים חשובים לשירה החרדית.

ניסן תשכ"ה

„שביבים"

(קובץ שירים מאת מרדכי אלעי ז"ל בהוצאת „ישורון")

אני מדפדף בדפי החוברת הצנועה המונחת לפני, קורא את השורות הקצובות והקצרות פעם ופעמיים, ובהגיעי לדף האחרון הריני חוזר ומתחיל מההתחלה, בולע שוב את השורות והחרוזים, ואני מרגיש תסיסה חריפה ונעימה בקרבי.

שירים רבים כבר קראתי, מהם שירים ארוכים רחבי־יריעה שהמשורר השקיע בהם את כל להט לבו וחביון נפשו. אך מעודי לא הרגשתי התפעמות נפשית כזו, שפקדה אותי עם קריאת השירים של מרדכי אלעי.

יתכן כי הסיבה לכך – ואולי הסיבה העיקרית – היא, ששיריו נכתבו לנפשות ילדים תמימים, לנשמות זכות וטהורות. ילדים הם בעלי ערגה פיוטית עזה. הם משתוקקים לראות בכל המתרחש סביבם את הנקודה הפיוטית הצרופה. והמשורר ידע לקלוע למטרה. הוא גילה לפניהם את כל אוצר תמימותו המלבבת, בשלבו אותה בשיריו הנעימים ובחרוזיו המרנינים.

הילדים תמימים הם. אי אפשר לשתף אותם במערכת החשיבה של מבוגרים, לגולל לפניהם מרחבים נעלמים ואופקים נסתרים, או להרחיב את הדיבור לפניהם על נושאים נשגבים של אלוקות, אמונה ובטחון.

לגביהם העולם המציאותי מתגלה בשלל צבעיו. הוא הכל בשבילם. הם רואים הרים, שומעים רון צפרים, פעיות גדיים – וזהו כל עולמם, ומתוכו הם מחפשים את שירת ליבם ויונקים את מזונם הרוחני.

וכאן חולל המשורר נפלאות עבור ילדינו. דוקא את הנושאים העומדים ברומו־של־עולם שילב בשיריו לילדים. כשהוא מגלה

לפניהם בצבעי הקשת מראות מהחי והצומח, הריהו שוזר בתוך אותם מראות הגיגי אמונה ובטחון ומגלה לפניהם אגב כך את יוצר העולם.

הוא פותח את ספרו בשיר „תן לי מלים, ה' ", ומיד – אפילו בזמן שהוא עצמו פורש כפיו לשמים – הריהו מגולל לפני קוראיו הצעירים את שירת היקום לבורא:

„אביטה להרים
טבולי זהרים
ודמות עד.
מהם בוקעת
שירת להט
אליך
בשמיך".

וכשהוא בא להראות להם את הבוקר הזורח, את התנערות הצומח והשבלים, הריהו מעביר אותם אל השדות בהראותו להם את הבלתי נראה והבלתי נשמע, אבל המורגש והמתרחש בלב פנימה:

„ובין הקמה
קול ה' מהלך בדממה".

ומשלב לשלב הוא מעמיק בקרבם את האמונה הזכה, בלי פלפולים ושיטות, אלא מתוך ראיה ברורה ביקום ובטבע, ואחרי שהוא מתאר להם את ה„סהר", ה„שחר" וה„שמש", הוא מסיים את שירו:

„אבל אחד יחיד ומיוחד ברקיע
לבדו הוא, לבדו השם,
הוא נסתר מעין כל ואת הכל יניע
ואורם מאורו, והוא יוצרם.
בלעדו הנשר עוף לא יגביה
והדגה בעומק הים
הוא סער משביח וחושך יגיה.
הוא נצח חי וקיים".

וגם בהראותו לילדים את האווז העומד ליד המים, גומע כל היום, טובל את מקורו במים ומוציאו, טובלו וזוקפו כלפי מעלה – הריהו רואה בתמונה זו לא סתם גמיעה, אלא יתר על כן. וכך הוא מסיים את השיר של „הודאת האווז":

„לוחש האווז:
בוראי, לך אודה שהרווית צמאון צחיחי
שחננתני בעשב שדה
ומן ביצתי אפרוחי".
גם העלה אינו רועד סתם בעלמא. גם הוא מתפלל:
„רועד העלה על הענף,
נוכח, סופק כף אל כף,
ומתפלל לשמים:
בוראי, בוראי, תן לי חיים".

ר' מרדכי אלעי משוטט בעולמם של הילדים. הוא אוהב אותם והוא חולם את חלומם. יחד עמם הוא אוהב לשיר את שיריו על ה„צפרדע", ה„חסידה", ה„חתלתולה" וה„דג".

בסוף הספר הוא מגיש אל לב הילדים שלוש אגדות על משיח. אלו שירים נהדרים, שעל ידם מקבלת אמונת־המשיח בלב הילדים תוכן מיוחד במינו. האמונה ש„דוד מלך ישראל חי וקיים" מתבלטת יותר על ידי השירים הללו. הוא מופיע לנגד עיני רוחם כעומד ומצפה לאות מן השמים לקום ולגאול את ישראל:

„עיניו נשואות אל על,
אולי ירא האות ממרום
לעמוד כבר ויגאל".

משנה ערך יש לחוברת „שירים" צנועה זו, שיש בה מבחר של שירי ילדים מעולים ונעימים, וראויה היא שתימצא בכל בית ישראל.

„כלקט שבלים"

(על ספר שיריו של המשורר יעקב רימון ז"ל)

זכורני, לפני למעלה מארבעים שנה. היהדות החרדית בפולניה התעוררה, התארגנה. בכל ערי־השדה ובוורשה הבירה קמו אירגוני נוער. ובד בבד עם ההתארגנות הזאת התחילו להתלקט ולהתלכד „כלקט שבלים" כוחות ספרותיים מ„שלנו". כוחות מקוריים ששאבו את כשרונותיהם לא מתוך קריאת ספרי „השכלה".

הם צמחו ישר מתוכנו, עם מבוע ההשראה שבקרבם. הם באו ישר מתוך שורות היהדות החרדית המקורית.

נוצרה עתונות יומית, שבועית, ומסביבה התלכדו אותם הכוחות והחלו להרעיף את הגיגיהם כרביבים על אלפי הקוראים החרדים.

התחוללה אז מהפכה בהלך־המחשבה של כל יהודי חרד. לפתע נתגלה לעין כל, כי סופר, משורר, עתונאי, אינו מחוייב להיות דוקא איש המהלך בגילוי־ראש, מחלל שבת בפרהסיה ושופך קיתונות של זעם ובוז על כל הקדוש והיקר לנו. אברכים צעירים, בחורי חמד, שפניהם הפיקו עדינות והוד, שעשו לילות כימים על ספסלי בית־המדרש – מילאו את דפי העתונות החרדית ביצירותיהם עשירות־התוכן. כבמכחול עדין תיארו את החיים היהודיים האמיתיים לפני הקוראים. הם הלהיבו את קוראיהם בשפע של מאמרים, סיפורים ושירים, מלאי רגש ומחשבה.

באותו פרק־זמן התבלט מבין הכוחות החדשים האלה אחד שהיה לכוכב מזהיר בשמי היהדות החרדית, הוא ר' אלכסנדר זושא פרידמן הי"ד, אשר יצר במה ספרותית צנועה ב„לשון הקודש", בשם „דגלנו". בכוחות עצמו, ובהשתתפות כמה אברכי „שטיבל"

וחובשי בית־המדרש, הראה ליהדות החרדית בפולניה, שבמה ספרותית צנועה יכולה להכיל תוכן עשיר ממיטב ההגות והיצירות של בעלי־כשרונות צעירים, אשר תוך תקופה קצרה דרך כוכבם ונעשו לסופרים ומשוררים ידועי־שם.

כל חוברת חדשה של ,,דגלנו'' הביאה לנוער החרדי דרישות־שלום רעננות של כוחות חדשים. הנה שם חדש, והנה שיר חדש, סיפור, ציור, מאמר, דברי ביקורת, והכל פרי עטם של אנשים משלנו, מוכרים וידועים. כל יצירה נקראה על־ידי אלפי צעירים בחגיגיות ובאהבה, מתוך רגש סיפוק על כך, שב''ה זכינו ליצירות מקוריות על טהרת הקודש, ושוב אין צורך לחטט ולנבור בספרי ,,השכלה'' כדי להשתלם ב,,לשון הקודש''.

העורך ר' א. ז. פרידמן הי''ד התמסר כל כולו לבמה זו, שהיתה לו כעין ,,ילד שעשועים''. הוא הדריך את כל הכוחות הצעירים, קירב וטיפח כל ניצוץ של כשרון ספרותי, ובעידודו קמו כמה וכמה סופרים בעלי שיעור־קומה.

באותה תקופה הגיע לידי גליון חדש של ,,דגלנו'' (טבת–אדר תרפ''ד). התחלתי לדפדף בו ועד מהרה הגעתי לדף השירה, עולם שאליו נמשכתי משחר ילדותי. והנה לנגד עיני הופיע שיר של מחבר חדש. בפעם הראשונה נתקלתי אז בשם יעקב רימון. מתחת לשיר צויין מקום מושבו של המשורר: תל־אביב. כותרת השיר: ,,בדידות''. קראתי את השיר פעם ופעמיים, ומדי פעם גברה התרגשותי. מארץ־הקודש שולח אלינו משורר צעיר שיר על ,,בדידות''. מרחוק, מתל־אביב, ביקש לצאת מתוך בדידותו ולהתלכד עם כל אותם הכוחות הרעננים אשר במדינת פולין, ולהעביר אליהם את הגיגי־נפשו ורחשי־לבו הפיוטיים.

אמנם היה זה שיר קטן, בן שתים־עשרה שורות. אך ניתן לומר, שכבר אז הכיל השיר הזה את התמצית של כל יצירות יעקב רימון לעתיד. שיר זה, ועוד שיר בשם ,,ממעמקים'' שפורסם אז ב,,דגלנו'', יצקו את היסוד לשירת רימון. שני שירי־ביכורים אלה של המשורר מלאים אהבה יוקדת אל בוראו, אשר בו הוא מוצא את כל פורקנו ופדות נפשו.

ב„בדידות״ הוא כותב:

ואם צר לך, לבי, המקום בין בני האדם,
אובילך אל הבדידות,
שם יסגרוך בעוז פלאים זרועות האין־סוף,
ובאה לך הרווחה.
תתגלה אז בחביונך, תפילת קודש יחידה,
טרם התפללה אדם,
ויצקת בה את אשך הגדולה, שלהבת א־לוה,
ונאורה כל הבריאה
וברעה לך ברך, כל הדרת ההויה,
באימה וביראת עולמים,
כי אתה פלא החיים, עזוזם תפארתם,
עטרת כל היצירה.

ובשיר „ממעמקים״ הוא כותב:

„א־לי! א־לי! הגברת לבי מימים,
ומרוחות סועה הורסות עולמים
על כן ממעמקים אקראך: ענני!
היה אתי בצר לחיי שמרני.
מעל תהומות ומים עמוקים תועה נשמתי,
בקש פינת שקט, חוף שלו לאהבתי,
שיצרת נימים דקות, זיו נאצל מאורך,
על כן ממעמקים כליל אקריבה לך,
בוקר, ערב, זמר חיי מעל נבל לבי.
ארנן... רצה רינתי ואת אביבי
החיה בטל נוחם, תן פדות לנעורי,
כי אהבתיך, א־לי, גם ממעמקי יסורי״.

עם שני שירים אלה התחיל יעקב רימון את צעדיו הראשונים בעולם השירה. אלה היוו רק את ההתחלה, כעין סימני־דרך להמשך העשיר והפורה.

ארבעים שנה עברו מאז שר יעקב רימון את שני שיריו אלה, שאותם פירסם דוקא בירחון שכולו היה על ,,טהרת הקודש", שכל סופריו ומשורריו היו יהודים ,,משלנו", שומרי מסורת אבות ומדקדקים בקלה כבחמורה. והוא לא סטה במשך כל הזמן מדרכו הראשונה אשר סלל לו בעולם השירה.

ואם יש פתגם האומר: ,,מיטב השיר כזבו", הרי רחוק הוא מלחול על שירה מעין זו של יעקב רימון. כל שיר משיריו, כל חרוז מחרוזיו, הם כעין השתפכות־נפש, תפילה נצחית לבורא עולם, מעין ,,עבודה שבלב".

בפתח ספר שיריו ,,כלקט שבלים" מגלה רימון את מגילת חייו השיריים. הוא פורש לפנינו את יריעת הגיגיו הנפשיים הסוערים בקרבו. הוא שר:

כלקט שבלים בודדות אאגוד צלילי־לב
לא קצרתי זמירי, שירי עוד לא נבט.
היכלות בי נפתחים, אורות באים ונעלמים,
ואור זה שביקשתי, עוד אמתין לו.

ובאותו השיר הוא ממשיך:

והנגון תוסס בחובי, כדם הנוזל בעורקי,
ואני מתרפק עלי שכינה, היא תרמוז לי,
מתי יפתח המבוע, יגלה את הסוד החתום?

הוא לא שר סתם שירים בעלמא. הוא מחכה לרמז מלמעלה, למין התגלות עילאית, אשר על ידה יפתח המבוע ויזרים את גליו השיריים.

משחר ילדותי רפודה נפשי אהבת א־לוה.
הנחילני צליליו, ועוד יעניק לי שירת חיים.

אותה ,,אהבת א־לוה" מלווה את יעקב רימון כל חייו, והיא היא שעודדה אותו והביאה תקווה בלבו בכל נסיבות החיים. וכך הוא מסיים גם את שירו הראשון, שהוא כעין פתיחה בשער ספרו החדש:

ואור השיר יחלתי לו, יבקע כשחר העולה,
וזרע פדות ושבר על מחשך ימי...

רבים הם הנושאים שיעקב רימון שר עליהם. חלק גדול וחשוב בשירתו תופסת ארץ־ישראל, אשר היא תוססת בעורקי דמו. הוא שר על ירושלים, חברון, צפת, מירון וכו', והקורא נסחף בהתפעמותו הפיוטית. מרגישים בעליל, כיצד כל סלע, כל גרגר וכל שיח בודד, מדליקים בו יקוד של אהבה והתרגשות. בשירו ,,מירון" הוא שר:

בדרך למירון נדלקו עיני וחליתי באהבת אלוקים,
בדרך למירון ירד אלי במופלא פרגוד של אש,
ואחז מה דל פה, מט ובושל, עולם ה,,יש",
נטיתי אל שיח בודד, אולי אתה הכרת את האביר,
התגלה לי רז אחד מרזי הלהט של האדיר?
המסתי בשפתי הדולקות והיוקדות כל אבני הגיר,
הוי, למה תדומנה מעולפות בזוהר השיר...

הוא רואה בארץ־ישראל את ארץ התנ"ך, ארץ־ישראל דלמעלה, את ,,בר יוחאי איש הלהבים", וכה הוא מסיים את שירו:

בלהבת אורים אני עולה, אני בא אל מירון,
ולבי מוצף גלי אהבה, לא יחדל מרון.

רצתה ההשגחה ונפגמה ראותו של המשורר. בימיו האחרונים כהו עיניו, וכל המראות אשר שר עליהם בהתלהבות כה גדולה, נמוגו ונעלמו מעיניו כחתף.

אבל עם זאת אין המשורר מניח את כינורו מידיו. אצבעותיו ממשיכות לפרוט על מיתריו, אף שאינו רואהו. וצלילים חדשים בוקעים ועולים, צלילים לפי נסיבות הזמן ומצב ההשראה החדש.

בשיר ,,כהו עיני" הוא מקפל לפנינו את כל הווייתו, את כל השינוי הכביר שהתחולל במעמקיו, ועם כל זאת, על אף הכל, עודנו במלוא התקווה ומתמסר כולו לחיק האינסוף, אשר בו הוא מוצא את הנוחם היחידי.

עצובה ומדכאת הפתיחה בשירו ,,כהו עיני'':

ירדה עלי דממה, החשיתי מכאב,
באתי בסוד עצמי, בצל יסורי.
יומם נופצו רגעי פתע אל הרי נשף,
כהו עיני וחשכת בדידות אפפתני.

והוא מוסיף ושואל:

אי זוהר הויה נהר בחמדת ימים,
או חכליל ותכלת פרחו בשפריר שמים?

והוא מסיים:
רק נר אלוקים עוד יהבהב על הבלימה
אחוש משב שלהבתו, רחש טמיר מתקרב אשמע.

הוא חש ומרגיש את ה,,אינסוף'', את ,,מלוא כל הארץ כבודו'', גם בהיותו שרוי באפלת בדידותו, בזמן שכל פארה והדרה של הבריאה הססגונית ניטלו ממנו בבת־אחת.

והטרגדיה הזאת מתגלה ביתר שאת בשירו ,,תפילה'':

ראה א־לי, מתקרבים אופקי, מתקצב מעגל עולמי,
הבית הגדול שממולי בא שחור בפתחיו,
הרחוב הארוך התכווץ כשביל צר לרגלי...
שני הברושים, לי גלו ירקותם, דום נאלמו,
המדרכה צהלה לצעדי, דהויָה נשתתקה,
רק פנס רחוב חיור וקלוש בי לא בגד
באור צהבהב עוד ירמוז לי חרישית,
אור מעט לי הותרת, א־ל, צוה עלי חסדך.

האור המעט הזה, האור האלוקי, הוסיף להאיר לפניו את דרכו, והוא היה מתרפק עליו כל כולו, כתינוק המתרפק בחיק אמו.
בשירו ,,מלבי חצבתי'' התרומם מעל יסוריו ושר:

יסרתני כאיוב, ולא איוב אני,
דביתני במדוים ולא אני העני.
מחולין של ימים אבקשך אלוקים,
ראה רגשי כולם רק אליך נוהים.

ועוד מוסיף באותו שיר:

וטוב כך לנפשי, היות לך מוקד חי,
נשרף באהבתך, הענקת לי שי,
אהבתך תרעיף טל תחיה על השרפה,
תתגדל ותתקדש ותתרענן נפשי העיפה.

קצרה כאן היריעה מלהקיף את עושר השירה שבספר „כלקט שבלים". אנו מוצאים כאן שירים מכל תקופות יצירתו. הוא מתגלה כאן לפנינו במלוא עוזו הפיוטי. הננו נסחפים עם המיית לבו ועם כל ניע של מיתרי כינורו.

שירתו של יעקב רימון כולה קודש לאהבת הבורא, אהבת ארץ־ישראל ועם ישראל, כפי שהוא מביע באחד השירים:

„חנני א־לי חיות עד תום בהלל ורינה,
לך לזמר, שאת לך קודש זה השיר".

„אשדות ימים"

(שירים מאת יהודה לייב ביאלר ז"ל. הוצאת מוסד הרב קוק תשי"ז)

משורר משורר וגורלו; פייטן פייטן ודרכו.

תוסס הלב, רוטטים מיתרי הנפש, ושורות צומחות ועולות, חרוזים בוקעים מנבכי המעמקים, וכך השיר נוצר.

ויש שהשירה נפלטת מתוך לב, אשר מיום צאתו לאוויר החיים ספג בקרבו רק רנן ושיר, וכל יום מחייו היווה כעין זר ורדים נוסף לזר הימים שלו.

אורו של בוקר, השמים בהירי־התכלת, הוד הטבע ותנובת התבל, כל אלה מסעירים אותו מההתפעמות הראשונה בחיים, כל זמן המשכו של השיר.

שורותיה של שירה זו טובלות תמיד במגד, אם זה מגד ירחים ושמים, ואם זה מגד תבואות שמש.

הכל מתרונן בה, הכל שר שיר תהילה ושבח לכל החי והקיים, שיר ליוצר ולנוצר, שיר למתרונן ולמרנין.

ויש שהשירה נפלטת מתוך לב, אשר מיום צאתו לאוויר החיים ספג בקרבו רק תוגה וקדרות ליל.

אם אי פעם הדהדו באזניו קולות של שירה וזמרה, נדמו לו כקולות של זוועה. ואם הבקיעו מבעד לחלונות ביתו קרני זיו של חמה מלטפת, לא ראה בהן את היפה והזוהר, אלא רק את להטן הצורב. החיים בשלל צבעיהם מתגלים לפניו רק בגוניהם הקודרים, ובקסם החבצלות הצחורות הוא רואה רק את הקמילה והניוון הצפויים להן.

יהודה לייב ביאלר מתגלה לפנינו בספרו „אשדות ימים" כמשורר בעל דו־פרצופין. באביב ימיו זכה עוד לראות את החיים ביפעתם ולבו קלט מניגוני ההוד של חצרות רביים וסיפורי ישישים, והוא שר:

„נעימת ראשית עוד אזכורה,
ואני בן חמש או שש.
בהכנס ישישים בדמדומים,
מהודרי פנים, זכי רעיון.
לשיחתם הקשבתי רב קשב,
בצמא שתיתי סיפורי חביון".

אך הנה באו ימי הבלהות והזוועה של השואה והפכו את כינורו ליגון.

ימיו הפכו להיות עגומים וקודרים מאד, זרועי כבשנים, גיטאות, ובטלטוליו הגיע להרי האוראל.

בעיניו ראה איך האדם נהפך לחיה טורפת, איך בני־אדם הפכו כדומן על פני השדה. בעיני הבשר שלו ראה כיצד:

„הנאצי משתולל, חיל חרון אותו אחז – רגלי רבי כושלות, למרום כפיו פרש, הבהיר ירי... ועמד מדפוק הלב הגדוש".

וכל אלו החוויות והמאורעות החלו להאפיל על ימיו הראשונים.

עם כניסתך להיכל שירתו אתה נפגש בשירו הראשון „אלוח לבי" על מות בנו מחמדו, שנגזר מהחיים עם הקדושים בשנות השכול, והוא זועק ומקונן:

„אלי, תן עוז לי יגוני לשאת!
אלוקים, עד אנה עוד פצעי לבי יזעקו,
איכה באבי אשתיק?"

ברם, בהיותו משורר דתי, היודע כי כשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה, הריהו מבליג על יסוריו, והוא משלים את שירו בעיצומה של זעקת הקינה:

„וידעתי כי צדק משפטיך,
לכן בכנע אבליג".

ובהמשך הספר הוא מתחיל לגולל לפניך טיפין־טיפין מאותם ימי השואה. מדף אל דף ומשיר לשיר אתה מלקט פניני דמעה באותו נאד שהציב לו המשורר למטרה בראש ספרו. והדמעות רבות והולכות, ועוברות על שולי הנאד ומשתפכות על כל דפי הספר. והוא מתפרץ וזועק, נכסף לשיר האמיתי, לשיר השירים אשר באדם:

„הוי אמהות,
סער התחולל, נותרנו ערירים.
אהבה טפחתן בגן אלקים הנטוע,
נטעתן בבניכן שירי השירים,
איכה שיר אלקים כבה, צנח גדוע?"

כאמור, אין ביאלר נמנה רק על משוררי היגון והקדרות. גם בהיותו בהרי אוראל הרחוקים, סגור ומסוגר בלי יכולת להיחלץ משם, הריהו נזכר בימי הסליחות, ובהתבודדו עם עצמו בסבך היערות שם הריהו מעלה זכרונות מימי הזוהר של חייו:

„זכרונות ילדות הדביקוני,
כוכבים רחוקים עולים בלבי".

ולהלן, בשירו „נרות בודדים", בימי סגריר וכפור באוראל שברוסיה, הוא רואה לפניו את השכינה, את אור השבת שאליו כה נכספה נפשו:

„השכינה משדות אורל עד שמי שמים מתרוממת,
אור שבת בכוכבים ניצת והשרשרת מתרקמת".

אור וצל, יגון ונחמה. אבל מובן ששירת הדווי ממלאת את רוב מעמקיו. כי איך אפשר לשכוח את כל אשר עבר עליו?
והוא שואל את עצמו ואת כל יצור נוצר:

„ואתה יצור אנוש,
ראית את כל זאת עד תום
ולבך לא חדל מפעום?"

ובשיר אחר:

„קטונתי שאת אפיריון הדוי,
פרחי גני עלו באש,
מי ינקום נקם?
ואם ינקמו – הישוב ההוד לצלם האדם?"

וכך נשפכת מררתו בכל שורה ושורה. זוועות השואה זועפות, רוגשות, מבין השיטין של השיר, עד שאתה מרגיש, כי עם כל שיר ושיר משתחרר המשורר ממעמסת הכאב והדוי, עד שהוא מגיע לאט לאט לעולם חדש, עולמו הישן שמלפני ימי השואה.

בחן פיוטי רב נכתבה מחרוזת הסונטות מ„כוכב תקווה״ עד „תשבחה״.

אתה מרגיש בסונטות אלה התעלות והתרוממות מעולמות של הרס וחורבן, אל עולם אגדות וספירות עליונות.

הבעש״ט, רבי נחמן מברסלב, ה„תניא״, וחצרו של הרב מאמשינוב, רבו של המשורר – כל אלה עולים ומופיעים לפניך, יחד עם עולם הילדות הזוהר, מקור הפלאים של המשורר:

„ולי מקור פלאים, שזור אגדות,
ניחוח ילדות מזכירה,
שם אור חדש כשחר בקע,
וגיל מבשר משם לא ידום״.

מן השירים האלה עולה ונשמע רטט של נימים אחרים, נימים של השתפכות וכליון־נפש לשמע משק נהר ששטף תחת רגלי הבעש״ט והתפשט „על גוף רבה״.

מורגשת בהם התעוררות לחיים חדשים, להתחיל מחדש, לשכוח את הכבשנים, את שלגי אוראל, ולהתחיל שוב לשזור את המסכת של התמול:

„באר חיי, עלו ופכו, צפרי אילני פצחו שיר,
קדשי תמולו שלא הועמו, עוד זיום נוהר בטמיר,
בערבות שלגים לא צננו, גחלתם שמרתי עד הלום״.

רבגוניים הם שיריו של ביאלר ב„אשדות ימים״. אלה הם פרקי שירה על תקופה שלמה סוערת, וחן־חן לו למשורר על הנדבך הנאה שהוסיף לשירתנו הצעירה.

תשי״ח

„לכבוד שבת"

מונחות לפני שתי הוצאות־דפוס. האחת מכילה שני דפי־פוליו צנועים מודפסים בסטנסיל ומחוברים בסיכת הידוק. דומה כאילו בעניני הדפוס עדיין אנו בחיתולים, כאילו פסחו עלינו ההתפתחויות המרעישות של התקופה, שהגיעו לשיאן בקריאת הפסוק מתהילים על־ידי האסטרונאוט אשר נחת על הירח: „כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת".

כוונתי לקטלוג של הוצאת־הספרים „נצח", המודפס על גבי שני דפים כנ"ל לשני צדיהם בצפיפות רבה, ובו נמנים למעלה ממאתים ספרים המקיפים את כל תחומי החיים היהודיים, החיים של פשוטי עם המתקראים „עמך"; של בני־תורה ותלמידי־חכמים; של בעלי מחשבה מעמיקים ובעלי מוסר; של תלמידי „חדר" ותלמוד תורה, וכן של תלמידות „בית יעקב" וסמינר. כל אחד ימצא לפי בחירתו את הספר המתאים לו.

ואילו ההוצאה השניה המונחת לפני, היא חדשה לגמרי, שזה עתה יצאה מתחת מכבש הדפוס. כוונתי לספר החדש של הוצאת „נצח", המונח לפני בשני כרכיו המכילים כשבע מאות עמוד. אני מדפדף אנה ואנה ולנגד עיני עוברת תקופה שלמה, משער לשער ומכרך לכרך. ספר חדש זה, המצטיין בהידורו ויופיו, רחוק מאד מאותן הוצאות „בראשית" של „נצח", שהצטמצמו בחוברות דקות וצנומות, כעין ספרי כיס. אני מעלעל ועובר מדף לדף ומשער לשער, ועיני לא תשבענה מלקרוא ולעיין בכל שורה ושורה. נושא הספר הוא כה קרוב ללב, כה חביב וכה מדובב אל הנפש, נושא ששנותיו כשנות הבריאה, שקיים מששת ימי בראשית. אין יהודי בעולם, בכל גלות או תפוצה, או כל מקום נידח, באשר הוא שם – אשר הנושא הזה אינו תופס מקומו במסכת חייו היומיומיים.

ולכאורה מתעוררת השאלה, אם אמנם נושא הספר הוא כה עתיק־יומין וכה רווח בחיים היהודיים, לשם־מה כל העמל והיגיעה שהושקעו בהוצאת ספר מיוחד על כך?

אולם, ככל שאני מוסיף לדפדף בספר, השאלה הזאת נפתרת ומתבהרת היטב. ואומר אני, כי דוקא משום כך כדאית היתה כל העבודה המאומצת הזאת.

כוונתי, כמובן, לנושא השבת־קודש הנדון בהרחבה רבה בספר ,,לכבוד שבת".

ר' יחזקאל רוטנברג, בעל הוצאת ,,נצח", גורס כדברי הרמח"ל בהקדמה לספרו ,,מסילת ישרים": ,,החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם... שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמרתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד וההשכחה רבה". משמע: דוקא הדברים הידועים והשגורים, צריך לפרסמם ולהפיצם ברבים. בפרט בימינו במדינת ישראל, כאשר הדור הצעיר, ורבים מבני הדור הישן, שהם בחזקת ,,שנה ופרש", התחילו לזלזל בערכה של שבת והתרחקו מצביון החיים השבתיים, שהיו שגורים בישראל מדור לדור.

הוא חש צורך נפשי והבין, שנחוץ להוציא ספר מקיף על נושא השבת, עשוי בלשון מלבבת, בתיאורי־חיים עשירים של ההווי השבתי, כך שיוכל לחדור ללבות כל העם, לרבות אלה שמחללים את השבת ח"ו, אשר השפה המודרנית הספרותית עשויה לעורר בם את הנקודה הפנימית היהודית ותעלה מתוך־תוכם זכרונות נעימים וחביבים מחיי ,,בית אבא ואמא", ,,בית סבא וסבתא" משכבר הימים, אשר שם היה יום השבת יום של קדושה ותפארת ועושר רוחני עד אין סוף.

בשקידה רבה, בעבודת־נמלים, חיטט ר' יחזקאל באוצר הבלתי־נדלה של החומר הספרותי והעלה את הטוב והמובחר. הוא שיתף באכסניה זו כמאה וחמישים סופרים, אשר לגבי מחציתם הרי זה כעין מצבת־זכרון לאחר פטירתם ז"ל; ואילו המחצית השניה, החיים עמנו כיום, כולם חרדים ושומרי־שבת, שיצירותיהם הן פרי של

חיי מציאות אמיתית, ואשר תיארו את החוויות השבתיות מתוך נסיון עצמי.

פרקי־הקריאה שנכללו בספר הם פרי עטם של סופרים דתיים מכל החוגים, בלי הבדל של מפלגה ומעמד. כל יצירה שתוכנה עשוי לחבב את השבת על הקורא ולהשרות עליו אווירה שבתית טהורה – מצאה את מקומה בספר זה. והדברים ניתנים בכל צורות הביטוי וההבעה, בסיפור, בשיר, בתיאור ובמאמר עיוני, וכאילו משקפים את כל צבעי הקשת, בחינת ,,הפך בו והפך בו דכולא בו״.

המלקט סידר את הספר בעשרה שערים: ,,שבת מלכתא״, ,,רעווא דרעווין״, ,,מלוה מלכה״, ,,רזא דשבת״ (השבת בחסידות), ,,באהלי תורה״ (השבת בישיבות), ,,כוחה של שבת״ (שכר ועונש), ,,מסירות נפש למען השבת״, ,,מדי שבת בשבתו״ (פרי הווי), ,,פרפראות״ ו,,השבת בתמונות״.

שמותיהם של השערים וסידורם לפי עניניהם, מראים לנו עד כמה הספר מקיף את כל הנושאים הקשורים בשבת קודש, החל מכניסת השבת ועד מלווה מלכה. כל אלה מהווים כמין מעיין מפכה מים חיים וטהורים. כל סיפור, שיר או מאמר, מרעיף כעין טל של תחיה על הנפש הכמהה והכוספת לדבר־מה נעלה ונשגב. כל אחד ואחד ימצא כאן את ההווי השבתי הפרטי שלו ושל אבותיו.

רצונך לספוג את האווירה השבתית המיוחדת המאפיינת את אהלי־התורה, הישיבות, הכנס בשער המיועד לכך ומיד תמצא את עצמך בעולם מופלא זה. ואם ברצונך לחוש את השבת של עולם החסידות, הרי לך שער מיוחד, בו מתואר בשפה חיה ועסיסית הצביון החסידי של השבת בחצרות האדמו״רים, ובעיני רוחך תראה את ה,,שולחנות״ השונים ואת נשמת השבת באספקלריית החסידות.

ואם יוצאת נפשך להתרפק על אותם רגעים מופלאים של צאת השבת, עם פרידתה של הנשמה היתירה, פנה והכנס בשער ,,רעווא דרעווין״ ותבוא נפשך על סיפוקה.

אם רצונך לשוטט במקומות שונים בעולם, לראות בהווי השבתי של ,,עמך״, על כל גווניו השונים, הנה פתוח לפניך השער ,,מדי שבת

בשבתו״. כאן תתגלה לעיניך השבת הנצחית ממרחקי סיביר, אמריקה, עד ישובי ארץ־ישראל, הקיבוצים ומחנות צה״ל.

בהקדמה לספרו מבשר לנו המלקט, כי זהו ספר ראשון לסידרת ספרים בשם ,,אוצר השבת״, שבהם יבוא לידי ביטוי מיכלול ההיבטים העיוניים של השבת והצד ההגותי שלהם.

ושוב אני עומד נפעם ומשתאה לנוכח הגילוי המופלא הזה, של אדם יחיד, הלא הוא ר׳ יחזקאל רוטנברג איש הוצאת ,,נצח״, אשר זה כיובל שנים הוא עומד לבדו, בלי שום תמיכה ציבורית, על משמר הספרות החרדית. על אף כל הסבל והמצוקה העוברים עליו, הן מבחינה גשמית והן מבחינה רוחנית, והבדידות בה הוא שרוי לאורך כל הדרך הארוכה של ההוצאה הזאת – הוא ממשיך לפעול ללא ליאות ובשקידה לטיפוחה ופיתוחה של הספרות החרדית.

ואני חוזר ומעיף מבט בשתי ההדפסות המונחות לפני: הקטלוג של הוצאת ,,נצח״, המכיל רשימה של כמה מאות ספרים חשובים, והספר החדש ,,לכבוד שבת״ – ולבבי מתרחב ומתמלא רגשות של הוקרה, אהדה והתפעלות. לנוכח המרץ הרב והדבקות העצומה במטרה הקדושה, אשר הציבה לעצמה הוצאת ,,נצח״, הסנונית הראשונה בשדה הספרות החרדית, ליצור ספרות מתאימה למען המחנה החרדי על טהרת הקודש, בלי ליאות ובלי רפיון.

ליובלה של הוצאת „נצח"

(דברים שנכתבו עם מלאת חמש־עשרה שנה להווסדה של הוצאת „נצח" על־ידי יוזמה ומנהלה ר' יחזקאל רוטנברג נ"י)

חמש־עשרה שנה חלפו מיום הופעת החוברת הצנומה הראשונה של הוצאת „נצח", על־ידי ר' יחזקאל רוטנברג, ואולם אני לכשעצמי מתחיל למנות את שנות „נצח" מתאריך מוקדם הרבה יותר, כאשר נבטיו הראשונים של מוסד זה כבר היו קיימים אי־שם בגלות פולין, בעיר לומזה.

עדיין זכורים לי היטב הימים ההם, כאשר הייתי מבאי ביתה של משפחת רוטנברג, הבית ה„אגודאי" המובהק בלומזה הליטאית והציונית. בית זה היה הראשון אשר התחיל להפיץ את רעיון האגודה בקרב אוכלוסיית העיר „הציונית" ו„המזרחית". בית זה שימש בית־ועד לעשרות עסקנים, נואמים ואנשי־הסברה ומורות בית־יעקב, שבני משפחת רוטנברג הביאו ללומזה, לשם הפצת הרעיון האגודאי בעיר.

על כל הפעולה הענפה הזאת ניצח יחזקאל רוטנברג, שאז עדיין היה עול־ימים. הוא הביא ללומזה את ר' אלכסנדר זושא פרידמן הי"ד, את ר' י. ל. אוריאן הי"ד, ועוד, כדי לשאת נאומים בבית־הכנסת הגדול, על אפם וחמתם של מנהליו וגבאיו שהיו מחוגי הציונים והמזרחיים. כמעט לא היתה פעולה אגודאית בלומזה, שהוא היה מיוזמיה ופעיליה העיקריים.

וכבר אז, לפני למעלה משלושים שנה, תסס ויקד בקרבו הרעיון של „נצח". הוא הוציא אז ירחון בשם „אונזער וואָרט" (דברנו), וניתן לומר שהירחון הזה מהווה את הנבט הראשון לכל מפעל־חייו אשר בשם „נצח" יכונה.

מאותם ימי בראשית כבר טיפח בקרבו את התכנית לייסד הוצאת־ספרים חרדית, ולמטרה זו החל לאסוף את כל כתבי־העת וההוצאות החד־פעמיות שיש להם קשר עם הרעיון האגודאי, ביניהם העתונים היומיים שהופיעו אז בפולין: „דאס יודישע ווארט", „דער יוד", „דער טאגבלאט". הוא צבר גליון לגליון, חוברת לחוברת, ספר לספר, בתקווה שהאוצר הזה ישמש לו בעתיד מקור בלתי נדלה של ספרות חרדית מקורית. גם בעזבו את פולין ובהגיעו לישיבת „לומזה" שבפתח־תקווה, עדיין הוסיף לקנן בו הרעיון של יצירת הוצאת־ספרים חרדית.

כדרכם של המגשימים הנועזים היה גם הוא בבחינת „משוגע לאותו דבר" לגבי הרעיון הזה, ליצור מו"לות חרדית מובהקת, ללא שום ויתורים ופשרות.

זוכר אני אותו ערב, כאשר בא הביתה משולהב כולו ולבו עובר על גדותיו מהתרגשות.

„הנה!" פנה אלי בתרועת שמחה, „בעזרת השם יסדנו את אשר חלמתי עליו כל ימי! אני, יחד עם ר' פנחס לוין, ר' שמואל רוטשטיין, ר' הלל ליברמן, ר' משה שנפלד, ועוד – יסדנו הוצאת־ספרים בשם „נצח" וכבר מסרנו את החוברת הראשונה לדפוס".

הנסיון הראשון לא הצליח ביותר מבחינת הערך. היהדות החרדית לא חונכה להבין את ערכה הרב של הספרות החרדית המקורית בשדה החינוך והחדרת רעיונות היהדות בקרב פשוטי העם.

החוברות הראשונות שהופיעו היו צנומות מאד ולא הביאו כל רווחים. לא ארך הזמן והשותפות התפרקה. השותפים לא ראו שום ענין להמשיך במצב של הפסדים, ומה גם שמצד אגודת־ישראל לא הסתמן שום רצון לבוא לעזרת הוצאה מעין זו. ומאז ואילך נשאר ר' יחזקאל בודד במערכה. הוא לא רצה בשום פנים ואופן לוותר ולהפסיק את מפעל חייו.

והוא עדיין בבדידותו.

„נצח ישראל לא ישקר".

היו זמנים כאשר בעל־ההוצאה התפרנס ממכולת ובין מכירת צנצנת לבן לבין רבע קילו זיתים, ישב והגיה כתבי־יד וערך את ה„שושנים" לילדים.

לא באתי כאן לכתוב את תולדות ההוצאה הצעירה והתלבטויותיה הקשות. באתי רק להצביע על אזלת־היד של חוגינו, שאין יודעים להעריך כראוי מפעלים כאלה ולתמוך בהם כיאות.

על־כל־פנים, הוצאת „נצח" יצאה מחיתוליה. במשך השנים שעברו הופיעו עשרות רבות של ספרים בכל תחומי הספרות החרדית, בהשתתפות טובי הסופרים שבמחננו.

לגבי ר' יחזקאל רוטנברג כל הספרים שהופיעו עד כה הם רק טיפה מן הים. הוא מלא וגדוש תכניות חדשות למכביר. הרבה כתבי־יד חשובים נמצאים ברשותו ומצפים לראות אור. אבל האפשרויות המצומצמות, המצב החומרי הדחוק וחוסר התמיכה מצד מוסדות האגודה – כל אלה בולמים במידה ניכרת את תנופת היצירה שלו. אך הוא אינו אומר נואש, ועל אף התנאים הקשים הוא מוציא ספר אחר ספר, וכל ספר עולה על משנהו בהידורו ובחשיבותו, בתוכנו ובמגמתו.

מנהיגי הציבור החרדי דואגים לכל ושוקדים על טובת הכלל, רק דבר אחד נשתכח מלבם, והוא: הצורך בספרות חרדית כגורם חיוני בחינוך הדור הצעיר. וזאת למרות העובדה המרה, שספרות חילונית הפילה הרבה חללים ממיטב בנינו ובנותינו.

פתגם עממי אומר: „סנונית אחת לא תביא את האביב". בעיית הספרות החרדית לא תיפתר על־ידי יחידים. והבעיה הולכת ומחמירה יותר ויותר. היהדות החרדית צורכת מדי שנה בשנה לצרכי ארגונה הרבה עתונות, תעמולה וכו' במאות אלפי לירות. היהדות החרדית מוציאה על מערכת החינוך שלה מיליוני לירות. ובכל התקציבים הללו לא יזכר ולא יפקד השם „ספרות חרדית".

קיימים סמינריונים למורים ולמורות ובתי־ספר תיכוניים, שלא לדבר על בתי־הספר העממיים. האם אנו דואגים לספק לכל התלמידים והתלמידות האלה חומר מתאים ללימוד וקריאה.

ונשאלת השאלה, אם מנהיגינו בעצמם לא מצאו לנחוץ להתמסר

לבעיה כאובה זו, למה לא יושיטו לכל הפחות סעד ועזר ליחידים המקריבים את עצמם על מזבח הרעיון.

שנים רבות עברו מאז הקדיש חברנו הותיק ר' יחזקאל רוטנברג את עצמו למפעל זה ויצר הוצאת־ספרים הראויה לשמה. במשך השנים הללו העניק לנו יצירות מקוריות ותרגומים בעלי חשיבות וערך רב. לגבי דידו, כאמור, אין זו אלא „התחלה". ולא נותר לנו אלא לאחל לו מקרב לב שיזכה לראות בהתגשמות חלומות במלואו ולראות את „נצח" בשיא השיגשוג וההתפתחות, ויהיה לשם ולתפארת לכל היהדות החרדית.

במלאת חמש שנים לשבועון „שערים"

תאמרו, חברי, מה שתאמרו, בשבילי זוהי שמחה של ממש, התרגשות נפשית עמוקה. חמש שנים – מאתיים וחמישים שבועות – הופעה בלתי פוסקת של השבועון „שערים", זהו הישג בעל ערך רב.

ואני מתבונן כרגע, מפליג בדמיוני אל מעֵבר לגבולות הארץ ולפני אותם הרגעים שבהם התחילו „חיי המחנות", כאשר שארית־הפליטה מכל היקר לנו התחילה ליצור אתנו קשר, והנני מעלה ברעיוני מה היה אז בשביל כל אחד מחברינו שם העתון „שערים".

באיזה רטט ובאיזו חרדת־קודש היה כל חבר בחוץ־לארץ בולע מעל דפי „שערים" כל מלה ומלה על חיינו כאן בארץ, על מאבקינו והתבלטויותינו בקרב הישוב.

גליונות ה„שערים" שימשו לחברינו שם כעין „יונת נח" שהביאה להם מדי שבוע בשורה חיה ומרגינה על חיי מולדת, על שמש, על אביב ועל תנועה פעילה המשתתפת יחד עם כל הישוב בבנין מולדת, בהקמת ישוב יהודי על אדמת הקודש. בשבילם היה זה כעין טל של תחיה, אחרי ימי הסבל הקשים והנוראים שעברו עליהם.

והנני מתבונן גם במציאות, מסתכל בפני החברים הנמצאים בקרבנו כל הזמן, מיום הופעת ה„שערים", אשר כל ימות השבוע שלהם מוקדשים לעבודה, לבנין ולהגנה; והנה גם הם איש איש בביתו, במושבה, בקיבוץ ובכפר הנידח, התקשרו באמצעות עתונם פעם בשבוע קשר לבבי עם יתר חבריהם, חברים לרעיון ולרוח, היו שותפים אתם לשמחה ולצער, וחשו איש בכאבו או אושרו של זולתו.

ושוב, חברים, תאמרו מה שתאמרו, בשבילי זוהי שמחה של ממש. יש ואני שומע לפעמים דברי ריטון מפי חברים. הם שואלים,

הם מבקרים, הם מביעים תמיהתם על מחדלים שונים, על מפעלים שלא נוצרו ומעשים שלא נעשו, ועוד כיוצא בזה. ואני אומר, אם עתון יש לנו, הרי זהו היסוד לכל הפעולות. על ידו יכולים כל העניינים להתברר ולהתבהר ועל ידו גם נגיע ונעשה את אשר עלינו עוד להשיג.

עיקרו של דבר, קימת השפה המשותפת בין חבר לחבר, קיים כלי הביטוי והניב.

ועל זה עלינו לשמוח.

*

ספרות ילדים

וכיון שמדובר כבר בעתון, וכאשר כולנו שמחים ביובלו של עתוננו „שערים", במאתיים וחמישים הגליונות אשר החדירו כל הזמן את רעיונותינו בלב חברינו, שתיארו לפני את חיי המציאות של פועל שומר־תורה במולדת – עלינו להקדיש מחשבה גם לנושא אחר, הקשור בזה, ולשאול את עצמנו על מה שלא עשינו, על מה שהחסרנו לגמרי.

וכדאי לנגוע בזה דווקא עכשיו, בזמן החגיגה, למען נדע כמה עדיין רחוקה השמחה משלימות.

כוונתי לשאלה: מה עשינו בשביל ילדינו בשטח העתונות והספרות?

עלינו ארצה בעזרת השם, התמזגנו בתוך היישוב, התערינו בקרקע המולדת, גידלנו דור חדש, הקימונו בתי ספר. הננו גאים ומאושרים, שכן שתלנו נטיעות ושתילים לדור חדש פורח, שישא בגאון את דגל התורה והמצוה, שימשיך במולדת את חיי היהדות המקורית. חרשנו, זרענו, והננו רואים ב"ה גם את הנביטות. אבל האם דאגנו גם למזון רוחני בשביל השתילים הרכים, לאוויר צח ונקי, למען יוכל הנטע הרך להחזיק מעמד ולהתפתח כראוי?

עוד לא התחלנו אפילו ב„אלף בית". אין לנו עבורם ספרי־לימוד. יש לנו זרם של אלפי ילדים, כן ירבו, ללא ספרי לימוד וקריאה, ללא „עתון לילדים" נאמן לרוחנו.

אמנם נעשו נסיונות ליצור ספרי־לימוד מתאימים, אבל לדאבוננו לא הוכתרו בהצלחה. לא היה בהם לא חומר, לא סגנון ולא שפה.

הנני יושב ומקשיב איך ילדי משנן שיר בעל פה. עד מהרה מתברר לי, שזהו שיר מימי הבינים. עיינתי בשאר השירים שבספר, והנה כולם מסוג זה. או סתם שירים ישנים המלוקטים מעתונים עתיקי־יומין.

אמנם אנו רוחשים כבוד רב והערכה עמוקה לשיריהם של רבי יהודה הלוי, אבן גבירול, אבן עזרא ועוד, אבל האם אלה שירים מתאימים לילדים קטנים?

ילדינו נולדו וחיים בארץ. יום יום נושמים הם את אווירה, רואים את הים הגדול, נוסעים למושבות ולקיבוצים, נהנים מליבלוב פרדסים, רואים איך חורשים אדמת המולדת, איך שותלים עצים ועוד ועוד, ואת כל אלה אינם מוצאים בספרי־הלימוד שלהם.

יש ונפש הילד מתגעגעת לשיר יפה על נושא קרוב ללבו, על נושא מחייו היומיומיים, על דברים שהוא רואה ונושם – ואין.

ערכנו מיקראות על רגל אחת, ללא ביקורת, ללא יגיעה, ואפילו ללא תשלום שכר־סופרים. אצלנו הכל בגדר „הפקר". ה„ספרות" היא דבר של מה־בכך. העיקר הוא שיש ספרי־לימוד, הנמכרים בכסף מלא ונמצאים בשימוש בבתי־הספר שלנו, ובזה די.

אבל, חברים יקרים, כל זה מתנקם בנו מאד. הילד מוצא את שלו במקום אחר. הוא מוצא את הסיפור מחיי הארץ, את השיר המלבב שהוא אוהב, פרי עטם של סופרים ומשוררים מן המחנה החילוני.

וגם אנו מגדלים במו ידינו גידולי־פרא בתוך מחננו.

יש ואנו שומעים את הטענה: אין לנו סופרים, אין לנו משוררים, אשר יכתבו לנו ספרות בכלל, וספרות ילדים בפרט.

אבל, במטותא, חברי! היו לנו הרבה סופרים, ויש לנו גם כעת סופרים מוכשרים וטובים. חלק מהם נדחק באשמתנו אל מערכות העתונים והוצאות־הספרים של החילוניים, וחלקם עדיין מהלכים בינינו באין פרוטה בכיסם.

רבבות לירות מוציאה תנועת אגודת־ישראל מדי שנה על כל מיני ענינים, אך מעולם לא הוקצבה הקצבה כלשהי בשביל סופר, בשביל הוצאת־ספרים, וכיוצא בזה.

עם חגיגת יובל עתוננו כדאי שניתן דעתנו על דבר זה, והבה נהיה אנו הנחשונים בשטח זה, שטח הספרות והעתונות לילדים.

במעגלי הזמנים

בליל ה„סדר״

שוב נשב מלוכדים יחד, בכל אותם מקומות ששרדו בהם יהודים מן התבערה האיומה אשר לחכה את מיטב אומתנו, ונערוך את ה„סדר״ של ליל פסח.

ואנחנו כאן לא נחסר דבר מן ה„סדר״ כמימים ימימה. נתחיל ב„קדש״ ונמשיך את סדרנו עד ל„נרצה״.

והבן – אותו הבן שאם איננו יודע מלמדים אותו, שעיניו הילדותיות כה תמימות, מביעות שאלה ותמהון – שוב ישאל את שאלתו התמימה:

„מה נשתנה?״

הוא יתבונן על השולחן, על המרור, החרוסת, לחם העוני וההסבה. הוא יסתכל על כל אלה באותן עינים מלאות־חן שבהן הסתכלו ילדי ישראל על שולחן ה„סדר״ מזה מאות ואלפים בשנים, ובסוף ארבע הקושיות יוסיף ויאמר כפי הנוסח השגור בפי ילדי ישראל:

„אבא, הנה שאלתיך ארבע קושיות. עתה תרץ נא את הקושיות למען אדע ואבין את כל הסדר הזה״.

ואז יתקשרו עיני האב בדמעות, והאם המלכה תבכה במסתרים.

מה לענות?

„מרור, על שום שמירדו את חיינו. חרוסת – זכר לטיט. מצות – על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, אז לפני אלפי שנים״.

האם די בכך?

היש בזה כדי להרגיע את הילד ולהפיג את תמיהתו הגדולה לנוכח סיוט האימים, אשר שמע ממנו נקלט במוחו? האם די בזה כדי

לתרץ את הקושיות הנוקבות בלבו הרגיש על כל אשר שמע ואינו מסוגל להבין ולהאמין?

ואיזה זכר אנו עושים לקרבנות השואה הנוראה של ימינו?

אולי כדאי לגולל לפניו יחד עם פרשת מצריים גם את פרשת המרור, העינויים והנגישות הנוראות של ימינו?

וכאן הבן שואל...

העינים מביטות, מתבוננות, תוהות ומצפות לתשובה. וכאילו העמיקו עוד יותר את השאלה:

החגיגיות הזאת, ההוד והפאר של ה„סדר" הזה, בשעה זו למה?

ובעינים דומעות יפתח האב את ה„הגדה", יעיין בה, יחפש ויחטט בין השורות, אולי ימצא בה דבר־חידוש לרוח היום, אולי יתגלה לפניו איזה מעין נסתר, ממנו יוכל לרוות את צמאון בנו התמים לתשובה, להסבר.

ושוב יתנוצצו לעיני אבא בתוך ה„הגדה" שלוש המלים העתיקות, אותה תשובה ישנה־נושנה שניתנה מאז ומעולם לילדינו השואלים והתמהים:

„עבדים היינו – ויוציאנו..."

אחרי „עבדים היינו" בא „ויוציאנו". וזהו זכר לדורות.

„כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

מצווה לספר ביציאת מצרים ולא בחיים בתוך מצרים, כי כל חיי ישראל בעת גלותו הם שרשרת ארוכה של חיי מצרים. אותו הרשע הקדמון שהתחיל בגזירה „כל הבן הילוד" חוזר ומופיע מדי פעם בפעם על במת ההיסטוריה, עד לרשע של זמננו.

ובכן, בני השואל והתמיה, דע לך, כי עבדים היינו – ויוציאנו. ולזכר זה כל החגיגיות הזאת שאתה רואה ליד שולחן ה„סדר", כוסות היין הנהדרות, שהן כנגד ארבע לשונות הגאולה.

ב„סדר" זה אנחנו מנציחים את הגאולה, ולא את השעבוד והעבדות. המרור והחרוסת הם רק הסמל הממחיש את המעבר לגאולה.

ואם לבך רגיש כל־כך, בני, ונשמתך כה דוויה, ואתה מבקש לשאול בשתיקתך האלמת ובעיניך המביעות תחנונים את השאלה

הנוקבת: אבא, ומה בדבר החורבן של ימינו? ומה בדבר אותו פרעה של היום ההורס ומשמיד קהילות שלמות של ישראל? ואיך נוכל אנחנו, המועט שבמועט, לישב ולערוך בשלווה סדרים כאלה, בזמן שרוב אחינו מפרפרים בין ציפורני אותו רשע?

– ובכן, דע לך, בני, שדוקא עכשיו השעה יפה לכך!

דוקא עכשיו כדאי להתבונן בתוכנו ומשמעותו של ליל ה„סדר" של פסח, שהוא זכר לגאולה, כדי לראות ולהבין שגם עתה בתקופתנו הקודרת והעקובה מדם, עלינו לקוות ולצפות ל„יוציאנו".

כי ה„הגדה" היא סמל לדורות.

וכמו אז כן עתה: עבדים היינו – ויוציאנו.

נתלכד, איפוא, כולנו, ונתאחד נא בליל זה באשר הננו שם, בתפוצות ובישוב, אנחנו האודים המוצלים מאש, ובמשנה אהבה והתלהבות, במשנה חיבה ואש דת, נערוך את סדרנו –

סדר ליל פסח.

שנת תש"ד, תל־אביב

אביב

(א)

בוקר. מזיגה של בוקר ואביב. מזיגה של אביב ורנני־בוקר של ציפורים. דומים נהרות בשלוות הבוקר ככינורות מתמשכים הרחק הרחק. הגלים הזריזים, החביבים והמלבבים, דומים למיתרים הנמתחים על־פני כינורות הבוקר ומשמיעים את נגינת־הבוקר שלהם כה ענוגה ורכה. דומה שדות הם לוחות־לב של הבריאה; הצמחים והעשבים הרבים לאין מספר, העצים והאילנות המוריקים בשפעת עליהם – הם תאים ופינות בלב הגדול והאינסופי של הבריאה. הנענועים של שחרית, הניע החרישי, פירפור נימי הלב – הם שירת־תהילה מלאת הוד. תפילת־בוקר כבירה ונשגבה היא הפורצת מעומק לב הטבע.

אביב מסביב, אביב המתמזג בתחיה. זוהי תחיה עם יקיצה מתוך שינה עמוקה ממושכת. דומה, פני־קלף של בני־אדם הפכו זיווניים כשמש. מצחים זרועי־קמטים נתיישרו להפליא. דומה, גזו ונעלמו כל אותות של דאגה, עצבות ויאוש, ובמקומם שמחת־עולם פורחת. הכל מאושש, מעודד, שופע חיים.

אביב בעולם. יום. שחרית.

*

לילה. ליל רקום חלומות. ליל עם דמיון מתמזגים יחד. שמים, אדם וארץ, נתעטפו באדרת־רזים. אביב, כמו אם רחמניה, מפנק את בני־האדם במירקמים של אושר, בפרחי תקווה, בפינה של לילי־ירח רווי צינה נעימה. אביב, כמו צייר אמן, משרטט במכחולו נופים נהדרים על־פני בד האדמה, מתווה באצבעותיו קלסתרי־פנים, קווי אופי, על נשמות גלמודות, תועות בחיק הלילה.

אביב, כמו מזרקה, מטיל סילוני חלומות־פז על פלגי־לבבות מפכים של שאיפות ורצונות נעורים, בדממת צללי הלילה.
ליל אביב בעולם.

*

יום של ערגונות הוא לי. ליל כיסופים הוא לי. אביב של כמיהות, התעוררות של שאיפות לאין קץ.

חמה יוקדת. שושנה לוהטת בשדה. רוח נעימה נושבת חרש, ואני – עומד! מאדימים זהרורי בוקר, עולה לילה קסום, סימפוניית הרננים של הציפורים משתפכת וגוברת, ואני – עומד!

עומדים אילנות־שנים נטועים על אדמת החיים, וטרם ליבלבו. מתעופפים ציפורים־ימים בחלל האוויר, וטרם פצחו ברננים. מתמשכים נהרות־מחשבות הרחק הרחק, וטרם השמיעו זמרת־בוקר. מטייל לו חרש חלום־ירח בצל רצינותו של הלילה, וטרם ראה דשאים פורחים מכוסי טללים. מתמשך אביב־חיים כה ארוך, וטרם הצמיח עלים, ניצנים, פרחים ופירות...

יום של כיסופים הוא לי, לילה של געגועים וערגונות...

תר״ץ

אביב

(ב)

הכל מתרונן, הכל אומר שירה. זה אופיה וזה טיבה של עונה זו, שאנו קוראים לה בשם אביב.

ועוד רז טמון בכנפי אותה התגלות שאביב שמה. הוא נושא בחובו את ההתגלמות, המציאות והתכלית הסופית של כל ההתהוות והיצירה. הוא מביא עמו את הניצנים הראשונים לאחר החורף האפור. תחת שמיו הזכים של האביב, משדותיו הירוקים ועציו המלבלבים, קורמים עור וגידין גרעיני הפרי, תכלית החיים – הליבלוב, הפריחה, הגרעין, הפרי, תכליתה של כל היצירה.

בתשרי נברא העולם. החיים מופיעים ומתהווים בסתיו ובחורף. הכל קודר, מעונן וקר, כאילו אין תכלית אחרת לבריאה מלבד הסתערות הרוחות וזעף הגשמים, כאילו אין שמש ברה וטהורה ואין שמים בהירים, וכאילו עקרה היא האדמה והעצים ערטילאיים, ואין הוויה ויצירה, אין שמחה ורנן.

אבל למעשה כל זה אינו אלא בגדר הכנה, פרוזדור לחיים האמיתיים. בסבלנות שומרת הבריאה כולה את סתויה וחורפיה. מתוך תקוה וציפיה היא מקבלת עליה באהבה את כל ההתרחשויות של ימי הסער והזעף, כי יודעת היא שכל זה הוא תהליך הכרחי, הקשור קשר בל ינתק עם העתיד, עם התכלית, עם אותה עונה מזהירה המופיעה בלי דיחוי למועד הקבוע – עונת האביב, תקופת הצמיחה והפריון.

ולכן כה אדירה ונשגבה היא שירת הבריאה, המתפרצת בכל עוזה עם בוא האביב. זוהי שירה בוקעת שחקים. כל שיח ועשב, כל ענף ועלה, כל רגב עפר וגרגר חול, היקום כולו על גלגליו וחלל המרחב –

כולם יחד שותפים לאותה מנגינה נפלאה, מתמזגים בה כאחד, להאדירה ולשגבה.

זוהי מנגינת הבריאה עם התגלמותו הראשונה של האביב. אין זו רינה חולפת, אף לא שיר המושר לכבוד חג. זהו השיר בהא־הידיעה, השיר שכולו קודש, כולו הוד, כולו נצח. שיר השירים.

סדרי בראשית הם אלה. לפי אותה המתכונת הושתתו עמודי הבריאה. פותחים בסתו וגומרים באביב. אחרי החורף בא הקיץ המטהר והמרענן.

גם היום בעצמו מחולק לפי אותו סדר ואותו תהליך. כך גם מתחלק הלוח העברי, בבואנו לקבוע מונחים וסדרים לזמן. תחילה בא הלילה ואחריו בא היום, בניגוד לאומות העולם שמקדימים את היום ללילה. לפי היהדות היום הוא תכליתו של הלילה. החושך והלילה אינם כל אחד מטרה בפני עצמה, אלא שניהם יחד הם כעין הכנה לקראת זריחת היום. שניהם יחד מצפים בכליון־עינים לרגע בו יפציע השחר ותנץ החמה.

ורבים הם האביבים, כשם שרבים הם הסתוים. זה לעומת זה בראם הבורא.

היסוד, באביב הראשון, מקורו בבריאה, בטבע. והמשך ההקרנה של אותו אביב הוא אצל האדם, בחיר היצורים, מושל הבריאה.

ואם האביב בטבע מופיע בזמן מסויים לפי קצב וסדר קבוע: סתיו, חורף, אביב וקיץ – הרי אביבו של האדם הוא למעלה מכל תחום וסדר־זמנים קבוע.

זכה האדם, הרי כל חייו, מיום עמדו על דעתו והגיעו לידי הכרת האמונה הטהורה והצרופה, הם אביב אחד אין־סופי. זכה האדם, הרי בכל עשרים וארבע שעות היממה במשך כל שנות חייו, הוא מוקרן מאותה שירת חיים אדירה שאביב שמה. הוא אינו יודע סתיו מהו. כל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו, הלמות הלב והתפעמות הרוח, הנשמה בטוהר מחצבתה – כולם יחד מהווים אביב־חיים בלתי פוסק.

אין כאב וצער, אין סבל ודוי, אין מחלה ויסורים. דבר אינו פוגם בטהרת האביב ואינו גורע ממנו כמלוא נימה.

ויש לפעמים שגם האביב והאושר מתקיימים רק על ידי יסורים.

והיו גדולי התנאים, האמוראים והצדיקים שבכל דור ודור מבקשים ומתחננים, שיבואו עליהם יסורים.

זכה האדם, הרי כל ישותו מתפעמת משירה וכולה רוננת זמרת אביב.

לא זכה האדם, הרי גם האביב כשלעצמו, השמש, הירח, הפרחים המלבלבים, האילנות הפורחים וכל הבריאה ומלואה, כולם מהווים לגביו חורף אחד קודר ומשמים. ואפילו בשעה שדבר איננו חסר בעולמו, הריהו שרוי בכל־זאת בעצבות ובדכאון, והאושר ממנו והלאה, כי איננו רואה שום תכלית ומטרה לחייו.

ובדומה לאדם, גם האנושות כולה שותפה היא לעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. גם היא קשורה ללוח־הזמנים של סתיו ואביב. והאנושות בכללה עדיין מחכה לאותו האביב הגדול המיוחל. אמנם היו תקופות בתולדות האנושות, שבהן השמש זרחה במלוא תקפה, אבל היו אלו תקופות קצרות מאד, וגם האביב שלהן היה חסר שלימות.

האנושות מצפה בכליון־עינים לאביב הגדול, הנצחי והנשגב, אשר בו יתקיים חזון הנביא ,,וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות''. מבין נחלי דם ואש, מתחת לעיי מפולת ולקול זעקת מיליוני קרבנות כל המלחמות למיניהן, נושאת האנושות עינים עורגות אל האביב, בו יגור זאב עם כבש וגדי עם אריה ירבץ. כבר עיפה האנושות ממלחמת־החיים המתמדת בצל כלי־המשחית הנוראים ההולכים ומתפתחים בצעדי ענק, ובמעמקי לבה היא כוספת ונוהה אל התגשמות חזון הנביאים לעת האביב הנצחי.

חג הפסח מסמל את כל האביבים שבעולם.

הראשון שבהם הוא האביב של הטבע, אשר בו ,,התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח'', ואשר בו ,,הנצנים נראו בארץ, עת הזמיר וקול התור נשמע בארצנו''.

האביב השני המסומל לנו בחג הפסח, הוא ענין ,,ביעור חמץ'' והשמדת השאור שבעיסה. זהו אביב האדם, אביב המחשבה של כל פרט ופרט, שיהא אדם רואה תמיד את הטוב והאושר, את התכלית והמטרה, ויהא חדור הכרה פנימית כי כל המתרחש בעולם נועד

לתכלית הטוב. האביב הזה בא ללמד את האדם, שיהא תמיד שרוי בחדוות־חיים, בדומה לאביב הטבע שהוא כולו שירה עליזה. האביב השלישי הוא ענין ,,יציאת מצרים'' – האביב של כל עמי האנושות. זהו אביב של גאולה. ואם באותו זמן היתה זו רק גאולה של עם ישראל, הרי כעת מחכים אנו לגאולת האנושות כולה מתוך השתקעותה העמוקה בבוץ הסתיו והחורף, כאשר רוחות וסופות הזוועה הורסות ומחריבות את מיטב אנשיה.

חג האביב. הכל מתרונן ושר. הכל מתנער ומתאושש מתוך ציפיה מלאת־תקווה לאותו אביב גדול, לאותה הגאולה של חזון הנביאים, גאולת האנושות כולה משפלותה ודכאונה, הגאולה האמיתית והשלמה, הגאולה הנצחית, הקרובה והאחרונה.

ניסן תשי''ג

שיר השירים

(א)

„שחורה אני ונאוה בנות ירושלים
כאהלי קדר כיריעות שלמה".
(שיר השירים א, ה)

החיים זורמים באפיקם הקבוע, כשהם נושאים בחובם הסמוי את הסוד האחד הנכסף מאז ומתמיד, אליו נושאים תמיד העולם והטבע את עיניהם ואת תבונתם, מתוך רצון עז לפענחו, לחשפו במלוא היקפו ומראהו הנהדר – הוא הסוד של אושר־החיים ותכלית־החיים של האדם עלי אדמות.

החיים זורמים, פועמים בססגוניות כה רבה, בהראותם לאדם את כל התמורות והשינויים המתחוללים בו, המתגלים לעיני כמיהתו וגעגועיו, לפעמים שטופי שמש, נהדרים ומלאי תוכן, ולפעמים קודרים, אפלים, מלאי יאוש. ובין כל אלה מרחף בכנפיו הגדולות הפרושות, סוד־החיים הנעלם, סוד האושר והתכלית של חיי האנושות עלי אדמות.

בתוך החיים התוססים נודדת האנושות מאידיאה לאידיאה, מבעיה לבעיה, כשהיא מחפשת בלי הרף ומחטטת למצוא את הנקודה, את הגרעין, שממנו צומח ומתפתח אותו עץ־הדעת נאה ומשופע בפרי, הנותן לכל אדם כוח ומרץ, אושר וקורת־רוח; הממלא את גביע חייו ברגשות אביביים ורגשי אהבה לבורא אשר נטע את עץ־הדעת הנהדר הזה.

האנושות מחפשת ומחטטת, שואפת למצוא את המפתח, להרים את המסך המונע מן האדם כל מושג, כל גישה אל החידה מלאת־הסוד, החובקת את היקום על רקיעיו ומערכות שמשיו

וכוכביו – אך לשוא. ככל שתתאמץ לחדור לתוך הצפונות האלה, כך היא מתרחקת מהן יותר ויותר, כשהיא נשארת בבדידותה, נבוכה ומבולבלת, אובדת דרך וחסרת אידיאל חיים.

כך בני־אדם נשארים אומללים בחייהם. חיים שנועדו להיות מלאי ניחוח פרחים ותקוות אביב, מתמלאים קוצים ופגעים, נעדרי כל ניצוץ של אושר וסיפוק, ושרויים תדיר באווירה סגרירית קודרת, מלאת ספיקות ומרה־שחורה.

כי לא בחושים החיצוניים, הגופניים, עשוי האדם למצוא את אושרו ותכלית חייו, ולא במקום ששם מזדהר אור־זריחה ארעי של הנאה רגעית חולפת – ניתן למצוא את האושר הנצחי.

לא! כל אותם מיני אושר שהאנושות נהנית מהם כיום, אינם אלא אושר חיצוני, שטחי, שזוהרו מתנדף וחולף כצל. בתוכו פנימה חבויים צער ויגון, מבוכה ויאוש. כל הנאה חיצונית משאירה בלב דיכדוך עמוק, המכרסם בנשמה, בתבעו ממנה מטרה ותכלית לכל מעשה וכל צעד בחיים.

ההשגה האנושית רחוקה מלהשיג את האושר הבלתי־נדלה המרחף על־פני העולם כולו, שנובע ממעין היצירה האין־סופי. הוא לא יושג בשום שיטות וחקירות פילוסופיות. רק לב מרגיש, לב שבו זורם דם טהור שלא נפגם, לב רווי ברגשות רוחניים צרופים – הוא מסוגל להבין את האושר האמיתי וללכת בנתיבו.

ואכן, זוהי הדרך הנכונה להשיג את תכלית־החיים האמיתית ואת האושר הנעלה – באמצעות רגשי־הלב הטהורים וכיסופי־הנשמה הזכים, על ידי כוח רצון פנימי אל כל הטהור והנעלה, הקדוש והנצחי.

וזהו תוכנה הנשגב של שירת שלמה המלך בשיר־השירים, בה הוא מפאר את גדולתו ושגבו של עם ישראל, שלעולם איננו נוהה אחרי מראה חיצוני וברק מסנוור, אלא רק מטפח את אושר החיים ותכליתם האמיתית, המושרשים עמוק בלבו.

,,שחורה אני ונאוה, בנות ירושלים''. למראית עין אני שחורה, פני כחושים ולחיי נפולות, עד כי ידמה שאני האומללה עלי אדמות, עזובה וחדלת ישע, באין כל תקווה לאושר ויופי. אבל ,,ונאוה'' –

נאה והדורה אני באושרי המושרש עמוק בלבי, ברמ"ח אברי ובשס"ה גידי. נאוה אני באורחות־חיי הישרים והמאירים, ובתכלית־החיים והערכים הנעלים אשר הענקתי לאנושות כולה.

„כאהלי קדר, כיריעות שלמה". כנוודים חסרי בית טולטלנו מארץ לארץ, מבלי מנוח ומבלי תענוגות חיים.

אבל „כיריעות שלמה" – מבפנים הריני זוהרת כיריעותיו הנהדרות של שלמה. בתוכי פנימה אני נושאת את האידיאלים העשירים מלאי־האושר, השזורים וארוגים מנימי הלב הזכים והקדושים, המאחדים את כולנו ביריעות גדולות רקומות פרחי הוד ופאר.

(ב)

„ענה דודי ואמר לי... כי הנה הסתו עבר...
הנצנים נראו בארץ... התאנה חנטה פגיה...
קומי לך רעיתי ולכי לך".

(שיר השירים ב, י–יג)

„קומי לך – לקבל עשרת הדברות".

(רש"י שם).

אביב הטבע – הוא סמל תאוות החיים ותענוגותיהם. כאשר האביב מתגלה לפני האדם בכנפיו החמימות המלטפות, מתנער מיד האדם ממלבושי החורף מלאי הקדרות, וכאדם חדש ורענן הוא מתלבש בניחוח השדות, בשובבות השבלים המלאות, בפיכפוך פלג־אביב רוגע. האדם והאביב מתמזגים בחדוות־חיים כה מלבבת, על רקע שדות ירק וערוגות פרחים.

אביב הרוח – הוא סמל ההתעלות הנפשית, התוכן שבחיים. כאשר האדם רואה את החיים באביבם, כאשר ההוויה היא בעיניו שרשרת ארוכה של נופים נהדרים מרהיבי־עינים, מכוסי ירק ופרחים, נטועים בתוך מדבר גדול של תוהו־ובוהו, בתוך חלל־יקום אין־סופי – אזי הוא חש רווחה בנשמתו, וחלומות הליל החולפים־עוברים מבעד לתרדמת־החיים רוויים שביעות־רצון והשתוקקות לכל מה שנוצר בבריאה האלוקית הנהדרת. החיים נעשים גאים יותר, עשירים יותר בתוכן, כשושנה ענוגה בתוך ים חוחים.

בבואך לקבל תורה, קום ולך בגאון! ראה את האביב, יערב לך טעמה של התאנה הבשלה, שאף את ריח פריחת הגפן, וגרש מקרבך את הספקנות והריקנות החורפית הקודרת.

(ג)

„לכה דודי נצא השדה, נשכימה לכרמים נראה
אם פרחה הגפן... שם אתן את דודי לך".
(שיר השירים ז, יב־יג).

אם קשה לך לשאת את הכרך עם שאונו והמונו בבתי־חומותיו ובגניו הסואנים; אם בחוסר־ישע אתה עורג לחיים, לאוויר צח וחפשי, מתוך ההמולה הפרועה של הברואים הרוחשים בקלחת העיר; אם לבך סולד מן הצווחנות הצורמת של מפעלי התעשיה והחרושת למיניהם, המחרישים בקרבך את רגשי לבך הענוגים...

אם כן בוא, ידידי, נצא השדה, שם נלינה בכרמים, באווירה הכפרית הרוגעת, ושם נשמתך היגעה תמצא לה מנוח, תנשום לרווחה ותשמע את ההד החרישי של לבך מלא־הרזים...

תר"ץ.

קבלת התורה

היתה דממה דקה בעולם. נחשי ועקרבי המדבר וכל עירבוביית החיות, נדמו, החרישו כמוות. בעלי־כנף מתוך קניהם הציצו בעינים חרדות, בציפיה דרוכה לקראת הבאות, לקראת חזיזי־האש, רעמי הקולות, ודברות הא־ל הקדושות הנצחיות, אשר ימלאו את חללו של היקום.

מתחת רגליהם של ששים ריבוא ישראל נישא לחלל־האוויר ענן חול זוהר, אשר פרץ מאדמת המדבר כסילון לבה מפי הר־געש.

ופתאום נזדקר הר בחלל, והשמים נשתפלו לארץ, והמון־עם גדול, מלוכד בלב אחד, ברגש אחד ורוח נחושה אחת – נעמד לרגלי ההר, מחכה לקולות האלוקיים האדירים, לקראתם כבר הגו שפתותיהם בלב ונפש את המלים רבות המשמעות: ,,נעשה ונשמע״.

וראה זה פלא! הטבע שינה את טעמו, את מהלכו התקין. השמים נפתחו לרווחה ונתגלו לעין כל, ואפילו לעיני פחותה שבשפחות. באפקים הנצחיים התנשקו והתחבקו שמים וארץ. והם, ששים ריבוא, קפאו תחתיהם באימה ורתת וזיע, כשנשמותיהם מפרפרות בקרב גופם. לבם הגועש כמעט אמר להיקרע מתוך בית־החזה, ורגליהם כמעט מעדו מפיק ברכיים...

החלל מסביב התחיל פתאום להריע. הריעו הרעמים והברקים. ממרחבי היקום נשמעו קולות שופר אדירים כעין שאגות־אריות. מקצווי ארץ ומתהומות ימים ואוקינוסים באו ונשבו כל הסופות והסערות שהיו אצורות בהם. סלעי־מגור התאזרו בגבורה ועוז, זיעזעו וטילטלו מוסדות תבל. דומה היה כי העולם הולך וכלה בסער וגעש.

ובתוך הרעמים והמולת קולות השופר, בקע ועלה קול אדירים, אשר הדהד באזני כל היצורים, מקרני ראמים ועד ביצי כנים, באזני כל

עמים והממלכות, ובאזני כל הבריאה הדוממת בחרדת־קודש. היה זה קולו של הבורא־יתברך, שעלה והתנשא יותר ויותר:

„אנכי!" ---

והאנשים אשר עמדו לרגלי ההר נרעשים ונדהמים, קלטו את הדיבור וקבעוהו בלבם לנצח, בברית עולם בל תינתק...

*

עד מהרה התבהרו השמים. השמש הופיעה בכל הדרה והזינה שוב את העולם בחמימותה האמהית. נחשי ועקרבי המדבר החלו שוב לנוע מתוך נקיקיהם וחוריהם. ההר נשאר זקוף על מקומו. שישים ריבואי האדם יצאו שוב למסע נדודיהם בחולות המדבר, וסביבם עמודי האש.

אך בכל־זאת, משהו נשתנה.

בשני קטבי העולם מתנוססים מאז שני מגדלי אור, המפיצים קרני אור וזוהר, מבהיקים ונוצצים, ומאירים תמיד, בלי הפוגה, את העולם וכל האנושות.

אלה הם שני עמודי־הדברות, אשר נשמעו אותו יום מפי הגבורה:

„אנכי" ---

„לא יהיה לך" ---

תר"ץ

מגילת רות

„בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים" – זוהי סגולתה של תורה. זוהי הרוח האלוקית החופפת על כל אות ותג בתורה.

לכאורה אין התורה משתנית מאז ניתנה בסיני. אותו מספר מלים, אותו מספר אותיות ותגין. ובכל זאת „ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים".

כל הלומד בתורה, מדי פעם שהוא חוזר ומשנן פרשה בחומש, או דף במשנה ובגמרא, מתגלים לפניו אופקים חדשים והארות חדשות.

מגילת רות היא אחד מספרי הכתובים, אשר מהרגע שילד יהודי מתחיל ללמוד בה, היא משתרשת בלבו הרך, מטביעה בו חותם פיוטי ופותחת לפניו לרווחה את שערי היהדות.

בעוד הילד רך וצעיר ומושגי היהדות רחוקים מהבנתו, הרי בהתחילו ללמוד מגילת רות נפתח לפניו מיד אשנב קטן אל היכלי היהדות והוא יכול לחדור לתוכם ולהתפעל מהם.

הסיפור האידילי המלבב על אותה בת מואביה, שנצמדה בעבותות אהבה אל חמותה נעמי והלכה אחריה מתוך החלטה נפשית נחושה: „עמך – עמי ואלוקיך – אלוקי" – נוטע בלב הילד רגשי גאווה ועוז על היותו יהודי, שהוא בן לאותו עם נצחי נערץ, שכדי להצטרף אליו וויתרה בת גדולים ועשירים מבני מואב על מנעמי חייה והעדיפה לצאת לדרך נדודים וסבל, ובלבד שתזכה להתגייר ולהיות בת ישראל.

לפני חג השבועות, חג מתן תורה, מלווה הילד היהודי צעד אחר צעד את רות המואביה בדרך הנדודים שלה. הוא שומע את דבריה הקשיים של נעמי, המתאמצת לשדל את כלתה שלא להתגייר, אלא

ללכת אחרי ערפה אחותה־לאסון; ואז מתעוררים בלב הילד רגשות מוזרים. בקוצר־רוח מחכה הוא לתשובתה האמיצה של רות, אשר תאמר נחרצות: ,,עמך – עמי ואלוקיך – אלוקי'', ואחרי שמעו זאת הוא נושם לרווחה.

כך הוא ממשיך לעקוב אחריה כל הדרך. הוא שומע את הלמות לבה, את רגשי אושרה, ומעריך בהתפעלות את מסירותה ודבקותה בנעמי חמותה. הוא שומע את הפליאה הדרמטית של נשות בית־לחם: ,,הזאת נעמי?'', ורחמיו נכמרים בו לשמע תשובתה: ,,אל תקראנה לי נעמי, קראנה לי מרה, כי המר ה' לי מאד''.

הילד נמשך אחרי רות המתגיירת, משתתף בצערן של ה,,אם'' וה,,בת'', המתחילות לדאוג לקיומן. נעמי שולחת את רות לפי בקשתה אל שדה הקוצרים, כדי שתזכה שם ב,,לקט שיכחה ופאה''.

באושר מקבלת רות את הסכמת נעמי, והיא הולכת בצניעות, כבת ישראל מלידה, אל שדה הקוצרים. ורבים הקוצרים בשדה וגדולה הרננה מסביב, כי הלא ימי קציר חטים בארץ. אבל רות מצטנעת, הולכת ומלקטת בהכנעה אחרי הקוצרים. מבקשת היא רק לקבל את חלקה לפי דיני התורה, אשר זה עתה למדה מפי נעמי והם חרותים עמוק בלבה.

בהנאה רבה עוקב הילד אחרי צעדיה של רות על־פני מרחבי השדה, המהלכת כה וכה, יושבת ומזדקפת לסירוגין. שבלים זקופות היא אוספת בעמידה, ואילו שבלים שטוחות היא אוספת בישיבה, בשמרה על דרכי צניעות שלא תשחה.

עלילת הסיפור האלוקי מושכת את הילד אות אחר אות, פסיק אחר פסיק. באפו עולה ניחוח השדה וריח המצוות התלויות בארץ. הוא סופג בנפשו את מסירות־הנפש של בת נסיכים מואביה מתגיירת, את הליכותיה ואורח־חייה המוסריים הנעלים. ולבסוף הוא מגיע אל הפסוק האחרון של המגילה, אל הנקודה העיקרית אשר למענה נכתבה המגילה: ,,ועובד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד'', הלא הוא דוד מלך המשיח.

*

ומגילת רות היא תורה שלמה גם למבוגרים שבהם.

ומעניין הדבר. הלא עיקרה של המגילה הוא ענין לידתו של מלך המשיח, מקור המשיחיות בישראל, ובכל־זאת מה אופייניות כל הפרשה הקדושה הזאת על לידת המלך המשיח.

המשיח, הגואל האלוקי, אשר יביא את כל העולם וכל הגויים למדרגת „ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים", „והלכו גויים לאורך"; אשר יסלק לתמיד את מלכויות הרשע והזדון, ורק צדק ומשפט ישלטו בכל מלוא תבל; אשר הוא יהיה השליח האלוקי ממרום „לתקן עולם במלכות שד־י"; כלום לא היה מן הראוי שאמו יולדתו של משיח־אלוקים זה תהיה אשה „שמימית", אשה שתתעלה לגמרי מן החיים החומריים ותתקדש כל כולה לחיים רוחניים נשגבים בלבד?

ואביו של מלך המשיח, כלום לא היה ראוי שיהיה כל ימיו ולילותיו שקוד רק על התורה והעבודה, ולא יהיו לו בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה ועבודת הבורא?

והנה באה מגילת רות ומגלה לפנינו את כל מסכת חייהם של הורי משיח ה', למען יהיה זה לנו לקח לדורות, כיצד האדם מגיע למדרגה הגבוהה ביותר בעבודת השם, עד שהוא זוכה שהגואל הנצחי יהיה יוצא־חלציו.

והמגילה מתארת לנו את דרכה בחיים של אותה אם מופלאה, שזכתה לפרי בטן כזה, כמלך המשיח.

היא היתה בת נכרים, נסיכה לבית מלוכה. את ילדותה בלתה בסביבה גויית מובהקת, רחוקה מחיי צניעות ותום. להיפך, היא ראתה את החיים במערומיהם, חיי הוללות וחטא, חיים של התפרקות מכל עול. ובכל־זאת הגיעה נכריה זו למדרגה הנעלה הזאת, להיות אמו יולדתו של משיח, של גואל ישראל.

וכך נתגלגלו הדברים עד שזכתה להגיע למדרגה זו. היא היתה לאשה לבנה של נעמי מבית־לחם יהודה. לנגד עיניה נתגלו פתאום חיים יהודיים. היא התחילה לעקוב בענין רב אחרי אורח־חייה של חמותה, והתרשמה כל־כך עמוקות, עד שאפילו אחרי האסון האיום שאירע לה בהילקח ממנה בעלה באיבו, לא יכלה עוד להינתק

מדרך־חיים זו. אמונתה, טוהר לבה, צניעותה וצדקתה הגדולה, של חמותה נעמי, הם שהסעירו את נפשה וחוללו בה את המפנה היסודי בחייה. היא גמרה אומר להתגייר ולהיות בת ישראל. אבל את ההחלטה שמרה בלבה ולא גילתה לאיש, עד אשר נתגלע הויכוח הפומבי בינה לבין חמותה, ואז ביטאה את אשר בלבה.

רוח ממרום ואור־יקרות של קדושה האירו את נפשה, ולא הועילו עוד כל שידוליה של נעמי, שהשתדלה לשכנע אותה לשוב על עקבותיה אל עמה ומולדתה. היא עמדה על שלה ולא זזה ממנה.

והיא מתגיירת כדת וכדין. היא מקשיבה מפי חמותה ולומדת את כל דיני וחוקי תורת ישראל ודרך המוסר של היהדות.

ובתום לבה וצדקתה איננה יודעת ויתורים ופשרות. היא מתנתקת לגמרי מכל אורח־החיים הגויי ומתמסרת בכל עוז רוחה לחיי יהדות טהורים.

המגילה מתארת לפנינו את גדלותה לא על־ידי מעשים רוחניים מיוחדים, אלא דוקא בחייה היומיומיים, בחיי־עבודתה ובקיום מצוות התורה.

נעמי נעשית אמה של רות, ולכן היא שומעת בקולה ומצייתת לה בכל. אינה שואלת שאלות ואינה דורשת נימוקים, אלא מקיימת כל מה שהיא מצווה עליה ומדריכה אותה.

נעמי מלמדת אותה דרכי צניעות ורות מקבלת על עצמה בכל הלב, ובלקטה את השבלים בשדה היא מקפידה על כל כללי הצניעות.

היא אינה מתרחקת מן החיים, אינה פונה לדרך של סיגופים וכיוצא בזה. אלא בתוך החיים, בשדה הקוצרים, היא רוקמת את דרך חייה היהודיים ושומרת על צניעותה ותום יהדותה.

כל אותו זמן מדריכה אותה נעמי ומכשירה אותה לחיי משפחה טהורים. היא מגוללת לפניה את מצוות יבום, את טעם המצווה הזאת של הקמת שם וזכר לאח המת.

וכאן מגיעה רות לשיא גדלותה. רות זו, אשר בשדה הקוצרים נזהרה שלא לשחות, שלא לפגוע בצניעותה כמלוא הנימה, משצוותה עליה נעמי: „ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך וירדת הגורן" –

אין היא מהססת אף רגע ומצייתת. שכן נעמי החדירה בה את גודל מצוות יבום ואת התכלית של חיי המשפחה, שהיא להקים שם זכר.

זהו תוכנה של כל מגילת רות.

בועז מתעסק בקציר חטים. רות מלקטת שיכחה ופאה, והיא מעורבת בחיים היומיומיים. אלא שכל מעשה בחיים, כל צעד וכל תנועה, מלווים במצוות, דינים וכללי מוסר וצניעות. והיא בתום לבה מקפידה ונזהרת בכל דבר ודבר, כשהיא מתרחקת תכלית הריחוק מאורח החיים הגויי.

ועל־ידי חיים אלה של מזיגה בין עבודה ורוח, קציר חטים ולקט שיכחה ופאה, חיי משפחה, הקמת שם וזכר, התדבקות בנעמי ובמצוות שהיא מלמדת אותה – על־ידי כל אלה זכתה להוציא מבין חלציה את דוד מלך ישראל, את מלך המשיח.

סיון תשי״ד

שבת חזון

חזון ישעיהו.

מעין מבוא, מעין ביאור מפורט לאותו חזיון־תוגה של העם, לאותה בכיה־לדורות הנמשכת זה אלפיים שנה:

חורבן ישראל ומקדשו.

חזון ישעיהו.

הנביא עומד בקרב העם, מוכיח בשבט פיו, מביע את זעמו, שופך את מרי שיחו, על פרי הבאושים של אותה תקופה איומה, שהביאה על העם את שני החורבנות, חורבן העם וחורבן המקדש.

הנביא מסביר, מבאר ומפרש לעם.

לפניו כל הענינים ברורים כחמה. הוא אינו מחפש נימוקים וסיבות. הסיבה ידועה. כי דבר ה' היה אליו.

אם „גוי חוטא, עם כבד עוון, זרע מרעים, בנים משחיתים עזבו את ה' " – אזי התוצאות ברורות למדי. יש סיבה וגורם לחורבן.

„ארצכם שממה, עריכם שרופות אש, אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה, ושממה כמהפכת זרים. ונותרה בת ציון..."

והנביא ממשיך בדברים חוצבים להבות־אש, מוכיח ומטיף לעם. ובהגיעו להתלהבות עליונה, הריהו נסער כל כולו ומתגעש:

„שמעו דבר ה' קציני סדום, האזינו תורת אלוקינו עם עמורה!"

הוא אינו מפחד ואינו נרתע. כצור איתן עומד הוא על משמרתו ומקבל באהבה את כל אבני־הבליסטראות הנזרקות עליו מתוך העם. שכן עליו למלא את התפקיד הנבואי, להשמיע את דבר ה'.

„למה לי רוב זבחיכם יאמר ה'... מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי... שריך סוררים וחברי גנבים כולו".

אלה הם דברי הנביא אל העם. הוא מגלה את לבו ומבטא את דבריו בלי שום גינונים ורתיעה.

הוא רואה את העם שוקע בשחיתות, בשוחד, גניבה, ניצול יתום ואלמנה, וכיוצא באלו. והוא מוכיח על כך בגלוי ובלי משוא־פנים.

אבל לא רק בדברי התוכחה ממלא הנביא את תפקידו.

גם זה אינו אלא מעין מבוא והקדמה.

מצד אחד הוא מנבא על החורבן הנורא הממשמש ובא, בגלל עוונות העם ורוע מעשיו.

ומצד שני הוא מראה מיד לעם את הגאולה האמיתית, את הדרך בה ילך ובה יכונן את צעדיו.

,,רחצו הזכו, הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני, חדלו הרע''.

,,למדו היטב, דרשו משפט, אשרו חמוץ שפטו יתום וריבו אלמנה''.

ומיד לאחר התיאור הנורא של החורבן מגלה הנביא את דרכי הגאולה, את האמצעים שעל ידם יגיע העם לאותו היעוד הנבואי:

,,ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה... ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה...''

*

אך העם נטה מדרך הגאולה.

דברי הנביא לא חדרו ללבבם. ויהודה חרבה והמקדש הוצת באש, כאשר ניבא ישעיהו בן אמוץ.

ואותו היום, תשעה באב, נעשה יום של בכיה לדורות.

כאלפיים שנה, בלי הפסק, יושב עם שלם מורכן עדי ארץ ומקונן אותה הקינה המרה וקורעת הלב:

,,איכה ישבה בדד''.

מדי שנה בשנה אותן הבכיות ואותן הדמעות הניגרות מאין הפוגות.

ומדי פעם ים הדמעות גדל והולך. גזירות־דמים פוקדות את העם. נוסף לאבל על חורבן מקדשנו, הננו אבלים ובוכים על החורבנות החדשים המתוספים לעמנו בלי הפוגה.

אכן, בכיה לדורות.

ונשאלת השאלה: האמנם?

האמנם רק בבכי נשוב ונגיע אל הגאולה?

האמנם אין דרך להפוך את יום תשעה באב ליום של שמחה ויום־טוב?

והנה באה תמיד אותה השבת שלפני תשעה־באב ומזכירה לכל אחד ולעם כולו, את הדרך בה נגיע לגאולה.

והנביא מבקש, מתחנן ומפציר, ובדברי תנחומין הוא מראה את השביל היחיד והמיוחד:

„רחצו, הזכו, הסירו רוע מעלליכם".

זוהי הדרך היחידה. אין שום מוצא אחר. כל אמצעים אחרים לא ישחררו את העם מכבלי גלותו.

וכדבריו אז, לפני החורבן, עת הראה להם את הדרך למנוע כליל את החורבן הנורא, כך גם דבריו עתה אל העם.

היידע העם אחת ולתמיד, לקבל את דברי החזון האלה? היתנער העם סוף סוף מתרדמתו העזה, להכין לפניו את הדרך האמיתית, להשתחררותו וגאולתו הנצחית?

הבה נקווה.

מנחם־אב תרצ"ט

חודש אלול – בחיי הכלל והפרט

אכן, טוב ויאה כך, שמבין המרחקים העצומים מסתמנים גבולות ותחומים. גם המלחים ורב־החובל בספינה, אשר גלי הים הם אוויר נשימתם, אילולא אותם ימים מועטים, אותן שעות ספורות, שבהם ספינתם מגיעה לחוף מבטחים, לחוף היבשת, לא היו יכולים להמשיך לחיות.

הם אוהבים את מרחבי הים. הם כרתו ברית ידידות עם הגלים והספינה היא ביתם ומרכז כל חייהם. אך כל זה אינו אלא בזכות אותו פרק־זמן קצר, שבו ניתן להם לעגון ליד היבשה, לבלות בחוג בני משפחותיהם, ידידיהם ומכריהם, הרחק ממים וגלים.

גם החיים היומיומיים הפשוטים, החיים שעל פני השטח שטרם הגענו לתוכנם ומשמעותם העמוקים ביותר – מתחלקים לחלקים, בין גבולין ותחומים. לא הרי חיי ילד כחייו של אדם מבוגר, ולא הרי חיי בן גיל העמידה כחייו של זקן בא בימים.

החיים מפוצלים לשלבים שונים, וכל שלב ומיכלול עניניו ומעשיו. ומעל לכל פרקי החיים האלה צועד בראשונה הזמן.

בוקר וערב, יום ולילה, שבועות וחדשים ושנים, עונות השנה המתחלפות לסירוגין – כל אלה ביחד מהווים אותם בריאת־בראשית, המאזנת ומווסתת את כל תחומי חיי האדם עלי אדמות. והאדם בחיר־היצירה ניחן בחוש רוחני מיוחד להבדיל ולהבחין בין תחום לתחום, בין זמן לזמן, ולמצוא במערבולת גלי החיים מזמן לזמן את החוף, את נמל המבטחים, לספינת חייו.

זוהי מתת אלוקים שניתנה לאדם, הדעת והתבונה. כי אם אין דעת הבדלה מנין? וכאשר חיי אדם מתנהלים לפי דעת ותבונה,

הריהו מבדיל מיד בין קודש לחול, בין אור לחושך ובין תחומי החיים השונים, הנהירים לו לפי טיבם וכל מהלכם.

אך יש לפעמים שהדעת נחלשת, הגבולות מיטשטשים והתחומים מתערבים זה בזה. הזמן, שהוא הגורם היחיד המביא את האדם לכל תחנותיו הקצובות לו, יש והוא נשכח לפעמים מן הלב, ואז משתררת אנדרלמוסיה, ספינת החיים מתחילה להיטלטל בלב ים וזעף הגלים מתחיל לסחוף אותה תהומה. ואז, ברגעי היאוש האחרונים, לנוכח התהום הפעורה, מופיעים לפתע לפני האדם רגעים חדשים, ציון־זמן מיוחד המעורר את לבו, מעודד אותו ומגלה לפניו את גבולות ותחומי חייו, את החוף אשר לידו תוכל ספינת חייו לעגון.

הרגעים האלה הם ימי חודש אלול, המתגלה לפני כל יהודי מדי שנה בשנה. זהו חודש הגבול של השנה, הפורץ ללב כל יהודי בנעימתו הלבבית הענוגה, הלובשת שפת מלים: ,,עורו ישנים מתרדמתכם! עורו, עורו!''

*

ורבים הם ה,,אלולים'' אצל כל אדם ואדם. יש שאדם עובד כל היום, מוסר את כל גופו ונפשו למען פרנסתו וקיום משפחתו. כל שעות היום הריהו כעין מכונה העובדת למען הזולת, בעוד שבשביל עצמו אין לו מאומה. הזמן שהוקצב לו עם צאתו מרחם אמו, כאילו לא בשבילו ניתן, אלא בשביל הכל. אך יש שעל אף הכל, האדם מפריש מתוך מאות הדקות של היממה איזו שעה בשביל עצמו. הוא נחלץ לשעה קצרה מתוך ההסחפות בעמל יומו, למען עצמו ונשמתו. אותה שעה קצרה היא בבחינת ה,,אלול'' של היום. וכן יש שבששת ימי המעשה האדם שקוע כל כולו בהוויות החולין ואינו מוצא לו רגע פנוי בשביל עצמו. ימות החול הם בשבילו פשוטם כמשמעם: ימים של חול, ללא שמץ של קדושה, ללא חיים רוחניים. לגבי אנשים כאלה השבת מתגלית בתור ,,אלול''. ביום השבת הם מעבירים את חייהם לאפיקים חדשים. הם מפרנסים אז את הרוח, את הנשמה

היתירה שניתנה להם במתנה, במזון רוחני מיוחד. ויש אנשים שאינם זוכים ל„אלול" לא בימות החול ואף לא בשבתות. נשמתם היא כמו אסקופה הנדרסת בשביל הגוף. הללו אינם יודעים רוח מהי. מושג החיים בשבילם הוא: עבודה וכסף, עבודה וגופניות, עבודה וחיי הוללות. אך גם בשביל אלה מתגלה ה„אלול" פעם בשנה. אותה בת־קול הקוראת יום יום מהר חורב, אותם הירהורים של חשבון־הנפש, הגנוזים בפנימיותו של כל אדם – מתעוררים אצל כל יהודי ויהודי מדי שנה בשנה, בבוא חודש אלול. וההתעוררות הרוחנית שהחודש הזה מביא בכנפיו, מעלה את האדם למדרגה יותר נעלה ומכשירה אותו לקראת הימים הנוראים, המלאים חרדת־קודש והתרוממות־הנפש.

וכשם שיש „אלול" בחיי הפרט, שכל יחיד ויחיד מוסר לעצמו דין־וחשבון על מעשיו, מתחרט על העבר ומקבל על עצמו להיטיב דרכיו, לתקן מעשיו ולעדן את כל מהלך מחשבותיו – כך יש „אלול" גם בחיי הכלל. גם הציבור והחברה שקועים כל השנה בטירדות החיים היומיומיים, ומרוב טירדה והתעסקות שוכחים את המטרה, את התכלית שאליה חותרים. החיים החברתיים, המתנהלים על־ידי קומץ מנהיגים נבחרים, מתחילים אט אט לסטות מן המסילה. בשטף העבודה, בקצב הזמן המהיר ובמרוצת הימים, מתחילים המנהיגים לסטות מן הקו שהותווה להם על־ידי בוחריהם. עדים אנו להתמוטטות רוחנית המסתמנת אצל רבים ההולכים בראש העם. והנה גם בשבילם מופיע ה„אלול", מעורר אותם, מזכיר ומדובב אליהם.

אלול של השנה פונה בראש וראשונה בקול רועם אל המנהיגות הדתית בארץ ובעולם. דומה שעוד לא היה זמן, שבו היתה היהדות החרדית מפולגת כמו בימינו. השופר המעורר את לבותינו יום יום, צריך להגיע בראשונה אל המנהיגים ההולכים בראש המחנה. היהודי הפשוט והתמים, בהגיע חודש אלול הריהו משכים לבית־הכנסת, מוסיף כמה מזמורי תהילים, מתעורר בלבו ובנפשו לקראת הימים הנוראים, כשהוא נתון תחת הרושם של הקול הקורא של אלול,

ומדוע לא יתעוררו מתרדמתם מנהיגינו, כדי להיחלץ לתיקון בדקי היהדות החרדית?

הבה נקווה שחודש אלול זה יערה רוח ממרום על לבותיהם של מנהיגי היהדות החרדית ויביא אחת ולתמיד קץ לאותה רוח שנאה ההורסת כל חלקה טובה, ויווצר ליכוד מלא, עם אחדות לבבות ושטח פעולה רחב למעשים כבירים ופוריים, למען ה', העם והארץ.

אלול תשי"ג

רשמי חודש אלול

כל ימות השנה שוקע האדם וצולל במצולות החיים, מבלי שיתבונן היטב בכל המאורעות השונים העוברים עליו, מאורעות שצריכים היו להטביע על נפשו רושם עמוק, מפאת התרחשותם העל־טבעית וחידת השתלשלותם רבת הגונים. האדם אינו שם לבו לכל אלה ואינו בוחן אותם מנקודת־מבט שכלית. הוא רק חי באשר הוא חי. הוא נסחף בזרם חייו החומריים, האפורים, הבהולים, שאינם מניחים לו רגע פנאי כדי לתהות על מבואיהם ומוצאיהם, למצוא להם תוכן רוחני נעלה אשר יצדיק את קיומם. מדי יום ביומו, מבוקר עד ערב, מקדיש הוא כל אונו ומרצו לצרכים החומריים השונים, הדוחקים מקרבו כל רגש של קדושה, טוהר ואצילות.

לפעמים יש וקרן אור תבקיע מבעד לאפלולית הזאת, ואיזה רטט נפשי יעיר בקרבו את אותם רגשות טהורים הטמונים בנפש האדם ויזכירו לו את החיים האחרים, הנצחיים, המלאים ערגה וכיסופים אל ספירות עליונות, אל רוחניות צרופה. אז יתעורר באדם רצון כביר להתנזר מן החיים החומריים השוקקים וסואנים בתבל, ולמצוא לו איזו פינה צנועה, מבודדת, הרחק מאדם ושאון תבל, לשאוף שם אוויר־פסגות מרומם ונצחי ולרוות נטפים נטפים מהחיים האין־סופיים, המזככים את לב האדם ומטהרים את נשמתו... אבל חיש מהר יגוע בקרבו זה האור, יישכח מלבו, ואת מקומו ימלא שוב אופל החיים עם דאגותיהם ומועקותיהם. וכך במשך כל ימות השנה האדם מסור בידי אליל החיים, בשכחו כליל את עצמו, את תכליתו ואת התוכן הנעלה שבשבילו נברא כיציר נבחר מכל היצורים עלי אדמות.

*

בחודש אלול, חודש אשר מעצם טיבו הוא מעורר בלב האדם הירהורים של חשבון־נפש, של התבוננות עצמית; חודש העומד כולו בסימן של קמילה וכמישה, וכי בו מתחילים לנבול ירק השדה ופרחי הקיץ הנאים, שבמשך כל השנה קראו לחיים, ליהנות מריחם הנעים; בחודש זה קורא קול השופר ומעורר את האדם לחשבון, להתבוננות, שיבדוק את עצמו ויווכח לראות עד כמה חייו אפורים, יבשים, בלי לחלולית של חיי נשמה ורוח. והקול קורא בעוז שוב ושוב, עד אשר נימי לבבו מתחילים להזדעזע ונפשו נסערת. אז האדם מתחיל להביט אחורנית, למצוא איזה תוכן לחיי השנה שחלפה, אך לשוא, הכל הבל ורעות־רוח – התוכן הבל והתכלית רעות־רוח. נשמתו מתכווצת אז מכלימה ומתוך תוכו פורצות אנחות עמוקות של חרטה על העבר וקבלה והתמסרות על העתיד. וכתינוק שנולד מחדש נשמתו טובלת ומיטהרת במעיינות התשובה וחשבון־הנפש, מזככת את רגשותיה ואת הגיגיה, שיהיו מוכנים וראויים לחיים החדשים ההולכים וקרבים בימי התשובה והרחמים, חיים של רגש ומחשבה, של התבוננות ותשובה...

*

כיון שמגיעים ימי הסליחות, מתרוממת הנשמה לשיא ההתרגשות לקראת חיי הטוהר, חיי הנשמה, הממשמשים ובאים. בימי הסליחות שופך כל אדם את לבו ונפשו בפיוטי השירה האלוקית, הנעלה והזכה. בימים אלה מביט האדם על היקום ועל כל הנבראים בעינים אחרות, במבטים צלולים יותר, נאמנים ואמיתיים.

בקומו בבוקר השכם משנתו, טרם נגחו החידות הטמירות המרחפות תמיד בלילי אלול, והוא יוצא החוצה ומתנגש מיד בדימדומי־הבוקר, בקוי־השמש הראשונים, השובים את לבו בחן קסמם, ואז פורצת מקרבו השירה הנפלאה של המשורר האלוקי: ,,לך יום אף לך לילה, אתה הכינות מאור ושמש״. באור הזך של השמש בלידתה הוא רואה את שגב הבורא, שיצר את היום והלילה והכין את מאור השמש, ובהתרגשות רבה הוא מביע לפניו את שירת לבבו מתוך השתפכות הנפש.

הוא רואה את השמים הבהירים, את הארץ ומלואה, את הים הגדול ואיתני הטבע למיניהם, את מאורעות הזמן השונים, את מחזור הצמיחה והכמישה בטבע, את שינויי העתים וחילופי הזמנים, את גלי הים המתנפצים אל החוף, את ההרים השגיאים והתהומות, את מרחקי היקום רבי התעלומה... הוא רואה את היד המסתורית השולטת בכל אלה. הוא רואה ורואה... ורגשותיו גואים עד לבלי הכיל, והוא מביע אותם בבית־המדרש בפסוקים הנשגבים מלאי ההתפעלות:

„אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו. לך שמים אף לך ארץ, תבל ומלואה אתה יסדתם. אתה הצבת כל גבולות ארץ, קיץ וחורף אתה יצרתם. אתה רצצת ראשי לויתן, תתננו מאכל לעם לציים. אתה בקעת מעין ונחל, אתה הובשת נהרות איתן. אתה פוררת בעזך ים, שברת ראשי תנינים על המים. אתה מושל בגאות הים, בשוא גליו אתה תשבחם".

ובהגיעו למדרגה כזו, שהוא מכיר בטוהר לבבו את הבורא היחיד, אשר כבודו מלא עולם והוא מצוי בכל דבר חי בתבל, בכל דבר מתרחש ומתהווה – אז הוא מתחיל להביט בעיני רוחו הלאה, על עצמו, על חייו, על נשמתו. הוא בא לידי הכרה טהורה וברורה, כי גם הוא עצמו איננו ברשותו, וכל המאורעות העוברים עליו אינם נעשים על־פי רצונו שלו, על פי דעתו ושכלו, אלא על פי אותה השגחה עליונה השולטת בכל הבריאה כולה, ולמעשה איננו אלא יציר נברא אחד בין המון יצורים בתבל. ובאותה שעה הוא מתחנן ושופך שיחו לפני אדון היצורים: „הנשמה לך והגוף פעלך, חוסה על עמלך... הנשמה לך והגוף שלך..." הכל הוא שלך, הכל נתון בידך החזקה הנצחית, ובכן אנא חוסה על עמלך...

אלול תשי"א

בסימן השלכת

הקיץ מגיע לקצו. בין האילנות כבר נראים סימני שלכת. חום הקיץ עודנו בתוקפו, אבל מדי פעם בפעם – אם בשעות הבוקר המוקדמות, אם בזמן חילופי אשמורות, או אפילו בצהרי יום – כבר מנשבות רוחות חדשות, המבשרות את בוא הסתו, את שינוי העתים וחילופי הזמנים.

בלוח־השנה כבר נותרו דפים ספורים בלבד, ואל הדפים הללו ההולכים ואוזלים מצטרפים דפי־חיים של בני־אדם ההולכים ונעלמים בחביונו של הנצח.

וכמה מגוונים הם דפי־חיים אלה, בשלל צבעי הקשת וגני הפרחים בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. אך בני־האדם אינם שמים לב לדפי־החיים הללו. אין הם מגלים כל עניין בשלל הצבעים.

כי טרוד הוא האדם בעולמו. הוא אינו רואה את המחר, את ,,בין השמשות'', ושוכח לחלוטין כי כל חייו, מעשיו, מחשבותיו והגיגיו, מצטרפים ומצטמצמים בלוח אחד צנום, בעל דפים ממוספרים. כל יום של חיים, כל שבוע של קיום – מפחיתים דפי־חיים מאותו לוח, יום אחר יום, חודש אחר חודש, שנה אחר שנה, עד שהלוח מגיע לסיומו ונגמרת פרשת חיים.

אך יש גם יחידי־סגולה, הרואים את עולמם בהיקף מלא, ובעלות השחר, או בנטות דימדומי בין־השמשות, הם חודרים לעמקי לבם וממלאים את כל עורקי חייהם.

הם גם מחלקים את הלוח לחלקים קטנים יותר, זערערים. הלוח שלהם מתחלק לא רק לשלוש מאות ששים וחמשה ימים, אלא גם לרגעים ושניות.

כל רגע כמוהו כיום שלם.

האנשים האלה ניחנו בחוש וברגש וראיה מרחיקה. וכשהם רואים

את הלוח מידלדל מיום ליום ומרגע לרגע, כך הם מפליגים במבטיהם אל מעבר לחביוני הנצח. הם עוקבים אחרי כל דף־חיים נתלש השט אל מרחקי הנצח, ולפניהם מתגלה עולם חדש עם לוחות חדשים.

ובעקבם בעיני־רוחם אחרי כל דף נעלם מלוח־החיים, יראו שם, בעולמות הנצח, את כל אותם הדפים הנתלשים בעולמנו הקטן כשהם חוזרים ומתחברים, ושוב נוצרים שלל לוחות חדשים ממוספרים, עם דפי־ימי־חיים של בני־אדם.

אבל הלוחות האלה הם נצחיים. כל דף וכל תאריך עומדים וקיימים לנצח.

ודואגים, איפוא, האנשים האלה לטיפוח גוניהם של דפי חייהם, שכן אדיר חפצם הוא כי יעלו דפים נאים, בהירים וזכים, שמהם יכורך לוח חדש נהדר.

ובחיי עולמנו הקטן נטוש מאבק ממושך ומתמיד בין שני סוגי האנשים האלה.

הסוג הראשון, הללו שכל חייהם הם רק טרודים ועסוקים, אין שעתם פנויה לחשוב, להתעמק. לגביהם הזמן איננו בגדר מושג והלוח אינו דבר של קיימא. לגבי דידם כל הענין הוא כמין גלגל חוזר בגן שעשועים, שיושבים עליו ילדים ונעים סחור סחור במשך רגעים אחדים, והמשחק תם.

אין הם מבחינים בלוח שלהם בין ימים לחדשים, בין תשרי לחשוון, או בין אב לאלול. וכי מה חשיבות יש לכך? חטוף ואכול! נועה, נועה על הגלגל החוזר, ואחר כך תיגמר, כהיגמר הלוח בסוף השנה.

היפוכם של דברים בסוג השני של בני־אדם. לגבי הללו השנה מתחלקת לשנים־עשר חודש, החודש – לשלושים יום, היום – לשעות, השעות – לרגעים, וכל רגע הוא עולם מלא. כל יום הוא חטיבה של נצח. והאדם הוא בחיר היצורים אשר שומה עליו להשתלט על כל אותם חלקי הנצח, לנצלם כראוי ולמלאותם תוכן.

והמאבק הזה נטוש ונמשך מיום ברוא ה' את עולמו. מאבק בין שתי תפיסות עולם שונות. האחת גורסת, שכל החיים אינם אלא „עורבא פרח', הרף־עין חולף ואבד זכרו. הלך אדם לעולמו ונעשה

כדומן האדמה. ואילו התפיסה השניה גורסת, כי אין לך דבר בעולם בלי תוכן ורוח, אין רגע בחיים לחינם, אין יום הולך לאיבוד, וכל חייו של אדם עלי אדמות אינם אלא שרשרת הממשיכה להתרקם ללא סוף בעולמותיו הנצחיים של הקדוש־ברוך־הוא, ועל האדם רק לשקוד לרקום אותה שרשרת בהבנה ובשכל, כיאה לשרשרת המתקשרת עם הנצח.

אך יש לפעמים, כאשר רוח קלה של אלול, או דפי הלוח האחרונים בשלהי אלול, מעוררים את בעלי התפיסה הראשונה להתבוננות קלה.

הרוח הנושבת נוגעת בנימי הלב והוא מתנגן, וצלילי הניגון מגיעים אל הנשמה והמוח, ואז חודש אלול עושה את שלו.

היו זמנים כאשר בחודש אלול אפילו דגים שבמים רעדו מאימת הדין. היו זמנים כאשר אפילו היהודי המשוקע במ״ט שערי טרדות החיים, בהגיע אלול היה פוקח עיניו וסופג את רחש רוחותיו של חודש התשובה והרחמים, הקשיב להגיגיו הרוחניים שתבעוהו לחשבון־נפש והתבוננות במהות חייו.

יפה ברא הקדוש־ברוך־הוא את עולמו, בחלקו את הזמן תקופות תקופות. כיון שבא חודש אלול, נשמע קול השופר הקורא לכל משפחת האדם. בשלהי השנה הוא בא, ברגעי גסיסתה של שנה, והוא מתדפק על הלב, הולם כפטיש בכל נבכי פנימיותו, מוציאו מתוך השיגרה ופותח לפניו אשנב אל עולמות הנצח במלכות הבורא יתברך.

וחודרת הקריאה לעמקי הלב, מתפשטת בכל הוויתו של אדם, עד שהופכת אותו לאיש אחר, המגיע לכלל הכרה ברורה, כי לא תמיד החיים אביביים ולא תמיד קיץ בחוץ, אלא יש גם תקופה אחרת, המתגלית עם זמן השלכת, המבשרת את בואו הקרוב של יום הדין והחשבון.

סליחות

ימי השיא של חודש אלול – חודש שהיה כולו קודש לה' מאשמורת הבוקר עד חצות הלילה – היו ימי הסליחות בעיירה.

את ההודעה הראשונה שהתדפקה על לב כל תושבי העיירה, הביא אהרן השמש.

בלילה הראשון לסליחות הפך אהרן השמש את לילו ליום, ומאז במשך כל ימי הסליחות היו הלילות בשבילו מלאי חיים, עבודה שקדנית והכנות.

את חשבונו עם מלאך־השינה היה מסדר בשעות צהרי היום, כשהיה מנמנם את ה„שיתין נשמין" שלו על ספסלי בית־המדרש, לצאת ידי חובת שינה.

אם היה מישהו נקלע לבית־הכנסת באחד מאותם ימים אחר הצהרים, היה רואה איזו בריה מצטנפת על ספסל ליד הקיר המערבי ונוחרת מתוך שינה עמוקה.

היה זה אהרן שמש העיירה, שנם, כאמור, שינה חטופה ביום, כדי שיוכל למלא כראוי את משימתו בלילה. ולעת חצות לילה, אחרי שלומדי החברות השונות של בית־המדרש: „חברה ש"ס", „חברה משניות" ו„חברה עין־יעקב", עזבו את בית־המדרש – היה אהרן השמש פושט את מעילו, מפשיל את שרווליו וניגש לעבודה.

בני ישראל קדושים הם. כיון שמגיעים ימי הסליחות, ממלאים הם את בית־המדרש מפה לפה עוד לפני עלות השחר. בימי הסליחות באים כולם, אפילו שלמה הסנדלר ומוטקה החייט, שכל ימות השנה רכונים הם על סדנתם כשמונה־עשרה שעות ליום, ואת התפילות של שחרית, מנחה ומעריב, מתפללים הם ליד הנעלים או הבגדים – הרי משמגיעים ימי הסליחות הם נוטשים עבודתם ומצטרפים אל כל שאר בני העיירה, להגיד סליחות ולהתפלל בציבור.

צריכים, איפוא, להכין להם את בית־המדרש, לנקות, לטאטא את הריצפה, להסיר את האבק, להכין ספרי תהילים, סידורים, וגם כמה ספרי סליחות בשביל אותם עניים מרודים שאין ידם משגת לקנות לעצמם ,,סליחות'', כגון ,,דודל'' ו,,מאירקה'', שואבי המים של העיירה.

את העבודה הזאת עשה אהרן השמש בתמימות ולשם מצווה. הוא הלך עם המטאטא הגדול מפינה לפינה וכיבד את הריצפה בקפידה, אחר ניקה במברשת הנוצות את כל הספסלים והשולחנות. לפעמים כרע על ברכיו, כמו בשעת ,,כורעים'' בימים הנוראים, וקירצף אותם חלקי ריצפה שהמטאטא לא יכול להם.

כשלוש שעות נמשכה מדי לילה של ימי הסליחות עבודה מייגעת זו, שבעיני אהרן השמש נחשבה לעבודת־הקודש. אחר היה לובש את מעילו והתכונן לתפקידו העיקרי בימי הסליחות, אותו מילא בנאמנות למעלה מחמישים שנה: להעיר את כל אנשי העיירה לסליחות.

לפני צאתו לרחובות העיירה, להכריז את קריאתו הידועה, הלך לטבול קודם במקווה טהרה.

,,לא בכדי – היה אומר – הולכים החסידים לטבול כל יום במקווה טהרה. זה מלמד אותנו, שלפני כל דבר שבקדושה ושל עבודת־הבורא צריכים לטבול במקווה''.

לאחר מכן, בשעה 4 לפנות בוקר, היה הולך מרחוב לרחוב, מסימטה לסימטה, ואפילו מחצר לחצר, וקורא את קריאתו בנעימה עצובה וחודרת־לבבות:

,,יהודים, יהודים, קומו, קומו, לעבודת הבורא''.

את המלים ,,לעבודת הבורא'' היה מושך עוד ועוד, עד שהתחיל לראות אור עולה מבין חרכי תריסי החלונות.

יחידי היה באותה שעה בחוצות העיירה, שכל תושביה היו שקועים אז בשנתם. רק להקות עורבים ליווהו בדרכו ונענו לו בצריחותיהם. היו אלה עורבים נודדים, אשר מדי שנה בשנה היו באים ממרחקים ומשתלטים על העיירה. הם היו הראשונים שקלטו את קריאתו הנלבבת. ובחשכת הלילה הרגיש אהרן השמש איך

העורבים האלה מתלווים אליו מרחוב לרחוב ומסימטה לסימטה, כדי לשמוע את קולו הקורא.

קריאת השמש חדרה לכל בית ובית והביאה התעוררות רוחנית בכל משפחה ומשפחה.

„הוה עז כנמר". זהו הסעיף הראשון בשולחן־ערוך. ואכן, כל בני העיירה, מזקן ועד טף, נשים וילדים, הפכו בבת־אחת לנמרים עזים. מיד עם השמע קריאתו של השמש זנקו הכל ממיטותיהם החמות ומיהרו לבית־הכנסת, לשפוך שיח בפרקי סליחות ותחנונים לפני הקדוש־ברוך־הוא.

לא עברו עשרים דקות ומכל פינות העיירה נהרו המונים המונים בחשכת הלילה, אבות עם ילדיהם הקטנים, נשים עם סבתות ישישות נושאות בידיהם סידורי „קרבן מנחה" ו„סליחות עם עברי טייטש" – ופני כולם אל אותה נקודת־מרכז, אל בית־המדרש, שמשם התמשכו אז בחשכת הלילה זיקוקין של אור וחיים והפליגו למרחקי מרחקים.

תוך זמן מועט התמלא בית־המדרש מפה לפה. באו כולם, ללא יוצא מן הכלל – חסידים, בעלי־בתים, סבלים ומנקי־ארובות, ולא נעדרו אפילו ה„אפיקורסים", אלה שכבר התחילו לאט לאט לסטות מדרך אבותיהם ולפזול לעבר הפיתויים והמדוחים של העולם הגדול. אווירת ימי הסליחות השפיעה גם עליהם ויחד עם כל שאר תושבי העיירה באו גם הם לסליחות.

והחזן פתח ב„אשרי" והקהל החרה־החזיק אחריו. רעשו אמות־הספים וההתרגשות גאתה. מאות לבבות השתפכו בתחינה ובקשה. מאות לבבות שבחו והללו באשמורת הבוקר שבחי י־ה. מאות לבבות הביעו את צקון־לחשם לפני בעל הרחמים והסליחות.

ובחלל בית־המדרש רחפו פסוקים מפסוקים שונים, שנאמרו מפי כל המתפללים בנעימה מיוחדת ובהתלהבות:

„לך יום אף לך לילה, אתה הכינות מאור ושמש".

„אתה רצצת ראשי לויתן".

„אתה בקעת מעין ונחל".

,,אתה פוררת בעזך ים״.
,,אתה מושל בגאות הים״.

ובכל פינה ופינה שבבית־המדרש ובמאות הלבבות, מורגש היה בעליל ה,,אתה״ הנשגב והאדיר, ה,,אתה״ המושל בגאות הים, הבוקע נהרות, המרוצץ ראשי לויתן, המכין מאור ושמש, והמקיים תמיד את כל היקום האדיר יחד עם עולמנו התחתון.

גם היהודים הפשוטים מכל ימות השנה, ניכר היה בהם שבאותם הרגעים הגיעו למדרגת התעלות והשיגו הרבה יותר ממה שהשיגו בכל השנה.

בתום הסליחות התפללו הכל במנין הראשון. קבוצות קבוצות עזבו את בית־המדרש, איש איש לעבודת יומו ועיסוקו, אבל רישומן של אותן שעות ההשכמה באשמורת הלילה לסליחות, ליווה אותם כל היום.

הסנדלר הלם בפטישו על סוליות נעליו בלוויית פסוקים מפרקי הסליחות, בעיקר הימהם חרש את הפסוק: ,,הנשמה לך והגוף פעלך, חוסה על עמלך״.

החייט הריץ את מכונת־התפירה לקצב פזמון של סליחות, כשהוא ,,מתחזן״ לו בחשאי ומסלסל נעימות של הימים הנוראים.

כל מלאכה שנעשתה באותו זמן, כל מקח וממכר וכל משא ומתן, כולם היו כעין התכוננות לסליחות הבאות באשמורות של הלילות הבאים.

ובכליון־נפש ציפה כל אחד ואחד להכרזתו המרגשת של אהרן השמש: יהודים, יהודים, קומו, קומו, לעבודת הבורא...

הגיגים לסוכות

לגבי עם ישראל כל ימות השנה הם מקודשים. העולם אינו סתם עולם־של־חולין, אלא כל יום ויום, כל שעה, ואפילו כל רגע, קשורים ומשולבים בעולמות הנצח ומרחבי האינסוף.

הימים והשבועות בעם ישראל עומדים בסימן הפרשיות של תורת הנצח. החדשים מכילים את החגים והמועדים – ימים מקודשים, אשר חוט־שני רוחני קושר אותם עם תוכנם הרוחני הקדוש, שניתן להם על־ידי בורא העולם ונותן התורה לישראל.

גם השנים, שבהן כלולים חלקים ניכרים של חיי האדם עלי אדמות, נודעת להן חשיבות מקודשת. עם ישראל סופר את שנותיו משנה לשנה בשיעורים של שמיטות ויובלות.

כן, כאמור, הזמן הוא מקודש אצל עם ישראל, וקדושת הזמן משתלבת בתוך חייו של כל יהודי וממלאת אותם בתוכן ובתכלית עד יומו האחרון.

אך עם כל זאת, יש ימים המתבלטים בקדושתם המיוחדת מעל לכל ימות השנה. במיוחד חודש תשרי, הראשון בחדשי השנה, הוא כולו רוחניות וכולו קודש לה'.

חודש תשרי הוא כעין מפת תדריך לעם ישראל, מורה־הדרך לכל חייו. ואליו מתחבר בן־לויה, חודש שבו האדם מישראל מכין את עצמו לקראת תשרי, להכנס בו בדעה צלולה ובנפש זכה, הוא חודש אלול. חודש זה של הכנה הוא בבחינת שלושים היום, שבהם שואלים ודורשים לפני החג.

ביומו הראשון מכריז חודש אלול על בואו בתקיעת שופר. הוא תוקע, מריע וחוזר ותוקע, אל כל לב יהודי וכל נשמה מישראל, להזכירם ולעוררם:

„עורו ישנים משנתכם! הקיצו נרדמים מתרדמתכם!"

החיים החומריים על שאונם והמונם, הם לגבי היהודי בגדר שינה

ותרדמה עמוקה. ולכן בא השופר קודם־כל להריע ולעורר: עורו! הקיצו!

במשך ימים ושבועות קורא השופר ומרעיד את נימי נשמתו של כל יהודי, ואז בא השלב השני של ההכנות לקראת חודש תשרי, והוא: ימי הסליחות והרחמים. לאחר שנתעורר היהודי לקול השופר הוא משכים לפני הנץ החמה ומתייחד עם קונו באמירת פרקי סליחות. הוא יוצא מעולמו הנרדם, מתנער מן השינה הגשמית וקם לבקש רחמים וסליחה מלפני בוראו.

ובהתקדש יומו הראשון של חודש תשרי, נכנס היהודי לעולם אחר לחלוטין, עולם שכולו קודש לה'. ביום קדוש זה קם עם ישראל כולו ומצהיר את הצהרתו הרוחנית כלפי כל יושבי תבל:

,,מלוך על כל העולם כולו בכבודך והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך, וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו''.

תפילתנו ובקשתנו הן לא רק בשבילנו, אלא בשביל העולם כולו. אנו מבקשים, כי ,,יידע כל פעול'' ו,,יבין כל יצור''. אין די בידיעתם והבנתם של ישראל. אדיר כל חפצנו הוא, ,,לתקן עולם במלכות שד־י''.

חדורים אותו רעיון ומלאים אותה התלהבות של שני ימי ראש־השנה, הננו עוברים את עשרת ימי התשובה וההתבוננות, עד הגיענו אל היום הקדוש והנשגב יום הכיפורים.

יום הכיפורים הוא הפיסגה הנשגבת של חיים רוחניים. באותו יום נעשה כל אדם מישראל בבחינת מלאך ושרף. כל העולם החומרי וכל עניני־הגוף נעלמים ונגוזים. אין אכילה ושתיה ואין שאר תענוגות העולם הזה. זהו יום בו מתעלה האדם מן השפל ועולה בסולם המגיע השמימה.

זהו יום נשגב, אליו מגיע כל יהודי אחרי הכנות מרובות, אחרי עבודה רוחנית ארוכה ושקדנית. הוא בא מטוהר ומזוכך לאחר כל השלבים שקדמו לו: אלול, שופר, סליחות, ראש־השנה, עשרת ימי תשובה.

ולכאורה ניתן היה לחשוב, שזוהי הנקודה הסופית, התכלית

והמטרה, להתעלות ולהגיע עד למדרגת מלאך; כי כשם שהמלאכים מופשטים מכל גשמיות ושרויים בעולם שכולו רוחניות ושמימיות, כך גם בני ישראל ביום הכיפורים. אך מתברר שעדיין אין זה הכל. גם אחרי היום הקדוש שומה על עם ישראל להמשיך את דרך חייו. הימים הנוראים, ימי הדין והרחמים, הם גם בבחינת הכנה לימים אחרים באותו חודש מיוחד, בחודש תשרי, הלא הם חג הסוכות ושמחת תורה.

חג הסוכות הוא בעצם חג הקשור בעניני חומר ואדמה, שכן חג האסיף הוא, בו האדם שמח ומתרונן על ברכת יבול שדהו ועל פרי עמלו ויגיע כפיו. ולכאורה נשאלת השאלה, מה לנו לחוג בקשר לעניני אדמה וגשמיות, בפרט לאחר ימים קדושים כאלה של התעלות רוחניות והתפשטות הגשמיות.

אך הנה באה תורתנו הקדושה ומראה לנו, כי דווקא ימים של התעלות והתדבקות בחיי רוח, יפים הם להתמזגות עם חג אסיף ושמחת עמל ויגיע כפיים.

האדם הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. אין דרך לעלות השמימה אלא באמצעות סולם זה המוצב ארצה. האדם עשוי מחומר והוטלו עליו תפקידים חומריים למלאותם באמונה ובתום לב. עליו לחרוש, לזרוע, לנטוע, לקצור ולשמוח בפרי עמלו. וזהו הסמל הראשון מסמליו המגוונים של חג הסוכות, סמלים המתווים לנו את דרך חיינו.

אבל את כל התפקידים האלה יש למלא תחת השראת הימים הנוראים, ראש השנה ויום הכיפורים, ימים שבהם ספג האדם את ההכרה העמוקה, כי הנהו יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, ועליו למלא את התפקידים החומריים רק כדי למלא את רצונו וכדי שעל ידם יוכל להתעלות על שלבי אותו סולם המגיע השמימה.

לחרוש, לזרוע ולקצור, מבלי להבין פשר ותכלית העבודה הזאת, הרי זה כמו הבהמה שחורשת תלמים באדמה. דרושה הכנה מתאימה כדי להגיע להבנת והכרת התכלית שבדבר. יש לעבור קודם את ימי הרחמים והסליחות, ראש־השנה, עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים, כי אז ברור ומובן ענין אסיף התבואה, העמל ויגיע הכפיים.

הסמל השני של חג הסוכות, הישיבה בסוכה, בא אף הוא לעורר את האדם לבל ישכח חלילה אף לרגע את הימים שקדמו לחג־האסיף ואל יעלה על דעתו כי היבול שאסף אל גורנו בא לו מכוחו ועוצם ידו.

בעצם שמחת החג וחדוות האסיף אומרים לו לאדם:

– צא, עזוב דירתך. אינך אלא דייר ארעי בעולם הזה, אם לשבעה ימים ואם לשבעים שנה. זהו רק סמל. ממילא לא תשכח את העיקר. עבוד, זרע וקצור תבואתך, אבל יחד עם זה דע וזכור, שכל זה קשור לאותם ימים אשר קדמו לחג האסיף, ימים של „מלוך על כל העולם עולו" ו„לתקן עולם במלכות שד־י".

חג הסוכות עומד בסימן שמחה, כפי שהוא נקרא „זמן שמחתנו". ושמחה אין פירושה צחוק ובדיחות־הדעת, כי אם שמחת הנפש, שמחה רוחנית.

חג הסוכות מסמל את התמזגות האדמה עם השמים על ידי כוחות הנפש והנשמה של האדם מישראל.

סמל נוסף לחג הסוכות: ארבעת המינים, שגם בהם יש משום השתלבות רוח וחומר, גוף ונשמה, אסיף תבואות ושמחת התורה, אתרוג עם ערבה.

כך משתזר חודש תשרי במסכת החיים היהודיים, מעביר כל יהודי ממצב אחד למשנהו, מרוממו ומנשאו. אבל יחד עם זה מצווה עליו לשמור על הקשר עם האדמה והעבודה.

אסוף את התבואה וצא לדירת ארעי, לסוכה אשר מבעד לסכך שעליה תראה את השמים מעל.

כאלה הם חגי ישראל וכאלה הם ימי תשרי, ראש חדשי השנה. זהו כעין תדריך, להורות דרך לחיי אדם עלי אדמות. ושומה על כל אחד לחוש ולהרגיש זאת בעצם ימי השמחה, לראות מבעד לסכך הסוכה את הימים הנוראים, דבר המקבל ביטוי מוחשי באווירה המיוחדת של יום הושענא רבה.

מלפניו ראש־השנה ויום־הכיפורים, מאחריו חג שמחת־תורה, ובתווך – חג הסוכות.

תשרי תשט"ו

שמחת תורה

,,שמחת תורה", כך נקרא שמו של החג בישראל, וכשמו כן הוא: יום של שמחה, שירה וריקודים.

והעם שומר אמונים לשם הזה. במשך דורות על דורות, בתקופות שונות, ממשיך העם במסורת השמחה והריקודים ביום זה, בחג העומד על סף שנה חולפת ולפני שנה חדשה.

אמנם כל חג בישראל מכיל בקרבו שמחה וריקודים. ,,ושמחת בחגך והיית אך שמח" – ואין חג בלי שמחה, ואין שמחה בלי ריקודים. הלב שמח, הרגלים נישאות ברקידה ועצמותינו תאמרנה שירה. בכל־זאת כונה חג שמיני־עצרת בשם ,,שמחת תורה", לאמור: כולו שמחה, שירה וריקודים.

וססגונית היא השמחה, מגוונים צלילי השירה.

אך כולם משתלבים יחד. כולם מתמקדים במקור אחד ויחיד: שמחת התורה.

אתה נכנס לישיבת פוניבז', ישיבת חברון, סלובודקה, ועוד. לפניך מעגל של מאות בחורים, חובקים ספרי־תורה בזרועותיהם ומאמצים אותם אל לבם. קול שירה בוקע מתוך המעגל, החג סביבו פסיעה אחר פסיעה, בליווי אותם צלילים, אשר מדי פעם בפעם הם מתנשאים בהתלהבות עם מלים של פסוקים וקטעי פסוקים. גון מיוחד לריקודים האלה. אין הסתערות, אין התפרצות של גלים גלים. והצלילים עולים ויורדים לסירוגין. פעם הם משתפכים בכיסופים והתחננות: ,,א־לי, א־לי למה עזבתני"; פעם הם מתעוררים בחדווה עילאית: ,,וטהר לבנו לעבדך באמת"; ופעם הם מפכים כמעין חרישי ושקט: ,,כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". הצד

השווה שבכולם, שמתלכדים בנקודה אחת. שמחה אחת מאחדת אותם, שמחת התורה.

אתה נכנס לבית־חסידים ברסלבי, ושוב מעגל בתוך מעגל. כאן הריקודים עזים יותר, השירה סוערת יותר, אבל גם היא ממוזגת צלילים מעולם הכיסופים והגעגועים. ,,אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך''. אתה מרגיש פני כולם מרחפים בעולמות של ,,ליקוטי מהר''ן''. תורות הרבי שלומדים כל השנה מתעוררות במוח, עת הרגלים מתרוממות וספר־התורה צמוד ללב. ובכל־זאת יש משהו מיוחד, הנקודה העיקרית הממקדת סביבה את כל הרוקדים, נקודת ה,,ענינא דיומא'' – שמחת תורה.

אתה נקלע לבית־חסידים בבני־ברק, תל־אביב, ירושלים, לפניך פנים קורנים וצוהלים, שטריימלים ומשי, והכל רוקד, מתעלה, שר. השירה בוקעת בליווי מלים וקטעי פסוקים, ופעם בלי מלים, כי אם בנעימה סתם. אין מעגל. אין סדר. הריקודים הם ללא גבולין ותחומין, ואילו מעגל יש בו כדי להגביל. הלב עורג למרחבים, לאין־סוף. רוקדים איפוא בכל פינות הבית, אם במעגל ואם בלי מעגל, אלא בצמדים או בשלשות. גם היושבים ליד השולחנות רגליהם מתרוממות לפי קצב השירה. ,,שישו ושמחו בשמחת־תורה''. מחשבות עולות וגואות, בחינת ,,מוחין עילאין''. ושוב הכל נוהה ומתעלה למטרה אחת, למקור אחד: שמחת תורה.

אתה נכנס למאות ואלפי בתי־כנסיות המפוזרים בכל פינות הישוב. אתה נפגש עם יהודים של כל ימות השנה, שאינם בני ישיבות, גם לא חסידים ואנשי מעשה. יהודים פשוטים ותמימים, שאין להם ביומם אלא תפילת שחרית בבוקר ומנחה ומעריב בערב. גם הם רוקדים וצוהלים. גם הם חובקים ספרי־תורה בזרועותיהם ומאמצים אותם ללבם. ויודעים ומרגישים הם במעמקיהם, שרחוקים היו כל השנה מהספרים האלה הצמודים עתה ללבם. ובכל־זאת שמחים הם, שותפים לריקוד הרוחני הנעלה. כי על כן יום חג הוא היום, חגה של האומה כולה – שמחת תורה.

מבטך מפליג הלאה אל מעבר לים, מבעד למרחבי החלל. הנך תר

בנקודות נידחות על־פני כדור הארץ. אתה חודר אפילו מבעד לסורגי־ברזל שבהם כלואים יהודים מעונים ונרדפים. עשרות מדינות לפניך. מהן מאוכלסות בריבואי רבבות יהודים, ומהן שיהודיהן הם מתי־מספר. ויהודים מיהודים שונים. יש מהם הקשורים לצור מחצבתם בקשר אמיץ בל ינתק, ויש מהם שהקשר עם עמם הוא רופף מאד ורק פעם או פעמיים בשנה הם באים לבית־הכנסת. בכל אותם המקומות משתלבים מעגלי ריקוד ביום זה והכל שמחים ומתרוננים. אף הם, יהודי התפוצות, שה פזורה ישראל, יודעים היטב טיבה ומהותה של השירה הזאת, כוונת הריקוד הזה, ולכן כל אחד לפי מידת זיקתו ודבקותו בעם שמח ורוקד בחגו הנפלא של העם – חג שמחת תורה.

והשמחה עוברת על גדותיה. עם שלם למד בצוותא במשך כל השנה את התורה. עם שלם מסיים באותו יום את התורה, ובעת ובעונה אחת הוא מתחיל להגות בה מחדש. בצדו של „חתן תורה" בא גם „חתן בראשית". הסיום וההתחלה באים כרוכים זה בזה. אין בעצם סיום וגמירה, אלא יש המשך, וכל זמן שהרמ"ח והשס"ה פועלים כתיקנם צריך ללמוד ולהגות בתורה.

„בראשית ברא אלוקים", „אלה תולדות נח", „וזאת הברכה אשר ברך משה", וחוזר חלילה.

שמחת תורה.

החג הזה מסמל את כל מהותו של העם. אם יש שמחה בעולם היהודי, הרי זה קשור רק בתורה. אין סתם שמחה וריקודים. עם ישראל אינו גורס אמנות המחול לשם אמנות. לא יתכן להוריד את רוח האדם לתוך תנועות הרגלים ולהשקיע את מחשבת האדם באמנות המחול.

אנו רוקדים כדי להתעלות. רוצים אנו להעלות את הרגלים לדרגה עילאית. אנו מרימים ידינו לשם קדושה, בבחינת „שאו ידיכם קודש" – שאו ידיכם לשמים.

הרנן שבקרבנו מביע את חדוות הנשמה, שמחה של חיים עילאיים, של חיי תורה ועבודה.

ובכך מתלכד כל העם בחג שמחת תורה.

בן־הישיבה עם החסיד הברסלבי, היהודי הפשוט עם אנשי המעשה והחסידים, בני הישוב עם בני כל התפוצות. וכולם יחד, במזיגה ססגונית כעין צבעי הקשת, מביעים את שמחתם בריקוד חגיגי ובשירה נלהבת, ביום חגם – חג שמחת תורה.

תשרי תשי״ט

„משנכנס אדם מרבין בשמחה"

עירית תל־אביב בישרה לנו, שהשנה תיערכנה חגיגות פומביות בימי הפורים, ייעשו מאמצים לעורר רוח של חג בחוצות תל־אביב, ויחד עם זה יוחל בהכנת תכנית קבועה לשנים הבאות, כדי לאפשר לחדש את חגיגות ה„עדלאידע" המסורתיות.

חגיגות ה„עדלאידע" יצאו להן מוניטין בכל העולם, ועליהן היתה תמיד „תפארתה" של העיר העברית הראשונה, שהצליחה לשוות לחג הפורים אופי מיוחד, אשר הפך את הרחובות, הבתים וכל האוכלוסיה, לקלחת אחת גדולה של ריקודים עממיים, צהלת המונים ושמחה פומבית שאין כמוה.

ואכן, באותן שנים שבהן התקיימו חגיגות ה„עדלאידע" כתיקונן, היתה העיר תל־אביב בימי הפורים נקודת משיכה להמוני תיירים, שנהרו אליה מכל פינות הישוב ומעבר לים, לרבות גם רבים מן האוכלוסיה הערבית.

אבות העיר היו מופיעים ברוב הדר וגאון. נערכו תהלוכות ססגוניות נהדרות, הצגות משעשעות, מחולות וריקודי עם. וכל אלה התמזגו יחד עם אותו אירוע חגיגי מיוחד ש„עדלאידע" שמו.

בקראי בעתונות את הידיעה „המשמחת" על היזמה לחידוש ה„עדלאידע", עלתה לפתע בזכרוני תמונה אחרת, שגם היא קשורה בחג הפורים ואירועים חגיגיים של ריקודים ושמחות־עם.

עדיין הייתי צעיר־לימים, מצעירי הבחורים של ה„שטיבל". אותו בוקר עמד קור החורף בתוקפו. השלג חרק מתחת לרגלים. הכפור חילחל בעצמות. שמש חורפית צוננת זרחה במרומי שמי ארץ־העמים וצרבה בקרירותה אזני כל עובר ושב. אף כי עוד הייתי קשור אז ל„חדר" ועוד היה עלי להגיע בשעה תשע לשיעור הקבוע במסכת נדרים עם ר"ן, בכל־זאת אצתי מהר אל ה„שטיבל", שכן

ראש־חודש היה אותו היום, ומחוייבים היינו ללכת ל„שטיבל״ להתפלל תפילת ראש־חודש בציבור.

בהכנסי אותו יום ל„שטיבל״ הרגשתי מיד שמשהו נשתנה בו. על כל הקירות הודבקו כרזות מודפסות באותיות „קידוש לבנה״: „משנכנס אדר מרבין בשמחה״. כרזות אלה ריגשו את כל כולי, עד לעמקי מעמקי. באותו הרגע הופיעו לפני ימי הפורים של אשתקד.

הצטרפתי אז לתפילה־בציבור, הקשבתי לחזן, ולכאורה לא ניכר אז שום שינוי. אותו ה„שטיבל״, אותה התפילה ואותו ה„ראש חודש״, כמו בכל שאר החדשים. אך בכל־זאת, כאילו כל המתפללים לבשו פנים אחרות. אפשר שנדמה לי כך, או אפשר היתה זו מציאות מוחשית, על־כל־פנים כל בני העיירה מכל ימות השנה נראו לי הפעם שונים לגמרי מתמיד.

„משנכנס אדר מרבין בשמחה״ – המלים האלה נזדקרו לעיני מכל קירות ה„שטיבל״ נראו לי בחוש איך הן מטביעות חותמן העמוק על כל המתפללים.

„מרבין בשמחה״ – ומכל מלה של תפילה, של זמרה, ומכל נהימה של בקשה, חשתי את ה„שמחה״ הפורצת וגודשת את כל הבית.

בתום התפילה, בטרם הספיקו המתפללים לסדר את הטלית ותפילין, כבר השמיע הגבאי את קולו האדיר: „ליהודים״, כשהוא מחזיק בידו בקבוק יי״ש של תשעים ושש.

וכך היה סדר־היום ב„שטיבל״ מראש חודש אדר עד פורים. יום יום לאחר תפילת שחרית נלגמה לגימת יי״ש בצוותא, לקיים „מרבין בשמחה״ פשוטו כמשמעו. הרב דפורים התכונן לתפקידו. אברכי המשי, בעלי המוחין, שזה עוד מעט יגמרו את תעניות ה„שובבים תת״, התכוננו בשמחה לקראת החג הממשמש ובא, אותו החג המכיל בקרבו את „קיימו וקבלו״ בלי „הר כגיגית״ ובלי „כפה עליהם״.

וכאשר חג הפורים בכבודו ובעצמו הגיע ופרש כנפיו על כל העיירה, כמה רבו אז השמחה והעליצות בכל לב יהודי העיירה! הכל, גברים ונשים, התחלקו לזוגות זוגות, ובעצם החגיגיות, בזמן הסעודה,

כאשר שמחת הפורים הגיעה לשיאה בכל משפחה, חזרו אותם זוגות על פתחי בתי העיירה כשהם מלובשים בגדי חג, בפיהם מעניני דיומא ובלבם רגשי חסד ורחמים, והיו מאספים „מתנות לאביונים" בכל בית ובית.

במקום לעסוק ב„נשפי מסכות" ו„הצגות שעשועים", נתנו האנשים והנשים את דעתם בשיא שמחת הפורים, לדאוג לזולת, ל„עני בן טובים" ולמשפחות „יורדות", לעשות צדקה וחסד בדרך של כבוד.

„משנכנס אדר" – כבר מהיום הראשון של חודש אדר התפשטה רוח השמחה בכל העיירה וכבשה את כל הנשמה וכל הרמ"ח ושס"ה של כל אחד ואחד, לפי מדרגתו ולפי השגתו.

אצל היהודי הפשוט היתה שמחת הפורים שמחה פשוטה, מוחשית ומובנת, של נס פורים ומפלת המן. ואילו היהדי בעל־המדרגה ראה בפורים מדרגות עליונות, ענין של „קבלת התורה" ועוד. הצד השווה שבכולם, בלי יוצא מהכלל, שקבלו את החג ברוב פאר ושמחה, בשירה וריקודים, וכולם יחד השתתפו בקיום המצוות של „משלוח מנות" ו„מתנות לאביונים", כדי לעזור לכל נצרך ונכא־נפש בדרך של כבוד.

כך התחיל לפנים בישראל חודש אדר, וכך הוא נמשך מתחילת ה„משנכנס" עד אחרי פורים.

וכעת אבות העיר מבשרים לנו את הבשורה „המרנינה", שמתחילים לעשות הכנות לקראת חידוש חגיגות ה„עדלאידע", כאשר שוב יתמלאו רחובות תל־אביב אנשים, נשים וטף, שוב יערכו ריקודי עם בחוצות קריה, ושוב יתקיימו „נשפי מסכות" תחת כיפת השמים.

אזרחי העיר וגבירותיה יבלו את החג בנעימים וייהנו ממראותיה הססגוניות של תהלוכת ה„עדלאידע".

אבל, עירית תל־אביב נכבדה, אבות העיר היקרים, האם בחגיגות מסורתיות אלה תשלבו גם את האירועים של „משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים?" האם חשבתם לרגע, שבו בזמן שאתם תחדשו את החגיגות ב„ככר מוגרבי", או ליד „בית ההסתדרות" –

עדיין נמצאים בארץ, מול עיניכם, בסביבתכם, ובשאר חלקי הארץ, רבבות אחים ואחיות הפזורים ב„מעברות״, ב„מחנות עבודה״, ונמקים בעוני, בסבל וניוון? האם עלה פעם בדעתכם, אתם אבות העיר הגדולה ורבת־האמצעים בארץ, לערוך מבצע אדיר שבו ישתתפו כל אותן גבירות עשירות ומהודרות, הממלאות כל השנה את בתי־הקפה, ובימי ה„עדלאידע״ הן פעילות ב„נשפי המסכות״ ובריקודים – מבצע של „מתנות לאביונים״, של פעולה נמרצת להסרת הכתם המחפיר של „מעברות העוני״ במדינת ישראל, הקיימות מאז קום מדינתנו העצמאית?

לא, אותי לא הרגינה אותה ידיעה קצרה על חידוש חגיגות ה„עדלאידע״. אותי לא תשמח אותה צהלת־המונים בהחובות קריה ונשפי עם.

אני מתגעגע לאותה שמחה צנועה של העיירה מאז. משתוקק אני לראות שוב אותן כרזות צבעוניות עליזות של „משנכנס אדר מרבין בשמחה״, שעצם הופעתן על הקיר כבר עורר את הלב והנשמה עד לעמקי מעמקיהם. אני נכסף לראות אותה שמחה פורימית, שהתבטאה לא רק במאכלי חג ו„אזני המן״, אלא באחוות־לבבות, בדאגה לזולת, בהושטת יד ושכם לכל נצרך ונזקק. כל זה נעשה בעצם ימי הפורים האלה, בשקט, בצינעה, בלי פרסומת, אלא בלב מלא רגש, באהבה וחמלה ששפעו מלבות כל אחינו ואחיותנו מאז.

ל„עדלאידע״ כזה אני מתגעגע.

אדר תשי״ד

לבטי נפש

הטכניקה והרוח

דורנו נמשל להר־געש, היורק לבּה על כל סביביו. נשתנו מעשי בראשית ותוך תקופה של כמה עשרות שנים חל שיגשוג עצום בתחומי המדע והטכניקה, אשר הרקיעו שחקים ועברו כל גבולות. מושגי המבול ותיבת־נוח הם כאין וכאפס לעומת המושגים החדשים שנוצרו בשנים האחרונות. והאדם עומד תוהה ובוהה לנוכח תופעה זו. מצד אחד הוא רואה לפניו את עולמו של הקדוש־ברוך־הוא הנהדר והמרהיב. הוא רואה את שני המאורות, אשר מאז אמר אלוקים ,,יהיה אור'' הם מתמידים במהלכם המדוייק, השמש מעולם לא בוששה להופיע אפילו חלקיק של שניה, והירח לא שינה ממהלכו אפילו כמלוא הנימה. הוא מתבונן אל סדרי הטבע ורואה איך הכל נעשה בעתו ובזמנו, האדמה מניבה את תבואתה, היצורים ומשפחת האדם ממשיכים את הקיום לפי סדר מופתי ולפי מתכונת משוכללת להפליא, הפועלת מאז נבראו שמים וארץ על־פי הצו האלוקי הנשגב ,,יהי''.

ומצד שני האדם רואה עולם אחר, עולם של חורבן, הרס ואבדון. עולם שבו מוחות גאוניים יושבים ימים ולילות, חדשים ושנים, בתוך ארבע אמותיהם ומקדישים את מיטב מאמציהם כדי למצוא דרכים ואמצעים להחריב את העולם במחי־יד ולהחזירו לתוהו־ובוהו.

לא מעטים הם האנשים, אשר גילויי האימים של דורנו מעוררים בהם הירהורים נוגים ומייאשים; אבל עומס החיים, האווירה הדחוסה שנוצרה סביבם, ההרגל והשיגרה היומיומית – כל אלה מעממים בקרבם אותם רגשות והירהורים המתעוררים בעמקי הלב, והם נסחפים כמו הדור שלנו באותו אפיק חיים, כאילו כך נגזר על האדם ואלה הם חייו מן העריסה עד הקבר. כך התחיל האדם את

חייו הראשונים עלי אדמות, וכך עליו לגמור חייו, עד אחרית הימים וביאת הגואל.

ולפעמים יש שהאדם בן דורנו אפילו מתפאר ומתגאה בתגליות המבריקות של זמננו, כאילו הגענו, ואנו חותרים להגיע, לעולם שכולו טוב ושכולו ארוך. ובתור ראיה חותכת לכך מצביעים על התקופה מראשית המאה עד ימינו, שכאילו הביאה פורקן וגאולה לאנושות כולה, בהעניקה לה את מיטב שיכלולי הטכניקה: כוח הקיטור, חשמל, טלגרף, טלפון, מטוסים, רדיו וטלויזיה, אטום ומימן, פלאי המחשב, טיסה לירח, ועוד ועוד.

ההישגים המדעיים שהושגו תוך פרק־זמן כה קצר זה, מאפילים לחלוטין על כל מה שהושג במשך אלפי שנות היסטוריה של האנושות. וכלום יש לך ראיה יותר ברורה מזו לכך, שדורנו הוא חלוץ הקידמה וההתפתחות וכי האנושות צועדת בצעדי ענק לקראת שיא יעודה.

ובכן, האמנם התקדמה האנושות ברוחה?

מעטים הם בני־העליה במשפחת האנושות הגדולה, שתשובתם לשאלה זו היא ברורה וחד־משמעית: לא!

היהדות היא מן המעטים האלה, אשר אין להם שמץ של ספק בכך, שדורנו מידרדר בקצב מואץ לעברי פי פחת, בהתרחקו כרחוק שמים מארץ מאותה רוח שהיתה צריכה לפעם בקרב האנושות כולה.

שכן האדם באשר הוא אדם – והרוח הממלאה אותו, שהיא החלק האלוקי ממעל המהווה את האדם – נתפס ביהדות בתפיסה שונה לחלוטין מזו של יתר אומות העולם, לרבות המתוקנין שבהן.

לפי היהדות נברא האדם כדי לפעול ולעשות דבר־מה בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. ולמטרה זו ניתנה לו תורה מן השמים, המכילה את תרי״ג המצוות, כדי להורות לו את הדרך ולהנחותו במשך כל שנות חייו.

ולפעול לפי היהדות פירושו: במשך תקופת החיים שנקצבה לאדם עלי אדמות, שבה הוא נושם בקרבו כמות מסויימת של אוויר וקולט בגופו כמויות שונות של מזון כדי להתקיים – עליו לבצע

הוראות וצווים שנצטווה עליהם, למען עצמו ולמען האנושות כולה.

למען עצמו, היינו שיכיר את בוראו בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו, יתפלל אליו, יתדבק בו ויתמסר תמיד לרצונו. ולמען האנושות כולה, היינו במידות של חסד, רחמים, צדקה, אהבה ועזרה לכל נצרך.

אדם שבמשך שנות חייו עסק בגמילות־חסדים, עזר לרעהו, אהב את זולתו, וגם דיקדק בכל המצוות שבין אדם למקום – הרי כל פרט ופרט מכלל פעולותיו עלי אדמות התלכדו לחטיבה אחת, ועם פטירתו מן העולם נשארת חטיבה זו קיימת בעולמו הנצחי של הבורא יתברך. והנה דוקא המדע החדיש של דורנו מוכיח, כי שום חומר ושום אנרגיה אינם הולכים לאיבוד ואינם נעלמים מן העולם.

חכמינו אמרו: ,,מגיד לאדם מה שיחו – אפילו שיחה קטנה שבין אדם לאשתו מראים לו ביום הדין״. והנה באים גלי הרדיו, וכן הטכניקה המשוכללת של הקלטת צלילי קול, ומוכיחים לנו בעליל, שכל מלה וכל הגה היוצאים מפי האדם מתגלגלים בחללו של עולם ואינם נאבדים.

מעשיו הטובים של האדם, הם הם האדם. ולכן כל זמן שהוא חי, עליו רק לשאוף ולשקוד על כך, שיגיע בפועל לידי מעשים טובים.

והיהדות מדריכה את האדם ומלמדת אותו איך להגיע לכך. היא מראה לו הדרך לזיכוך המידות וטוהר הרוח.

,,כבד את אביך ואת אמך״ – לכאורה זוהי מצווה שגם הגויים קיבלוה. באים חז״ל ומדגימים את גבולות המצווה. אם אביך מצווה עליך לזרוק את כספך לים – שמע בקולו. שכן זוהי רוח המצווה – ,,כבד״ עד קצה הגבול האחרון.

,,פתוח תפתח את ידך״, אומרים חז״ל: אפילו סוס לרכב עליו.

גם בני אומות העולם נותנים צדקה, אבל חסר בה התוכן האידיאלי הנשגב. ואילו היהדות אומרת: אפילו סוס לרכב עליו.

וכך בכל מצווה ומצווה שבין אדם לחברו – שמירה על כבוד הבריות, דרכי הנועם והשלום ונטיעת האהבה והאחווה בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא.

ומאחר שלפי השקפת היהדות כל האדם אינו אלא פעולותיו ומעשיו הטובים, לכן נסבו תמיד דרכי המחשבה וההגות של היהדות

מסביב למטרה הנשגבה הזאת, להורות לאדם את הדרך המעשית בה יחיה את חייו.

מאידך לא טיפחה היהדות את העיון והמחשבה בתחום ההמצאות והתגליות אשר יקלו על האדם את חייו הגשמיים ויקנו לו יתר נוחיות חומרית. אלא כל מחקריה ועבודתה המדעית התמקדו בצד הרוחני של האדם, למצוא את הדרך, את שביל הזהב, בהם ילך האדם ללא מכשולים וחתחתים רוחניים ויהיה כולו מעודן במידותיו, הן כלפי עצמו, הן כלפי בוראו והן כלפי האנושות כולה.

לגבי היהדות היו הספרים „חפץ חיים" ו„שמירת הלשון" – שבהם מדברים אל לב כל יהודי עד כמה עליו להיזהר מלשון־הרע, רכילות, שנאת חינם, הכלמת הזולת וכיוצא באלה – תגלית גדולה וחשובה יותר מכל התגליות בתחום המדע הגרעיני והאלקטרוניקה. שכן ה„חפץ חיים" מופנה אל רוח האדם ונשמתו, אל אותו חלק נשגב ונעלה שבזכותו הוא נקרא אדם בחיר היצירה. ואילו כל אותן תגליות מדעיות וטכנולוגיות של דורנו מופנות אל הגשמי שבאדם, אל הצד הבהמי שבו, כדי להקל עליו את תנאיו החומריים בחיי־החלוף עלי אדמות.

מרוב שקידה על טיפוח המדע ושיכלול הטכנולוגיה, שכח דורנו את הרוח וזנח אותה לגמרי. אפילו אצל אותם עמים שאינם דוגלים בחומרנות כהשקפת־עולם, אין תכנית בתי־הספר שלהם כוללת לימודי ערכים של מוסר ומידות.

והתוצאה ברורה מאד לפנינו. הודות להשתכללות הטכניקה של הגזים, אפשר היה להמית ריבואי רבבות בני־אדם במחי יד. הרוצח „המקצועי" מימי קדם, מלפני מאות ואלפים בשנים, נאלץ לנדוד ביערות־עד, להדיד שינה מעיניו לילות כימים, עד שניתן לו לבצע את זממו ולהרוג את קרבנו. והיו גם מקרים, שבגלל התנאים הגרועים של ה„מקצוע", היה הרוצח דאז מסלק ידיו מן ההרג ושב בתשובה בטרם הפיק את זממו.

ואילו בימינו, בתור־הזהב של המדע, גילו המדענים שאפשר להשמיד מיליונים בימים אחדים, והדבר הוכח בעליל לעיני כל האנושות, בראש כל חוצות ובפומביות מדהימה. הסיסמה האומרת:

„כל דאלים גבר וכל הגדול מחברו בולע את חברו" הפכה לאידיאה. כי הרי הדור רואה במו עיניו כיצד האומות „המאוחדות" לוטשות עיני רצח אחת על רעותה. אמנם „לטישת עינים" זו מכוּנה בשם יפה ומצלצל: „פוליטיקה", אבל הדור יודע לחדור לעומקה של הבעיה והוא מרגיש היטב מה מסתתר מאחורי מסווה ה„פוליטיקה".

לא יפלא, איפוא, כי דורנו מתרחק לגמרי מהחיים של טוהר מידות וערכי מוסר. הוא נסחף במערבולת של תחומי המדע השונים, השוקדים רק על תגליות ואמצאות שסופן הרס וחורבן, ואין הדעת פנויה לענינים שברוח.

הרי דוגמה אחת קטנה:

באחת משדרות תל־אביב עומדת קבוצת „צופים" ומדריך צעיר מחלק פקודות קולניות: „עמוד דום!", „עמוד נוח!". יוצא יהודי מבית סמוך ופונה אל המדריך הצעיר:

„אדוני, בבית ממול שוכב חולה אנוש. אנא התרחק מעט כדי שלא להפריע את מנוחתו".

והמדריך עם חניכיו מגיבים בצחוק של זילזול וממשיכים ב„פעולה" כאילו דבר לא היה.

זה מעיד על רמת המוסר של הדור. פעם היו לנו אבות ואמהות, אשר בין היתר היו מקדישים הרבה מזמנם לקיום מצוות ביקור־חולים, ומדי לילה היו יוצאים לכל מיני משמרות של „לינת צדק", „ביקור חולים", וכדומה. חמלה עמוקה מילאה את הלבבות והכל השתדלו בלב ונפש להיטיב איש עם רעהו בכל אשר ניתן.

ואילו בדורנו רבים ההורים המבלים בכל מיני מקומות־בילוי עד חצות הלילה, ולא יעלה על דעת איש לפעול משהו למען הזולת, נוסח „לינת צדק" וכיוצא בזה.

שכן סטתה תקופתנו מן הדרך אל שבילים עקלקלים. היא הסיחה את דעתה מן האדם לכשעצמו, מן המהות שבאדם, מן הגורם היסודי המקנה לאדם את עליונותו והיותו שונה מן הבהמה והחי.

היהדות היא היחידה מכל האומות הממשיכה באותה הרוח ובאותה השיטה הנצחית הגורסת, כי האדם על כל רמ"ח אבריו

ושס"ה גידיו אינו אלא כלי שרת במקדש העליון שבו, הטמון במוחו וברוחו.

לפי רוח היהדות יש קונה עולמו בשעה אחת יותר ממה שאלפים יחדשו ויגלו במדעי הפיסיקה.

מחשבה טובה בלב, רגש של חרטה על מעשה בלתי מהוגן, עשיית חסד וצדקה עם הזולת, קיום תורה ומצוות – הם הם „הפצצות הגרעיניות" של היהדות, תקוותה ותוחלתה כל הימים, כמו שנאמר: „ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

אייר תשט"ו

עץ שנגדע: בעטיה של המכונית

,,מה קרה לך, שפניך החווירו כל־כך?''

,,מה לך שואל? הלא גם אתה היית עד כמוני למחזה המזעזע שהתרחש זה עתה. הלא רק לפני רגעים אחדים עמד לפנינו עץ חסון ורענן, מלובש כולו בירוק, מנענע כלפינו את עלוותו הנאה, משיב את אווירו הצח לכל עובר ושב, ומשתחווה בהכנעה עם כל שירה ותפילה לפני בוראו. ועתה, הבט וראה איך הוא מוטל על הארץ מתבוסס בדמו''.

,,אתה יותר מדי רגשני. שנינו ראינו מה שקרה. נהג המכונית עשה סיבוב בלתי־מוצלח ושלא במתכוון פגע בעץ ועקר אותו משורשו. ובכן, האם כדאי להתרגש מזה ולהחויר עד כדי כך?''

ידידי גמר את שלו ונפרדנו איש לדרכו.

ואני כל אותו היום הייתי נרגש.

לכאורה ענין של מה־בכך, בזמן שעשרות בני־אדם מקפחים חייהם יום יום בתאונות־דרכים, כאשר החיים נעשו זולים ומעוטי־ערך עד שאנשים מאבדים עצמם לדעת, כלום ראוי להצטער ולהתעצב על איזה עץ צעיר שנעקר משורשו?

ובכל־זאת לא מצאתי אותו יום מנוח לנפשי.

ראיתי בעיני רוחי אותם רגעי־בראשית, כאשר הגן עמד רכון על גבי הגומה שנחפרה בזיעת־אפו ושתל באדמה, בהכנעה וכפיפת ראש, את השתיל הקטן והרך.

ראיתי גם אותם ימי ציפיה וכליון־עינים, כאשר הגן ייחל לראות את הנביטה הראשונה, אשר תבשר לו כי השתיל נקלט באדמה והכה שורש.

ראיתי גם אותם רגעי־אושר ראשונים, כאשר ביום בהיר אחד, עם זריחת החמה, נתגלה לנגד עיניו גבעול דק וצנום, שהגיח ממעבה

האדמה, כשהוא כולו ירקרק ורך, רווי טללים. הוא קידם פני הגנן בהכנעה, בברכת בוקר ראשונה, וכאילו מילמל אליו בכל ניע קל שלו:

„שלום לך, גנני הטוב. הנה יצאתי לאויר העולם לראשונה. הנה הנך רואה את פרי עמלך. דע לך, כי מהיום ואילך אני יוצא מרשותך והנני נתון כולי בידי ההשגחה. את מזוני אשאב מאותם אוצרות עשירים אשר ידי הבורא יצרם. אגלי הטל יהיו פת שחריתי, קרני השמש יספקו לי את ארוחת הצהרים, ואת סעודת הערב אינק מתוך לשד האדמה. אך עם זאת אשאר תמיד נאמן לך ותמיד אהיה אסיר תודה לך על שהבאת אותי לאור העולם. יומם ולילה אעניק לך מטובי, אתן לך בשפע את צלי ואת אווירי המשובב נפש".

וראיתי את כל פרשת חייו של אותו עץ, את החדווה וההנאה שהפיקו ממנו בני־אדם זה שנים.

בקצרה: ראיתי בו לא סתם צומח, אלא כעין בריה בפני עצמה, בעלת נשמה ומוח, עם רמ"ח ושס"ה, עם רצון ותשוקה לחיות, ומעל לכל: עם תכונה עמוקה רק להיטיב לכל, לגמול חסד לזולת, להתפתח ולגדול רק לטובת הכלל.

כלום לא הייתי צריך להתעצב אל לבי, כאשר בגלל רשלנותו של נהג, בשל הקצב המטורף שהביאה הטכניקה לחיים – נגדע העץ משורשו בלי חמלה?

ושוב הטרידני הדבר ולא נתן לי מנוח.

בסך־הכל שנים ספורות עברו על העץ. הוא היה עוד בשיא פריחתו וגידולו. שורשיו החלו לא מכבר להתפשט לרוחב ולעומק. מתוך עלוות ענפיו הסבוכה ביצבצו פקעים למכביר, שמהם עתידים היו להגיח עוד ענפים, עטופים אלפי עלים ירוקים. ולפתע כל זה כלא היה. העץ מוטל על הארץ, ענפיו מלחכים עפר ושורשיו עקורים, חשופים לעיני כל עובר ושב.

בנוהג שבעולם, כשאדם הולך לבית עולמו, מתכנסים קרוביו ומכיריו לבית האבל, וכל אחד מביע את צערו ויגונו באנחה מהלב, או בדמעת עין.

ואילו כאן, היה עץ, נגדע ואיננו עוד, מבלי שאיש ישים על לבו.

וכי מי יוריד דמעה על צומח? מי יתאבל על עץ?

ומחשבה עלתה בלבי: הלא כך הם סדרי החיים, שהם מזיגה של ארבעת היסודות: דומם, צומח, חי, מדבר. רק כולם ביחד, בהרמוניה, מהווים את החיים בשביל המדבר. אם יחסר אחד מן הארבע, לא יהיה קיום לחיים עלי אדמות. הכל מיקשה אחת. זהו סוד הבריאה. ואם כן, הרי ברור ומחוור, שגדיעת עץ היא כמו נטילת אבר מחיי האדם, כעין אבדן של חיים.

„כי האדם עץ השדה", אמרה תורה. כגורל העץ כך גורל האדם. כאן סטתה מכונית ממסלולה ועקרה את העץ משורשו, ואי־שם בדרכים קורה אותו מקרה לאדם, וגם שם מוטל האדם עקור מגזעו, ללא רוח חיים.

אכן, ידידי, לכאורה היה זה מקרה חסר־ערך, דבר של מה בכך. רק עץ נגדע בעטיה של מכונית.

אבל אני לא מצאתי מנוח לנפשי כל אותו היום.

חשון תשי"ג

תאונה אחת ושכול הרבה

באותו רגע נתגלה מחזה מחריד לעיני כל. אמבולנס של מגן־דוד־אדום כבר עמד על הכביש. מסביב התקהלו הרבה עוברים ושבים. אחרים נעצרו רגע במרחק מה, השקיפו מעל לקהל הסקרנים, הנידו ראש והמשיכו בדרכם למקום עבודתם, שם ימשיכו את סדר־יומם כאילו דבר לא קרה. חזות־פניהם מעידה בהם, שהם פקידים בכירים ונחפזים אל שולחנם העמוס ניירות ומסמכים לרוב.

סוחרים ובעלי־עסקים שנקלעו גם הם למקום, התקרבו למקום התאונה ועקבו בסקרנות ובהשתתפות עמוקה אחרי האומלל החי־לא־חי, כשהוא נישא על אלונקה אל האמבולנס, בהשאירו אחריו על הכביש את רישומי התאונה: אבנים מגואלות בדם של אדם חי, שהצליח עוד לקחת עמו אל האמבולנס את נשימותיו האחרונות, פעימות־לבו הנחלשות והולכות.

נשים ובחורות צעירות, שנזדמנו במקום המאורע, נעמדו גם הן והסתכלו בנעשה. לבן התחיל להלום ושערותיהן המגונדרות התחילו להסתמר, למראה הבלהות שהתגלה לפניהן. היו מהן גם שהזילו דמעות ונאנחו ממעמקיהן. מהן נשאו את המראה המזעזע כמכווה צורבת בלבן למשך ימים אחדים.

כעבור כמה רגעים נעלם האמבולנס ביבבה. קהל הסקרנים התפזר. שוטרים הביאו מקרוב כמה דליי מים, שטפו את שלוליות הדם, ושוב עמד הכביש לרשות הקהל. אוטובוסים ומכוניות דהרו עליו שוב כמקודם. והענין תם ונשלם.

בסך הכל היה זה ענין של רבע שעה. חמש־עשרה דקות שהפריעו את מהלך החיים בפינת כרך זו. אבל מיד לאחר זה נגוז הכל והחיים חזרו למסלולם.

ולמעשה, כל מה שקרה כאן היה מקרה רגיל של תאונת־דרכים, מסוג התאונות המתרחשות יום יום לאין ספור.

חלפו יום ויומיים. אותם פקידים מגוהצי־לבוש, כשעברו למחרת באותו מקום לא זכרו דבר, כי הלא בעצם שעת ההתרחשות לא הקדישו לכך תשומת־לב יתירה.

גם אותם עוברים־ושבים רגילים, אנשי הסחר־מכר, שכחו הכל, לרבות גם אותה השתתפות עמוקה ודואבת שגילו רק תמול שלשום.

וגם אותן נשים ובחורות, אשר ביומיים הראשונים רדף אחריהן מראה הבלהות כסיוט, ובעמדן לפני ראי בשעת הסתרקות והתאפרות, ראו לנגד עיני רוחן את שלוליות הדם ואת האלונקה הנישאת מהר את האמבולנס המייבב אי־שם בפינת הכרך – גם הן כבר שכחו הכל, כאילו דבר לא קרה מעולם.

החיים הם חזקים יותר מן המאורעות, והם כופים על האדם אדישות, נוקשות וקשיחות־לב.

רק אצל שלושה בני־אדם נחרת המאורע עמוק עמוק, ועם כל יום שעבר מאז אותם חמש־עשרה דקות, העמיק רישומו של המקרה יותר ויותר בלב ובנפש.

כי בעצם מה קרה כאן? מה הם הפרטים המרכיבים את המאורע שהתרחש במשך אותן חמש־עשרה דקות, העמיק רישומו של המקרה יותר ויותר בלב ובנפש.

כי בעצם מה קרה כאן? מה הם הפרטים המרכיבים את המאורע שהתרחש במשך אותן חמש־עשרה דקות בפינת־הכרך ההיא?

בשפת אנוש פשוטה נרשם המקרה במשפטים קצרים וקבועים: מבית שבו מתגוררים אב, אם ושני ילדים קטנים, יצא האב, ראש המשפחה, לעבודת יומו, למלא את התפקיד המוטל עליו, כמו שכתוב: ,,אדם לעמל יולד''. הוא נפרד מפינתו השקטה והנעימה בברכת שלום לבבית. הוא אמר ,,שלום'' לאשתו, עמה כרת ברית חיים לקיצבת שנותיו עלי אדמות; הוא אמר ,,שלום'' לשני ילדיו שעדיין שכבו במיטותיהם, ואחד מהם, תינוק רך, קלט את ברכתו במבטיו הילדותיים האלמים. הוא אמר ,,שלום'' לכל אותו קן משפחתי צנוע ושקט, והלך לעבודת יומו, להביא פרנסה ומחיה לשלוש נפשות יקרות אלה. הוא הלך לפי צו החיים: ,,יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב''. ובהלכו נשא עמו את כל מלוא החיים:

הלב, המוח, השדרה, וכל מערכת האברים הקשורים בחיים. כולם היו בריאים ושלמים. לא היה חסר דבר.

והוא הלך במלוא המרץ, שהחיים מעניקים לו. הוא המשיך הלאה למחוז חפצו, למקום עבודתו. אבל הוא לא הגיע לשם. הוא חתר להגיע, ברתמו לעגלת החיים שלו את כל הרמ"ח ושס"ה שלו. הוא אף הלהיב אותה רוח מסתורית ונפלאה המפיחה את החיים בתוך אותם תרי"ג אברים וגידין, ואת כולם ביחד, את הרוח והנשמה, האברים הדם והבשר, הביא עמו בצוותא אחת לאותה פינת כרך.

ואז בא אותו הרגע. הוא בא ממרומים, התלבש בדמות של רכב על גלגלים, במסווה של נהג רשלן, ונפגש עם אותו יחיד לנצח, בהשאירו על הכביש שלולית דם ויבבת אמבולנס גווע בשאון הכרך...

אלה הם פרטי המקרה. ועל הפרטים האלה הפטירו אנשים עוברי־אורח במנוד ראש ובניע כתף: „תאונה", והמשיכו באשר המשיכו.

אבל באותו בית שבו התגוררו אב ואם ושני ילדים, שם אירע יותר מתאונה. שם נשאר כסא אחד ריק. נפקד מקום בראש השולחן. ואותם זוגות עינים שקבלו יום יום את ברכת השלום בבוקר לפני העבודה ובערב אחרי העבודה, תוהים ובוהים, מחפשים כה וכה לשוא.

ואותה אֵם, אשר ראתה יום יום באותו בית צנוע ושקט, אושר ואהבה – התחילה לראות לפניה עולם של שכול ואלמנות. של ענות וסבל.

ומדי יום ביומו עוברים אנשים למאות ליד אותו בית, אנשים מכל החוגים ומכל השכבות של האוכלוסיה, ואינם רואים דבר. אינם מבחינים בשום סימן. לגביהם זהו אותו הבית מימים ימימה, אותם החלונות והתריסים כמאז ומתמיד, מלפני אותם חמשה־עשר רגעים גורליים.

והיא, עם השכול והאלמנות שבלבבה, גם כן רואה מבעד לחלון אותן מאות אנשים החולפים על־פני הבית, אבל בעינים אחרות לגמרי. אין היא מכירה אותם, אין היא זוכרת איש מהם. נדמה לה

כאילו אך צללים הם המרחפים בחוצות קריה. ואותן המכוניות הרבות הדוהרות על הכביש מול חלון ביתה, דומות עליה לא כמכוניות אלא כמלאכי־חבלה, שדי שחת, המבקשים להם טרף מאי אלו פינות נידחות בכרך הגדול.

כי על כן היו הן השליחים לאותו מאורע אומלל, שסומן ונרשם בכל המיסמכים בבית־החולים, ביומני המשטרה ובחלל העולם:

תאונת דרכים...

כסלו תשי"ד

החכם – עיניו ברגליו

בבת־אחת נפלו כל החומות. כל הכבוד, היוקרה, וכל המסורת העתיקה. כאילו נחרבו ביום אחד. ואין מדובר כאן בנפילת מבצר אי־שם בהודו־סין. זה גם אינו ענין של הפסד חלק מהמדינה בקרב עם מדינה יריבה. כל זה כאין וכאפס הוא לעומת אותה מכה איומה שניתכה ביום בהיר אחד על ראש כבודו של אותו ממשל אדיר, החולש על ממלכות ואיים, ארצות ומדינות.

הדבר בא לפתע, שלא במתכוין, ובאכזריות נוראה. ולא עוד, אלא היה צורך להיטלטל למרחקים כדי להשיג אותה תבוסה מחפירה.

מיד נאספו המקוננות. הספדנים ספקו כף ובעלי־העט פירסמו בראש כל חוצות ותיארו בהרחבה את גודל המכה וממדי התבוסה.

מודעות־אבל במסגרות שחורות מילאו את כל הלוחות ברחובות, וזעקו אל כל עובר־ושב באותיות של „קידוש לבנה":

„חוג גדול של ידידים מודיעים בצער וביגון על הפטירה האיומה של היקר מכל יקר. הגוויה תישרף ואפרה יפוזר על־פני הדנובה".

ברחובותיה של אותה בירה עטו ריבואי רבבות אוהדים יגון, לבשו שחורים, והוכרז על יום אבל כללי. בית־היראה ובניני הממשלה הורידו את הדגלים עד חצי התורן וקשטו אותם בסרטים שחורים.

ואתה, קורא חביב, בודאי תאב הנך לדעת מהו האסון המר והנורא, מיהו אותו „נפטר" שעליו רעשו כל אמות־הספים ומיליונות התעטפו שחורים לכבודו, והיכן אותו מקום שבו אירע הדבר.

ובכן, זה היה בהונגריה. נבחרת הכדורגל של אנגליה הפסידה במשחקה בבודפסט בתוצאה של 1:7. בזה נסתם הגולל על נבחרת

אנגליה, ומיליוני אזרחי אנגליה הולכים שחוחים וכפופי־גו ומבכים מרה על האבידה הגדולה.

הלכו לעולמן ה„רגליים״. הכדורגל נפטר ללא עת...

*

כמעט באותו פרק־זמן הרימה מדינה קטנה את ראשה. מדי יום ביומו פרסמו עתוניה ידיעות מרעישות וחדשות, על נצחונות גיבוריה, אזרחיה, וקרה בה בדיוק ההיפך ממה שקרה באנגליה. העתונות הקדישה טורים שלמים לאותם „נצחונות״ מזהירים, תוך תיאור מפורט של כל מסע הנצחון של נושאי הכבוד הלאומי במרחקים.

כתבות שלמות פורסמו על פרטי הפרטים של כל בעיטה מוצלחת, על ההישגים המפוארים, ואף הנציחו בתצלומים כל צעד וכל תנועה שיש לה שייכות כלשהי לאותו מסע נצחון.

וכשחזרו גיבורי הנצחון אל אדמת מולדתם, נתקבלו בהתלהבות עצומה, בהפגנת אהבה מאין כמוה, והכל הריעו לכבודם, הכל הצביעו עליהם בגאווה:

„הנה, אלה בחורינו אשר הרימו את כבוד ישראל בעיני הגויים. כל הכבוד להם! תהלה לנצחונותיהם!״

ושוב, קורא חביב, בודאי הנך תאב לדעת מי הם אלה „שהרימו את כבוד ישראל״. אבל בטוחני שהדבר ידוע לך היטב. הלא הם לוחמינו הצעירים, היחידה המובחרת של הכדורגל שלנו, שביקרה לא מזמן באפריקה הדרומית והראתה לכל הגויים, כי למדינת ישראל יש רגליים מאומנות היטב. מדינה קטנה וצעירה זו יודעת לבעוט היטב בכדור, לקפוץ ולנתר גבוה יותר, חזק יותר, ולנצח במשחקי כדורגל נגד מיטב שחקני האומות.

בדיוק ההיפך ממה שקרה באנגליה קרה אצלנו. אם שם ליוו את ה„מת״ לבית עולמו, הרי אצלנו חגגו את הולדתו של יצור חדש, יצור גיבור וחזק.

שם „מתו״ הרגליים, ואילו אצלנו קמו הרגליים לתחיה. וכל הכבוד לרגליים! תחיינה הרגליים!

*

כך נהפך עם הספר ל„עם הרגל". כך מתחנכים צעירינו לסגידה לאליל הספורט והרגל. וכל מיני משלחות כדורגלנים מכל מיני ארצות ועמים, באות ויוצאות בזו אחר זו. גם מתקינים לשם כך איצטדיון גדול ברמת־גן. וכדאי לשים לב, ביום שבו מתקיים באיצטדיון משחק כדורגל נגד קבוצה מחוץ־לארץ, ולהתבונן באותם הריבואות הבאים לחזות במשחק. הם צובאים בהמוניהם על שערי האיצטדיון ונדחפים פנימה ברוב המולה, צפיפות ורעש. ואלפי ה„שלומיאלים" חסרי המזל, שלא זכו להשיג את הכרטיס המיוחל, כדאי לראותם נצמדים בכל נפשם ומאודם אל מקלטי הרדיו ומקשיבים בדריכות לתיאורו המפרט של הקריין, על כל ניד וניע של הכדור בין רגלי השחקנים.

ריבואות נוהרים אל האיצטדיון, הולכים ברגל מרחקים ניכרים, נדחקים ומצטופפים, והכל כדי לזכות ב„פלא" הגדול, לראות במו עיניהם את הבעיטות המוצלחות, להריע בקולי־קולות על כל „גול", ולעקוב בקוצר־רוח אחרי התוצאות של המשחק.

ולפעמים מתעוררת מאליה מחשבה: אדם גדול בא למדינה, פרופסור מפורסם, גאון הרוח, הוגה דעות, יוצר שיטה, מחולל חידושים בעולם המדע. האם גם אז היו מתמלאות כל הדרכים המובילות לאיצטדיון באנשים הנוהרים לראותו ולשמוע דברו?

ובינתיים תורת הספורט מתפתחת ומתרחבת. הרגליים בישראל פועלות ו„יוצרות". ואותו החינוך החילוני מוסיף לחנך את הנוער בדרך זרה ומוזרה לעם ישראל, שהרגליים והידים הן הן העשויות להביא כבוד לעם, בניגוד למה שהתפארנו תמיד בספר הספרים שלנו. והננו חיים במשטר המטפח את הספורט, את אימון הרגליים, בתור יסוד ועמוד־תווך של חינוך העם, ונצחון הרגליים נחשב בעיניו לכבודו של עם ישראל.

אייר תשי"ד

החיים וכוח־החיים: רצון ומרץ

רצון ומרץ – אלה הם חוקי־היסוד העיקריים, שעליהם נבנים, מתהווים ומתפתחים החיים המסובכים, הסובבים אותנו בעולמנו רב התעלומות והסודות.

כל יצור הקיים בחלל עולמנו, מן ההכרח שיהיה חדור בכל מהותו יצר ודחף של חיים, עם רצון מושרש להיות ולהתקיים. והודות לחוק טבע זה, אשר חנן הבורא כל יצור ויצור מלידה, מתקיים עולם כה כביר וכה מפואר, הנתון תמיד בתהליך של יצירה והתפתחות, ופועם תמיד הדופק הבלתי־פוסק של חיים וקיום.

חיים – זהו תוצר המתהווה ומתבסס על שני המושגים: רצון ומרץ. אם מושג הרצון יבוטל ויעבור מן העולם, והאנרגיה לא תשלוט עוד על יצורי תבל – אזי החיים יתמו וייעלמו מן התבל.

החיים חייבים, איפוא, להיות תמיד קשורים ומשולבים היטב בקנה אחד עם שני המושגים הללו.

האיכר האפריקני, או הברזילני וכיוצא בזה, המוליך את מחרשתו על פני השטחים הפראיים והשוממים ביותר על גבול קו־המשוה, תחת קרני השמש הלוהטת, בסופות החול הנוראות, הבאות ממרחקי מדבר סהרה, כשהוא כולו שטוף זיעה וכורע תחת העול הכבד – האם דחף לחיים כאלה, שבהם מקופלים אושרו וסיפוקו, אינו נובע מתוך רצון הקיום וממידת האנרגיה הפועמת בעורקיו של איכר שואף־חיים זה?

האם אין זה פועל־יוצא מחוק טבע זה, הטבוע ומושרש בכל יצור, בכל גבעול עשב ובכל פרח, המעורר אותם לחיים וקיום?

ילידי הג'ונגל, שכל חייהם וכל עולמם מצטמצמים בחוג הצר שלהם, וכל העולם הגדול, על סודותיו, תענוגותיו ופלאיו, הוא רחוק ונעלם מהם; או האנשים אשר כל נשימת־אפם נספגת במעמקי מכרות הפחם האפלות, ואשר ניחוח אביב הוא לגבי דידם

דבר־מותרות שאינו בהישג ידם – כל האנשים האלה יוצרים ובונים, מפתחים את עולמם, ונמנים אף הם בין האלמנטים הפוריים של התבל.

האין כל אלה פרי הרצון והאנרגיה המצויים במידה רבה בעצמם ובבשרם, בשיריהם ואבריהם, המקנים להם סיפוק וקיום ומזינים את רוחם ומנעימים להם את החיים לפי המושגים שלהם?

אכן, בלי רצון ואנרגיה לא היו קיימים כל אותם מבנים אדירים, הפירמידות והספינקסים, מגדלים וטירות, מסילות הברזל וכל שאר הישגי הטכניקה המודרנית.

לפיכך, אם יש את נפשנו למצוא באדם רגשי אושר וסיפוק בחיים; אם אנו רוצים למצוא באדם חיוניות עשירה ומפכה – הרי הדרך היחידה היא, להגיע אל גרעין־האושר הטמון בתוך לבו ונשמתו, על ידי יצר הקיום, הרצון הגדול והדחף לכל שעה ורגע של חיים. וככל שצמאון־החיים של אדם גדול יותר, כך גדול ומלא יותר גביע האושר של חייו.

*

נתמשכו, אכן, ונשזרו שנים אחר שנים. דורות חלפו בזה אחר זה. בני אדם טיפחו את שאיפותיהם והאידיאלים שלהם בחיים. כל אחד כיבד וקידש את תורת אבותיו, את ערכי המסורת של זקניו. לנגד עיני כל אחד נשקף תמיד עתיד זוהר ורב אושר, גן עדן רחב ידים ואפקים נצחיים. תמיד ראה כל אחד בעיני רוחו את התכלית הנכספת, את גולת הכותרת, של כל החיים על כל היצירה והעשיה שבהם.

לפיכך אמנם ראה אז כל אחד בכל רגע של קיום כעין נצח, כעין עולם ומלואו. הדחף לחיים היה גדול ועז לאין ערוך – כי גם תכלית החיים היתה מוחשית מאד לפניו, השמים שלאחר המוות היו פתוחים וגלויים לפני כל אחד.

„יפה שעה אחת בעולם הזה בתשובה ומעשים טובים מכל חיי העולם הבא״ – זו היתה אבחנתם של חכמינו הקדמונים. כל רגע של חיים, של קיום עלי אדמות, יש בו כדי ליצור גדולות ונצורות לאין

שיעור. רגע אחד של חיים טומן בחובו אושר וטובה לאדם, או חס־וחלילה רעה ואומללות.

אחד מגדולי חכמי אומות העולם כותב גם הוא: ,,אם אוהב אתה את החיים אל תבזבז איפוא את הזמן, שכן הזמן הוא סך־הכל של החיים״. הזמן הוא חיים, והחיים הם זמן. אדם החפץ חיים צריך לשמור היטב על הזמן החולף ולהציל כל רגע יקר שלא יתבזבז לבטלה.

וזה היה התהליך מאז ומעולם. שרשרת הדורות נמשכה ברצף ואבות הורישו את ערכי חייהם לבניהם ולנכדיהם, שהיו מעוגנים בתוך החיים ברצון ברזל ובאנרגיה נחושה.

ואילו כעת, במאה העשרים, היכן אנו עומדים? מהו יחסה של החברה האירופית בימינו אל החיים? כיצד מעריכים כיום את כל ההתרחשויות והאירועים בשטחי החיים השונים? האם גם כיום עדיין קיים אותו כוח מניע, אותו זרקור אשר ימריץ ויאיר כל צעד ושעל, כל נתיב ושביל של חיים?

קול תרועה וקול תופים מחרישים את האזנים. החיים בימינו עומדים בסימן של קלות־דעת ופריקת־עול. החיים התאימו את עצמם יותר לתכונותיו האינסטינקטיביות של האדם.

בתרועת נצחון מתפארים כיום, כי הוסר ,,עול״ הדת, נטל החוקים המגבילים ומצמצמים את חיי האדם ואת מילוי תאוותיו ותענוגותיו.

בשמחה מעלים על נס את ה,,הישג״ של ימינו, שאיש אינו כפוי מבחינה רוחנית תחת איש אחר. כל אחד יש לו ערכים ושיטת־חיים משלו; כל אחד חי את חייו הנוחים בפני עצמו, מבלי להיות תלוי תלות כלשהי באיזה שהוא אדם גדול ממנו בחכמה ובדעות.

אבל נשאלת שאלה: אם אמנם כן, אם החיים אמנם התעלו לרמה תרבותית כה גבוהה; אם החיים נעשו כה יפים, מקסימים ומושכים, הודות לסדרי החברה של ימינו – היכן הם, איפוא, חישוקי הברזל אשר יחבקו את החיים ויקנו להם את היציבות הדרושה וחוט־השידרה המתאים?

מדוע נעשו החיים כה רופסים, כה מלאים ספקנות ושוויון־נפש,

חסרי כל ניצוץ של אמונה ותקווה? למה נותקו במחי־יד חלומות־הזהב של העבר, שהיו נרקמים ברגעי־היאוש של החיים המצומצמים והערו בהם דם חדש ואנרגיה חדשה שופעת?

מדי יום ביומו אנו קוראים ושומעים ידיעות מעציבות, שהן תוצאה של חיי ,,התרבות'' בימינו. עלמה צעירה, למשל, איבדה עצמה לדעת משום שלא השיגה ידה לקנות את הפרווה היקרה אליה שאפה. איש צעיר איבד עצמו לדעת בשל סיבות חומריות, בשל חוסר־תקוה בחיים, וכיוצא בזה.

פרווה יקרה, בגדי פאר, עושר חומרי – הם המהווים את כוח הדחף, הרצון המניע את האדם המודרני לחיות וליצור.

הנאה גופנית, מילוי תאווה חושית – הם המעוררים את האדם המודרני לחיים. אין כוח אחר זולתם אשר יבטיח את קיומה של החברה בת ימינו.

ואם כן, אם הרצון והאנרגיה, הדחף והשאיפה לחיים, מתחילים לגווע ולהיעלם לאט; אם האדם בחיר היצורים מתחיל לזלזל בתוכן הרוחני של החיים – האין פירוש הדבר שהעולם מתקרב לתוהו־ובוהו, שהוא נתון בסכנה של שקיעה?...

ואם מנסים כעת לקחת את החיים והקיום – שהכוח המניע אותם הוא ברוחו הפנימית של האדם, בתאי לבו העמוקים – ולקשור אותם בתענוגות רגעיים, חולפים, בתאוות שפלות, ועוקרים מן השורש את החוק האלוקי, שכל אדם ישאף לחיים וליצירה רוחנית תוך ניצול כל רגע יקר – האם אין פירוש הדבר, שהחברה האנושית של ימינו הגיעה אל סף הרקבון, אל עברי פי תהום?...

ההתלהבות נצטננה, רצון החיים והקיום נתקהה, קיפאון תקף את האנושות; והם, הפילוסופים והמלומדים המודרניים, מתאמצים למצוא את המפתח, את הפתרון לבעיה זו.

כבר הגיע הזמן שיסלקו מעל עיניהם את משקפי החושך ויווכחו לראות, כי המשבר הרוחני הפוקד את אירופה של ימינו, נובע רק מזה שפג הרצון וחדלה האנרגיה מימים עברו, אותו רצון ואותה אנרגיה אשר הניעו בעבר את החברה האנושית כולה.

תר״ץ

על תופעת ההתאבדות

לפני מאות בשנים, כאשר עוד לא היו עתונים בעולם וחדשות לא שודרו יום יום על גלי הרדיו – היו החיים שקטים ורוגעים. הם זרמו להם על מי מנוחות. האנושות לא ידעה מה הן ,,ידיעות מרעישות ומפתיעות''. לחם־חוקו הנפשי והרוחני של כל אדם היה הספר. בספר מצא כל אחד ואחד את הידע המעניין אותו, את מזונו הרוחני וסיפוקו הנפשי. הקריאה בספר היתה אז ענין של לימוד, של עיון, של התעמקות בנושאים ובעיות למיניהם.

הספר היה מקור של חכמה ומורה־דרך לכל אדם. מי ששקד ימים ולילות על ספרים הרבה, היה סופג בקרבו כל מה שקרא ותוכנו של כל ספר וספר נעשה חלק מישותו ועצמיותו.

מבין כל העמים הצטיין עם ישראל כעם הספר. בעוד שבעמים אחרים היו רבים מאד שלא רצו לקבל על עצמם עולו של ספר והתרחקו מקריאה ולימוד – הרי עמנו הצטיין בכך, שכל אדם מישראל, מכל השכבות ומכל החוגים, מבעלי־המלאכה ועד תלמידי־החכמים, כולם כאחד ידעו את הכלל הגדול: ,,תינוק היודע לדבר – אביו מלמדו תורה''.

וכל תינוק מישראל היה הולך לבית־הספר, שם ספג בקרבו תורה, התחנך על ברכי הספר, וכשהתבגר ידע היטב, כי יחד עם המזון החומרי שגופו זקוק לו יום יום, כגון לחם, בשר, חלב וכו' – הוא זקוק גם למזון רוחני נפשי, שאותו הוא משיג על־ידי לימוד ועיון בספרים.

והספרים היו ספרי־קודש, ספרים שהיו מעדנים את לב לומדיהם ומטהרים את מחשבותיהם ורגשותיהם.

הספרים אשר כל אדם מישראל למד בהם בשעותיו הפנויות, דברו אל לבו ונפשו, הדריכוהו בכל מהלך חייו, נתנו לו תוכן ומגמה

ותכלית לחייו. כל אדם מישראל, אם עני ומדוכא ביסורים, אם חולה השוכב על ערש דוי, אם גוסס אשר מר המוות לנגד עיניו, ואם עשיר הטרוד כל ימין בצבירת הון ונכסים – כל אחד מהם ידע יפה, שהחיים אינם רק אותן פעולות שיגרתיות הנעשות על־ידי כל בעל־חי: אכילה ושתיה וכדומה.

,,הלל מחייב את העניים ורבי מחייב את העשירים'', אמרו חז''ל. והן עני והן עשיר ידעו אל נכון, שהחיים הם לימוד תורה, זיכוך המידות, התעלות הנפש וכמיהה רוחנית לנעלה והנאצל, דביקות לנצחיות ולקדושה העליונה.

וכך במשך אלפי שנים, דורות על דורות, הלך עמנו בדרך הזאת. החיים היו מקור של רוחניות, התורה והספר היו המזון בהא־הידיעה, וכל יום של חיים, כל רגע של נשימה, היו אוצר יקר, נכס רוחני נעלה, כי על כן ככה למדו בספרים, כך לימדו חז''ל: ,,יפה שעה אחת בעולם הזה מכל חיי העולם הבא''.

*

אך הנה הגיעו זמנים חדשים. העתונות ירשה את מקומו של הספר. ידיעות משודרות על־ידי גלי הרדיו. עתונים מופיעים יום יום למאות ולאלפים, וטוריהם מלאים ידיעות מכל קצווי העולם. כל מה שמתרחש אי שם, מיד מתפרסם בעולם כולו והכל יודעים על כך. אין לך מאורע בכל מקום בעולם, שאינו מגיע לאזניהם של כל תושבי תבל באותו היום שבו התרחש.

העתונות נעשתה לחם־חוקו של כל אדם. בעת כל ארוחה, בוקר צהרים ועוֹרב, סופג כל אחד את מזונו הרוחני מעל דפי העתון, קולט את כל הכרוניקות המתפרסמות מכל העולם סמוך להתרחשותן, והוא מלא וגדוש ידיעות על הנעשה בחדרי חדרים.

גם הספר של ימינו יש לו אופי של עתון. כעין כתב־עת המכיל דפים רבים, עם כריכת בד נאה. אף הוא נקרא תוך כדי אכילת הארוחות, על ספסלי הגינות, בחדרי המתנה למיניהם, אגב נסיעה באוטובוס וכדומה.

ובדומה לעתון גם תוכנם של הספרים מתרכז בעיקר על הרפתקאות שונות, אירועים וחוויות, תיאורים ודמויות מחיי הרחוב השיגרתיים על כל צלליהם, לרבות ,,העולם התחתון''.

והללו, העתון היומיומי והספר דמוי־העתון, תפסו כעת את מקומו של אותו הספר מאז.

גם חלק גדול מעמנו החליפו את ספרי־הספרים שלנו בעתון ובספר של ימינו.

וכך נצטמצמו החיים בשני תחומים צרים: חיים גשמיים וחיים רוחניים. אך בניגוד לתפיסת המושגים האלה בעבר, הרי כיום החיים הגשמיים הם פשוט – אכילה, שתיה, שינה ושאר צרכי הגוף; והחיים הרוחניים הם – קריאה בעתון על כל מיני אירועים של פשע וזימה, ביקורים בתיאטרון ובקולנוע ובשאר במות־בידור למיניהן.

העיון בספר־קודש, כדי למצוא בו הדרכה וחינוך בחיים, שהאדם יידע לחיות כאדם עילאי בחיר היצירה – דבר זה חדל אצל אותו חלק מעמנו, אשר לדאבוננו הוא חלק גדול למדי.

וכאשר מנסים לתת דבר־מה לתלמיד בבית־הספר המודרני, במסגרת ,,החינוך הממלכתי'', מן המקורות שלנו, ומלמדים פרקים מן התנ''ך, אשר עיצב תמיד את רוחנו והעלה אותנו לעולם של קדושה ורוחניות – הרי דואגים בזמן הלימוד להוציא ממנו את תוכנו וקדושתו, לעקור ממנו את האלוקיות והנצחיות.

המורה מלמד את תלמידיו את הפסוק: ,,לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת'', או את הפסוק: ,,ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא וגרה לא יגר'' – והוא בעצמו מבעיר אש בשבת ואוכל מאכלות אסורים.

וכך נהפך התנ''ך לכעין ספר סיפורים מימי קדם, של היסטוריה עתיקת־יומין, שאינו מחייב במאומה את היהודי המודרני.

*

והנה העתונות שלנו מתלבטת בשאלה חמורה, מתפלספת וחוקרת: מדוע לפי הסטטיסטיקה ,,בכל יום מתאבד אדם בישראל''.

רופאים קרחי־ראש, פסיכיאטרים מגולחי־זקן וסטטיסטיקאים מחשבי־חשבונות, מחפשים סיבות, רוצים להגיע אל שורש המחלה, מנסים לקרוא בשם ל„ילד החדש" – „דכאון נפשי", „אהבות נכזבות", „סיכסוכים משפחתיים" וכיוצא בזה. וכך הם סובבים סחור סחור בחיפושיהם אחרי כל מיני סיבות, שאין להן שום קשר לעצם הענין, בהעלימם עין מן הסיבה היסודית והמקורית.

בכל יום מתאבד אדם בישראל – משום שהאדם המודרני איבד את תוכנם של החיים. הם נעשו ערטילאיים וריקנים, ללא שום מגמה ותכלית, כמו חבית שנתרוקנה מיינה.

אם כל החיים מצטמצמים בארוחות היום, בקריאת העתון ובביקור בקולנוע, הרי כאשר מופיעות הפרעות במהלך החיים האלה, כאשר ארוחת־הבוקר מתחילה להיות דחוקה ומצומצמת, כאשר יסורים באים על האדם והוא אינו יכול למלא את כל התאוות הממלאות את גופו – אזי איננו רואה כל טעם להמשיך ולסבול, והפתרון היחידי שהוא רואה בפניו הוא, לשים קץ לחיים אלה.

אם הגוף והאברים הם כל חייו של האדם, ומותר האדם מן הבהמה אין, הרי נקל לו לאבד אותם. די לו במחשבה אחת: לשם מה לחיות? כדי להגיע למסקנה הפזיזה של התאבדות.

אדם בעל נפש ורוח הוא בעל עמידה איתנה ומוצקה, וכל רוחות שבעולם לא יזיזוהו ממקומו. רבי צדוק צם ארבעים שנה וגופו היה כגרוגרת, ובכל־זאת הוא נשאר רבי צדוק.

היהודי המאמין שהחיים בשבילו הם מטרה רוחנית נעלה, בידעו שהגוף הוא רק אמצעי, כלי־שרת לנשמה, והעיקר שבחיים הוא הרוחניות שבאדם, הכיסופים לחיי נצח עילאיים – הרי בכל המצבים והנסיבות לא יוותר אף על רגע אחד של חיים, כי יודע הוא שהחיים הינם ערב־שבת גדול, שבו צריכים להכין ליום שכולו שבת.

ואתם, המחטטים ומחפשים אחרי הסיבות של תופעת ההתאבדות, המסדרים ומחשבים סטטיסטיקות למיניהן – חשבו נא ומצאו כמה מבין כל אותם המתאבדים היו יהודים דתיים, שלומי אמוני ישראל, מניחי תפילין ושומרי־שבת, לומדי תורה ומוסר –

וכמה מהם היו פורקי עול התורה ומצוות, מחללי שבת ואוכלי טריפות.

כי אז תתחוור לכם היטב הסיבה ותבינו את פשר התופעה הזאת, המנוסחת בלשון הסטטיסטית היבשה: „בכל יום מתאבד אדם בישראל".

אלול תשי"ג

כבוד לבוני בתים בישראל

רופא קופת־חולים הציע לראש־הממשלה, לא לתת את פרס־הילודה, כדי להקטין את הילודה.

(מן העתונות)

חייו של אדם עלי אדמות, מעשיו ומחשבותיו, הם לגבי־דידנו מסכת שלמה, מורכבת מפרקים ופרקי־פרקים.

אין אנו מודדים את האדם לפי גובה־קומתו ומשקלו, לפי כוחו וגבורתו, אף לא לפי מעשיו החומריים.

לגבינו, אדם הוא לא זה שהצליח במשך תקופת־חייו לאכול כך וכך ליטראות בשר ולחם, לבנות כך וכך בתים ולבקר מאות פעמים בבתי־תיאטראות וכדומה.

אפילו האדם בעל המוח הגדול, שהצליח ליצור כלים ומכשירים משוכללים, המנעימים את חיי האדם עלי אדמות – אף הוא אינו נחשב בעינינו לאדם, שאליו התכוונה היצירה.

כי במה נתעלה האדם, אם, למשל, הוא יכול כעת להגיע ליבשת אמריקה תוך יממה אחת, לאחר שלפני מאות בשנים נדרשו לו חדשים רבים לצורך נסיעה כזאת?

אם האדם הוא רוצח־נפשות, הרי הטכניקה המשוכללת מאפשרת לו להגדיל ולהרבות את פשעיו פי כמה וכמה! ואם האדם בגודל מוחו יצר אמצעי להחריב עולמות ולרצוח מיליוני בני־אדם בשניות ספורות, הרי ברור למעלה מכל ספק, כי רחוק מאד לראות בו את האדם בהא־הידיעה, בחיר היצירה.

לגבינו, כל אדם הוא יציר־כפיו של הבורא־יתברך. כל אחד ואחד נברא בצלם אלוקים, ומלבד הווייתו הגשמית, דהיינו אכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף – שוכנת בו נשמה רוחנית, בלתי מוחשית, אשר

רק היא מהווה את החיים ורק היא מקיימת את גוף־הבשר ומזרימה בו רוח־חיים.

יצירה זו היא אותו חלק א־לוה־ממעל, אשר נאצל ממרומים ועל־פי רצון הבורא נשלח לארץ, להיות נשמת־חיים בגוף החומרי.

ונשמת־חיים זו נשלחה, לפי אמונתנו והכרתנו המלאה, למטרה מיוחדת, למלא תפקיד אשר למענו נברא העולם כולו, מגרגר של חול ועד גרמי השמים.

לתפקיד הזה, מטרת חיי האדם עלי אדמות, אנו קוראים: מעשים טובים.

וברא הקב"ה את האדם עם תכונות והרגלים שונים, אשר מצד אחד הריהו עייר פרא, וכל הגדול וחזק מחברו היה בולעו חיים, כדגים הללו שבים; ומצד שני ניתנה לו תורת ה' המעדנת את טבעו והרגליו, מדריכתו למעשים טובים, להתעלות ולהתדבקות עם מה שלמעלה ממנו.

במשך תקופת־חייו ממלא האדם את תפקידו בשקידה, הוא מזכך ומעדן את ה"עייר פרא" שלו; שומר את לשונו אשר בידה החיים והמוות; מקדיש את לבו לרחמים וחסד, לאהבת הזולת ולמעשים טובים; בקרבו פנימה הוא מלא כיסופים וערגון להתרוממות, לשהות תמיד במחיצת אותו אדם רוחני שבקרבו, אותה נשמה עילאית שהיא חלק א־לוה ממעל.

זהו האדם לפי מושגי היהדות, אשר לשמו נבראה הבריאה. וכל היקום כולו, מגבהי מרומים ועד עמקי תהומות, הדום הוא לאותו האדם, ולא לרגליו וידיו, לגופו וראשו, אלא לאותו חלק פנימי, למעשיו ופעולותיו, לדיבורו ומחשבותיו, המכוונים לאותה מטרה נעלה שבשבילה נברא העולם.

*

בהיותו חדור שאיפה זו וכיסופים אלה, של „תיקון עולם במלכות ש־די" – יודע האדם, שעצם הבריאה זהו רצון ה', ורצון ה' הוא בקיום הבריאה, בגידולה והפראתה. ועוד יודע הוא כי „כל העולם לא נברא אלא לשמשני". וכשם שכל הבריאה מעולם לא

פסקה מלמלא תפקידה, שהאדמה מניבה את תבואתה, העצים נותנים את פריים וכל החי מתרבה ומתגדל, כך גם משפחת האדם, אשר למענה כולם פרים ורבים, צריכה לפרות ולהתרבות.

„ובני ישראל פרו וישרצו וירבו במאד מאד".

„הנה נחלת ה' בנים, שכר פרי הבטן".

„אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך. הנה כי כן יבורך גבר".

ביהדות אין לך ברכה גדולה מזו ואושר גדול מזה.

„כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו".

יהודי נאמן, שהוא חדור אמונה והכרה עמוקה, כי העולם הזה אינו אלא פרוזדור לטרקלין וכי הוא נשלח למטרות מסויימות בעולם הקטן – הריהו ממלא בשלימות את תפקידו, ושום מניעות חומריות אינן מעכבות אותו מלמלא את תעודתו בחיים.

ואם הגדלת כבוד שמים, זיכוך האווירה בחיים הרוחניים, עשיית מצוות ומעשים טובים, אהבה חמלה וחסד – הם הם יסודות משפחת האדם, הרי עושה האדם כל מה שמוטל עליו כדי לממש כל זאת, והוא ממשיך את שרשרת הדורות, מוליד בנים ומדריכם באותה הדרך, למען הגדלת אותו מחנה של עובדי ה', ובזה הוא גם מקיים אחת ממצוותיו.

ביהדות אינה קיימת מעולם בעיה של ילודה.

אדרבה, אמנו רחל התחננה בבכי: „הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי".

אמותינו לא מצאו אושר בתענוגות החיים ואנוכיות, אלא אושרם היחידי היה בהמשכת הדורות ובהקמת שבטים, שבטי י־ה.

בלעדי זה כל החיים נחשבו כמיתה – „אם אין מתה אנכי".

ובאותה הדרך המשיכו הסבתות שלנו במשך כל הדורות. באומץ ובגאון נשאו בעול המשפחה והקימו דורות ישרים, העמידו גאונים ותלמידי־חכמים, חנכו בנים, נכדים ונינים, אף הביאו את עריסות הפעוטות לבית־המדרש. ואלה הדורות חיו, הזדקנו והגיעו לגיל שיבה, אף כי רמת חייהם היתה נמוכה בהרבה מזו של ימינו.

הם לא דרשו הרבה, לא שאפו לגדולות, הסתפקו במועט, „בקב

חרובין מערב שבת לערב שבת", ובכל־זאת היה האושר שרוי בביתם והאהבה היתה יסוד חיי המשפחה שלהם.

*

והנה בדורותינו אנדרלמוסיה ירדה לעולם, טישטשה הגבולות ועירבבה התחומים והמושגים. ואם לפי מושגי היהדות כל אדם הנהו בבחינת עולם ומלואו, ובידי הצדיק האלוקי, או הנביא, לחולל גדולות ונצורות, ואף לשנות את חוקי הטבע, בחינת „שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון", ועוד כהנה וכהנה – הרי כעת נשתנו אמות־המידה של האדם. טיבו של אדם נמדד בכושרו לעסוק במלאכה או במסחר, לנצל כל מיני כלי־נשק לרצוח, לגנוב ולהשחית.

משפחת האדם התפצלה לחלקים חלקים, יריב מול משנהו, אויב מול אויב.

מיליוני בני־אדם, עמים וארצות, לוטשים יומם ולילה את חרבותיהם ומכוונים נשקם זה מול זה, וכולם יחד שאיפה אחת לנגד עיניהם: דם ודם.

באווירה כזאת מנהל הפרט את חייו לפי אותה שיטה ואותה מגמה: חורבן והרס.

האדם שנולד וגדל בתוהו־ובוהו זה, אינו רוצה לבנות את בנין משפחת האדם. רחוק הוא בתכלית הריחוק מתכלית הבריאה, ולכן אין לו שום ענין בהמשכת הדורות, ובמקום זה הוא מתמסר כל כולו לחיי תענוגות ואנוכיות, חיים ללא מטרה ושאיפה, בחינת „אכול ושתה כי מחר נמות".

*

שיטת־חיים זו של התפרקות מכל אחריות, חדרה למרבה־הצער גם בקרב רבים מבין אחינו, העומדים בצמרת החברה של מדינת ישראל. והגיעו הדברים לידי כך, שרופאי קופת־חולים, אשר חיי רבבות ומאות אלפים נתונים בידיהם על־ידי השרות הרפואי שלהם – נעמדו בראש ניהול תעמולה, להשחית את בית ישראל ח"ו.

והעתונות שלנו מספרת לנו בצהלה את הידיעה „המשמחת" הזאת, שרופא ראשי מקופת־חולים פנה במכתב לראש־הממשלה, שיפסיק לעודד את הילודה במתן שי מיוחד עם הוולד ילד עשירי.

אותו רופא מתעטף באיצטלה של רפואה, הוא מסביר את גישתו, מסיק מסקנות, מביא ראיות בריבוי התחלואה בין ילדים וכו'. הוא מפרט את התנאים הסניטריים בהם חיה דלת העם, בני המעברות, והמסקנה היא:

הכחדה והרס.

ומעניין הדבר, שהבעיה הזאת הופיעה בעת ובעונה אחת עם מזימת חוק גיוס הנשים. זה לעומת זה. זה משלים את זה.

אין ברצוני להתווכח עם אותו רופא, אשר בעיניו הוא רואה בכל משפחה ברוכת־ילדים רק מחלות צפדת וכדומה. רצוני רק לשאול את הרופא הנכבד הזה, העומד בראש מוסד רפואי כמו קופת־חולים: כמה אנשים עשירים הלכו לעולמם עקב מחלות שונות, כמו סוכרת, סרטן וכיוצא באלה, וכמה נשים צעירות אומללו לכל חייהן, או מתו גם על ידי הדרכה להגבלת פריונן.

הוא פונה לראש־הממשלה ומבקש, שיפסיק לחלק את פרס הילודה, כאילו המשפחות בישראל מביאות בנים ובנות לעולם, רק בעבור מאה לירות של ראש־הממשלה.

העלאת דרישה כזאת מצד הנהגת קופת־חולים, מוסד ציבורי המשרת את כל שכבות העם, דתיים וחילוניים כאחד – גובלת בשערוריה ציבורית, והיא תובעת תגובה חריפה מצד כל חלקי היהדות הדתית בישוב.

לא, רופא נכבד! חבל על הטירחה!

אי פעם, בעבר הרחוק, היה אחד שהזדהה עם שיטתך, הלא הוא פרעה מלך מצרים, אשר גזר: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו". אבל עצתו הופרה, „וכאשר יענה אותו כן ירבה וכן יפרוץ". האם, הבת והבן, הישראליים, החיים כאן בארץ אבות והממשיכים במסורת האבות, היודעים את ערכו של אדם עלי אדמות, את יעדו ואת תפקידו בחיים – כל אלה צוחקים לך!

הם בונים את בית משפחתם על יסודות הטוהר והתום, החסד

והרחמים. כל אמא תולה את תקוותה בפרי בטנה, ובהם היא רואה את חייה, את עתידה ואת אושרה ועושרה, וככל שירבו בני משפחתה כך יגדל גם אושרה בחיים.

היא מקימה דורות, מפני שבזה היא ממלאה בשלימות את ציווי ה', והיא מדריכה את ילדיה באותה הדרך, וכך היא ממשיכה את השרשרת של הגדלת כבוד שמים בעולם.

לא, רופא נכבד! זה לא ענין של מאה לירות; זה לא ענין של פרסים ושל עידוד. זהו ענין של הכרת ערך האדם, הכרת תפקיד הבריאה והשגת יעודו של האדם, אשר היה, הנהו ויהיה, נזר הבריאה, ואשר מעולם לא הושפע, ולא יושפע לעולם, מכל אותה אנדרלמוסיה השוררת בעולם, אשר אתה וחבריך שוקעים בה כל הזמן באין מעצור.

בית ישראל ימשיך ללכת בדרך בה הלך – לבנות, ליצור, ולהגדיל את משפחת ה' בעולם כולו, עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, עד ביאת הגואל.

אב תשי"ג

באזני היהדות החרדית
(הרהורים והגיונות)

מדי פעם בפעם מעלה העתונות הכללית שלנו את הנושא של „מלחמת תרבות" בישראל. מדי פעם מגיחים הם מחוריהם הלוחמים האמיצים נגד „כפיה דתית". ואם עד כה הצטמצמו „יוצאי־דופן" אלה במסגרות קטנות, דוגמת ה„כנענים" וכת דילהון, והתבטאו רק בשבועונים או מדעות־קיר; הרי בזמן האחרון עלה הענין למקום יותר מכובד. העתונות היומית התחילה להקצות מקום נרחב לרעיונות־ההבל שלהם, והגיעו הדברים לידי כך, שאחד „משוגע לדבר" התחיל אפילו לאיים על הישוב כולו, לרבות „נטורי קרתא", בשביתת רעב.

עד כדי כך הגיעו הדברים!

אחד מעתוני אחרי הצהרים, אשר בין קוראיו הרבים נמנים רבבות יהודים דתיים, התחיל גם הוא לתרום תרומתו המלאה לחוג המשונה הזה, הדורש „היתר מאה רבנים" ל„גויות ושיקצות" שיותרו לבוא בקהל. כמה מסופריו הקבועים של העתון התמחו בנושא זה והם זורעים על־פני עמודיו את רעיונותיהם הנפסדים והמצערים כל־כך.

האווירה בישוב החלה להתחמם עד כדי חוסר־נשימה. הנה והנה נעה המטולטלת של מדינת־ישראל. בתחילה, עם כינונה של הממשלה הזמנית, ניתנו הבטחות לקיום השבת במדינה, ועוד. אחר כך, מיום הווסד הכנסת הראשונה והועדות השונות לחקיקת חוקים, התחילו דיני ישראל וקדשי האומה – אשר מאז הכיר אברהם אבינו את בוראו ועד היום הזה היו אלה אבני־התשתית ועמודי־היסוד של האומה – לאבד את ערכם בעיני ה„סנהדרין" המדומה הקרויה „כנסת", וקמעה קמעה נוטלים מהם את תוכנם, נשמתם וערכם הנצחי.

קודם כל הניפו את אזמלם על השבת־קודש. ברוב דעות, לפי כל כללי הדמוקרטיה, נמסרה השבת לשיפוטו של שר העבודה.

הרי המהלומה הראשונה שניחתה במוסד העליון של המדינה על השבת המקודשת לישראל.

הישוב עדיין לא הספיק ליישר את גבו השחוח. עדיין קרקע המולדת לחה מדם משחרריה. מחוץ תשכל חרב יום יום. ועם כל ה„התפארות" על הנצחונות, עדיין מרגיש כל מי שזיק אמונה מהבהב בקרבו, כי עוד רחוקים אנו מהסיסמה של „כוחי ועוצם ידי עשה את כל החיל הזה". ובעצם תקופה זו התארגנו קבוצות של „רודפי בצע", המוכנים להקריב את כבוד המדינה למען מלא את כיסם, והתחילו להרעיל את המדינה במאכלי טריפה. בשר חזירים ושפנים וכיוצא באלה עולה על שולחנם של בתי־מסעדות רבים בערים הגדולות בישראל.

ואם בתחילת פרוץ המגיפה התעוררו רבים מחברי הכנסת מכל חוגי הישוב; ואם חברנו סגן יו"ר הכנסת, מר בנימין מינץ, הצליח לארגן בתוך כתלי הכנסת חוג מכל שכבות הישוב, כדי לטכס עצה לביעור הנגע – הרי עמדו המחוקקים, השרים הממונים על הענין, והחליטו שאי אפשר לחוקק חוק נגד גידול חזיר בארץ.

בימי השלטון הבריטי היה הדבר אפשרי, ואמנם לא ניתן אז למצוא חזיר בקרב היהודים, ואילו בימי מדינת ישראל פושה הנגע יותר ויותר. ואין מועיל בכל ההחלטות של המועצות העירוניות, שכן הרשות המוסמכת, בית המשפט העליון ובית המחוקקים, מבטלים את כל ההחלטות הנ"ל.

ובכן, תמה פרשת החזיר. „הרגל נעשה טבע", והחרדים כאילו נלאו לזעוק ולהפגין.

כך מאבדת המדינה יותר ויותר את ערכה המיוחד, הערך היהודי המקורי, אשר הוא מקור חשיבותו של העם במשך כל שנות קיומו.

„אשר לא יתגאל בפת־בג המלך וביין משתיו".

אך אין בזה די. לאחרונה צץ ענין חדש. הפעם זוהי התנקשות בנפש האומה: „נשואין אזרחיים".

צר להם לכל אותם „כנענים" דומיהם בראותם, שעדיין היהדות

המקורית חיה ונושמת. לכן הם מסתערים על המבצר האחרון של היהדות, מבצר המשפחה. הם רוצים לשרש מן האומה את קדושת היוחסין ולהפכה ל„עם ככל העמים" בלי שום זיקה לערכי וקדשי האומה מדורי דורות.

והתחולל רעש גדול. נשיא המדינה, יו"ר הכנסת ועוד הריצו מכתבים, עד שלבסוף הסכים אותו צייר „קרבן" להתחיל לאכול, אבל בתנאי שבעייתו „החיונית" מאד תועלה על שולחן דיוני הכנסת.

הלואי ואתבדה, אבל יכולני כבר לראות בעיני רוחי איך ביום מן הימים תוגש לפני הכנסת הצעת תיקון חוק נישואין וגירושין, בהתאם למשאלת לבם של ה„כנענים" ודומיהם. הדתיים יתחילו להרעיש עולמות. יש לשער שהרוב בכנסת ינסה בתחילה לדחות את הדיון לפעם אחרת, אבל הרעיון של אותם „ארחי פרחי" יתחיל לאט לאט לקרום עור וגידים.

כך משתנים פני החיים במדינת ישראל בקצב מהיר. ארץ ישראל, ארץ הנביאים אשר בה התנוסס בית המקדש, מתחילה להתנער חלילה מכל אותה קדושה מיוחדת המאפיינת אותה, ובניה־בוניה מתחילים לסגת אחורנית, בטכסס עצה איך לנתק ח"ו רבים מהבנים מגזע ישראל לצמיתות.

ולנוכח המצב העגום הזה מתעוררים בלב הירהורים והגיונות, המתנגשים אלה באלה. מאידך אנו רואים, מה רב השוני שחל במדינת ישראל במשך התקופה הקצרה לקיומה. אלה בשלהם ואנחנו בשלנו. היהדות החרדית כשלעצמה התחשלה במשך תקופה זו. צומח ועולה דור צעיר, חי ורענן, אשר התחנך על ברכי התורה הצרופה. יש לנו ב"ה מחנות של צעירים וצעירות, אשר כל אורח חייהם מבוסס על תורת ישראל ומסורת הדורות.

„רוח הישיבה", התמסרות לחיי תורה ומצוות, תוך שמירה קפדנית על כל קוצו של יוד של דיני ישראל – הינן מנת־חלקו של הנוער החרדי שלנו.

בזמן האחרון חדרה רוח זו גם בין כתלי ה„מדרשיות" וה„גימנסיות" הדתיות, אשר תלמידיהן הבוגרים, אחרי קבלם את

תעודת־הבגרות, עוחבים את כל הבלי העולם ונכנסים לישיבות להגות בתורת ישראל.

קמים קיבוצים וכפרים של חלוצים דתיים, אשר החיים בהם מתנהלים על־פי השולחן־ערוך הנצחי שלנו, ונשמרים בהם כל הדינים התלויים בקדושת הארץ, לכל פרטיהם ודקדוקיהם.

זה בצד זה חה לעומת זה ברא הקב״ה; וככל שמתגברת הטומאה ח״ו, כך גם הקדושה מתפשטת ומתחזקת יותר ויותר.

והמחשבות מוסיפות להתרוצץ הנה והנה. מצד אחד אוויר דחוס ומחניק. מתעוררות בלב טענות קשות נגד השלטון וכל הגורמים החילוניים הזוממים לנטוע נטע זר בכרם בית ישראל. ומצד שני תופעות מעודדות ומשמחות של התחזקות חיי התורה והדת בישראל. אוירא דארץ־ישראל אמיתית מחכימה ומטהרת, משפיעה רוח של נביאינו וחכמינו הקדמונים.

זה לעומת זה.

והנה דוקא עובדה זו נותנת מקום למחשבה: מדוע ולמה? מדוע ניתן להמשיך במצב זה זמן כה רב? מדוע לא יתנועעו אמות הספים של ארצנו הקדושה?

כל יהודי שומר־תורה, המניח תפילין כל יום ושופך תפילתו לפני קונו שלוש פעמים ביום, רואה את האנדרולומוסיה השוררת ביישוב. הוא רואה במו עיניו את התערערות הדת והמוסר וירידת האדם לשפל המדרגה. הוא רואה את הדור הצעיר בשחיתותו ותעייתו. הוא רואה את הספרות הקלוקלת והעתונות הזולה המזינה את נשמת הדור. ומצד שני הוא רואה את הנוער שלנו, חדור האידיאלים והתוכן הנעלה, הממלא את מוסדות החינוך שלנו, את הישיבות, את מכוני ,,בית יעקב״ וכיוצא באלה.

והנוער היקר הזה אינו מבקש לו חשבונות הרבה, אינו מפנה לבו לעומד ענינים פוליטיים. שאיפתו היחידה היא, להחדיר רוח התורה בלב כל אותם ה,,אובדים ונידחים״, לרענן קצת את האווירה העכורה ברסיסי טל נצחי.

מדוע, איפוא, לא יוכלו כל אלה האבות של אותו נוער נפלא, אשר לבם כואב לנוכח המצב השורר במדינת ישראל, למצוא שפה

משותפת ולהשתלב יחד למען אותה מגמה יחידה, דהיינו: החדרת האידיאלים של התורה והנביאים בקרב הישוב המתנכר למורשתו הנצחית.

הלא כולם במחנה אחד הם, מצטרפים יחד למנין, לזימון בברכת־המזון ולכל דבר שבקדושה, מדוע לא יוכלו להצטרף יחד ללחום את מלחמתה של תורה, נגד מרשיעי ברית ו„תינוקות שנשבו' כאחד?

לעת־עתה עדיין לא נגאלנו. עדיין שומה עלינו להילחם בחירוף נפש את מלחמתנו הרוחנית, במסגרת ה„כנסת", הממשלה ושאר מוסדות המדינה. וכוחנו יוכל לגדול ולהתרחב מיום ליום, אם נתלכד כולנו יחד ונוכל להציג לפני כל בוחר את השאלה הישנה: „הלנו אתה אם לצרינו?" – האם אתה בוחר למען שומרי תורה ומצוות, למען לוחמי מלחמת השם; או ח"ו למען מאכילי בשר חזיר ושפן?

אך במקום זאת מרקד השטן בדמות התפצלות מפלגתית ומכניס עירבוביה בקרב לוחמי ה', עד אשר הבוחר התמים, שומר התורה, ניצבת השאלה: בעד מי, ובשל מי?

עד כה ידע שישנן רק שתי דרכים בתורתנו: דרך החיים או דרך המות, והנה לפתע מתגלים לפניו כל מיני דרכים ושבילים, כל מיני שיטות והשקפות של „שומרי תורה" אחרים.

המצב חמור מאד. התפשטות החילוניות בארץ מתגברת והולכת בצעדי ענק. רק כוח אחד גדול ומלוכד של כל נאמני התורה וכל החרדים לדבר השם, יכול לעצור בעד ההתפשטות הזאת.

דרוש רק רגע של ישוב־הדעת, של חשבון־הנפש, בקרב מנהיגי היהדות החרדית, כדי לתקן את המעוות ולהחזיר את העטרה ליושנה. כי אז נוכל בהדרגה להביא את מדינתנו ליעודה האמיתי, ושנוכל לומר עליה: כשמה כן היא, מדינת ישראל – מדינה המתנהלת על פי תורת ישראל.

ניסן תשט"ו

„הורד את הכובע...״

„הורד את הכובע ושים בתוכו את מעט הדתיות שלך״.
(מתוך תשובת השופט ווקס, „מעריב״ סיון תשי״ג).

עודני זוכר את הימים ההם. חרותים הם על לוח לבי. ולא פעם עיני זולגות דמעות בהעלותי בזכרוני אותם הימים, בהיות עוד עיירה יהודית, כרך יהודי וכפרים יהודיים, פזורים בין הגויים, תחת שלטונם של עריצים מכל הסוגים.

גם אני הייתי ילד בין ילדי העיירה, חייתי את חיי בין ה„שקצים״ אשר מילאו את הרחובות והדרכים ונוכחותם השתלטנית היתה מורגשת בכל.

ויחד עם כל חברי בני גילי, ואבי ז״ל יחד עם כל האבות בני גילו, הלכנו בדרכנו, חיינו את חיינו, קיימנו מוסדות חינוך, דת וציבור, משלנו, ישיבות ובתי־ספר והווי יהודי טיפוסי, ודבר לא השפיע עלינו. שום רוח מצד שכנינו ה„פראנציסקים״ לא עשתה עלינו רושם כלשהו.

כל אב בישראל ידע אז להחדיר בכל ילד, עוד מינקותו, את הרוח היהודית על־ידי כל מיני סמלים, כדי לעשות לנו היכר מיוחד, כדי שנהיה מובדלים מכל הגויים שמסביב.

„מלמד שהיו מצויינים״.

והסמל הראשון, הזיקה הראשונה של כל ילד בישראל ליהדות ולמסורת אבותיו, היה הכובע.

והילדים היו מובאים לבתי כנסיות ומדרשות, היו מטיילים עם האמהות ברחובות ובשדרות של הגויים, ואפילו בהיותם מוטלים עוד בתוך עריסותיהם – כשהם חובשים לראשיהם כיפות צבעוניות, תפורות, או מרוקמות, על־ידי אמהות ודודות אוהבות.

והילד היה קשור אל הכיפה והכובע, כאילו היה חלק בלתי נפרד ממנו, אבר מאבריו.

לא פעם קרה, שאיזו רוח שובבה חמדה לה לצון והעיפה כובע מעל ראש ילד יהודי, מיד היה הילד מכסה ראשו בידו האחת ובידו השניה מיהר להרים את הכובע שנפל.

היה זה סימן־ההיכר הראשון: ראש מגולה בלי כובע – הרי זה גוי; ראש מכוסה בכובע – הרי זה יהודי. וסימן זה היה שריר וקיים במשך אלפי שנים, מיום היותנו לעם.

עמנו ידע תמיד לשמור על ראשו, לכסותו, כדי שתהיה עליו אימתא דשמיא, וכך השתרשה מדור לדור המהות והגושפנקה היהודית.

כובע כיסוי הראש – זוהי קבלת עול, משמעת, הכנעה.

גילוי ראש – זוהי הפקרות, שחצנות, התרסה כלפי שמיא.

וידעו הגויים, אשר חיינו בקרבם בגולה, את עמידתנו הגאה, את זיקתנו העמוקה לכיסוי הראש בכובע, וניהלו מלחמה עקשנית נגד זה. הם לא יכלו לסבול ולהסכים שנהיה מכוסי ראש.

ולכן, כל אימת שנכנס יהודי לביתו של גוי, או שנזקק יהודי למשרדיהם, לערכאות שלהם – חייב היה להסיר את כובעו מעל ראשו. שוטרים עמדו ושמרו על כך, שלא יתגנב חלילה לשם יהודי עם כובע לראשו.

היו מקרים לאלפים, כאשר יהודי סירב להסיר כובעו במו ידיו, ואז היה השוטר הגוי מסיר את הכובע בעל־כורחו.

זכורני, פעם אחת בעודני ילד נכנסתי לחצר של גוי, ובעל־הבית – ערל שמן ואדום – בראותו ילד יהודי בחצרו, היתה קריאתו הראשונה:

„יהודי, הורד את הכובע!"

הכובע סימל תמיד את יהדותנו בהיותנו בין הגויים, וזה היה סימן־ההיכר היסודי שהננו יהודים. וידועים המקרים, שבהם מסרו יהודים את נפשם על שמירת סמל חשוב זה.

כך נמשכה שרשרת קיומנו בין הגויים. שמרנו על צביוננו הרוחני

והלאומי. לבשנו מלבושים יהודיים, דיברנו בלשון יהודית, וביטאנו תמיד בגאווה את קבלת עול היהדות בכובע שעל ראשינו.

והנה הגיעו ימים, כאשר נפרצה פירצה בחומת ישראל. קושי השעבוד ועול הגלות כירסמו לאט לאט בצורת החיים של עמנו. חלק ניכר מעמנו התחיל להיות מושפע מהגויים, וכך נפרצה גם אותה גדר חשובה של כיסוי הראש, והדבר התחיל להיות להיתר.

כך הנך מתחיל לראות ילדי ישראל מתהלכים ברחובות בלי אותה כיפה חיננית ולבבית לראשם. הנך רואה צעירים מהלכים בחוצות בדיוק ככל ה„פראנציסקים". ואתה מנענע ראשך בצער: סר חנו של הכובע מחלק חשוב של עמנו.

אבל מאידך אתה מתנחם ולבך מתמלא גיל, כשאתה רואה רוב רובם של אלה גלויי הראש, ממלאים בשבתות וחגים את בתי־הכנסת ומתפללים כשהם חבושים כיפות וכובעים לראשיהם.

אתה חש רגש של סיפוק על כך, שגם גלויי הראש יודעים ומכירים, כי במקום יהודי, במקום הדורש מידה מסויימת של כובד־ראש ויחס כבוד, מקום שבו הם קרובים יותר אל השורש – הם מכסים את ראשם בכיפה או כובע.

והנה קמה בעזרת השם מדינת ישראל, הוסר קושי השעבוד ועול הגלות של מלכות נכרים. כל פקיד יהודי, כל פועל ועובד, אינו שרוי עוד בצל קורתם של גויי הארצות. הכל ישראלי. הדואר ישראלי, בית־המשפט ישראלי, הממשלה ישראלית, וכל הארץ לארכה ולרחבה ישראלית.

ויהודים מכל התפוצות עלו, עולים ויעלו ארצה. ואם כל אותו עבר מפואר של התפוצות נחרב, ואם אותם כרכים ועיירות שבהם תססו ושקקו חיי מיליוני יהודים הושמדו – הרי זכרונם עודו רענן בקרבנו.

ועדיין זכורים לנו היטב ריבואי רבבות היהודים, אשר אפילו בתוך המשרפות והכבשנים הניחו שתי ידיהם על ראשם, כדי לא להישאר גלויי ראש אפילו ברגעי חייהם האחרונים.

המוני הפליטים, האודים המוצלים מאש, באו ארצה רובם מגודלי זקן וכובעים לראשיהם, חדורי רצון ושאיפה לחיות כאן

בארצנו חיים יהודיים. רוצים הם לשכוח אחת ולתמיד את פחד העריצים ואימת המציקים.

בבואם למשרד כלשהו, בהכנסם לאיזה מוסד, בדרוך רגלם בבית־ועד של אנשי ציבור – רוצים הם להופיע כיהודים אמיתיים גאים, משוחררים מכל אותם כבלים שהעיקו עליהם אז בהיותם שרויים בין הגויים.

והנה אירע המקרה המחפיר והמביש, כאשר במדינת ישראל, חמש שנים אחרי תקומתה, נכנס יהודי לבית־משפט ישראלי. היה שקט באולם. השמש כבר הכריז את הכרזתו השיגרתית:

„בית המשפט!"

הקהל קם ועמד דום לכבודו של השופט, לכבוד הצדק והיושר.

השופט ישב במקומו, הקהל ישב גם הוא, והדיונים כבר היו צריכים להתחיל.

ופתאום – הפרעה קלה.

כבוד השופט מפסיק לרגע ופונה ליהודי חבוש כובע, יהודי המתגורר בישראל ונושם את אווירה הקדוש, ואומר לו:

„הורד את הכובע!"

היאומן כי יסופר? דברים אלה נאמרו מפי שופט יהודי, בבית־משפט יהודי, במדינת ישראל בארץ הקודש...

סיון תשי"ג

אהלי תורה שהתחדשו

יום ההתחלה

(מוקדש ללימוד הדף היומי)

עדיין חי אותו הערב בזכרוני. התמונה ניצבת לנגד עיני כבאספקלריה המאירה. הייתי אז צעיר נלהב ובעל־רגש, וידעתי כי נפל דבר בישראל, משהו כביר התרחש, אך עדיין לא תפסתי את מהות הדבר ומלוא משמעותו.

אמנם קראתי בעתונים, מתוך תשומת־לב מיוחדת, על הופעתו המרשימה של הרב הגאון רבי מאיר שפירא ב„כנסיה הגדולה" בוינה, ועל הצעתו ללימוד הדף היומי, הצעה שהרעישה את כל הצירים והנאספים באולם; אך חשבתי לתומי, כי דינה של הצעה זו כדין כל שאר ההצעות הטובות שהועלו ב„כנסיה". ידעתי, כי מקבלת החלטה ועד להגשמתה רחוקה הדרך.

והנה באה אותה תמונה וטפחה על פני. הייתי כולי נרעש ונפעם לנוכח המציאות המפתיעה.

הימים היו אז „לפני המבול", כאשר מיליוני יהודים עדיין מילאו את מאות העיירות והקהילות ברחבי פולין, וכל עיירה ניהלה את אורח־חייה על פי צביונה ומנהגיה מימים ימימה. בכל עיירה תפס לימוד־התורה מקום בראש. בבתי־המדרשות התקיימו חברות שונות ללימוד שיעורים קבועים ב„משניות", „עין יעקב", „חומש", וכן לאמירת פרקי תהילים וכיוצא בזה. ליד שולחנות עמוסים ספרי קודש ישבו חבורות חבורות מדי ערב בערב, או מדי בוקר בבוקר, ולמדו את שיעורם מפי „מגיד שיעור" תלמיד חכם.

במשך מאות בשנים לא היתה עיירה בלי לימוד תורה בצוותא, ולא כל שכן באותן עיירות שבהן התקיימו ישיבות גדולות מפורסמות, שמהן הידהד תמיד קול התורה למרחקים.

וזוכר אני גם את עיירתי. רואה אני לנגד עיני רוחי את מקדשי־המעט שבתוכה, ה„שטיבלך" השונים, בית־המדרש הגדול וחברות ה„משניות" ו„עין יעקב". מדי ערב בערב, וכן בשעות הבוקר המוקדמות, הסבו מסביב לשולחנות בעלי־בתים, זקנים, אברכים, כל אחד לפני ספרו, או גמרתו, ומגידי־השיעור השמיעו את פרקם בהסברה מאירת עינים.

הווי של לימוד־תורה בצוותא היה חלק בלתי נפרד מן הצביון הרוחני של חיי העיירה.

וכשאני נזכר עתה באותו הערב, מלפני למעלה מחמישים שנה, עודני חש את החוויה הנעלה שפקדה אותי אז. היה זה הערב הראשון בו התחילו ללמוד את „הדף היומי" בפולין, בקהילות אירופה ובכל שאר תפוצות ישראל בעולם כולו. ההתעוררות היתה גדולה לאין ער.ך. בכל בתי־המדרש בעיירה היתה תכונה רבה. בין מנחה ומעריב נראו עשרות עשרות בעלי־בתים מכל קצווי העיירה נוהרים לבית־המדרש, נושאים בחגיגיות מסכת „ברכות" תחת זרועם. גבאי „תיקון הספרים" שבכל מקום לא הספיקו להכין מלאי מספיק של גמרות לאותו ערב, ולכן הביא אתו כל אחד את גמרתו מהבית.

השמשים בכל בתי־המדרשות היו טרודים בהכנות מיוחדות. הם הכינו תאורה מתאימה וכן ספסלים ושולחנות. ואילו ב„שטיבלך" היתה התכונה גדולה עוד יותר. כאן שררה אווירה חגיגית מיוחדת, שהרי כאן יש יתר קירבה אל הוגי הרעיון הגדול, ומכאן יצאה הפניה אל כל לומדי התורה שבעיירה.

בבית־המדרש הגדול גמרו תפילת ערבית. לא ארכו הרגעים וכמאה לומדים כבר ישבו מסביב לשולחנות. בראש עמד למדן העיירה, מפרנסי הקהילה. כל השנים היה מקום לימודו בבית־החסידים שלו; אך הפעם יצא ממקומו הצנוע והתגלה לפני אנשי העיירה, שאינם נימנים על החסידים אבל משתוקקים ללמוד כל יום דף גמרא עם רש"י, כדי ללמוד עמהם את הדף היומי.

הופעתו גרמה קורת־רוח מרובה לכל המסובים מסביב לשולחנות. כל אחד היה מאושר על כך, שישמע כל יום שיעור בגמרא מפי ר' ישראל יונה, „הלמדן המופלג" של העיירה.

בשמחת־נפש עמוקה ובהתרגשות פתח ר' ישראל יונה את הגמרא הגדולה שלו, מהש"ס הוילנאי הידוע של „ראם". כל המסובים פתחו גם הם את גמרותיהם והטו עיניהם ואזניהם אל מגיד השיעור.

„אימתי קורין את שמע", פתח ר' ישראל יונה את שיעורו, ומיד עבר לתחום האגדה. כמעין נובע התחיל להטיף לפני המסובים אגדות חז"ל מכל הש"ס, המדברים בשבחו של לימוד התורה. דבריו הנלהבים נפלו על השומעים כאגלי טל על אדמה צחיחה. הוא ייחד את הדיבור על ענין „הדף היומי" ועל החשיבות הרבה שבהתקשרות קבועה זו מדי ערב בערב, ללמוד בצוותא דף גמרא, יום יום ודפו, כאילו הזמן כרת ברית עם התורה, לבל יעבור יום אחד בלי תורה.

מדברי אגדה עבר למשנה וגמרא. בשפה צחה ובנועם הסביר לשומעים את ה„שקלא וטריא" של הדף. נתעורר ויכוח בין המסובים, שהשתדלו להבין ולירד לעומקו של כל דבר. האווירה היתה לבבית וניכר היה בפני כולם, שכאילו עברו פתאום מעולם אחד למשנהו; עזבו לחלוטין את חיי יום יום ועברו לעולם רוחני של שגב והוד, של אצילות והתעלות.

אף שמלכתחילה הוקצבה שעה אחת בלבד ללימוד הדף היומי מדי ערב, הרי באותו ערב הפתיחה, הערב בו נלמד הדף היומי הראשון בתולדות עם ישראל, נמשך השיעור הרבה מעבר לזמן הקצוב. שכן הכל היו רתוקים למקומותיהם והקשיבו לדבריו של ר' ישראל יונה, אשר התכונן במיוחד ללימוד זה והסיח דעתו ממחוגי השעון שנעו ללא הפסק.

גם בשאר ה„שטיבלך" ישבו חבורות לומדים ושמעו את השיעור הראשון ב„דף היומי". בבית המדרש של „חברת משניות" נאספה חבורה של לומדי משניות, שהחליטו להצטרף גם הם אל הציבור העולמי של לומדי הדף היומי, לאחר שיעורם הקבוע במשניות. בכל מקום ומקום ישבו לומדים בפנים צוהלים ושקלו וטרו באותו הענין, באותו הדף ובאותה המשנה. וכל הקולות של כל הקבוצות השונות התלכדו אז למקהלה אחת אדירה, מקהלת לימוד התורה.

אותו ערב שינה פתאום את פני העיירה וחולל מהפכה בסדרי

חייה. כל מי שרוח תורה עוד נוססת בקרבו, כל מי ש„גירסא דינקותא" עוד היתה חרותה בלבבו – הודיע לבני משפחתו, כי הערב יאחרו לחזור הביתה אחרי תפילת מעריב, כי ברצונם ללמוד יחד עם כל תפוצות ישראל את „הדף היומי", וכאילו „לחתום חוזה" למשך שבע שנים, ללמוד מדי יום ביומו דף גמרא עד סיום הש"ס כולו.

אותו הערב הראשון, בו הודלק „האור המאיר" הגדול שהקרין את זהרו הרוחני על כל תפוצות ישראל, עודנו חי, כאמור, בזכרוני, וכאילו עודני עומד ברגע זה בתוך אותו הקהל הגדול והקדוש ומשתתף עמו בשיעור הראשון של הדף היומי, בסימון הראשון של הצמדת הזמן עם המלים הראשונות של תורה־שבעל־פה: „מאימתי קורין את שמע בערבית".

*

למעלה מחמישים שנה עברו מאותו היום, ובתוכן שנים של גבורה וקידוש השם, שנים של חבלי־משיח הקשים ביותר לעם ישראל, שבהן נחרבו מאות ואלפי מקדשי־מעט על לומדיהם. אותם השולחנות, שסביבם ישבו מדי יום ביומו רבבות בעלי־בתים מפשוטי העם ולמדו את הדף היומי בלי שום הפסק – הועלו על המוקד עם הלומדים. ישובים יהודיים למאות ולאלפים הושמדו ונמחו מעל פני האדמה. אבל אותו האור שהודלק לפני יובל שנים על ידי מחוללו ויוצרו הרה"ג רבי מאיר שפירא זצ"ל מלובלין, לא כבה אף לרגע קט ולא כהה כמלוא נימה.

סיפורי הוד וגבורה מאותם ימים נוראים מסופרים בקרב העם, על אורו של „הדף היומי" שהאיר במחשכי הגיטאות, בבונקרים ובמחנות ההשמדה; סיפורים על יחידי סגולה אשר עד לרגעיהם האחרונים שמרו אמונים בתוך תוכם ללימוד הדף היומי.

והרעיון הכביר של לימוד הדף היומי פורץ גבולות עולם. אין פינה בעולם, ששם חיים יהודים ולא ילמדו יחד עם כל אחיהם באשר הם שם את אותו הדף מדי יום ביומו, חדשים לבקרים.

והאור הזה הוא נצחי. הוא ממשיך להאיר בלי שום הפסק, כשם שהזמן הוא ללא הפסק. אין שעת ביניים בין מחזור למחזור.

דור הולך ודור בא. סיימנו מחזור שביעי, והמחזור השמיני מתחיל. ואלפי לומדים חדשים, אשר במחזור הקודם עוד היו קטנים, מצטרפים עתה אל כנסת ישראל, אשר קשרה את גורלה עם הקדוש־ברוך־הוא ועם תורתו.

,,הדף היומי'' נעשה נכס רוחני של כלל ישראל. הכל שותפים בו, הכל כרתו עמו ברית קודש. יתירה מזו, הוא גם עיצב את דמותם של לומדיו והקנה להם תוכן רוחני נעלה.

שעה זו, אותו חלק־חיים יומיומי, שבו מקדיש כל לומד את זמנו לדף הגמרא – נעשה לכל אחד ואחד מקור להתעלות והתרוממות רוחנית, וכן תשובה ניצחת לשאלת השאלות של כל אחד ואחד: ,,מה חובתו בעולמו''.

עד היכן מגיע כוח השפעתו של לימוד הדף היומי על לומדיו, יעיד מכתבו של יהודי, שנכתב בתום ובפשטות, בו הוא מספר על ,,התקשרות עם רבונו־של־עולם בענין קבלנות לתקופה של למעלה משבע שנים'' ללמוד את הדף היומי מדי יום ביומו, על מנת לסיים את הש''ס ולחדש מיד את ההתקשרות אחרי הסיום. ,,ובעת – כותב אותו יהודי – בסוף חודש זה עלי להתקשר בקבלנות זו בפעם הרביעית, על מנת לקבל פני משיח צדקנו באיזה תאריך של המחזור הבא עלינו לטובה, במסכת ברכות או באיזו מסכת של סדר מועד...''

מי יתן ודברים פשוטים ותמימים אלו יתקיימו, ובמחזור החדש של הדף היומי שהננו מתחילים בו כעת, נזכה באמת לקבל את פני משיח צדקנו.

הדף היומי

דף, דף ויומו.

משמעות חדשה ללוח הזמנים. בדומה ל,,מקדש ישראל והזמנים'', ,,מקדש ישראל וראשי חדשים'', כך גם: מקדש ישראל והימים.

מאז אותו ראש־השנה, בו החלו לומדים את הדף היומי, נוספו אלפים, ריבואות, בכל תפוצות תבל.

יום, יום ודפו.

מעין התחברות קבועה, קשר תמידי, עם עולם שכולו טוב.

ובסוף כל יום ויום, ברגעי חשבון־הנפש על אלפי הרגעים אשר נעלמו וניטשטשו בחיי הבל וריק, אשר נולדו לבהלה – מבצבצת בתפארתה ובשגב יופיה, אותה שעת הרוממות, בה התחבר אותו חלק־אלוה־ממעל עם מקור מחצבתו, והיא מסכמת את החשבון בחיוב.

הדף היומי.

בלעדיו אי אפשר לחיות; אי אפשר להמשיך. בלעדיו כל היממה נשארת ריקה ושדופה.

ועמו – חדוות חיים; מעין קשר רוחני עם עולם האצילות והנשמות.

שבעה מחזורים. למעלה מיובל שנים. והדי ,,מאימתי קורין את שמע'' מגיעים מכל קצות תבל, אם מירושלים ואם מלונדון; אם מניו־יורק ואם ממוסקבה.

הם נקלטים באותה מדה ומגיעים לאותו המקור שאליו נועדו להגיע.

כך נתקדשו הימים והשעות.

ואור נצחי נסוך על כל פנים ופנים. היינו־הך כיצד כל אחד גמר את יומו; היינו־הך מה היה חלקו בתוך אותו יום בעולם הגשמיות.

עתה הכל נעלם. האדם מתנער מכל וכל.

כל היום עמד שזוף בשמש בעבדו בזפת ובביטון. כל היום הוסיף נדבכים על נדבכים של חומר ולבינים, בבנין ישובה של ארץ־ישראל. כל היום ישב בסדנתו וחשל ברזל בברזל, התיך נחושת ופלדה. כל היום סחר ומכר, שקע ביוון של חומר וגשמיות.

והנה גם הוא, כל היום ישב על מדין, עסק בשאלות ותשובות, הורה והתיר, טמא וטיהר, למד ולימד.

על אף הכל, היתה שעה יחידה בתוך היממה, מעין ילד שעשועים, מעין שעת התרוממות שכל כולה קודש לה', כל כולה לשמה.

דף יומי.

זה למעלה מיובל שנים. והשרשרת מתרחבת. מתווספים ספסלים בבית המדרש. מתרבים תלמידים ברחבי התפוצות.

וחוזר חלילה.

שוב הדף הראשון שבש"ס, שוב מתחילים ,,מאימתי".

ובכל לבותיהם של כל אותם המתחילים הותיקים והחדשים, הקורנים אור של קדושה – שאיפה אחת, בקשה ותחינה אחת:

התחלנו במחזור החדש. הננו ממשיכים שוב לתרום את תרומתנו בטנא הזמן, ביכורים לחיי הנצח והרוח.

אנא ה', תן בנו כוח, חזקנו ואמצנו והבא את כולנו, את האומה הישראלית כולה, אל החוף הנכסף והמיוחל, חוף המבטחים של מנוחה ושלווה בחסות משיח צדקנו, בירושלים עיר הקודש, תבנה ותכונן עם בית מקדשנו הנצחי.

„ירחי כלה" בישיבת פוניבז'

אתם אישי ישראל, רבנים, ראשי־ישיבות וגדולים, וסתם „עמך", צעירים ובני־נוער בכל התפוצות ובארץ, אשר לבכם כואב על עלבון התורה, נפשכם הומה ודואבת על הירידה הרוחנית ועזיבת התורה בקרב הדור הצעיר, הגדל ללא תורה ויראת־שמים; אתם, השקועים יום יום בחיים המתהווים ואינכם רואים לנגד עיניכם אלא את אופקי שמי הדור הנוכחי המכוסים עננים וערפל – אנא, התייחדו פעם עם נפשכם, החליטו פעם החלטה רוחנית, לעזוב לכמה ימים – ואם המדובר באישים החיים בתפוצות הרחוקות: לכמה חדשים – את חיי השיגרה היומיומית, את חיי החולין שלכם, ובואו כולכם, כל אחד ביומו, במטוסים, באניות, ברכבות, באוטובוסים וברגל; הסירו כל המכשולים, סקלו את אבני הנגף והתגברו על כל המעצורים השונים הנערמים בשדה החיים; בואו וקבעו את אהלכם שם באותה פינה קדושה ועילאית אשר על פני הגבעה הנישאה, הנשקפת למרחקים ושולחת קרני אורה לכל הסביבה – בישיבת פוניבז' אשר בקרית הישיבה בבני־ברק.

*

בראשית היה תוהו־ובוהו. יום יום השכימו עשרות פועלים לפרדס הליגמן וליתר פרדסי הסביבה, השקו כל רגב בעמל וזיעה, הפרו את האדמה וטיפחו את עצי ההדר. ליד הפרדסים הזדקרה גבעה משונה, שהפריעה לפועלים וחסמה בפניהם את הגישה הישירה לפרדס ונאלצו לעקוף אותה ולבזבז הרבה רגעים יקרים. גבשושיות חול, אבנים ועשבי בר, מילאו את הגבעה מכל צד. היא ניצבה כעין סימן גבול על פרשת דרכים, בין בני־ברק הנבנית והמתרחבת, לבין שטחי שממה ופרדסים.

התרחש נס ובאותו הזמן הגיע לבני־ברק הרב כהנמן, רבה של פוניבז'. בקרבו פנימה תססו רעיונות ותכניות למכביר. הוא נסע ותר בירושלים, תל־אביב, בני־ברק ועוד, ובלבו הלכו הרעיונות והכו שרשים. הוא לא גילה דבר לאיש. הוא הניח לרעיון להתפתח, להבשיל בקרבו. לאט לאט התחיל להתרחק מן החיים המפלגתיים הגוזלים מיטב שנות האדם לתוהו, והתמסר כל כולו לגיבוש ומימוש שאיפותיו הגדולות. תכניתו התחזקה שבעתיים בהגיע אותן בשורות־איוב, שעלה הכורת על יהדות פולין וליטא וכי אין עוד בתי־מדרשות וישיבות ברחבי אירופה. אין עוד ,,לומזה'', אין ,,מיר'', אין ,,ראדין'', אין ,,סלובודקה'' אין ,,פוניבז''. כך התגבש היסוד למפעליו העצומים: בתי ישיבה ובתי אבות ליתומים, לחנכם בדרך התורה.

אם חרבה ישיבת פוניבז', אם רבנן ותלמידיהון של הישיבה כבר נמצאים בישיבה של מעלה, במחיצת רבי עקיבא וחבריו – הרי צריכים להקים ישיבה של מטה, לבנות בית חדש, היכל רב תפארת ורב ממדים, להחזיר עטרה ליושנה ולגדל מחדש דורות ישרים לתורה וליראת־שמים. מפעל אשר יקויים בו הפסוק ,,כי מציון תצא תורה'', וגם הפסוק השני: ,,ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש''.

ובהתהלכו כך בזכרון־מאיר, בראותו בעיני רוחו את תכניתו הענקית על כל פרטיה, הבריק הברק במוחו, ובלבו גמלה ההחלטה האיתנה, שהתבטאה במלים אחדות:

,,כאן, על הגבעה הזאת, בזכרון־מאיר שבבני־ברק, תיבנה אותה ישיבה של מטה, ישיבת פוניבז''.

*

בהשתוממות רבה שמע האדריכל, שאליו פנה הרב כהנמן, את תכניתו הנועזת לבנות היכל ישיבה על הגבעה השוממה. הוא חייך בלבו פנימה: איזה רב משונה הוא זה? איזו תכנית הוא רוקם לו? מהיכן ישיג הון תועפות להקמת בנין אדיר כזה? היוכל לאסוף כל־כך הרבה תרומות?

אבל הרב כהנמן אינו מניח לו לפקפק ואינו נותן לו לקצץ אפילו

מילימטר אחד מתכנית הבנין. זהו בנין לתורה, ישיבה אשר כל נדבך בה הוא כולו קודש לשמים, ואסור לצמצם כמלוא הנימה.

ועוד לפני שאסף את הלירה הראשונה לבנין, בטרם הכנסו במסלול העבודה – כבר הזין את רוחו בתכנית המפוארת של הישיבה. הוא כבר ראה אותה בעיני דמיונו כשהיא מתנוססת לתפארה על ראש הגבעה ומפיצה את אורותיה עד למרחוק בכל הסביבה.

תכנית הבנין הענק, שכבר היתה משורטטת על גליונותיו של המהנדס, הפיחה בו יזמה ומרץ שבעתיים, ומיד החל במסע העבודה.

עזב הרב את כל ענייניו ויצא לנדוד. שבת בתל־אביב, שבת בחיפה, שבת בכפר־סבא, וכך עבר מישוב לישוב, נשא מדברותיו, הבהיר לכל השומעים את ערכה של תורה, הרעיד לבבות ועורר בהם את הרגשות הגנוזים בכל אחד מהם. ודבריו הנלהבים הגיעו לאזני כל, חסידים ומתנגדים, אגודאים ומזרחיים, דתיים וחילוניים. לא פעם באו גם מראשי מפא״י, חבושי כובע לראשם, לשמוע את דבריו. ובו בזמן שהוא הקדיש את אמרי פיו, את רוחו ומחשבותיו, לישיבה – כבר עמדו פועלים על הגבעה בזכרון־מאיר וחפרו חפירות, יצקו יסודות ובנו את הקירות לחלק הראשון, הקטן המצומצם, של הישיבה. וכך הונח היסוד הראשון, כך נשתל הגרעין לצמיחתה של ישיבת פוניבז׳ המפוארת.

*

באותו פרק־זמן נסער הישוב בגלל פרשת ,,ילדי טהרן״. המפלגות בישראל חמסו ועשקו נשמות יהודיות מן ההפקר, עשו עסקים באותם יתומים משרידי השואה. ואז הופיע הרב כהנמן בכל להט נפשו וחום לבו, והציל גם הוא עשרות ילדים מתוך הדליקה אוכלת־הנשמות, בהכניסו אותם תחת כנפיו. ושוב השתלהב בו רעיון חדש: רבים הם הילדים הזקוקים לבית, למדריכים, שישמשו להם כעין ,,אבא ואמא״. ומיד יזם מפעל חדש – להקים ,,בית אבות״ לאלה היתומים, האודים המוצלים מאש השואה, להנעים להם קצת את החיים אחרי שנות הסבל והנדודים.

אמר ועשה. בו בזמן ששם על הגבעה נמשכה עבודת הקמת הישיבה, החלו לבנות בתוך הפרדס הסמוך את „בית האבות" הראשון לילדים, ל„ילדי טהרן" הידועים.

הרב כהנמן כאילו הפך אז לאדם אחר, כאילו נעשה צעיר בעשרים שנה. הוא התחיל לראות את הפירות הראשונים ולבו רחב בקרבו. כמו אבא ואח קרוב התהלך בין הילדים, לטף לכל אחד ואחד, שוחח עם כל אחד והאציל עליהם מרוחו הגדולה, כל ילד לפי מידת הבנתו והשגתו.

אם היו להם לילדים מורים ומדריכים בקיאים ומנוסים במלאכתם, הרי הרב שימש להם כעין אח מסור, חבר נאמן, שיכלו לספר ולגולל לפניו כל מה שהעיק על לבם.

ואותו „בית אבות" והילדים אשר, בו שימשו להרב כהנמן כוח השראה עז לעבודתו הנעלה.

כי בדומה לגרעינים קטנים הנזרעים באדמה, כאשר הציץ הראשון מתפרץ מתוך מעבה האדמה, הריהו מעורר סיפוק ושמחת־יצירה למי שזרע ושתל אותם, כך כל פסוק של חומש, כל פרק תפילה וכל שורה של גמרא, ששמע מפי אחד היתומים – עודדוהו והמריצוהו לפעולות ולמעשים יותר נשגבים.

וכך השתלבו שני המפעלים והתאחדו זה עם זה. שם על הגבעה הניח את היסוד הראשון לישיבת פוניבז', כאשר כעשרה עד חמשה־עשר בחורים למדו כבר בבנין הראשון, הבלתי גמור עדיין; וכאן ב„בתי אבות" הכין את ההמשך, את המקור לכוחות חדשים, שימשיכו אחר כך את לימודיהם בישיבה.

*

כעשר שנים עברו מאותו היום, ובעשור הזה נעשו גדולות ונצורות על ידי הרב כהנמן. רבות עברו עליו. נדודים, טילטולים ומאמצים ללא ליאות. לא פעם התמוטט גופו החלש תחת נטל המעמסה, אבל העוז והשגב הממלאים את כל ישותו, והרוח הגדולה המפעמת בקרבו, חיזקו גם את גופו להתגבר על כל חולשה.

כעת מתנוסס על ראש אותה גבעה, ההיכל הענקי והמפואר של

ישיבת פוניבז', וכשלוש מאות בחורים שוקדים בו על התורה וקול לימודים בוקע יומם ולילה אל כל הסביבה.

אך האם כבר הגיע הרב כהנמן למחוז חפצו? האם כבר החליט כעת לנוח מעבודתו הכבירה, לישב בישיבה ולעסוק אך ורק בהדרכת תלמידיו הרבים, להרביץ בהם תורה ולחנכם למוסר ויראת־שמים?

כשמנסים להציג לפניו שאלה כזאת, הריהו עונה בחיוך קל ובמנוד־ראש של שלילה.

ומי ישלים את הבנינים, כעשרה במספרם, העומדים בעצם בנייתם? ומי יארגן ויסדר את „בית הילד" החדש, אשר בו יקבלו בנות חינוך דתי לפי אותה רוח של הישיבה?

ומי ידאג להשלמת אותם בנינים הנבנים שם בחורשה הנהדרת, בין עצי האלון, לשם „ירחי כלה"?

אכן, „ירחי כלה". גם רעיון זה תוסס בקרבו בלי הרף, וחזקה על הרב כהנמן שלא ינוח ולא ישקוט עד אשר יגשים רעיון זה ויוציאו לפועל. לבו סמוך ובטוח, כי עוד השנה יבואו חניכי ישיבות, בני תורה וסתם יהודים, לבני־ברק, לבלות כמה שבועות באווירה של לימוד תורה בישיבת „ירחי כלה".

הוא צריך רק להניח את היסוד, לשתול את הגרעין הראשון, ובעזרת השם יתברך המפעל יתגשם ויצליח ויהיה שלם ולתפארת.

כ"ט סיון תשי"ג

„ירחי כלה״ בהרי ירושלים

הראשון אשר הגה וחידש את הרעיון, קרם עליו עור וגידין והחזיר ליושנה את העטרה מימי התלמוד, התנאים והאמוראים – היה הגאון מפוניבז׳, רבי יוסף כהנמן זצ״ל.

כמו בכל שאר פעולותיו הברוכות, שהיו שרשרת ארוכה של חידושים, של חריגה מן השיגרה וחתירה לעולם של יצירה מתחדשת, של תנופה וחבוק זרועות־עולם – כך גם בענין זה לא הרבה בשאלות ובחקירות, אלא במוחו הגאוני הרעיש מיד את אמות הספים של היהדות החרדית.

ויהי ערב ויהי בוקר – ומפעל־אדירים קם והיה.

כך נוצר והתממש הרעיון של „ירחי כלה״.

במסותיו ובנאומיו הגדולים והמרתקים, החדיר את הרעיון הזה במאות ואלפי לבבות.

״בר בי רב דחד יומא״ – כך קרא לתלמידיו ב„ירחי כלה״. אותם שבועיים של חודש מנחם־אב היו לו כעין ימי־השעשועים של חייו, ה„חד יומא״ של כל השנה.

באותם ימים התמסר כל־כולו ל„ירחי כלה״, כאילו לא היה זה אותו גאון בעל תנופה, חובק זרועות עולם, המדלג על־פני יבשות וימים בתאוצת פעילותו הרבה. באותם ימים כאילו קיפל שמים וארץ והזמינם להתארח בישיבת פוניבז׳ של בני־ברק, לחגיגת „ירחי כלה״.

באותם ימים למד הרב כהנמן ז״ל את „סוד הצמצום״ ושבועיים אלה היו קודש אך ורק ל„ירחי כלה״.

בקריו, צהריו, ערביו ולילותיו – כל אלה טבלו בטל תחיה של מפעלו הכביר. הוא כאילו הסיח דעתו מכל תכניותיו המגוונות, ירד ממרום מדרגתו והתערב בתוך קהל של „בר בי רב דחד יומא״, ישב

אתם בצוותא, הקשיב רב קשב לדברי כל אחד מהמשתתפים, כאילו היה גם הוא אחד מהם.

בערבים היה יושב בחדרו המרווח שבישיבת פוניבז', כשהוא מסב אל שולחן גדול יחד עם תלמידיו, אשר רבים מהם מילאו את החדר בעמידה, והקשיב יחד עמהם לשיעור־השחרית שלו ב„ארחות חיים" של הרא"ש, שהוקלט ברשמקול. הוא האזין לכל מלה, כאילו היה זה שיעור חדש של מישהו אחר, שלא שמעו מעולם. דומם ישב ולא אמר דבר, אבל פניו הפיקו אושר רוחני רב.

הוא הגה את הרעיון והיה הראשון למימושו, אבל הוא גם פעל להפצת הרעיון, להרחבתו, להגדיל תורה ולהאדיר.

כך נוסדו בהרבה ישובים בארץ שיעורים מיוחדים בשם „ירחי כלה", כאשר ימי הלימוד ב„ירחי כלה" משולבים בימי „נופש והבראה".

זה שנים שאנו שומעים וקוראים על „ירחי כלה" במקומות שונים בארץ, כמו בטבריה, חיפה, מירון, צפת, ניר־עציון, ועוד.

אכן, רעיון נהדר הוא. מנצלים את ימי ההבראה הגופנית גם להבראה רוחנית. מבריאים את הגוף בד בבד עם הנשמה.

השנה נפלה לידי באקראי מודעה קטנה בזו הלשון: „ירחי כלה בהרי ירושלים. מחזור ב'. על ידי תנועת בני תורה".

שילוב משולב זה דיבר מיד ללבי: „ירחי כלה", „הרי ירושלים", „תנועת בני תורה" – זהו מעין חוט משולש שלא במהרה ינתק.

אמרתי בלבי: הבה אטעם טעמה של ירושלים. הבה אחסה בצל הרי ונופי ירושלים, ואקדיש במחיצתם עשרה ימים מתוך קיצבת שנות־חיי.

„אין תורה כתורת ארץ־ישראל", על אחת כמה וכמה כתורת ירושלים המקודשת והמטוהרת, שהיא מ„עשר הקדושות", אבן־הפינה של העולם כולו, אשר „משם נברא אדם הראשון", בו הקריב את קרבנו הראשון אחרי היבראו, ואשר ממנו לא זזה שכינה מעולם.

הודעתי מיד על השתתפותי וקבלתי תכנית וסדר־יום לעשרת הימים של „ירחי כלה" בירושלים.

ביום שלישי, בשעה שלוש אחר הצהרים, הגעתי ל„קרית הנוער״ שבבית־וגן בירושלים. בשער הכניסה לבניני הקריה היפים והגדולים, מתנוססת כתובת חגיגית באותיות מאירות־עיניים: „ברוכים הבאים לירחי כלה בהרי ירושלים״.

מסביב היתה תנועה רבה. אנשים, יחידים או זוגות, נושאי מזוודות, נראו במסדרונות. האורחים הגיעו ממקומות שונים בארץ, מתל־אביב, מחיפה, מכפר אתא, מחולון, מרמת־גן, מבני ברק, ועוד. ביניהם היה גם מספר ניכר של ירושלמים, אשר עזבו את בתיהם כדי להסתופף עשרה ימים בצל ישיבת „ירחי כלה״.

באותן שעות של התארגנות והתמקמות, פעל מטה „ירחי כלה״ במלוא המרץ, כדי להסדיר הכל עד השעה חמש, שאז צריך להתחיל סדר־היום המדוייק.

המטה התנהל על־ידי ר׳ יעקב גליס ומר בן־פזי, ששקדו במסירות ובמרץ להצלחת המפעל, ובמשך כל עשרת הימים השתדלו שלא תארע שום תקלה ושלא תהיה סטיה קלה שבקלות מסדר־היום הקבוע.

כל אורח קיבל בבואו צרור מיוחד שהכיל חוברות, מפות וספרונים על ירושלים, כמה דפים מודפסים של „משנה ברורה״, לשיעורי ההלכה, וכן חוברת שהכילה את סדר־היום של כל יום ויום.

כדאי לציין שבהכנות הללו לקחו חלק שלושה גורמים חשובים: המחלקה לתרבות תורנית בעירית ירושלים; המחלקה לישיבות ולמוסדות תורה במשרד הדתות; ותנועת „בני תורה״.

בשעה חמש בדיוק, אחרי ארוחה קלה, תפסו כל המשתתפים מקומותיהם באולם־ההרצאות הגדול של „קרית הנוער״. לנשים הוקצה מקום נפרד באותו האולם.

הרב יצחק פרץ קיבל את פני המשתתפים בנאום פתיחה, שהצטיין בכשרון הבעה והרצאת־דברים ברורה ומרתקת.

אחריו הרצה הגאון הרב ברוך מרדכי אזרחי, ראש ישיבת חברון, על הנושא „יקרא דאוריתא״. הרצאה זו היתה מלאכת מחשבת על ענין „מבקש ה״׳ ו„כבוד התורה״. כל הנוכחים רותקו למקומותיהם

וספגו את הדברים החוצבים והמרשימים. היתה זו לכולם התחלה מרנינה ומרחיבה את הדעת.

אחרי פתיחה זו נמשכו סדרי־היום הבאים במתכונתם העשירה והמדוייקת, מתוך ארגון וסדר למופת. בין היתר התקיימו שיעורים בקבוצות בדף היומי, חוגים למחשבת ישראל (אגרות הרמב״ם), שיחות מוסר, וכן ערבי הווי על החיים הדתיים בארץ.

בתכניות הלימודים התבלטו בעיקר השיעורים הכלליים הישיבתיים על־ידי האחים הר״מים ר׳ ברוך מרדכי ור׳ יצחק אזרחי, שיעורים שהעשירו את ידיעותיהם של הלומדים והמאזינים. השיחות במחשבת ישראל נמסרו בסגנון צח ומלוטש על־ידי הרב יצחק פרץ, רבה של רעננה, אשר הרחיב את הדיבור על הנושא ,,סגולת ישראל״ לפי שיטות הרמב״ם, הכוזרי, מהר״ל מפראג והרב קוק ז״ל. מדי יום הביא לפנינו קטעים אחרים מהנ״ל, ובכוח הסברתו המשכנעת הכניס אותנו לפני ולפנים, להבנת שיטתו של כל אחד ואחד. מעניין היה לשמוע מפיו, כי לפי שיטת הרב קוק ז״ל, הרי בכל נפש מישראל, ולו גם של קל שבקלים, צפונה שושנה מרהיבה, המוקפת מסביב קוצים וברקנים, ואסור לפשוטי עם להתחבר עם שכאלה ולנסות לגלות את ,,שושנת העמקים״ הזאת, כי הם עלולים להידקר מהקוצים והברקנים. תפקיד זה מוטל על גדולי ישראל, אשר בחכמת תורתם מסוגלים הם לחשוף את שושנת העמקים מבלי להפגע מן החוחים.

השיעורים הכלליים עסקו בעניני סוכה, עניני חינוך, עניני בית־הבחירה, הקרבת קרבנות בזמן הזה וכלי המקדש. בנושא בית־הבחירה הרצה הרב אזרחי, ודבריו היו מלאים וגדושים חידושים והברקות שהבהירו את הנושא להפליא.

סעיף מיוחד בסדר־יומנו תפסו הסיורים המודרכים שנעשו מדי יום ביומו.

,,סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה״ – את הפסוק הזה קיימו המארגנים במלוא מובנו. סיירנו במקומות הקדושים בירושלים, בקבר רחל ובמערת המכפלה, ובכל מיני אתרים היסטוריים,

שירושלים וסביבתה נתברכו בהם למכביר, והכל בהדרכת מורי־דרך מנוסים ובקיאים.

עשרת הימים האלה היו לנו למשיב־נפש. הם החזירו אותנו אל תקופת הנעורים והילדות. נעשינו כתלמידי־ישיבה הקשורים לסדרים ומועדי־לימוד קבועים. כשאנו משתחררים לחלוטין מכל פגעי הזמן והחולין האפורים של כל ימות השנה.

המקום שבו התאכסנה ישיבת „ירחי כלה" שלנו, היא פינת־החמד הנהדרת ביותר בירושלים: בית־וגן, המצטיינת בנופה המקסים ובאקלים המעולה. בשעות הבוקר והערב היו רוחות נעימות ומשובבות־לב עוטרות אותה מסביב. ואפילו בצהרי יום לא פסקו אותן רוחות מרעננות לזרום מן ההרים הנהדרים מסביב, ללטפך ברוך ולצנן את חומה של שמש־הצהריים.

והאכסניה עצמה היתה כולה משרה עלינו רחבות־הדעת והנאה רוחנית לאין ערוך. גם הארוחות, הדברים של „מה בכך" שאין הגוף יכול לוותר עליהם, הצטיינו בטוב טעמם, הכל לשביעת רצונם של המשתתפים.

תחזקנה ידי העושים, ומי יתן והמחזור הבא של „ירחי כלה בהרי ירושלים" ייערך כאשר יכון השלום בעולם, בשוב ה' את שיבת ציון.

מנחם־אב תשל"א

בר־בי־רב דחד־יומא

השעה שמונה בבוקר. ה„התייצבות" היא בשעה מדוייקת ובמקום מדוייק, כפי שצויין ב„צו הקריאה" – לחכות בשעה שמונה בבוקר ברחוב חזון־איש פינת רחוב נחמיה. דייקנות זו היא סימן לחיים מסודרים, תוך שמירה קפדנית על הזמן.

יחד אתי חכו עוד שנים לאוטובוס המיוחד, שיבוא לאספנו. ההתיידדות היא טבעית. מטרה אחת לשלושתנו. בפרט כשאנחנו מיודעים זה לזה מלפני כן.

נקשרת שיחה על סדר־היום שלפנינו, על המטרה אשר זימנה את שלושתנו ביום של חול, יום־עבודה שיגרתי, למקום אחד.

אני פונה אל הראשון ושואלו שאלת תם, שלמעשה היא מופנית גם אל עצמי:

„איך זה הרשית לעצמך להתפנות מעבודת יומך, לעזוב את כל ההזמנות הממלאות את תיבת־הדואר שלך וכל שאר עיסוקיך השוטפים, ועוד ביום הראשון בשבוע, שאז עומס העבודה הוא גדול מתמיד – ולנסוע אל מחוץ לעיר, לחולון ל„בר בי רב דחד יומא'?"

הלה לא חשב הרבה. תשובתו היתה טבעית ולבבית, ללא שום הכנה מחשבתית:

„ואם בשבת יגיעו אלי הזמנות רבות, או אם בחג תהיה דרישה מוגברת של תיקונים בבתים שונים – כלום אחלל שבת חס־וחלילה, או אָפֵר את שמחת החג? בשבילי יום־ראשון זה הוא קודש, בבחינת שבת לה', יום של חג, ובו אינני נותן דעתי על שום דבר של חולין. הננו נוסעים כעת ליום של תורה, יום של התעלות רוחנית ועבודת הבורא, ועלינו לעזוב מאחורינו את כל עניני החולין שלנו".

נרגשתי מאד לשמע תשובתו. זהו הלך־מחשבתו של יהודי פשוט, „עמך", החי על יגיע־כפיו, ששולף מתוך צרור ימיו האפורים

יום אחד מיוחד, ומקדישו כולו לשמים במסגרת ,,בר בי רב דחד יומא'', אשר זה לו כבר המחזור הי''ב שהוא משתתף בו בקביעות.

לבי נתמלא רגש של שמחה וגאווה על כך, שגם אני מצטרף אליו, זו הפעם הראשונה, ושצפויה לי ביום זה הנאה רוחנית מרובה.

כיון שכבר הואלתי לדבר, פניתי גם אל היהודי השלישי, שחיכה יחד אתנו לאוטובוס, ושאלתיו:

,,ואתה, ידידי, על מי עזבת את צאן־הקדשים שלך ביום־הוראה רגיל זה? איך השתחררת מתפקידך?''

הוא חייך לעומתי בלבביות וענה:

,,קבלתי שחרור מטעם הנהלת בית־הספר, ולא עוד אלא הוסיפו ואמרו: אם אתה נוסע ללמוד תורה בישיבת ,בר בי רב דחד יומא' הרי תאגור שם בקרבך דברי תורה חדשים, תעשיר את אוצרך הרוחני, ותוכל להועיל בזה לתלמידי בית־הספר, ולכן אתה זכאי בהחלט לשחרור מיוחד ביום זה''.

אף תשובה זו הרשימה אותי בדומה לקודמת. הצד השווה שבשתיהן, שהן מבטאות את גודל האהבה וההתמסרות ליום זה של לימוד תורה, ואת הרצון והחשק המלווים נסיעה זו.

לא ארכו הרגעים והנה ראינו אוטובוס מתקרב, ועל חזיתו שלט מתנוסס: ,,בר בי רב דחד יומא – חולון''. אוטובוס זה נשכר במיוחד על־ידי המארגנים בשביל המשתתפים מבני־ברק.

חיש־מהר נעצר האוטובוס לידינו ואנו נכנסנו פנימה. מראה מרהיב־עין נתגלה לעינינו. כמעט כל המקומות תפוסים ביהודים בעלי־צורה, מכל השכבות, עטורי זקנים שכבר נזרקה בהם שיבה, אברכים חובשי בית־המדרש, ובני ישיבות וכוללים. חלק ניכר מהם היה מהחוגים ה,,מודרניים'' עם כיפות סרוגות לראשיהם. זה היה כעין איחוד לבבות. יש כאן דבר המאחד ומחשל את כל הדורות: נוסעים ללמוד תורה, ואז אין מקום לבדוק בציציותיו של כל אחד, מאיזה חוג הוא בא ומהי השתייכותו המפלגתית.

אני מתבונן סביבי. הנה יהודי תימני, בלי זקן ופיאות, חבוש כיפה סרוגה לראשו. הוא מוכר לי היטב, כעובד מוסד ציבורי. אני שואלו בסקרנות:

"מה לידידי בביתי? איך אתה מגיע לחברה הזאת? איך השתחררת מהעבודה?"

„השתחררתי לא רק ממקום העבודה, אלא גם מאשתי", ענה בחיוך. „מהעבודה לקחתי יום חופש, על חשבון החופשה השנתית, ואילו לאשתי אמרתי שקבלתי צו קריאה למילואים ליום אחד. לשם שלום בית' מותר לשקר קצת..."

אמרתי בלבי, כי למעשה רחוק הוא משקר. הוא אכן קיבל „צו קריאה" לשרות בצבא ה', להצטרף לחילותיו של הקדוש־ברוך־הוא ללמוד תורתו הקדושה.

רגש נעים אפף את כולי. ראיתי סביבי מעין קיבוץ גלויות בזעיר אנפין. אנשים מבני עדות שונות ממלאים את האוטובוס ונוסעים להקדיש יום שלם ללימוד תורה, משמונה בבוקר עד שמונה בערב. יום כזה יש לו משמעות וחשיבות מיוחדת, ובפרט כשהוא חל בימי אלול האחרונים, כשהאדם מתכונן לקראת הימים הנוראים הממשמשים ובאים.

החוויות תוססות בלבי. עודני תחת הרושם של תשובת שכני, והנה בחור צעיר, בן ישיבה, מתייצב בלב האוטובוס, בשביל־המעבר, ומתחיל להרצות בעל־פה על דיני חול־המועד לכל פרטיהם. הוא הרצה את שיעורו מלה במלה, כאילו היה מונה מרגליות, והסביר כל דבר בדקדקנות רבה. כל הנוסעים הקשיבו בענין ובדריכות, ופניהם הפיקו הנאה רוחנית מאין כמוה.

אם כבר הוקדש כל היום לתורה, והכל נוסעים לישיבת „בר בי רב דחד יומא", הרי כל רגע הוא קודש ללימוד תורה, וצריכים לנצל גם את הנסיעה באוטובוס להשמעת דברי תורה.

כל הנוסעים מטים, איפוא, אזנים קשובות למגיד־השיעור ובולעים בצמא את דבריו, כשפניהם מלאי־ההנאה כאילו מדובבים ואומרים:

„אשרינו מה טוב חלקנו, שזכינו לעסוק בתורה ולקיים את המצווה הגדולה: ובלכתך בדרך".

האוטובוס המשיך דרכו בכביש גהה, חצה ישובים ובתי־מגורים שונים, פרי העמל והבנין של עם ישראל, וכעבור פחות מחצי שעה

כבר עשה את דרכו ברחובותיה של חולון, אל מחוז־חפצנו: בית־הכנסת בית־דוד.

בזכרוני צפו ועלו באותה שעה הימים הראשונים לבואי ארצה, לפני כיובל שנים. הייתי אז תושב תל־אביב. דיברו אז הרבה על מרחבי החולות והשטחים הריקים של ,,חולון'' ו,,בת ים''. מגרשים נמכרו כמעט בחינם. אך היו שניבאו למקומות אלה עתיד מזהיר, למרות שממונם. והנה לפני רחובות רחבי־ידים, בנינים גדולים ועיר מפותחת בכל המובנים. אך חיש־מהר הסחתי דעתי מזכרונות־הנעורים, כי באתי הנה למטרה אחרת לגמרי, להקדיש את כל היום ללימוד תורה, ואין לבזבז אפילו שעה קלה ממנו לעניני חולין ודברים של מה־בכך.

הגענו אל בית־הכנסת ,,בית דוד'', על שם הרב חיים דוד שמעיה וין זצ''ל, רבה של חולון, שנפטר באביב ימיו, ואשר היה מהראשונים שהתחיל להכניס אור של תורה ויהדות לשממת החולות של ,,חולון''.

בהזכירי את שמו של הרב וין זצ''ל, לא אוכל שלא להביע את רגשותי אשר לבי רוחש לאותו רב וצדיק, גאון ובעל מידות. זכורני, כשהייתי גר בתל־אביב ועבדתי בקופת־מלוה של פועלי־אגודת־ישראל, היה לו לרב הנ''ל חשבון עובר־ושב בבנק. פעם בשבוע, מדי יום ששי, היה בא לבדוק את חשבונותיו. פעם שאלתיו, מדוע הוא מדקדק תמיד לבוא לבנק באותו יום ובאותה שעה, מבלי לשנות כלום, ענה לי:

,,אמי שתחי' מתגוררת בתל־אביב. ביום זה אני מתפנה מכל עסקי הרבנות ומתמסר לקיום מצוות כיבוד אב ואם. ואמנם גם אמי שתחי' מצפה ליום זה בכליון־עינים, ואני מבלה בחברתה זמן ניכר''.

זכה הרב וין זצ''ל, שעל שמו נבנה בית־כנסת גדול כזה ונוסד כולל אברכים, אשר מהרגע הראשון לקיומו החל בהמשך מפעלו של הרב זצ''ל, להפיץ אור תורה ויהדות בכל קצות העיר. ובקרוב ייחנך מפעל אדירים חדש, הלא הוא בנין ,,תלמוד תורה'', אשר לא יארכו הימים והבל פיהם של תינוקות־של־בית־רבן יבקע מתוכו, על־פי הצביון והמתכונת של אבותינו ואבות אבותינו.

בפתח בית־הכנסת כבר חיכו לנו אברכי כולל ,בית דוד'' – שהם, דרך אגב, המארגנים והמטפלים בעניני אותו יום – וקבלו את כולנו בסבר פנים יפות. הם חלקו לכל אחד מאתנו תקצירים של כל השיעורים, בהתאם לתכנית. הם כללו שיחה מוסרית של הרב טוביה וין וראש הכולל, שיעור של הרב שטרנבוך, שיעור של הרב זילברשטיין, וכן שיעור של הרב הראשי לתל־אביב, הרב י. פרנקל שליט''א.

בזריזות נכנסנו ותפסנו מקומות. בית־הכנסת היה מרווח מאד. אור נעים ורענן זרח עליו. עוד לא הספקנו להתיישב היטב במקומותינו וכבר נשמע טפיחה על העמוד במזרח, שליד ארון־הקודש, העמוד שלידו עומדים המרצים ומגידי השיעורים.

אין לבטל זמן. יש לנצל כל רגע של הזמן אשר הוקצב למטרה קדושה. הרב יצחק זילברשטיין, מנחה התכנית של היום ועמוד־התווך של כולל ,,בית דוד'', כבר עמד לפני הרמקול והתחיל בעוז ובקול רם את דברי הפתיחה. זו דרכו של הרב זילברשטיין בכל כינוסי התורה שהוא משתתף בהם, שקולו הרועם נשמע ברמה וזוכה להקשבה רבה ודרוכה.

דברי הפתיחה מהדהדים באזני כל הנוכחים ונשמעים כדברי־חידוש, אף שכל עיקרם הם דברי בעל ה,,תפארת ישראל'', משום הנימה האקטואלית שבהם.

,,ידועה המשנה לכולם'', פתח בדבריו, ,,וכשם שהיא ידועה, כך היא גם מעוררת התפעלות אצל כולם. והרי תוכנה: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולים... הן יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור שא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה. שקר החן והבל היופי''.

ובפנותו אל קהל השומעים המשיך הרב דבריו:

,,והכל תמהים ומשתוממים: יום הכיפורים, היום הקדוש, יום סליחה וכפרה – מה שייכות ומה קשר יש ביום זה עם ,בנות ישראל חולות בכרמים', שפונות לבחור ואומרות לו: ,שא עיניך וראה מה אתה בורר לך'? הרבה פירושים כבר נאמרו על משנה זו, וכדאי

לשמוע הסברו ופירושו של בעל ,תפארת ישראל'. המשנה מתכוונת להקדוש־ברוך־הוא, שנקרא בחור בשיר־השירים: ,בחור כארזים'. כנסת ישראל אומרת, איפוא, להקב"ה: שא עיניך וראה מה אתה בורר לך. איה אומה קדושה בעולם כאומה זו. אל תתן עיניך בנוי, אף על פי שחטאו לפניך, אלא תן עיניך במשפחה, בניך בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב. שקר החן של שאר האומות, הבל יופי שלהם, שאפילו כשהם עושים, כוונתם רק להחניף לך".

,,ובכן, שא עיניך למשפחה, משפחה קדושה, עם ישראל, מתאספים ביום של חול, יום עבודה ועסק, עוזבים את מקומם, את חוג משפחתם, ומתייחדים כולם כאחד לעבודת הקודש, ללימוד התורה ולהתעלות במעלות רוחניות".

אחרי דברי־הפתיחה המרשימים והמלבבים של הרב יצחק זילברשטיין, התחיל סדר־היום העשיר והמגוון. כל הנאספים, כחמש מאות איש, ישבו צמודים למקומותיהם והאזינו רב קשב לשיעורי הרבנים והמרצים, כולם ידועי שם ומפורסמים, כמו הרב הראשי הרב עובדיה יוסף, הגאון ב. זולטי מירושלים, הרב הראשי לתל־אביב הרב י. י. פרנקל, והרבנים מ. שטרנבוך ולנדמן. בסעודת הצהרים האציל מרוחו האדמו"ר מקאליב שליט"א בדבריו הנעימים ובזמירותיו לוקחי־הלב.

פני כל הנאספים הפיקו רגשי אושר ושמחה. רוח של קדושה אפפה את כולם. הם הרגישו בכל פנימיותם את הוד־רוממותו של היום, אשר הוקדש כולו ללימוד תורה ומוסר.

*

עברה מחצית יממה. אט אט עזבו המשתתפים את בית־הכנסת ,,בית דוד". הרחוב היה הומה וסואן מתנועה. אורות החשמל הציפו את המדרכות והרחובות. אנשים אצו רצו, איש לביתו ולחוג משפחתו, אחרי יום של עמל ועבודה.

גם הם עמדו שם, כמה מאות איש, בעמדם לשוב לביתם אחרי יום גדוש בעמלה של תורה ובעבודת הבורא. הם היו כמשפחה אחת מלוכדת היטב, אשר התנדב לבם למסור יום אחד כולו לשמים.

ושוב הדהדו בתוך־תוכי דברי ה„תפארת ישראל״, שהזכיר הרב זילברשטיין בדברי הפתיחה: בחור (רבונו של עולם) אל תתן עיניך ביופי, שא עיניך למשפחה! והנה משפחה שלמה של כמה מאות איש עומדים לפניך, אחר שהקדישו יום שלם לשמים ועסקו בתורתך הקדושה.

אדר תשל״ט

,,כולל בעלי בתים'' בבני־ברק

חייו של אדם, כידוע, מחולקים פרקים פרקים. חלוקה זו מפורטת במלואה בפרקי אבות, מ,,בן חמש שנים למקרא'' עד ,,בן מאה כאילו מת ובטל ועבר מן העולם''.

בקנה־מידה מצומצם יותר אפשר לחלק את החיים לשלושה פרקים עיקריים: חיי הנעורים, חיי המעשה, חיי הפרישה והזיקנה.

עם ישראל הולך לו תמיד בדרכו הסלולה מיום היותו לעם. הוא יודע לשמור היטב שמירה מעולה על כל פרקי חייו.

פרק הנעורים הוא פרק החינוך והלימוד וההתכוננות לחיי המעשה. בשנים אלו סופג היהודי כל מה שהוא לומד ואוצר הכל בקרבו פנימה. ימי ה,,חדר'' והישיבה – עד הגיעו לשלב של ,,ריחיים על צוארו'' – מתווים לפניו דרך חיים, מכוונים ומנחים אותו על פי דרך התורה והמוסר, והוא נכנס לחיי המעשה, כששביל הזהב סלול לפניו.

כל יהודי שנכנס לחיי המעשה ידע בבירור ,,מה חובתו בעולמו'' ומה תפקידו עלי אדמות. ולפי זה היה כל הזמן שלו קודש למטרתו. הוא ידע כי שביל־הזהב הזה, שעליו כונן צעדיו, הוא הנתיב היחיד לפניו ואין לסטות ממנו אפילו כמלוא נימה.

ביתו, הרחוב, העסק או בית המלאכה, אלה היו מכשיריו האמיתיים, שעזרו לו לחיות את חייו, בהתאם לחינוכו בימי נעוריו ובהתאם לאמונתו הטהורה אשר הושרשה בלבו על־ידי לימוד התורה.

הוא ידע כי כל פרקי חייו, עד יומו האחרון, אינם אלא פרוזדור לטרקלין, לחיי העולם הבא. וכן היה ברור לו, כי המעבר בפרוזדור זה היה קשור במילוי התפקיד שהוטל עליו ובצבירת מטען רוחני לקראת החיים הנצחיים בטרקלין של מעלה.

אלה היו סדרי חייו של היהודי מאז ומתמיד, ועל פיהם כונן את צעדיו לכל אשר יפנה.

*

והנה בדורות האחרונים יש שהקערה נהפכת על פיה. אותם מושגים וערכים, שהיו כה מקובלים בדורות העבר, נשתנו ונתערערו, ושינוי־ערכין זה חדר גם לתוך חלק חשוב מאתנו, כשהוא מחולל מהפכה בהלך־מחשבתו.

קם דור אשר התנער מחיי רוח ומוסר. הוא הושפע משיטות מדומות של עולם הגויים, אימץ אותן לעצמו בעטיפה של פילוסופיה ומחקר כביכול.

בראש וראשונה צעדה השיטה החמרנית, שהיא כמעט היחידה המחזיקה עדיין מעמד והיא פורשת כנפיה על האנושות כולה.

וכאמור, חלק חשוב מבני עמנו נלכד ברשת השיטה הזאת. החיים נעשו חילוניים ומחוללים.

הפרוזדור הארעי אשר הכל רואים בחוש את מיגבלותיו הרבות, ואשר כל דרדק דבי־רב יודע את צימצומו ומניוּתוֹ – נהפך להם לטרקלין, אשר חַיֵי האדם בו הם ההתחלה והסוף, ללא שום המשכיות, ללא קשר ח״ו עם עולם הנצח.

שיטה זו הולידה מושג חדש: ,,מתירנות״, ובשם המושג המעוות הזה היא גדעה וכרתה מאילן־היהדות הטהור והנצחי רבים ממיטב בני עמנו.

גם מערכת החינוך שלנו נתפצלה בדורות האחרונים לשני קטבים מנוגדים. בעוד שהחינוך המסורתי שלנו המשיך דרכו הסלולה, ובזהירות מירבית הקפיד ללכת בשביל־הזהב, ללא שום סטיות, כשהוא מסתייע בשיכלולי המדע והטכניקה של ימינו – שדורנו זכה בהם בתור דור שלפני ביאת המשיח – כדי להרחיב ולפתח את אמצעי הלימוד של הנוער המתחנך שלנו; הרי החינוך של הצד השני ירד ויורד פלאים מיום ליום.

סדרי־החיים אצל חלק ניכר מן הציבור החילוני הם אפלים וקודרים. פשע, שוד ורצח – אלו הן תוצאות חינוכו של הדור הנוכחי, ועדיין הם הולכים מדחי אל דחי.

דבר זה השפיע לרעה גם על רוח הקשישים, המגיעים לגיל הפרישה.

אמנם אנו שומעים מדי פעם בפעם על ,,מועדונים'' שבהם מבלים הפנסיונרים הקשישים את ימיהם, או יותר נכון: בהם הם מבזבזים את השנים האחרונות של חייהם בדברי הבל ורעות־רוח.

,,אנשי מדע'' כבר קבעו את דפוסם של החיים שם. יושבים כל היום ליד הרדיו או הטלוויזיה, משחקים בקלפים, ב,,דומינו'', או ,שש בש'' וכיוצא באלה.

ובשובם הביתה יביאו עמהם את ה,,מטען'' היומי התפל הזה, הדחוס הבלים וריקנות עד לעייפה.

כך מבזבזים הם לריק את ערוב־ימיהם.

זהו פרי החינוך הרקוב של דורנו.

*

שונה לחלוטין הוא המצב אצלנו, בקרב היהדות החרדית, שכל חיינו מושתתים על יסודות האמונה והרוח.

אצלנו אין בעיות של מעבר מגיל לגיל. החיים מתחילתם ועד סופם הם מיקשה אחת של חיי רוח, חיי תורה ועבודת־הבורא.

אין אצלנו ענין של זיקנה לגבי החיים הרוחניים. ,,תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת עליהם'', וכמו שכתוב: ,,עוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו''.

ימי ה,,פרישה'' והזיקנה הם כולם קודש לה'. אדרבה, אותו זמן אשר נוצל קודם־לכן לחיי המעשה, למשא־ומתן, מלאכה, פרנסה, גידול ילדים וחינוכם לתורה וליראה – ,,כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו אחריו'' – אותו זמן מצטרף עתה לזמן הפנוי של גיל ה,,פרישה''. וכך, כל שעות היממה מהוות שרשרת חדשה של חיים מחודשים, שמתחילים מעלות השחר עד אמצע הלילה, בחינת ,,קומי רוני בלילה''.

זכורים לנו היטב אותם ימים מלפני השואה וחורבן־האימים, כאשר בכל עיירה ועיירה היו בתי־התפילה ובתי־המדרשות מלאים ביהודים קשישים וזקנים שעסקו שם בדברי תורה כל היום ורוב הלילה.

על פני כולם היה נסוך חן רוחני ועדנה מלאת־הוד. כל שעה של חייהם היתה מלאה וגדושה תורה ותפילה וגמילות־חסדים.

בשנות הזיקנה האלה מצאו את אושרם הרוחני ואת סיפוקם הנפשי, בידעם כי כל יום ויום שהבורא מעניק להם עלי אדמות מנוצל לדברים שבקדושה. בדחילו ורחימו היו מתפללים: „למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה".

לא היה צורך בשום יד מארגנת כדי ליצור עבורם מסגרת מיוחדת. כל אחד ואחד, לפי חינוכו ולפי תכונותיו וכשרונותיו, היה מקדיש זמנו לעיון ולימוד בספרי־קודש, בגמרא, במשניות, בעין־יעקב, בשולחן־ערוך, או לאמירת פרקי תהלים. אמנם התקיימו שיעורים בצוותא, אבל רק לשעות אחדות. את עיקר הלימוד היה כל אחד בוחר לעצמו, לפי נטייתו והבנתו.

כך היתה דרך־החיים של דורות העבר, עד דורנו אנו.

*

את הדור שלנו הייתי מכנה בשם מושאל „דור דעה", אף שכבר היה לנו דור כזה בזמן יציאת מצרים.

הדור שלנו, לפי המאורעות שהתרחשו בימיו, הריהו ללא ספק דור הקרוב לגאולה, דור המבשר את פעמי המשיח והמצפה להם בכליון־עינים.

אם חז"ל התבטאו עליו „ייתי ולא אחמיניה", הרי אנו ראינוהו יותר מדי, מבשרנו חזינו אותו, על כל נוראותיו ואימיו האכזריים.

כל זוועות שתי התוכחות שבתורה הן כאין וכאפס לעומת שנות השואה שעברו עלינו, וזה מהווה אימות גלוי והוכחה ברורה להתקרבותנו אל הגאולה האמיתית.

וכדי לזכות בגאולה, הוטל עלינו לזרז את צעדיה ולהחיש את בואה, על־ידי לימוד תורה וגמילות־חסדים. ואמנם הננו עדים ב"ה להתפשטות לימוד התורה בממדים עצומים ולדיבוי מוסדות חינוך וחסד.

למרות השיטות הפסולות של „מתירנות" ו„חמרנות", המעכירות את האוויר לנשימה, מתווספים יום יום עוד ספסלים

בבתי־המדרש שלנו, וחוגים של תלמידי־חכמים ואנשי־מעשה מתרבים והולכים.

שיגשוג זה של לימוד תורה מורגש בכל קצווי תבל, מאמריקה עד אירופה ואפריקה. לכל מקום מגיעים שליחים לדבר־קדושה, שמחדירים בלבותיהם של בנים נידחים מעמנו את דבר ה' ומוסר היהדות.

את גולת־הכותרת והמוקד לכל אלה, אפשר לראות בארצנו הקדושה. התורה חודרת לכל פינה ופינה, לרבות בישובי הקיבוצים. ישיבות ומתיבתות, מוסדות חינוך והוראה, מתווספים יום יום, וכמעט אין לך מקום שאין מתקיימים שם שיעורי תורה מדי בוקר וערב.

חידוש נוסף, אשר במשך הזמן הכה שרשים אף מעבר לגבולות ארץ ישראל, נעשה על־ידי הגאון מפוניבז' הרב כהנמן זצ"ל, בהחיותו את הרעיון של „ירחי כלה". והאדמו"ר מקאליב הרחיק לכת והוסיף נופך משלו: „בר בי רב דחד יומא" – מפעל שנקלט היטב בחיינו הרוחניים בארצנו הקדושה.

וכעת הנני מגיע לחידוש הנוסף, מפעל מיוחד במינו שנוצר בשנה האחרונה, האמור לשמש כעין התחלה, כעין גרעין שממנו יצמחו מפעלים כאלה בכל עיר ובכל מקום שבו נמצאים אחינו בני ישראל.

*

זה כמה שנים מתהלך בתוכנו, בבני־ברק, רב מאמריקה בשם הרב שמואל גרץ שליט"א. בעלותו ארצה התיישב תחילה בתל־אביב ומשם עבר לבני־ברק. גם פה גם שם התמסר לעניני חינוך, עזר ליסוד מתיבתות לצעירים, ובעיקר לנערים מבני עדות המזרח לאחר גיל בית־הספר היסודי, לפני כניסתם לישיבה גדולה. מטבעו הוא שקט ומתון. משאר־ומתנו, דיבורו והליכותיו, מדודים ושקולים. תוך זמן קצר נקלט באווירה המיוחדת של בני־ברק בחוגי ראשי־הישיבות והרבנים. הוא הוסיף לסייע למוסדות התורה בצינעא, הן בבני־ברק והן מחוצה לה. אבל בלבו פנימה היה תוסס ומפעפע רעיון מקורי, שהלך והתפתח עד שקרם עור וגידין. בינתיים התעניין, עקב וקשר

היכרות עם הרבה שיעורי־תורה המתקיימים במקומות שונים בבני־ברק. הוא לא התעניין בכוללים של אברכים נשואים. כוללים כאלה רבים ב״ה בבני־ברק ובהרבה ערים אחרות, וקול התורה מהדהד שם יומם ולילה. בעיקר התעניין באותם שיעורים המתקיימים באמצע היום ובהם משתתפים בעלי־בתים בגיל ה„פרישה״, זקנים, פנסיונרים מחוץ־לארץ, שכולם פטורים מדאגות פרנסה ונפשם חשקה בתורה.

תופעה זו שימחה את לבו, אבל בתוך תוכו הרגיש וידע, שמשהו יסודי חסר כאן. אמנם אין לזלזל בשום שיעור מהשיעורים האלה וברמת הלימוד שלהם, שכן כל המשתתפים בהם מקשיבים רב קשב למגידי השיעורים והשתתפותם קבועה ומועילה רבות; אבל הוא נוכח להבין, כי חסרה הנקודה העיקרית, אשר תגבש את הקשר בינם לבין השיעורים ותכניס בהם אושר וחדווה, לשמח ולהרנין את ערוב ימיהם.

כך נולד בו הרעיון, אשר דחפו למעשה ולהגשמה. נחוץ לייסד ישיבה במלוא מובן המלה בשביל „בעלי בתים״ האלה. כשם שקיימות בישראל, זה מאות ואלפים בשנים, ישיבות לבני־הנעורים ולאברכים בכוללים השונים, כך נחוץ להקים ישיבות לקשישים ובני־שיבה, שבהן לא רק ישמעו שיעורים בודדים, אלא יוכלו לבלות שם כל ימיהם, להתחיל כאילו מחדש ללמוד בישיבה ולהקדיש כל שעות היום ללימוד תורה ומוסר, להגדיל את אוצרם הרוחני ולישב בבית ה׳ עד יומם האחרון.

*

והדבר קם והיה.

אחרי חבלי־לידה וקשיי יצירה, מצא לבסוף מקום מתאים, ברחוב דבורה הנביאה, בבית־מדרשו של האדמו״ר מקומרנה „היכל הברכה״. וביום בהיר, לפני למעלה משנה, נפתח ה„כולל לבעלי־בתים״ – כפי שהרב גרץ קורא למפעלו החדש. בתבונה ובתושיה בחר בשורה של מגידי־שיעורים ומרצים, שכולם נמנים על גדולי ראשי־הישיבות של בני־ברק ומסלתה ושמנה של העיר.

הסדרים בישיבה נקבעו כדלהלן:

לפני הצהרים, משעה תשע עד אחת ורבע, מתקיימים שיעורים בדף גמרא רגיל, דף גמרא בעיון עם כל המפרשים, שיעור במשנה־ברורה ושיעור בפרשת השבוע.

בשעות אחר־הצהריים מתחיל הסדר משעה חמש. לומדים משנה־ברורה, שמירת־הלשון ומשניות, לסירוגין. בשעה שש שומעים שיעור עיוני מעמיק בגמרא, מפי שני מגידי־שיעור, כל אחד פעמיים בשבוע. ומדי יום שלישי ניתן שיעור מיוחד בפילפול, המושך אליו הרבה שומעים גם מקרב בני הישיבות הצעירים.

מזמן לזמן מביא הרב גרץ מרצים מגדולי הרבנים וראשי־הישיבה, שאינם נמנים על הצוות הקבוע של מגידי־השיעורים. לאחרונה בא גם פעם בשבוע משגיח ישיבת פוניבז' להרצות שיחה מוסרית. וכל השיעורים והשיחות הללו זוכים להקשבה דרוכה מצד כל המשתתפים.

הריני נזכר באותו ערב, שבו נכחתי ב„כולל״ בעת שיעורו של הרב ווזנר. אחרי השיעור בסוגיית גמרא ובפילפולי דאורייתא, המשיך הרב ווזנר בדברי אגדה מלהיבים, ולבסוף פנה אל הקהל, שמילא את בית־המדרש עד אפס מקום, ואמר כשדמעות נוצצות בעיניו:

„דעו כולכם, כי פרח חדש נשתל באדמת בני־ברק, יצירה חדשה אשר תניב אי״ה פירות וניחוחות נעימים לכל בני־ברק. אנא, הצטרפו כולכם וקחו חלק ביצירה זו, וספגו בשמחה ובאושר את ניחוחו של פרח רוחני זה המשכר ביינה של תורה את כל הבאים אליו״.

*

ואכן, כדאי לכל אחד ואחד לבקר שם, ולו פעם אחת, אשר תמשוך אותו לביקורים נוספים – לראות את המראה המלבב הזה, איך כל המשתתפים יושבים מסביב לשולחנות ארוכים ועיניהם נעוצות בגמרא או בשאר הספרים שלפניהם, או מקשיבים ברוב קשב לדברי התורה הנשמעים מפי הרבנים וראשי־הישיבות.

והמשתתפים, מי הם, מאין באו ואיך נפגשו והתאחדו לחטיבה

אחת? זהו פרק בפני עצמו. בקצרה אפשר לסכם, ששם יושבים יהודים מכל קצווי תבל: אמריקה, קנדה, אוסטרליה, אפריקה ואירופה, וכמובן מארצנו הקדושה. ממש קיבוץ גלויות.

בחלקם הגדול הם פנסיונרים מחוץ־לארץ. איש מהם אין לו דאגות פרנסה. הם חסלו את עסקיהם ובאו לחיות את שארית חייהם שהוקצבה להם מן השמים, בארץ ישראל. בראש וראשונה באה על סיפוקה המשיכה הרוחנית העזה הטבועה בלב כל יהודי מדור דור, לנשום את אוויר הנשמות של ארץ־הקודש, בחינת ,,ותחזינה עינינו בשובך לציון״. אבל יחד עם זה צריכים למלא את השעות של כל יום ויום ברוחניות, שלא להוציאן לבטלה.

והנה למען הללו, ולמען חלק ניכר מתושבי בני־ברק שהגיעו לגיל ה,,פרישה״ והם צמאים לדבר ה׳ וללימוד תורה – נשתל זה הפרח המרהיב את עיני הנשמה ומחיה את הנפש.

כאן מצאו את המסגרת המגובשת, כמו בכל ישיבה, מה שלא מצאו בכל השיעורים והחוגים השונים שבהם השתתפו לפני כן. כאן הם רואים עצמם כ,,בני כולל״ לכל דבר, וזה מעניק להם הרגשת אושר וסיפוק, שהם תורמים את כל ימיהם קודש לה׳.

מלבד הלומדים הקבועים בכולל, ישנם משתתפים הבאים פעם או כמה פעמים בשבוע, כדי לשמוע שיעורו של רב זה או אחר. ביניהם ישנם, כאמור, בני ישיבות הבאים להתפלפל עם מגידי־השיעור בפילפולי דאורייתא.

מה טוב ומה נעים לראות ולהתבונן במשתתפים השונים. הנה מגיע במכוניתו אחד ממנהלי אוניברסיטת בר־אילן. הנה בעל־עסקים ותיק מבני־ברק, אשר עודנו במיטב שנותיו. והנה יהודי שמיהר לסגור את משרדו, כדי להגיע לשיעור, ואחריהם כמה אברכי־חמד אשר חשקה נפשם לשמוע את השיעורים המרתקים של מגידי־שיעור מסויימים.

אף אני, למרות היותי טרוד ועסוק בעבודתי כל היום, היה לי עונג מיוחד וסיפוק רוחני גדול, שכמעט מתחילת הווסדו של הכולל התחלתי להשתתף בקביעות בשיעור האחרון של שעה שש בערב, בתום יום עבודה קשה. ומן השעה האחת הזאת התבשמה כל עבודת

יומי והרגשתי כאילו טל רוחני מרווה ומרענן את כולי מכל טירדות היום.

אחרי השיעורים אפשר לראות בחוש, איך פני כל המשתתפים מאירים וקורנים משמחה ואושר. הם לא ביזבזו את יומם על דברי הבל ורעות־רוח, אלא הקדישוהו כולו לשמים; וכאילו חידשו את נעוריהם, כאשר למדו בחדרים ובישיבות.

כל אחד ואחד מהם חש ומרגיש, כי הכולל הוא ביתו, וכי כל שאר שעות היממה אינן אלא פרוזדור לטרקלין נאה זה.

סיון תשל״ח

ר' בנימין רוטנברג ז"ל

כחתף ירדה הידיעה הפתאומית בערב שבת, בצהרי יום שישי, והממה אותנו.

כאשר צילצל הטלפון ושמעתי את המלים ,,ניו יורק מדברת", ניתר לבי בקרבי ונרעדתי כולי. המשך השיחה היה בקיצור נמרץ: ,,בנימין שלנו נפטר".

וכמו קורנס־אדירים הלם על הלב.

המציאות היא אכזרית, חסרת רחמים. כך טיבם של החיים. יום רודף יום, שבוע רודף שבוע, ולב האדם חייב לקלוט הכל, לשאת הכל בדומיה.

לפני חדשים אחדים נפטרה בשיבה טובה אחותו הבכירה, מרת שרה רוטנברג ע"ה, הגדולה במשפחת רוטנברג. עשינו אז כל המאמצים, שהידיעה על פטירתה לא תגיע אליו לניו־יורק לפני תום השלושים, כדי שלא יתרגש בו לבו החלש והדאוב, ולבל יצטרך לישב ,,שבעה". והנה כעת כבר תמו שלושים ימי האבל אחריו.

כל־כך מהר תיפגשנה שתי הנשמות יחד בעלמא דקשוט.

תמה מסכת חייו של יקירנו חביבנו ר' בנימין. והמסכת עוברת לנגד עיני רוחי בכל גילוייה, על כל שלביה ופרקיה.

והריני מעלה כאן על הכתב אי־אלה מהם בנגיעת־קולמוס קלה, כי קצרה היריעה מלהעלות את הכל בשלמות. אני רושם אי־אלו קוים לדמותו, כדי שישארו לזכרון לבני משפחתו ולעילוי נשמתו הטהורה.

הוא נולד בוולומין שליד וורשה, לאביו ר' יצחק מאיר ז"ל ולאמו ברוינה ע"ה. אביו היה אחד מחסידי גור הנלהבים, אשר זכה לנסוע אל ה„שפת אמת" זצ"ל.

מובן שבנימין צעיר הבנים (הבית מנה שלושה בנים ושתי בנות) קיבל חינוך חרדי חסידי במלוא מובן המלה, ובהיותו בן זקונים זכה לתשומת־לב מיוחדת.

ההורים, הבנות ושני הבנים שבבית (אחד נספה בשואה יחד עם אשתו, והשני יבלח"ט הלא הוא ידידנו ר' יחזקאל רוטנברג, בעל הוצאת־הספרים „נצח"), אהבוהו אהבת נפש אמיתית. שכן היה חביב ומוכשר בכל אשר פנה.

בגלל סיבות שונות נדדה כל המשפחה מוולומין ללומזה, עיר ליטאית מובהקת, שבשבת לא נמצא בה אפילו אחד לבוש גלימת־משי או חבוש שטריימל לראשו. ר' יצחק מאיר, אבי המשפחה, לא נח ולא שקט. במסתרים התעורר לפניו הפסוק: „כי למחיה שלחני ה'", והמלה „למחיה" קיבלה מובן אחר, לא „מחיה" במובן של לחם וגשמיות, אלא מחיה רוחנית, וכאילו בת־קול היתה קוראת לו ממעמקים: קום צא לעבודת הקודש! הכנס רוח חיים רוחניים בתוך בני עירך!

עד לבואו היו החיים בלומזה קופאים על שמריהם. היה חסר בהם המרץ האופייני של יהודי פולין, העסיסיות שבחסידות, ההתלהבות והשמחה לכל דבר שבקדושה. ור' יצחק מאיר ז"ל נרתם מיד לפעולה. בראשית צעדיו יסד בית חסידים דגור, דבר שלכאורה היה נראה בבחינת „כהן בבית קברות". אבל הוא לא נרתע ולא חת מפני דבר. הוא התחיל ללקט שבלים בודדות, קיבץ סביבו יחידים בזה אחר זה, ותוך זמן קצר קם בית־חסידים דגור בעיר לומזה, אשר מנה קצת למעלה ממנין יהודים.

אחרי כן התחיל להתעניין בשאר עניני העיר, בחיים הרוחניים

והחברתיים. היתה זו תקופת ההתארגנות של אגודת־ישראל בכל עיירות פולין, בד בבד עם ייסוד בתי־ספר ,,בית יעקב''. הוא גייס לעזרתו את שלושת בניו, שייסייעו בידו להחיש את פעולת הארגון ולפתח את הפעילות הציבורית.

הפעיל והמפעיל, הלוז שבשדרה והרוח החיה, שבמלאכת־קודש זו, היה ר' בנימין ז''ל. הוא התמסר ללא ליאות והקדיש את כל שעות הפנאי שלו לעבודת ,,האגודה''.

זכורני, כאשר הודבקו ברחובות מודעות, שר' אלכסנדר זושא פרידמן הי''ד ישא נאום בלומזה, לטובת התארגנות ,,האגודה'' – איימו רבים כנגדו, כי יארגנו את המתנגדים להפריע את הנאום.

אך נאומו של ר' א''ז פרידמן ריתק את כל השומעים, ואפילו המתנגדים הקשיבו רב קשב ויצאו ידי חובת ההפרעה רק בקריאות־ביניים בודדות.

והפעילות האגודאית החלה במלוא המרץ. המשרד, המזכירות, ישיבות העסקנים והטיפול היומיומי בחומר – כל אלה התבצרו בתחילה בדירתו הפרטית של ר' יצחק־מאיר ז''ל. בית זה שימש גם אכסניה קבועה לכל העסקנים שבאו מחוץ לעיר בעניני האגודה. כל השליחים ששוגרו מטעם מרכז אגו''י, לנו אצלו וקיבלו אש''ל חינם, ללא כל תשלום. גם מורות ,,בית־יעקב'' שעברו את לומזה בדרכן לעיירות הנידחות שבסביבה, ידעו כי התחנה שלהן היא בבית רוטנברג.

העבודה התחלקה לשני חלקים. ר' יחזקאל רוטנברג יבדל לחיים (בעל הוצאת ,,נצח'') קיבל על עצמו את כל העבודה המשרדית. כבר אז התעורר בו הרעיון של הוצאת־ספרים חרדית. כי אף שלומזה היתה אז בשלבי ההתארגנות הראשונית, הצליח להוציא כמה גליונות של עתון חודשי על החיים הרוחניים בעיר, בשם ,,אונזער וואַרט''. ואילו אחיו ר' בנימין ז''ל קיבל על עצמו את העבודה המעשית, הקשה והמפרכת, של נסיעות, ניהול פעולות ארגון, תעמולה, וכו'.

הוא קיבל כל זאת עליו באהבה, בחדוות עשיה רגיל. היתה זו בשבילו התקופה המאושרת והאהובה ביותר.

אחרי שנסע אחיו ר' יחזקאל נ"י לארץ־ישראל, עם יסוד ישיבת לומזה בפתח־תקוה, נפלה כל מעמסת העבודה האגודאית על כתפי ר' בנימין לבדו.

יש לזכור, כי למרות שהשקיע את כל מרצו לפעילות האגודאית, היה גם בן ישיבה, ששמר בקפדנות על כל סדרי הישיבה והשתתף בכל השיעורים.

הפרק השני בחייו הוא פרק של סבל ותלאות, שהתחיל עם פרוץ מלחמת היטלר ימ"ש.

ר' בנימין ז"ל היגר לאמריקה, על פי דרישת דודו, ואז החלה תקופה אשר כל טיפת דיו שנקדיש לה שותתת דם. אחרי ששהה כמה שנים בניו־יורק עבר לגור ב„סונה גורגיה" שבדרום ארה"ב, הרחק מניו־יורק. רוב היהודים שם היו מתבוללים. רק קומץ קטן של יהודים דתיים התארגנו במסגרת קהילה קטנה, בראשות הרב רוזנברג, בנו של הרב רוזנברג מתרגם ה„זוהר" לעברית. ר' בנימין קיבל שם תפקיד בשכר. אותן שנים, בהיותו גלמוד ומרוחק ממשפחתו, השפיעו עליו מאד. מאידך הירבה לעסוק שם במעשי חסד. ביתו היה פתוח בחמימות לכל עובר־אורח, לכל „משולח" שנקלע שמה לאיסוף כספים. את כולם קיבל בסבר פנים יפות, הושיט להם עזרה בכל וכיבדם באש"ל.

לא אתעכב על פרק זה, שהוא היה הגורם העיקרי לסבלותיו. הכתוב אומר: „וזרח השמש ובא השמש". וב"ה הננו מגיעים לפרק־חייו האחרון. הוא נשא לאשה בזיווג שני את הגב' ברטה ממשפחת קושיצקי פלמן. צעדם הראשון היה, להעתיק דירתם לניו־יורק. הוא התחיל לנהל חיי משפחה סדירים. נולדה להם בת. הוא הסתדר בעבודה והתפרנסה בכבוד מיגיע כפיו. אשתו החשובה התחילה להתמסר לפעילות ציבורית, והצטרפה אל חוג נשים דתיות, שפעלו לטובת ארץ ישראל. הבת התחנכה ב"ה במוסדות חינוך דתיים וכעת היא לומדת בסמינר בית־יעקב.

לפני שנתיים בערך התחתן בנו, ר' משה, בירושלים, והוא ובני משפחתו היו נוכחים בחתונה. הוא ביקר בא"י גם בהזדמנויות אחרות.

הבן ר׳ משה מן המצויינים בכולל מיר בירושלים. הוא קיבל עליו עול תורה ומתמיד בתלמודו.

ר׳ בנימין היה מלא התרגשות והודיה להשם־יתברך, כאשר מצא את בנו וכלתו ונכדתו מנהלים חיי תורה וחסד ומקדישים כל ימיהם לה׳.

והנה תם גם הפרק האחרון בחייו, באותו יום שישי מר, לפני שלושים יום, כאשר כרע נפל לפתע.

זכות גדולה נתגלגלה לו מן השמים, שהובא לקבורה בארצנו הקדושה, כאשר ביום ראשון לאחר פטירתו הביאו את ארונו לבני־ברק.

בהלווייתו, שהתקיימה ביום ראשון בשעה מאוחרת בלילה, השתתפו הרבה מידידיו וקרוביו.

אף זו זכות מן השמים, שקברו נכרה ליד קבר אביו ז״ל.

יתן ה׳ ואלמנתו ובתו ובנו וכל המשפחה, ימצאו ניחומים בהמשכת הדרך שהלך בה המנוח, ונזכה כולנו לביאת המשיח והגאולה השלמה.

שבט תשל״ח

השמטה

בחלק ראשון, במאמר ,,עם הספר״, הושמט הכיתוב מתחת לתמונה וצ״ל: א. ז. פרידמן הי״ד.